

GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

POLGÁRI SZEMLÉ

A Polgári Szemle a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya (IX. o.) által minősített társadalomtudományi folyóirat. A Regionális Tudományok Bizottsága B kategóriában, a Nemzetközi és Fejlődéstanulmányok Tudományos Bizottsága C kategóriában, a Politikatudományi Bizottság C kategóriában és a Gazdálkodástudományi Bizottság D kategóriában tartja nyilván.

XXII. évfolyam, 4–6. magyar lapszám, 2026.

Polgári Szemle

Gazdasági és társadalmi tudományos folyóirat
Journal of Economic and Social Sciences

Kiadja a Polgári Szemle Alapítvány

A kuratórium elnöke: Dr. Lentner Csaba,
tagjai: Kelemen Hunor, Tallai Gábor

A szerkesztőbizottság elérhetősége: szerkesztobizottsag@polgariszemle.hu

A folyóirat a Szövetség a Polgári Magyarországért Alapítvány
támogatásával jelenik meg.

A szerkesztőbizottság elnöke – főszerkesztő:
Dr. Lentner Csaba

Szerkesztőbizottság:

Dr. Fekete Dávid	Dr. Rákóczi Attila
Dr. Gulyás László	Dr. Scheuer Gyula
Dr. Hegedűs Szilárd	Dr. Szatmári Péter
Dr. Miskolczi Bodnár Péter	Dr. Túróczi Imre

Honlap: www.polgariszemle.hu
www.facebook.com/polgariszemle

Nyomdai előkészítés: Copy & Consulting Kft.

A folyóirat rendelhető: szerkesztobizottsag@polgariszemle.hu

ISSN 1786-6553

A Polgári Szemlében megjelenő írások a szerzők véleményét tükrözik,
amelyek nem esnek szükségképpen egybe a szerkesztőség, illetve a kiadó álláspontjával.
A cikkek tartalmáért a szerzők felelnek.

TARTALOMJEGYZÉK

Az aktív állam-vezérelt gazdaságpolitika védelmében Főszerkesztői bevezető	7
---	---

Politológia, társadalomtudomány

<i>Mráz Ágoston Sámuel</i> Egy különleges választás lehetséges okai	21
<i>Tardi Roland</i> A magyar köznevelés 15 évének néhány trendje	34
<i>Lentner Csaba</i> A Magyar Tudományos Akadémia 2026-os közbizalom-felmérettetésének elemzése – avagy ki lehet a nemzet tanácsadója?	48
<i>Fehér Csongor</i> A közjó gazdasága – keresztény patrióta modell és a belső piac nemzetstratégiai szerepe a 21. századi Magyarországon	60
<i>Tassy Zsuzsanna – Dr. Janik Henrietta – Dr. Prihoda Emese</i> Felsőoktatás minősége és változása a Times Higher Education World University Rankings alapján	74
<i>Sáringner János</i> Magyarország diplomáciai és gazdasági kapcsolatai a posztszovjet államokkal az Antall-kormány idején (1990–1993)	90

Gazdaságtudomány, vállalatgazdaságtan, marketing

<i>Tardi Roland</i> Contemporary issues in corporate governance of state-owned enterprises – What can Hungary learn?	103
<i>Darabos Ferenc – Kőmíves Csaba – Printz-Markó Erzsébet</i> Helyi erőforrásokra építő turisztikai termékfejlesztés a Győr-Moson-Sopron vármegyei Nyúl község példáján keresztül: Gazdaságélénkítés és reziliencia vidéki környezetben	117
<i>Keller Veronika – Ercsey Ida – Printz-Markó Erzsébet</i> Életstílus-applikációk használatának és technológiai elfogadásának magyarországi vizsgálata a győri Széchenyi István Egyetem hallgatói körében	138

Varga Máttyás Zsolt

A láthatóság ára: a szakpolitikai kommunikáció és az adminisztratív komplexitás hatása a fiatalok munkaerőpiaci integrációjára 155

Dr. Tőzsér Anett – Dr. Rátz Tamara

A Kárpát-medence szecessziós építészetének szerepe a településképfomálásában 172

Műhelytanulmányok

Marosi György Csongor – Fehér Csongor

A konzervatív önértelmezés két arca: normatív és személyes dimenziók 198

Prokopovitsch László Tivadar

A román közigazgatási perjogi alapelvek rendszere 205

TABLE OF CONTENTS

In Defence of Active State-Led Economic Policy Welcome by the Editor-in-Chief	14
<i>Political Science and Social Sciences</i>	
<i>Sámuel Ágoston Mráz</i> Possible Reasons for an Extraordinary Election	21
<i>Roland Tardi</i> Fifteen Years of Selected Trends in Hungarian Public Education	34
<i>Csaba Lentner</i> An Analysis of the Hungarian Academy of Sciences' 2026 Public-Trust Survey – Or Who Can Be the Nation's Adviser?	48
<i>Csongor Fehér</i> The Economy of the Common Good: The Christian-Patriotic Model and the Domestic Market's Strategic National Role in Twenty-First-Century Hungary	60
<i>Žsuzsanna Tassy – Dr. Henrietta Janik – Dr. Emese Prihoda</i> Quality and Change in Higher Education Based on the Times Higher Education World University Rankings	74
<i>János Sáringer</i> Hungary's Diplomatic and Economic Relations with the Post-Soviet States during the Antall Government (1990–1993)	90
<i>Economics, Business Economics and Marketing</i>	
<i>Roland Tardi</i> Contemporary Issues in Corporate Governance of State-Owned Enterprises – What can Hungary learn?	103
<i>Ferenc Darabos – Csaba Kőmíves – Erzsébet Printz-Markó</i> Local Resource-Based Tourism Product Development: The Case of Nyúl (Győr-Moson-Sopron County, Hungary) – Economic Revitalization and Resilience in a Rural Context	117
<i>Veronika Keller – Ida Ercsey – Erzsébet Printz-Markó</i> Usage and Technology Acceptance of Lifestyle Applications in Hungary: An Analysis of Students at Széchenyi István University (Győr)	138

Mátyás Zsolt Varga

The Price of Visibility: The Effects of Policy Communication and
Administrative Complexity on the Labour Market Integration of Young People 155

Dr. Anett Tózsér – Dr. Tamara Rátz

The Role of Art Nouveau Architecture in Shaping the Townscape of the
Carpathian Basin 172

Workshop Papers

György Csongor Marosi – Csongor Fehér

The Two Faces of Conservative Self-Understanding:
Normative and Personal Dimensions 198

László Tivadar Prokopovitsch

The System of Fundamental Principles of Romanian Administrative
Litigation Law 205

Az aktív állam-vezérelt gazdaságpolitika védelmében

Főszerkesztői bevezető

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: B20, N01

Kulcsszavak: gazdaságpolitika, társadalompolitika, választások, aktív állam-vezérelt modell, Magyarország

A XXII. évfolyamában járó Polgári Szemle társadalomtudományi folyóirat kiemelt céljának tekinti a polgári értékű közgazdasági és más, hozzá kapcsolódó társadalomtudományi diszciplínák körében született kutatások közzétételét. A Polgári Szemle köré szerveződő szakértők, szerzők gondolatai nagyban elősegítették a 2010 nyarától regnáló polgári kormány első lépéseit, hiszen a nyolc év ellenzékben töltött idő alatt értékes dolgozatok, műhelymunka vitairatok, könyvek születtek a közös gondolkodás és az értéktérítő légkör inspirációjában.

A 2010 utáni lapszerkesztési stratégiánkban kiemelt szerepet kapott az alapjaiban átalakuló gazdaságpolitika, az állam újjászervezésének tudományos rendszertani igényű bemutatása. Szerzőink nemzetközi vetületű dolgozatai a külpolitikai kérdéseken túl érintették az Európai Unió és az euró-zóna-térség nehézségeit, annak magyar kihatásait. De esett szó a regionális politika, a területfejlesztés, a közigazgatás, a köz- és felsőoktatás, az egészségügy megváltozó feltételrendszeréről, vagyis a polgári kormány előtt álló államigazgatási, társadalompolitikai kihívásokról is. A 2020 utáni években szerzőink nagy figyelmet fordítottak a külső tényezők okozta gazdasági nehézségek elemzésére, sőt, közleményeikben konkrét, tudományos alapon álló megoldási javaslatokat is rendre megfogalmaztak.

Folyóiratunk tudományos besorolása folyamatosan emelkedett, szerzőink száma gyarapodott, mint ahogy a lap olvasottsága is nőttön-nőtt. Több kínai és angol nyelvű lapszámot is kiadtunk, azzal a céllal, hogy az aktív állam-vezérelt magyar nemzetgazdaság működésének tudományos igényű elemzése a nemzetközi térben is ismertek legyenek.

A 2026. április 12-i országgyűlési választásokon 16 év folyamatos kormányzás után, sorozatban megnyert országgyűlési-, önkormányzati és európai parlamenti választásokat követően a polgári kormány támogatottsága jelentősen csökkent. Ez óhatatlanul felveti, hogy szerény közreműködésünket, vagyis a polgári kormányzás programjainak, működésének tudományos elméleti alapjait, elemzéseink rezüméjét megvizsgáljuk. Vagyis, egyfajta véleményt fejtünk ki arról, hogy a Polgári Szemle tudományos műhely, alkotóközösség által képviselt tézisek, kutatások, publikált dolgozatok valóban értéktelenné, meghaladottá, pontosabban értékcsökkentté váltak-e, különösen a 2026-os választási eredmények okán, illetve következtében. Tehát a polgári kormány társadalmi támogatottságának visszaesése¹ együtt jár-e a polgári közgazdaságtan, illetve az aktív állam-vezérelt gazdaságpolitika devalválódásával?

Először vázoljuk – a most már mögöttünk álló - aktív állam-vezérelt gazdaságpolitika lényegét! A szabadpiaci elveket alkalmazó magyar gazdaság 2010-re katasztrofális állapotba került.² Majd az új kormányzat nem csupán a keretrendszert biztosította a piacnak, hanem közvetlen beavatkozásokkal kezdte alakítani a gazdasági folyamatokat a társadalmi, illetve nemzetgazdasági célok érdekében. E modellnek a legfontosabb pillérje volt a beruházásösztönzés, melynek keretében az állam nagy léptékű infrastrukturális fejlesztésekkel, továbbá stratégiai ágazatok támogatásával növelte a termelést. A keresletszabályozás terén pedig a Keynes-i elv alapján állami kiadásokkal pótolta a kieső, illetve nem elégséges magánkeresletet. Az iparpolitika területén kiemelt szektorokat jelölt ki (például a közúti gépjárműgyártást), amelyeket alacsony adókkal, kedvezményes hitelekkel, letelepedési- és működési támogatásokkal segített. Mind az import- és működőtőke beszerzési piacokon, mind az exportpiacokon a diverzifikációra törekedett, a hagyományos Európai Uniók kapcsolatok megtartása mellett. A társadalmi újraelosztásba történő közvetlen beavatkozásokkal, adókkal és transzfereken keresztül mérsékelte a piaci egyenlőtlenségeket, a piaci ár alatt biztosította a közszolgáltatásokat (rezsicsökkentés) és az elérhető fogyasztói árakat (hatósági árszabályozás, árstop, árres-stop). A családpolitikai programban állami pénzügyi eszközökkel a gyermekvállalás, a gyermeknevelés, a lakhatás feltételeinek javítása kiemelt cél lett, amely biztosításának a belső erőforrás-vezérelt költségvetési- és gazdaságpolitika alárendelődött. A pénzügypolitika egyes számú célja a családok életminőségének és a születések anyagi feltételeinek javítása lett. 2010 után elveit tekintve ugyanaz a gazdaságpolitikai gyakorlat vált meghatározóvá, amely a dualizmus idején a Magyar Királyságban is megtapasztalható volt, amelyről Polányi Károly találóan írta, hogy a kapitalizmust is az állam építette. Az állam – szükségszerűségből és történelmi kényszerűségből – a piacok szervezésére, befolyásolására, szabályozására és ellenőrzésére vállalkozott. A dualizmus gazdaságpolitikájának reinkarnációja a 2010 utáni Magyarországon bekövetkezett.³

A 2010-es évek végére azonban egyrészt kimerültek a magyar gazdaság extenzív tartalékjai, másrészt a magyar gazdaságot is repítő nemzetközi konjunktúra akadozni látszott. A 2010-es évek végén merült fel egy intenzív növekedési pályára történő átváltás, a gazdaság magasabb hozzáadott érték előállítását célba véve⁴, ám az elvárt eredményeket főleg a külső externáliás tényezők kedvezőtlené válása miatt nem tudta kivitelezni a kormány. A Covid-19, az orosz-ukrán háború gazdasági hatásai miatt rendre gyenge gazdasági teljesítményeket szenvedtünk el, ám a pénzügyi stabilitás és az erős szociális transzferek fennmaradtak. A 2020 utáni nehezebb években is működött a fiskális expanzió, talán még magasabb fokozatba is kapcsolta, látva a társadalmi igényeket, amit egy erős monetáris expanzió kísért. A külső tényezőkből fakadó mélyebb piaci kudarcokat a kormány igyekezett kivédeni.

Annak ellenére, hogy a külső, sokszor irányított sokkok hatására a magyar gazdaság köhécselt, tapasztalhatóvá váltak a reálbéremelkedések, a családi támogatások és más egyéb állami szubvenciók is emelkedtek. Mondhatni, a társadalom a külső tényezők által determinált makrogazdasági pálya gyengélkedéséből alig érzett meg valamit, mert az állam a közhatalmi bevételi képességeit meghaladóan a széleskörű társadalmi és vállalati támogatási kereteket fenntartotta.

Méltán merül fel a kérdés, hogy a társadalomnak kedvező anyagi támogatások ellenére miért csökkent a polgári kormány támogatottsága 2026-ra? Folyóiratunk szellemisége szempontjából lényeges tisztázni, hogy devalválódott-e a kormány gazdaságpolitikája mögötti fizetőképes keresletet élénkítő aktív állam-vezérelt gazdaságpolitika, illetve annak elméleti-tudományos háttere?

Tegyünk egy rövid történelmi visszatekintést. Magyarországon az 1980-as évek végétől, de akár már az IMF-Világbank felé történő eladósodás kezdetétől, vagyis az 1970-es évek elejétől a neoliberális politikai befolyás, és a mögötte álló elméleti háttér fokozatosan, lépésről-lépésre felépült, majd kizárólagos szerepre tett szert.

A gyakorlatban megjelenő „vadkapitalizmus” tudományos-szemléleti háttere is fokozatosan teret nyert. A Kádár-korszak technokrata, de sok esetben politikailag nyíltan elkötelezett értelmiségének, vállalat- és államigazgatás-vezetőinek, és akadémiai-egyetemi tudós rétegének szemléletében is a neoliberális tanok kerültek előtérbe. A Washingtoni Konszenzus szellemiségét valló (átvállaló) magyar társadalomtudományi akadémiai elit kizárólagos formáló szerepre tett szert az új egyetemi tananyagok létrehozásában, és az egyetemi oktatókkal szembeni „tartalmi elvárásokban”, akár az akadémiai előmeneteli és felsőoktatási akkreditációs rendszer monopolisztikus birtoklása által is. Már évekkel a rendszerváltozás kezdete előtt a piac felsőbbrendűsége, az állam rossz tulajdonosként definiálása, az állami szabályozás és ellenőrzés idejémtúlsága lett a hivatalos tananyag. A ma már 60-70 éves korosztály – és az alattuk lévő generációk - zömének értékrendjében az „éjjeliőr állam”, a szabadpiaci modell lett az etalon és a neoliberális elméleti hegemonia és kontinuitás következtében ma is ez a tantétel. Így, a szabadpiaci tanokra képezik az egyetemeken a leendő értelmiséget hosszú évtizedek óta, illetve a jelenlegi szakértelmiség pedig ezt képviseli egyetemi-középiskolai katedrára kerülve, de a vállalatoknál és a közéletben is ez a trendi az erre az ideológiára kiképzett vezetők interpretálásában, a társadalom széles tömegei felé. Annak ellenére is, hogy az elmúlt négy évtizedben tudományosan igazoltuk, hogy eltérő jogi és kulturális közegben ugyanazokra a szabályokra, gazdasági helyzetekre az emberek – az eltérő földrajzi és történeti helyzetük okán – másképpen reagálnak. Ebből adódik, hogy gazdaság- és társadalompolitikákat nem lehet importálni. Keletről sem, de Nyugatról sem.⁵ A társadalom és a gazdaság működésében vannak formális szabályok (jogszabályok) és vannak informális tényezők (kultúra, vallási háttér, történeti bázisszemlélet), ezek pedig átújják a normatív (importált) tanokat, azok alkalmazhatóságát más, a jobbára kevésbé fejlett országokban. Ám annak ellenére is a neoliberális módi az elfogadott és érvényesített, hogy a világban kisebb, illetve nagyobb válságok jelentek meg, amelyekre a válaszuk, hogy a piacokat nem lehet magukra hagyni, mert a piaci szereplők között információs aszimmetriák vannak, és igazoltuk azt is, hogy a gazdasági kérdéseket nem lehet széles értelemben vett következményeik nélkül értelmezni, vagyis gazdasági döntések csak széles társadalmi kontextusban kezelhetők. Igazoltuk, hogy a költségek tetemes része bizonytalanságból, kockázatokból adódik, így a kormányzás célja, hogy a piaci bizonytalanságokat mederben tartsa, egy kockázatmérséklő hátteret alakítson ki. Igazoltuk, hogy egy feltörekvő piacgazdaságban az egykori állami tulajdon gyors privatizációja, továbbá az áruk, szolgáltatások, munkaerő és tőke áramlásának átmenet nélkül történő lehetővé tétele zavarokat, sőt nemzetgazdasági károkat okoz, mint ahogy a védővámok leépí-

tése és a protekcionista iparpolitika kellő átmenet nélküli érvényesítése is. Bemutattuk, tudományosan igazoltuk, hogy a jegybanki szerep a többes mandátum érvényesítése esetén lehet eredményes.⁶ A központi banki szerep nem csak az infláció moderálására hivatott, hanem a pénzügyi egyensúly és a gazdasági növekedés előmozdítására is, vagyis az államadósság és a vállalati szektor refinanszírozásában is kiemelt szerepe kell legyen egy felzárkózni szándékozó országban. Különösen fontos az állam szerepe egy-egy erőltetett felzárkózási periódus vagy válság idején, de akár a piaci szereplők, a kínálat és kereslet találkozásokor is, amikor a tartós monopol pozícióban lévő tartós fölényt, ezáltal tartósan extraprofitot tud realizálni a kisebb érdekérvényesítővel szemben.⁷

A 2000-es évek első évtizedének végére a rendszerváltó magyar gazdaság- és társadalompolitika rendszerválságba került. A termelési alapok, államháztartási pozíciók, a munkaerőpiac katasztrofálisan összeomlottak. A gyakorlatban igazolást nyert, hogy a magyar történeti alapokhoz és társadalmi igényekhez nem illeszkedő neoliberális modell fenntarthatatlan. 2010-től felépülő kormányzati gyakorlat az állam szerepének fokozatos visszaépítésére törekedett, amihez a tudományos háttérrel és a rendszertant igyekeztünk megteremteni. Ez az egyetemi tananyagok és a Magyar Tudományos Akadémia szellemiségének átalakulását is megkövetelte volna.⁸ De az aktív állam-vezérelt gazdaságpolitikai kurzuson belül az aktív állam-vezérelt tudományos teóriát képviselők ellenzékben maradtak. A tananyagot még az államigazgatási, jogtudományi képzéseken sem sikerült átformálni, aminek a következménye lett, hogy az állami- önkormányzati irányítás szellemisége, értékrendje – az elmúlt 16 ében kibocsátott szakemberek körében és zömében - valójában neoliberális maradt. És legfőképpen a társadalom nem értette meg az állam beavatkozásának szükségességét. Noha milliók éltek a családtámogatási formák igénybevételének lehetőségével, ám a bőkezű magyar családpolitikai intézkedések logikáját elvetették. Az állam ne avatkozzon bele a családok életébe – mondták. A kis- és középvállalati szektor támogatása a társadalomba nevelt szabadpiaci szemlélet okán idegen lett, noha a munkahelyeik megmaradását és az emelkedő reálbéreket pontosan az állam aktív szerepvállalásának köszönhették. A kormányzati-költségvetési támogatásokkal elhalmozott társadalom jelentős része a kormány ellen fordult.

Az aktív állam-vezérelt gazdaságpolitika megértetésére és elfogadtatására irányuló törekvéseink rendre dugába dőltek. Az intézkedéseink maró gúny tárgyát képezték.⁹ A 2010-es évek közepén a Nemzeti Bank által meghirdetett Új Közgondolkodási Program, amely az alkalmazott nem konvencionális gazdaságpolitika tudományos háttérének felépítését és tanítását exponálta volna, rögvest a Tudományos Akadémia ellenállásába ütközött.¹⁰ Ez az elutasító szemlélet lehatolt az egyetemekre is, tehát a polgári kormány gazdaságpolitikájának lényegét tanítani, elmagyarázni egyre esélytelenebb vállalkozásnak tűnt. Sajnos, még alternatív formában, a neoliberális gazdaságpolitika mellett sem lett kivitelezhető.

Annai előrelépés azonban történt, hogy a Magyar Tudományos Akadémia koncepciótlanságát felismerve az alája rendelt kutatási hálózat leválasztásra került 2019-ben. Ez az intézkedés egyébiránt nyugati mintát követ, ugyanis a kiválósági rangsorokban rendre a legjobban teljesítő egyetemek rendelkeznek a kutatóintézetekkel is, de legalábbis a kutatóhálózatok teljesen függetlenek, mint pl. a német Max Planck kutatási hálózat – de semmiképpen nem az adott ország tudományos akadémiajának részei. A magyar gyakorlat sajnos virtigli sztálinista

maradvány volt, ugyanis szovjet mintára, 1950-től kezdődött meg a kutatóintézetek MTA alá történő beolvasztása. A 2019-es szervezeti reform kutatási teljesítményösztönzésre, az intézetek függetlenségére irányuló módját a kutatók azonban máig elvetik. Hatékony ellenállásukat segíti, hogy a teljesítményhiánnyal, nemzetközi mérhetőséggel alig rendelkező Magyar Tudományos Akadémia-i tagság a kutatás szabadágáért kiállt, miközben a tagfelvételi rendszerében belterjes állapotok uralkodnak, a meritokratikus elvek nem érvényesülnek.¹¹ A más ideológiákat valló tudósokkal szemben elzárkózóak, sőt a lejáratastól sem riadnak vissza. Adott tehát egy a kommunista rendszerből áthozott kiváltságaikat őrző akadémikusi réteg és rendszer, és az ő szemléletükhöz igazodó neoliberais felfogású új bekerülő akadémikusok köre, akik a szemléletüket az egyetemekre ráerőltetik. A teljesítményhiányukra vonatkozó kritikákat figyelmen kívül hagyják, sőt, paradox módon a kiválóságukat, hitelességüket hirdetik.¹² A polgári kormányzás mellett a valóban polgári értelmiség is vereséget szenvedett, hiszen a magyar történelmi, geopolitikai adottságokhoz illeszkedő gazdasági- és társadalmi pályák tudományos igényű megalapozása megtört. Az új tudományos háttér alakítása, pontosabban az avított elméleti rendszer fenntartása nagy valószínűséggel az új kormányra magát és nézeteit ráerőltető, általunk erős kritikával illetett akadémiai elittől függ.¹³

A neoliberais akadémiai elit és az általa „kézben tartott” értelmiség a kormányzati döntések hiteltelenítésében élen járt, a társadalmi közgondolkodásban zavarokat okozott.¹⁴ A kormányzati intézkedésekkel szembeni ellenséges szellemi-társadalmi közhangulat általánossá vált¹⁵, amely a kormányzati intézkedések hatékonyságát gyengítette, így a 2026-os országgyűlési választásokon a polgári kormány gyenge támogatottságának egyik legfőbb oka lett.

Megdöbentő és elszomorító, hogy az évtizedek óta megcsontosodott, megkérdőjelezetlen, intézményen belüli hatalmi erővel fenntartott akadémikusi uralom ellen egyáltalán érdemben szót emelni is csak úgy lehetett, hogy valamilyen külső támogatottság biztosított elég háttérrel ehhez, mert egyébként elnyomásuk kizárta a belülről demokratikusan induló esetleges reformokat.¹⁶

Noha a jelen állás szerint a magyar tudományos élet, a társadalomtudományok és a Magyar Tudományos Akadémia megújítását célzó küzdelmünk elbukott, ám reménykedhetünk, hogy Magyarország szempontjából optimális, a társadalomnak is kedvező gazdasági pályák alakulnak ki hosszabb távon, amelyekhez értékálló elméletek születnek, és a gazdaság működése magába szívja majd a kelet-közép európai helyzetünkből adódóan az aktív állam-vezérelt gazdaságpolitika továbbfejlesztett változatát.

Folyóiratunkban tehát folytatódnak az értékalkotó kísérletek, tudományos elemzések.

Érdeemes *Polgári Szemlét* olvasni!

Budapest, 2026. 05. 03.

Prof. Dr. Lentner Csaba egyetemi tanár
a *Polgári Szemle* főszerkesztője

JEGYZETEK

- 1 A választási vereség, mint politikai végeredmény tényként kezelendő, aminek magyarázatára Mráz Ágoston Sámuel e lapszámában közzétett tanulmánya szolgál.
- 2 Emlékezzünk vissza a 80 százalék feletti GDP-arányos államháztartási adósságra, a lakossági és vállalati szektor, továbbá az önkormányzatok katasztrofális eladósodottságára, amely jobbára deviza elszámolású hitelekben jelentkezett, a 12 százalék feletti munkanélküliségi rátára, a jelentős IMF-Világbank hitelek gazdaságpolitikai függetlenséget torzító körülményeire.
- 3 Lásd bővebben: Lentner Csaba (2019): *A magyar állampénzügyek fejlődéstörténete a dualizmus korától napjainkig*. L'Harmattan, Budapest, angolul megjelent: Lentner, Csaba (2020): *East of Europe, West of Asia*. L'Harmattan Publishing, Paris
- 4 Lásd bővebben: Parragh László – Patai Mihály – Lentner Csaba (2015): *Magyarország a változó világban*. Szerkesztette Lengyel Klára, Tóth Lajos Péter. Éghajlat Kiadó, Budapest. Angolul megjelent: Parragh – Patai – Lentner (2019): *Hungary in a Changing World*. Éghajlat Publishing House. Online felületen: <https://www.youtube.com/watch?v=DPLSPcAwDwo&t=1s>; <https://www.youtube.com/watch?v=ux-EJBpiqQI>; <https://www.youtube.com/watch?v=Ijg3Ou9BjyY&t=522s>
- 5 A szocialista tervgazdasági rendszer elmélete és gyakorlata a Szovjetunióból, míg a neoliberais piacgazdaságé Nyugatról került átvételre. Erőszakos, illetve erőltetett módon. A hazai termelőerők igényeihez és a történelmi adottságokhoz egyik sem illeszkedett.
- 6 A neoliberais akadémiái elittel a verbális ütközések száma, tartalma csak terebélyesedett, különösen annak tükrében, hogy a neoliberais, sok esetben avított, Magyarországra optimálisan nem illeszthető gazdaságpolitika elméleti hátterét adták, a baloldali kormányok megszorító csomagjainak, vagy a deviza túlhitelezésnek elméleti (tehát pozitív kicsengésű) alapozását szolgálták, tudományos publikációs és tananyagformáló tevékenységükben képviselték.
- 7 Például az energia-közüzemi közszolgáltatások területén, üzemanyag-, vagy élelmiszerpiacon. A vásárlónak nincs alternatívája, lét-, illetve közszükségletét más piaci szereplőtől nem tudja kielégíteni. Így adódik a kínálatot biztosító vállalkozásnál, hogy piaci verseny nélkül monopol árat diktáljon. Ezen a ponton szükséges, hogy az aktív állam-vezérelt gazdaságpolitika jegyében az állam beavatkozzon.
- 8 A regnáló tantételek körében máig széleskörű az 1995-ös Bokros-csomag oktatása és elfogadottsága, a deviza-hiteles probléma „elfelejtése”, vagy bagatellizálása, sőt, az állami konszolidációk nyílt (értsd káros) megítélése. Az akadémiái elit a korábbi neoliberais kormányok gazdaságpolitikai gyakorlatának elméleti hátterét biztosította, a gazdasági ideológia fenntartásában máig aktív szerepet vállal. Lásd a piaci alapú egészségügyi szolgáltatások kiterjesztésének ismételt szorgalmazását, vagy a nyugdíjrendszer expansionív kereteinek leépítését. És így, ennek szellemiségében telt el az elmúlt 16 év is. A társadalomtudományokban a polgári kormány ellenzékben maradt.
- 9 A gazdasági intézkedésekhez hasonló ellenszenv alakult ki a művészetek, a kultúra területén is. A színházak repertoárjában a kormányon és politikai metodikáján élcelődő színdarabok lettek a közkedveltek. A regnáló hatalom lejáratása, működési elveinek megkérdőjelezése gőzerővel folyt az eltelt 16 évben.
- 10 Online felületről: <https://www.youtube.com/watch?v=Euv7SAxWAKU> Időközben az MTA honlapjáról törölték a korabeli állásfoglalást.
- 11 Lásd az MTA működésének problémáit, következményeit még bővebben: Dobránszky János (2026): *Corruptio in Scientia in Hungarica – Eltorzult tudósi alkat, zsákutcás Magyar Tudományos Akadémia – károsodás-lemző, állapotértékelési jelentés*. DyTh Kiadó <https://m2.mtmt.hu/gui2/?mode=browse¶ms=publication;36975836>
- 12 Mindezek gazdag „leletanyagát”, tényfeltárást olvashatja a közönség a Polgári Szemle hasábjain, akár a korábbi lapszámainkban, akár a jelenlegiben, a XXI. és XXII. évfolyamokban. <https://polgariszemle.hu/archivum/234-2025-majus-21-evfolyam-1-3-szam>; <https://polgariszemle.hu/archivum/239-2025-oktober-21-evfolyam-4-6-szam>; <https://polgariszemle.hu/aktualis-szam/246-nemzetkozi-kapcsolatok-tortenelem/1410-do-members-of-the-hungarian-academy-of-sciences-exhibit-competitive-performance-a-scientometric-and-empirical-analysis1>
- 13 2025 tavaszán széles körű elégedetlenség és reformhangulat bontakozott ki a Magyar Tudományos Akadémia

működésével és tudományos pályázati gyakorlatával szemben. A jobboldali véleményformálók fellépésének hatékonyságát azonban (főleg) nem az ellenoldali (baloldali, liberális) értelmiség gyengítette le, hanem éppen a „sajátjaink” megnyilvánulása. Hasonlással élve, amikor a spanyol bikaviadalokon előfordul az a ritka eset, hogy a bika legyőzné a torreadort, de a mentése érdekében bohócok futnak be a pályára, akik elterelik a bika figyelmét, miközben a sérült torreador kimenekülhet az arénából. Az MTA elleni fellépésünk is ezzel a szomorú akkorddal zárult. A „bohócok” sajnos sikeresen térítették el a polgári kormány figyelmét egy új akadémiai törvény megalkotásáról. Tisztelet azoknak a baloldali, liberális (nem igazoltan jobboldali) tudósoknak, akiket e lapszámban elhelyezett további tanulmányomban citálok, akik évek óta éles kritikával, jobbító szándékú megnyilvánulásokkal illetik az MTA működését.

- 14 A polgári kormány családpolitikai támogatásait a családok életébe történő állami beavatkozásnak aposztrofálta, támadta a kormány ipartelepítési politikáját, a kkv-szektor szubvencionálását a piaci elvek megsértésének tartotta. A lakossági-, vállalati, önkormányzati devizahiteles konszolidációkat nem piacokonform eszköznek tartotta számos akadémikus.
- 15 Az akadémiától, annak szellemiségétől „lefolyva”, az egyetemi képzésekig, az egyetemet végzettekig, az általuk tanított, vezetett emberekig bezárólag évtizedeken át, évtizedek óta tart egy szabadpiaci, neoliberais szemlélet oktatása, érvényesülése, amely az értelmiség, a társadalom gondolkodásába mélyen beleivódott.
- 16 Az átmeneti eredménytelenség ellenére is kiemelendő, hogy a jobbító kritikáinkat és akadémiai reformjavaslatainkat csak egy „virtuális” kormányzati háttér mellett tehattük meg 2025-2026-ban. Belülről a Magyar Tudományos Akadémia nem reformálható meg.

In Defence of Active State-Led Economic Policy

Welcome by the Editor-in-Chief

Journal of Economic Literature (JEL) codes: B20, N01

Keywords: economic policy, social policy, elections, active state-led model, Hungary

Now in its twenty-second volume, *Polgári Szemle – Civic Review*, *Journal of Economic and Social Sciences*, regards the publication of research in civic, value-based economics and related social-science disciplines as one of its central missions. The ideas of the experts and authors gathered around the journal gave substantial intellectual support to the first steps of the civic government that took office in the summer of 2010. During the preceding eight years in opposition, valuable studies, workshop discussion papers and books had been produced, inspired by shared reflection and an atmosphere of value creation.

In our post-2010 editorial strategy, particular emphasis was placed on presenting the fundamentally changing economic policy and the reorganisation of the state from a scholarly and systematic perspective. Beyond foreign-policy questions, our authors' internationally oriented papers addressed the difficulties of the European Union and the euro area, as well as their implications for Hungary. They also examined the changing framework conditions of regional policy, territorial development, public administration, public and higher education, and healthcare – in other words, the public-administration and social-policy challenges facing the civic government. In the years after 2020, our authors paid particular attention to analysing the economic difficulties caused by external factors and, in their publications, regularly put forward concrete, scientifically grounded proposals for solutions.

The journal's academic classification rose steadily, our author base expanded, and readership continued to grow. We also published several Chinese- and English-language issues so that scholarly analyses of the operation of Hungary's active state-led national economy could become better known internationally.

In the parliamentary elections of 12 April 2026, after sixteen years of continuous government and a series of victories in parliamentary, municipal and European Parliament elections, support for the civic government fell significantly. This inevitably raises the question of whether we should examine our own modest contribution: the scholarly and theoretical foundations of civic governance, the programmes and functioning of the civic government, and the conclusions of our analyses. In other words, we must ask whether the theses, research and published studies represented by the scholarly workshop and creative community of *Civic Review* have indeed become worthless, outdated or, more precisely, diminished in value, particularly in light of, and as a consequence of, the 2026 election results. Does the decline in public support for the civic government¹ also imply the devaluation of civic economics and active state-led economic policy?

Let us first outline the essence of the active state-led economic policy that now lies behind us. By 2010, the Hungarian economy, operating on free-market principles, had fallen into a catastrophic state.² The new government did more than provide a framework for the market: through direct interventions, it began to shape economic processes in pursuit of social and national economic objectives. One of the model's most important pillars was investment incentives: the state increased production through large-scale infrastructure development and support for strategic sectors. In demand management, following Keynesian principles, it used public expenditure to replace missing or insufficient private demand. In industrial policy, it designated priority sectors, such as automotive manufacturing, and supported them through low taxes, preferential loans, and establishment and operating subsidies. In the sourcing markets for imports and foreign direct investment, as well as in export markets, it pursued diversification while maintaining Hungary's traditional European Union relationships. Through direct interventions in social redistribution, taxes and transfers, it reduced market inequalities, provided public utilities below market price through utility price reductions, and maintained affordable consumer prices through official price regulation, price caps and margin caps. In family policy, improving the conditions for childbearing, childrearing and housing through state financial instruments became a priority to which domestic-resource-driven fiscal and economic policy was subordinated. The primary objective of financial policy became to improve families' quality of life and the material conditions for having children. After 2010, the economic-policy practice that became dominant was, in its principles, the same as that observed in the Kingdom of Hungary during the Dualist period, of which Karl Polanyi aptly wrote that capitalism, too, was built by the state. Out of necessity and historical compulsion, the state undertook to organise, influence, regulate and control markets. The reincarnation of the economic policy of the Dualist period took place in Hungary after 2010.³

By the end of the 2010s, however, the extensive reserves of the Hungarian economy had been exhausted, and the international boom that had also carried the Hungarian economy appeared to be faltering. It was then that the need emerged to shift to an intensive growth path aimed at producing higher added value in the economy.⁴ The government, however, was unable to achieve the expected results, mainly because external conditions turned adverse. As a result of the Covid-19 pandemic and the economic effects of the Russian-Ukrainian war, Hungary repeatedly suffered weak economic performance, while financial stability and strong social transfers were preserved. Even in the more difficult years after 2020, fiscal expansion continued – perhaps even shifting into a higher gear in response to social needs – and was accompanied by strong monetary expansion. The government sought to ward off the deeper market failures generated by external factors.

Although the Hungarian economy faltered under the impact of external and often managed shocks, real wages rose, and family benefits and other state subsidies also increased. It may be said that society felt relatively little of the weakness of the macroeconomic path determined by external factors, because the state maintained broad social and corporate support schemes beyond the limits of its public-revenue capacity.

The question therefore naturally arises: why did support for the civic government decline by 2026 despite the material support provided to society? From the standpoint of our jour-

nal's intellectual orientation, it is essential to clarify whether the active state-led economic policy that stimulated effective demand, and the theoretical and scholarly background behind that policy, have been devalued.

Let us take a brief historical look back. In Hungary, from the late 1980s – or indeed from the beginning of indebtedness to the IMF and the World Bank in the early 1970s – neoliberal political influence, together with the theoretical background supporting it, was gradually built up, step by step, until it acquired an exclusive role.

The scholarly and intellectual background to the “wild capitalism” that emerged in practice also gradually gained ground. Among the technocratic, and in many cases openly politically committed, intelligentsia of the Kádár era – including corporate and state-administration leaders as well as the academic and university scholarly stratum – neoliberal doctrines came to the fore. The Hungarian social-science academic elite, professing and adopting the spirit of the Washington Consensus, acquired an exclusive formative role in creating new university curricula and in defining the “substantive expectations” imposed on university lecturers, including through monopolistic control of academic advancement and higher-education accreditation. Already years before the start of the regime change, the official curriculum had come to rest on the superiority of the market, the definition of the state as a bad owner, and the obsolescence of state regulation and control. In the value system of the generation now aged 60 to 70 – and of younger generations as well – the “night-watchman state” and the free-market model became the benchmark and, as a consequence of neoliberal theoretical hegemony and continuity, remain the prevailing doctrine today. For decades, therefore, future intellectuals have been trained at universities in free-market doctrines, while today's professional intelligentsia continues to represent the same view from university and secondary-school lecterns, in companies and in public life. This remains the dominant line conveyed to broad sections of society by leaders trained in that ideology. It remains so despite the fact that, over the past four decades, we have demonstrated scientifically that people in different legal and cultural environments respond differently to the same rules and economic situations because of their differing geographical and historical circumstances. It follows that economic and social policies cannot be imported, whether from the East or from the West.⁵ Society and the economy operate not only through formal rules, meaning legal norms, but also through informal factors – culture, religious background and historically rooted basic outlooks – which rewrite normative, imported doctrines and determine their applicability in other, mostly less developed, countries. Yet the neoliberal approach remains accepted and enforced even though crises, both small and large, have appeared around the world. Our response has been that markets cannot be left to themselves because information asymmetries exist among market actors. We have also shown that economic questions cannot be understood without their broader consequences; that is, economic decisions can only be addressed within a broad social context. We have demonstrated that a substantial share of costs arises from uncertainty and risk, and that the purpose of governance is therefore to keep market uncertainties within bounds and to create a risk-mitigating background. We have demonstrated that, in an emerging market economy, the rapid privatisation of former state property and the abrupt liberalisation of the movement of goods, services, labour and capital cause

disruption and even damage to the national economy, as do the dismantling of protective tariffs and the introduction of protectionist industrial policy without an adequate transition. We have shown and scientifically demonstrated that the central bank can perform its role effectively when a multiple mandate is applied.⁶ That role is not confined to moderating inflation; it should also promote financial equilibrium and economic growth. In a country seeking to catch up, therefore, the central bank should also play a key role in refinancing public debt and the corporate sector. The role of the state is especially important during periods of forced catch-up or crisis, and even when market actors – supply and demand – meet under conditions in which a party holding a durable monopoly position can realise a lasting advantage, and thus sustained extra profit, over a weaker party with less bargaining power.⁷

By the end of the first decade of the 2000s, Hungary's post-regime-change economic and social policy had entered a systemic crisis. The productive base, the public-finance position and the labour market had collapsed catastrophically. Experience confirmed that the neoliberal model, which did not fit Hungary's historical foundations or social needs, was unsustainable. The governmental practice built from 2010 onwards sought gradually to restore the role of the state, and we endeavoured to establish its scholarly background and taxonomy. This would also have required a transformation of university curricula and of the intellectual orientation of the Hungarian Academy of Sciences.⁸ Yet even during the period of active state-led economic policy, those representing the scholarly theory of the active state remained in opposition. It proved impossible to reshape curricula even in public-administration and legal studies, with the result that the spirit and value system of state and municipal administration remained, in reality, largely neoliberal among the professionals trained over the past sixteen years. Most importantly, society did not understand the necessity of state intervention. Although millions made use of family-support schemes, they rejected the logic of Hungary's generous family-policy measures. "The state should not interfere in family life," they said. Support for the small and medium-sized enterprise sector also became alien because of the free-market outlook instilled in society, even though the preservation of jobs and rising real wages were owed precisely to the active role of the state. A significant part of society, despite receiving extensive governmental and budgetary support, turned against the government.

Our efforts to explain active state-led economic policy and secure its acceptance repeatedly failed. Our measures became the subject of biting mockery.⁹ In the mid-2010s, the New Public Thinking Programme announced by the National Bank of Hungary, which would have brought to the fore the construction and teaching of the scholarly background to the applied unconventional economic policy, immediately met resistance from the Academy of Sciences.¹⁰ This rejectionist attitude also filtered down to the universities, making the teaching and explanation of the essence of the civic government's economic policy appear increasingly hopeless. Unfortunately, it proved impossible even in an alternative form alongside neoliberal economic policy.

There was, however, some progress: recognising the lack of a clear concept at the Hungarian Academy of Sciences, the research network subordinated to it was separated from the Academy in 2019. This measure, incidentally, followed a Western model: universities that regularly perform best in excellence rankings also have research institutes, or at least their research networks are fully independent, as in the case of the German Max Planck research

network. They are certainly not parts of the country's scientific academy. The Hungarian practice was unfortunately a textbook Stalinist relic, since the incorporation of research institutes into the Hungarian Academy of Sciences began in 1950 on the Soviet model. Researchers, however, still reject the 2019 organisational reform in its aim of incentivising research performance and securing the independence of the institutes. Their effective resistance is assisted by the fact that the membership of the Hungarian Academy of Sciences, which has little demonstrable performance or international measurability, stood up for the freedom of research, while inward-looking conditions prevail in its admission system and meritocratic principles do not apply.¹¹ It is closed to scholars who profess other ideologies and does not shrink from discrediting them. Thus, there exists a stratum and system of Academy members preserving privileges carried over from the communist system, together with a group of newly admitted academicians of neoliberal outlook who align with that mentality and impose their outlook on universities. They ignore criticism of their lack of performance and, paradoxically, proclaim their own excellence and credibility.¹² Alongside civic governance, the genuinely civic intelligentsia has also suffered defeat, because the scholarly grounding of economic and social trajectories suited to Hungary's historical and geopolitical circumstances has been broken. The shaping of a new scholarly background – or, more precisely, the maintenance of an outdated theoretical system – will most probably depend on the academic elite that, in our view, deserves strong criticism and is imposing itself and its views on the new government.¹³

The neoliberal academic elite, and the intelligentsia it keeps within its sphere of influence, took the lead in discrediting government decisions and created confusion in public discourse.¹⁴ A hostile intellectual and social public mood towards government measures became widespread, weakening the effectiveness of those measures and becoming one of the main reasons for the weak support for the civic government in the 2026 parliamentary elections.¹⁵

It is both shocking and saddening that meaningful opposition to the decades-old, ossified and unquestioned rule of academicians, maintained through institutional power, was possible at all only because some form of external backing provided sufficient support. Otherwise, that suppressive power would have ruled out any possible reform initiated democratically from within.¹⁶

Although, as matters currently stand, our struggle to renew Hungarian scientific life, the social sciences and the Hungarian Academy of Sciences has failed, we may still hope that, in the longer term, economic trajectories will emerge that are optimal for Hungary and favourable to society. We may also hope that enduring theories will be born to support them, and that, because of our East-Central European position, the functioning of the economy will absorb a further developed version of active state-led economic policy.

The value-creating experiments and scholarly analyses in our journal will therefore continue.

Civic Review is worth reading!

Budapest, 3 May 2026

Prof. Dr. Csaba Lentner, University Professor
Editor-in-Chief of *Polgári Szemle – Civic Review*

NOTES

- 1 The electoral defeat, as a political outcome, should be treated as a fact; an explanation is provided by Ágoston Sámuel Mráz's study published in this issue.
- 2 Let us recall public debt exceeding 80 per cent of GDP; the catastrophic indebtedness of households, companies and municipalities, largely in the form of foreign-currency-denominated loans; the unemployment rate above 12 per cent; and the circumstances of the substantial IMF-World Bank loans that distorted Hungary's economic-policy independence.
- 3 For more detail, see: Csaba Lentner (2019): *A magyar állampénzügyek fejlődéstörténete a dualizmus korától napjainkig*. L'Harmattan, Budapest; published in English as: Lentner, Csaba (2020): *East of Europe, West of Asia*. L'Harmattan Publishing, Paris.
- 4 For details, see: László Parragh – Mihály Patai – Csaba Lentner (2015): *Magyarország a változó világban*. Edited by Klára Lengyel and Lajos Péter Tóth. Éghajlat Kiadó, Budapest. Published in English as: Parragh – Patai – Lentner (2019): *Hungary in a Changing World*. Éghajlat Publishing House. Available online: <https://www.youtube.com/watch?v=DPLSPcAwDwo&t=1s>; <https://www.youtube.com/watch?v=ux-EJBpiQI>; <https://www.youtube.com/watch?v=Ijg3Ou9BjyY&t=522s>
- 5 The theory and practice of the socialist planned economy were adopted from the Soviet Union, while those of the neoliberal market economy were adopted from the West. In both cases, this occurred in a coercive or forced manner. Neither fitted the needs of domestic productive forces or Hungary's historical conditions.
- 6 The number and substance of verbal clashes with the neoliberal academic elite only expanded, especially because that elite provided the theoretical background for a neoliberal and often outdated economic policy that could not be optimally fitted to Hungary. In their scholarly publications and curriculum-shaping activities, they supplied the theoretical – and therefore positively framed – basis for the austerity packages of left-wing governments and for excessive foreign-currency lending.
- 7 For example, in energy and utility public services, or in the fuel and food markets, customers have no alternative and cannot satisfy a basic or public need from another market actor. The company providing supply can therefore dictate a monopoly price without market competition. At this point, in the spirit of active state-led economic policy, state intervention is necessary.
- 8 Among the prevailing doctrines, the teaching and acceptance of the 1995 Bokros package remain widespread to this day, as do the “forgetting” or trivialisation of the foreign-currency loan problem and, indeed, the openly negative – that is, harmful – assessment of state consolidations. The academic elite provided the theoretical background for the economic-policy practice of earlier neoliberal governments and continues to play an active role in maintaining the economic ideology. See, for example, repeated advocacy for the expansion of market-based healthcare services or the dismantling of the expansive framework of the pension system. Thus, the past sixteen years have also passed in this spirit. In the social sciences, the civic government remained in opposition.
- 9 A similar antipathy to economic measures also developed in the arts and culture. In theatre repertoires, plays mocking the government and its political methodology became popular. The denigration of the incumbent power and the questioning of its operating principles continued at full speed throughout the past sixteen years.
- 10 From an online source: <https://www.youtube.com/watch?v=Euv7SaxWAKU>. In the meantime, the contemporary position statement has been deleted from the website of the Hungarian Academy of Sciences.
- 11 For more detail on the problems and consequences of the operation of the Hungarian Academy of Sciences, see: János Dobránszky (2026): *Corruptio in Scientia in Hungarica – Eltorzult tudósi alkat, zsákutcás Magyar Tudományos Akadémia – károsodáselemző, állapotértékelési jelentés*. DyTh Kiadó. <https://m2.mtmt.hu/gui2/?mode=browse¶ms=publication;36975836>
- 12 The public can read the rich “body of evidence” and fact-finding material on all this in the pages of *Polgári Szemle*, both in our earlier issues and in the present one, in volumes XXI and XXII. <https://polgariszemle.hu/archivum/234-2025-majus-21-efolyam-1-3-szam>; <https://polgariszemle.hu/archivum/239-2025-oktober-21-efolyam-4-6-szam>; <https://polgariszemle.hu/aktualis-szam/246-nemzetkozi-kapcsolatok-tortenelem/1410-do-mem>

bers-of-the-hungarian-academy-of-sciences-exhibit-competitive-performance-a-scientometric-and-empirical-analysis1

- 13 In spring 2025, widespread dissatisfaction and a mood of reform developed regarding the operation of the Hungarian Academy of Sciences and its scholarly grant practices. The effectiveness of the intervention by right-wing opinion leaders, however, was weakened mainly not by the opposing left-wing or liberal intelligentsia, but precisely by statements from “our own”. To use an analogy, it was like the rare case in Spanish bullfighting when the bull would defeat the torero and clowns run into the arena to save him, distracting the bull while the injured torero escapes. Our action against the Hungarian Academy of Sciences also ended on this sad note. Unfortunately, the “clowns” successfully diverted the civic government’s attention from the adoption of a new academy act. Respect is due to those left-wing and liberal scholars – not demonstrably right-wing – whom I cite in my further study included in this issue and who have, for years, subjected the operation of the Hungarian Academy of Sciences to sharp criticism and constructive comment.
- 14 It described the civic government’s family-policy support measures as state interference in the lives of families, attacked the government’s industrial location policy, and regarded subsidies to the SME sector as a violation of market principles. Numerous academicians considered the consolidation of household, corporate and municipal foreign-currency loans to be a non-market-conforming instrument.
- 15 Flowing down from the Academy and its intellectual orientation to university courses, graduates, and the people taught and led by them, a free-market, neoliberal outlook has been taught and has prevailed for decades, indeed over many decades, and has deeply permeated the thinking of the intelligentsia and society.
- 16 Despite the temporary lack of results, it should be emphasised that we were able to make our constructive criticisms and academic reform proposals in 2025-2026 only against a “virtual” governmental background. The Hungarian Academy of Sciences cannot be reformed from within.

Mráz Ágoston Sámuel

Egy különleges választás lehetséges okai

Possible Reasons for an Extraordinary Election

Összefoglalás

A 2026-os magyarországi választáson egyértelmű és legitim eredmény született, a magyar demokrácia történetének harmadik típusú kétharmada. A korábbi kormánypárt is meg tudta őrizni szavazótáborát, de ellenzéke több eszközzel is elérte, hogy sokkal nagyobb legyen társadalmi támogatottsága. E dolgozat hét lehetséges magyarázatot azonosít a választási eredmény okaira, amelyeket adatalapúan elemez.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: K16, D72

Kulcsszavak: 2026-os országgyűlési választás, választási rendszer, kampány, Magyarország

Summary

The 2026 Hungarian general election produced a clear and legitimate outcome: a third type of two-thirds majority in the history of Hungarian democracy. The former governing party was able to preserve its vote base, yet the opposition, through several means, succeeded in securing considerably broader social support. This paper identifies seven possible explanations for the election result and analyses them empirically.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: K16, D72

Keywords: 2026 parliamentary election, electoral system, campaign, Hungary

2026 áprilisában sorsdöntő választásra került sor Magyarországon. Nemcsak pártok és személyiségek, de geopolitikai koncepciók és a szuverenitás értelmezése is versengett egymással. Az elmúlt tizenhat év kormányzásából tízennegyben az Orbán-kormányokkal együttműködő Magyar Péter olyan pártot vezetve nyert, amely az elmúlt tizenhat évért revansot ígér. A Tisza Párt ugyanakkor egyértelmű és legitim alkotmányozó többséget szerzett. A Fidesz-KDNP ugyan sok szavazatot kapott, nem omlott össze, de a Tisza Párt közel egymillióval többet. E különleges választást több megközelítésben is lehet és érdemes vizsgálni és bizonyára rengeteg tanulmány és kutatás fog foglalkozni vele a jövőben.

Mindenekelőtt a várható következmények felől. Izgalmas jövőkérdés, hogy a Tisza Párt mit is kezd majd a kétharmados többségével. A rendszerváltás óta három típusú kétharmadot

ismert meg Magyarország. 1994-ben a képviselők 72 százalékát tette ki az MSZP-SZDSZ koalíció, amely „szakértői kormányzást” ígért, de a választók megtévesztésével jött létre és ezért mindvégig kérdéses maradt legitimitása, amely akarva-akaratlan döntésképtelenséget eredményezett. 2010 után tizenhárom évig volt 67-68 százalékos többsége a Fidesz-KDNP koalíciójának, amely azt válságkezelésre és a rendszerváltozás befejezésére, az Alaptörvény megalkotására használta fel. 2026-ban azonban egy harmadik típusú, 71 százalékos parlamenti többség jött létre, amelynek célja egyelőre nem ismert ezzel a felhatalmazással. Nem ígértek új alkotmányozást, csak restaurációt, a jobboldali kormányok sarkalatos törvényeinek felülvizsgálatát vagy hatályn kívül helyezését. E mellett a legitím, az alkotmányos előírásoknak megfelelően megválasztott állami vezetők távozását is szorgalmazták, ellenkező esetben eltávolításukat is kilátásba helyezve. Hasonló, az írott és íratlan alkotmányos normákkal ellentétes eljárásra utoljára 1945 és 1950 között került sor Magyarországon, de a teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a választás előtt e lépéseket megígérte a Tisza Párt a támogatóinak és választóik nagy része egyelőre helyesli is azokat.

Másodikként részletesen lehetne elemezni a magyar választás geopolitikai hátterét is. Mindenképpen elmondható, hogy az Európai Unió birodalommá alakításának, a hatalmi központ szuverenitásépítésének tervét már régóta zavarta egy-egy tagállam, s különösen a magyar vezetés nemzeti szuverenista pozíciója. Mindezt felerősítette a transzatlanti szakadás fejleménye, amely a tagállamokat az Európai Unió és az Egyesült Államok támogatása közötti választásra kényszerítette. Ebben a dimenzióban egy EU-párti tudatipari komplexum, amelyhez sajtókonzernek, gazdasági érdekek és titkosszolgálatok is tartoztak, aktívan dolgozott a Trumppal szövetséget építő, nemzeti szuverenista magyar kormány megbuktatásán.

A továbbiakban e két vizsgálati irányt zárójelbe tesszük és egy harmadik, adatalapú megközelítéssel próbáljuk azonosítani, hogy mi vezetett a 2026-os választási eredményhez és hogy az pontosan hogyan is írható le.

A VÁLASZTÁSI EREDMÉNY ADATOKBAN

A magyar választási rendszer meglehetősen komplex. 2011-ben ugyan egyszerűsítették a képviselői mandátumszám csökkentésével, de az átlagválasztó számára még így is sok szürke zónája maradt. Lényeges elemei azonban ismertek és a negyedik alaklommal tartott országgyűlési választás már elegendő tapasztalatot is biztosít a rendszer felhasználóinak és elemzőinek. Összességében elmondható, hogy a transzparencia hiányossága ellenére a magyar választási rendszer igazságos, egyszerre tudja biztosítani a kormányozhatóságot és a reprezentativitást (Mráz 2024).

2026-ban összesen 8.112.646 polgár volt jogosult a választáson való részvételre, akik közül 7.618.402 fő hazai és 494.244 fő külhoni szavazónak minősült. A hazai szavazóknak is volt három típusa. 96 százalékuk (7.303.591 fő) a lakóhelye szerinti szavazókerületben adhatta le szavazatát, 224.081 fő átjelentkezve, az ország területén más választókerületben (42 százalékos emelkedés 2022-höz viszonyítva) és 90.730 fő külföldön, nagykövetségeken (38,5 százalékos emelkedés 2022-höz viszonyítva). A hazai szavazók között az átjelentkezők és a külföldön szavazók száma is rekordot döntött 2026-ban. Míg a hazai szavazók száma 12 év alatt, amióta a

jelenlegi választási rendszerben bonyolítják le a választásokat, 5 százalékponttal (427 ezer fő) csökkent, a külföldiek száma két és félszeresére emelkedett (194 ezerről 494 ezerre).

A számbeli arányok változása azonban csak mérsékelten hatott ki a választási eredményre, mivel a külföldi, magyarországi állandó lakcímmel nem rendelkező magyar állam- és választópolgárok csak pártlistára szavazhatnak, míg a magyarországi lakcímet megszerző vagy megtartó magyar állampolgárok, a hazai szavazók egyéni országgyűlési jelöltekre és listákra is voksolhatnak. Sőt, a listás szavazat típusát is kiválaszthatják. Összhangban az Alaptörvénnyel és annak elődjével is, amelyek rögzítik, hogy a nemzetiségek „államalkotó tényezők”, a hazai szavazók – előzetes regisztráció mellett – a pártlisták helyett nemzetiségi listákra is szavazhatnak. 2026-ban közel egy százalékuk élt a lehetőséggel, 73.791 fő iratkozott fel a nemzetiségi névjegyzékbe. Közülük csak 41.871 fő, a jogosultak alig 57 százaléka adott le érvényes szavazatot.

A 2026-os választás megértésének egyik kulcseleme biztosan a magas részvétel és annak belső szerkezetének feltárása. A választásra jogosult hazai szavazók 79,6 százaléka szavazott, nem jelentéktelen területi szórással. Míg Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében kevesebb, mint 74 százaléka jelent meg a jogosultaknak, addig Budapesten, Győr-Moson-Sopron és Vas vármegyékben több, mint 83 százalékuk. Ehhez hasonló mértékű részvétellel a rendszer-változás óta nem volt példa, csak előtte.¹ Érdemes még megjegyezni, hogy a részvétel területi megoszlása nemcsak földrajzi értelemben, de a településtípus alapján is tanulságos. Budapesten és a megyei jogú városokban 80 százalék fölött alakult, de a községekben is 77 százalék volt. A külföldi szavazók 67,9 százaléka szavazott érvényesen (335.595 fő), amely a technikai nehézségek és a korábbi tapasztalatok² alapján szintén kimagasló érték.

A hazai szavazók megoszthatják két voksukat, s más párt jelöltjére is szavazhatnak az egyéni választókerületben, mint amely pártnak bizalmat szavaznak a listán. Mivel az egyéni jelöltek megválasztásához a szavazatok relatív többségére van szükség, s a kisebb pártok jelöltjeinek kisebb az esélye ezek megszerzésére, elvileg a nagyobb pártok jelöltjei több szavazatot vonzhatnak, mint a kisebbekéi. A várakozásokkal szemben azonban nem történt a 2026-os magyar választás során jelentős mértékű szavazatmegosztás. Míg a Tisza Párt 3.339.527, a Fidesz-KDNP pedig 2.175.671 listás hazai szavazatot szerzett, addig egyéni jelöltjeikre összesen 3.333.415, illetve 2.215.225 fő szavazott. Azaz a volt kormánypárt jelöltjei csak 50 ezer

1. táblázat: A pártlisták és a pártok jelöltjeinek összesített országos hazai és külföldi eredménye 2026-ban

	pártlistára adott érvényes hazai szavazat	egyéni jelöltekre adott érvényes szavazat	külföldiek pártlistára adott érvényes szavazata	összes pártlistás szavazat
Tisza Párt	3.339.527	3.333.415	46.363	3.385.890
Fidesz-KDNP	2.175.671	2.215.225	282.666	2.458.337
Mi Hazánk	353.513	345.252	4.859	358.372
DK	69.767	65.302	531	70.298
MKKP	50.789	38.924	1.176	51.965
egyéb	–	34.278	–	–

pluszszavazatot tudtak megszerezni az összesített listás eredményhez képest, a Mi Hazánk táborának megnyerésére indított akció mérsékelt sikerével. Utóbbinak csak alig több mint nyolcezer listás szavazója szavazott más párt egyéni jelöltjére. A leendő kormánypárt jelöltjei még veszítettek is mintegy hatezer szavazatot a Tisza Párt listás eredményéhez képest, vélhetően a civil vagy más ellenzéki jelöltekre való átszavazás miatt.

A választás végeredménye a négy évvel korábbi, 2022-es választáshoz képest drámai átrendeződést mutat. A Fidesz-KDNP 634 ezer hazai szavazót veszített, amelyet nem pótolhatott a 31 ezer küllhoni többletszavazata. 2022-ben is a két pártrendszer irányába próbált elmozdulni a Fidesz-ellenzék, de az akkori összefogás közös listája csak 1.936.297 hazai és 11 ezer küllhoni szavazatot kapott. Ehhez képest a mostani ellenzéki kihívó 1,4 millióval több, 3.339.527 hazai szavazatot kapott és 46 ezer további küllhoni támogatót is meggyőzött.

Az egyes pártok listás szavazóinak földrajzi és településtípus szerinti megoszlása meglepően kiegyenlített képet mutat. A Tisza Párt minden településtípuson megelőzte a Fidesz-KDNP listáját, még a községekben is három százalékponttal. Közép-Magyarország régiójában a Tisza Párt támogatottsága kétszeres volt a Fideszhez képest, Budapesten egyenesen 2,25-szörös, míg Nyugat-Dunántúlon és az Észak-Alföldön az országos átlagnál kisebb mértékű, nagyjából tizenegy-tizenkét százalékpontos. Érdekes, hogy a megyei jogú városok választói már a budapestiekhez nagyon hasonlóan gondolkodtak. A Mi Hazánk listájának eredménye alapvetően egyenletesen oszlott el az országban, a budapesti és a községi szavazótáboruk mérete között csak 2,1 százalékpontos a különbség.

2. táblázat: A három parlamentbe bejutó párt listáinak százalékos eredménye különböző településtípusokon és régiókban

	Tisza Párt	Fidesz-KDNP	Mi Hazánk
Összes hazai szavazat	55,76%	36,33%	5,90%
Budapest	63,87%	28,41%	4,60%
megyei jogú városok	60,69%	31,61%	5,54%
egyéb városok	55,52%	36,56%	6,14%
községek	47,46%	44,36%	6,67%
Dél-Alföld	55,56%	35,92%	6,71%
Dél-Dunántúl	53,14%	39,22%	5,76%
Észak-Alföld	52,10%	40,73%	5,71%
Észak-Magyarország	53,23%	38,75%	6,45%
Közép-Dunántúl	54,85%	36,91%	6,14%
Közép-Magyarország	60,83%	31,20%	5,38%
Nyugat-Dunántúl	51,55%	40,64%	6,04%

LEHETSÉGES EREDMÉNYMAGYARÁZATOK

A 2026-os választási eredménye minden dimenzióban a Tisza Párt előnyét mutatja. Az a tény, hogy a két éve létrejött politikai alakulat megnyerte a választást, egyértelmű. A továbbiakban hét lehetséges magyarázatot vizsgálunk meg a kialakult eredmény okaira.

1. A választási rendszer hatása

Az első megközelítés a választási rendszer hatását vizsgálja. Volt, aki egyenesen a választási rendszer átalakításától remélte volna a Fidesz számára kedvezőbb választási eredményt.³ A valóság az, hogy a Tisza Párt összesen (hazai és külföldi szavazók együttes) 53,18 százalékos szavazatarányával akár egy arányos rendszerben is egypárti kormányt tudna alakítani. Kérdés inkább az lehet, hogy a 2014 óta alkalmazott választási rendszernek volt-e hatása a kétharmados alkotmányozó hatalom megszerzésére. Mivel a Tisza Párt csak kilenc mandátum elvesztése esetén nem rendelkezne alkotmányozási lehetőséggel, apró változtatások nem

3. táblázat: A 2026-os választáson országgyűlésbe jutó pártok szavazat- és mandátumszámai a hivatalos végeredmény és néhány szavazatszámot változtató kalkuláció alapján

		Fidesz-KDNP	Tisza Párt	Mi Hazánk	d'Hondt-eljárás osztója
választás tényleges eredménye közvetlen és közvetett (töredék) szavazatokkal együtt	szavazat	4 440 872	4 750 673	677 739	105 570,51
	mandátum	42	45	6	–
választás feltételes eredménye külföldi szavazatok nélkül	szavazat	4 158 206	4 704 310	672 880	101 419,66
	mandátum	41	46	6	–
választás feltételes eredménye töredékszavazatok nélkül	szavazat	2 458 337	3 385 890	332 487	66 390,00
	mandátum	37	51	5	–
választás feltételes eredménye győztespremlizálás nélkül	szavazat	4 426 873	3 618 570	677 739	92 783,85
	mandátum	47	39	7	–
választás feltételes eredménye nemzetiségi képviselővel és 92 listás mandátummal	szavazat	4 440 872	4 750 673	677 739	105 735,05
	mandátum	42	44	6	–

lettek volna elegendőek a kétharmada megakadályozására. Ha például a cigányság szerzett volna egy kedvezményes nemzetiségi mandátumot, amelyhez a regisztrált nemzetiségi szavazók közül kevesebb, mint 7700 további roma választónak kellett volna megjelennie és szavaznia, a listáról kiosztható mandátumszáma 92-re csökkent volna és a végeredménnyel végzett modellszámítás alapján a 93., elvesző mandátum éppen a Tisza Pártot érintette volna, de 141 fős többsége így is csupán 139 főre olvadt volna.

A külhoni magyarok szavazati jogának elvétele esetén, ahogy azt kudarcos kampányában a DK sürgette, a maradék hazai szavazatok alapján a Fidesz-KDNP további egy mandátumot veszített volna, a Tisza Párt pedig egyet nyert volna, 142 főre növelve mandátumszámát.

A magyar választási rendszer kevésbé ismert eleme a töredékszavazatok világa. Az országgyűlési választási rendszernek már 1989 óta része a veszteskompenzáció, az egyéniben eredménytelen jelöltek szavazatainak transzferálása a jelölő szervezetük országos listás szavazataihoz, ha a közvetlen listás szavazatok körében elérte a 4, majd 5 százalékos küszöböt. 2011-ben a veszteskompenzáció mellé, annak ellensúlyozására, a választási rendszerben megjelent a győztespremitálás is, amely az egyéni győzelemhez nem szükséges szavazatokat is hozzáadta a győztes jelöltet állító párt közvetlen listás szavazataihoz. Ha a 2026-ban nem lett volna győztespremitálás, a Tisza Párt hat mandátummal kevesebbet kapott volna, de még így is megmaradt volna a kétharmados többsége. Ez azért is érdekes, mert a Fidesz-KDNP sem 2014-ben, sem 2018-ban, sem 2022-ben nem szerzett volna kétharmados mandátumtöbbséget a győztespremitálás nélkül. Ha egyáltalán nem lettek volna töredékszavazatok és így kompenzációs mechanizmus a magyar választási rendszerben, azaz a Fideszt a veszteskompenzáció sem segítette volna, veresége még egyértelműbb lett volna. A Tisza Párt hattal több, 147 mandátumot szerzett volna, s közel került volna a háromnegyedes többséghez is.

Utólag a választási rendszer átalakításától a kétharmad elkerülését váróknak csak egy eredménye maradhatna, a kiosztható listás mandátumok számának növelése. A végleges választási eredményekből könnyen kiszámolható, hogyha 93 helyett 141 listás mandátumot osztottak volna ki a választáson, a Tisza Pártnak nem lenne most kétharmados többsége, ha pedig 273 mandátumot, akkor még többsége sem lenne. Mindazonáltal ezek a számbűvészkedések utólagosak, a választási rendszer ilyen arányú módosítása nem lett volna legitímen megvalósítható, hiszen az összesen 247 vagy a 379 fős parlament teljesen ellentétes lett volna a Fidesz 2010-es intézkedésével és felhatalmazásával, az akkor még 386 képviselőből álló politikai osztály csökkentésével. Összességében a 2026-os választás és az utána lezajlott gyors kormányváltás is utólag azoknak ad igazat, akik szerint a választási rendszer reformja nem a hatalom bebetonozását segítette, hanem a kormányképesség megerősítését és az arányos rendszerekre jellemző koalíciós kényszer elkerülését.

2. Magas részvétel következménye

Egy második, lehetséges magyarázat a választási eredményre a részvételi adatokban keresendő. A magyar választási iroda nem készít választási statisztikai kimutatásokat, ezért nem tudható, hogy a résztvevők köre és az egyes szavazótáboroknak mi a kor- és nem szerinti összetétele, csak a településtípus szerinti megoszlásuk ismert.⁴

Statisztikai adatok hiányában csak erősen feltételezhető, hogy a 40 év alattiak aktivizálásának kulcsszerepe volt a mostani kampányban. A 2022-es népszámlálás adatai szerint ebben a korcsoporthoz közel 2,5 millió honfitársunk tartozik. Így, ha 10 százalékkal nő az aktivitásuk, az 250 ezer új szavazónak feleltethető meg. Mivel a választási részvétel országosan igen jelentősen emelkedett a négy évvel korábbihoz képest, nem túlzó ezt a fiatalabb korcsoportra vonatkoztatni. Sőt, valószínű, hogy ebben a körben még magasabb is volt a résztvevők számának növekménye, hiszen a 40 év alattiak az eddig megfigyelt tendenciák szerint 2026 előtt kevésbé voltak aktívak, mint az idősebbek. Ugyan a közvélemény-kutatások kevésbé alkalmasak a részvételi hajlandóság mérésére, az mégis elmondható ezek alapján, hogy míg 2022-ben ebben a korcsoportban nyolc százalékkal alacsonyabb részvételi hajlandóságot lehetett azonosítani a kutatási eszközökkel, mint az országos átlag, addig 2026 tavaszára a különbség 2 százalékpontonra csökkent. Ezek alapján feltételezhető, hogy a 40 év alattiak körében akár 16 százalékkal is emelkedett a szavazók száma, amely 400 ezer szavazónak feleltethető meg.⁵

Mindez önmagában nem, illetve legfeljebb részben magyarázza a Fidesz ellenzékének jelentős létszámemelkedését. Az azonban könnyen belátható, hogy a fiatal pluszszavazók jelentős része nem a Fideszt támogatta. Számukra Orbán Viktor történelmi jelentőségű döntései ismeretlenek voltak, háromnegyedük 2010-es kormányalakításakor még nem volt választásra sem jogosult. Ugyanakkor az Európai Unió vezetéséről például a többségük jó véleménnyel bírt, szemben a Fidesz által képviselt kritikuss megközelítéssel.⁶ Szintén kiemelkedő a jelentősége, hogy a 40 év alattiaknak eltér a médiafogyasztási szokása és értékrendje is az idősebb korosztályokétól. Nagyon nagy többségük a Meta vagy a TikTok alkalmazásaiból nyeri a választói döntéséhez szükséges információkat, s ezáltal a cégek algoritmusainak vagy éppen cenzúrájának kiszolgáltatott, a nélkül, hogy ez tudatosulna bennük. A legemlékezetesebb, hogy a Mi Hazánk, a Tisza Párt ellenzéki alternatívája, elnökének és a párt által indított Bűnvadász programnak sem volt elérhető a Facebook-oldala, de több más jel is utalt az említett médiaplatformok aktív politikai szerepvállalására és a magyar ellenzéki kihívó nyílt vagy rejtett támogatására.⁷ Mindezek alapján érthető, ha a 40 év alattiak inkább kormányellenes és azon belül is a Tisza Pártot támogató szavazatokat adtak le.

A fiatal, kormánykritikus szavazók sikeres mobilizáció mellett a potenciálisan inkább kormánypárti, alacsony végzettségű választók demobilizációja, illetve távolmaradása is oka lehetett a Fidesz választási vereségének. Közel 3,3 millió érettségivel sem rendelkező választópolgár él Magyarországon, s belőlük állt a Fidesz 2026-os, aktív és inaktív támogatóinak közel 60 százaléka. Így érthető, hogy a körükben tapasztalt alacsonyabb részvételi hajlandóság jelentősen ártott a Fidesz győzelmi esélyeinek. Természetesen nincs a végzettségre vonatkozó választási részvételi hivatalos statisztika sem, de a korábban már idézett földrajzi megoszlás, az észak-alföldi alacsonyabb részvételi hajlandóság mindenképpen az alacsonyabb végzettségűek elmaradására utal.

A harmadik csoportot a Fidesszel szakító, a Tisza Párt táborába áttérő választók adták, akiknek a száma 300 ezer körül alakulhatott, s neofita buzgalmuk szintén választói aktivitásra sarkallta őket.

3. Nem bukott meg a Fidesz, csak alulmaradt

A pártszavazatok számából az is kiolvasható, hogy a választás valójában nem a Fidesz vereségéről, hanem a Tisza Párt egyértelmű győzelméről szólt. Első látásra a kettő között nehéz különbséget tenni, de ha jobban belegondolunk, egyértelmű, miről van szó. Ugyan az eddigi kormánypártnak a kétharmad helyett alig egynegyede jutott a mandátumoknak, a szavazatok száma alapján csak 900 ezer szavazattal maradt alul.⁸ Tény, hogy a kormánypártok több, mint félmillió szavazatot vesztek négy év alatt, de mégsem semmisültek meg. A 38,6 százalékos listás eredmény ezüstérmes, de sokkal fényesebb, mint az MSZP 1990-es 10,89-es vagy 2010-es 19,3 százalékos eredménye. A lényeg, hogy a Fidesz nem omlott össze, s ezt jelzi az is, hogy nem alakultak ki benne feloldhatatlan belső konfliktusok. A kormánypárt 16 év után is képes volt megőrizni belső kohézióját és Orbán Viktor pozíciója is megkérdőjelezhetetlen maradt. Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy a belső konfliktusoktól a távozó kormánypárt örökre óvva marad, a vezetői által ígért „teljes megújulás” és közösségépítés nélkül például a régi vezetők és az új felemelkedők közötti konfliktus nagyon valószínű.

Ha a Fidesz listájára érkező szavazatok abszolút értékét vizsgáljuk, szintén jól látható, hogy a tizenhat évig kormányzó pártnak nem a 2026-os volt a legkisebb szavazatszám. 2014-ben még 33 ezer hazai és 160 ezer külföldi szavazattal kevesebben is kétharmados felhatalmazást tudott szerezni. Ugyanakkor az is látszik, hogy még 2006-ban is 100 ezerrel több hazai szavazatot szerzett, 2022-es, legjobb választási eredményét pedig 630 ezerrel több hazai szavazattal érte el.

4. táblázat: A Fidesz-MDF (2002) és a Fidesz-KDNP (2006-2026) listákra érkező szavazatok száma a 2002-es országgyűlési választások óta

	hazai szavazatszám	külföldi szavazatszám	összes szavazatszám
2002	2.306.763	–	2.306.763
2006	2.272.979	–	2.272.979
2010	2.706.292	–	2.706.292
2014	2.142.142	122.638	2.264.780
2018	2.607.990	216.561	2.824.551
2022	2.809.238	251.468	3.060.706
2026	2.175.671	282.666	2.458.337

Természetesen a relatívan sok szavazat nem azt jelenti, hogy a Fidesz sikeres lett volna. A 2026-os választás egy kormányellenes proteszt-szavazás volt. S nyilvánvaló, hogy a kormánnyal elégedetlenek tábora nagyobb volt, mint a kormánypártiaké. Sokan sokféle magyarázatot adtak, hogy mi állhat a nagyra nőtt proteszt-érzés hátterében. Egyesek a gazdasági helyzetet és a magas inflációt, különösen annak érzetét⁹, mások a felső középosztály befolyás-szerzési kísérletét, megint mások a kegyelmi ügy utáni morális felháborodást sejtik a háttér-

ben. Természetesen sokszor elhangzik a korrupciós vád is, mint az elégedetlenség forrása. Tény, hogy erről nem sikerült a kormánynak széles körben elfogadott és koherens alternatív narratívát felépítenie, így az egész téma az ellenzék kedvenc ügye maradhatott. Ebből a szempontból fontos fejlemény, hogy a nemzeti tőkés, például Mészáros Lőrinc, nem volt ura a saját imázsának. Alighanem értelmetlen, sőt mesterkélt volna a proteszt-érzülethez vezető motivációkat egyesével szétszálazni, minden egyszerre és együtt érvényesülhetett.

Ugyanakkor a Tisza Párt sikerének az oka nemcsak a felkorbácsolt indulatokban rejlik, hanem a versenystruktúra számukra előnyös alakításában is. A Tisza Pártnak sikerült a korábbi baloldali pártok szavazótáborát és új protesztiszavazókat egyesíteni, s ezzel kínálati kvázi-monopóliumot teremteni. A DK és a Kutya Párt csak összesen a szavazatok 2 százalékát kapta, míg a Tisza Párt 53 százalékot. Az ellenzéki szavazók számára kialakult monopolisztikus kínálat nem automatikusan jött létre, mögötte rengeteg kampányerőfeszítés, megfélemlítés és lejáratási kísérlet áll. Összességében azonban sikeres volt a Tisza Párt stratégiája. Történelmi minimumnak számít, hogy csak öt párt tudott listát állítani, s azok közül is csak három jutott be a parlamentbe, a két legnagyobb pedig megszerezte az összes pártlistás szavazat közel 92 százalékát. Kérdés persze, hogy ennek érdekében milyen árat kellett vagy kell majd fizetnie a Tisza Pártnak. Jelenleg, a jogi értelemben 27 fős szervezet inkább tűnik egy értékrendi vitákat háttérbeszorító kormányellenes mozgalomnak, mint kiérlelt programmal és világképpel bíró politikai szervezetnek. Mindez azt is jelenti, hogy amikor értékvalasztási döntéseket kell majd hoznia kormánynon, könnyen szétfeszíthető lesz, vagy belső vitákkal terhelt a képviselőcsoportja. Így történt ez az oktatási miniszter jelölése kapcsán is. Azaz a Tisza Párt megelőzte ugyan a Fideszt, de kérdés, hogy kormánynon le tudja-e majd győzni saját magát.

4. A hivatalban töltött hosszú idő hatása

Demokráciában az országirányítási felhatalmazás mindig ideiglenes, választásról-választásra meg kell újítani. Autoriter rendszerekben korlátozzák a versengés szabadságát, diktatúrákban pedig egyenesen meg is szüntetik a versenyt. A demokratikus körülmények között kormányzó, legnagyobb formátumú állami vezetők és történelmi személyiségek sem tudták másfél évtizednél sokkal hosszabban biztosítani felhatalmazásukat. Mindez talán azzal magyarázható, hogy elvégezték történelmi feladatukat, illetve kormányzásuk alatt felnőtt egy új generáció, amely változást kívánt és több beleszólási jogot a döntésekbe. Különleges történelmi helyzettel magyarázható, hogy a pragmatikus függetlenségi harcos Éamon de Valera 13 évig Írország elnöke (s 1945 után további 8 évig miniszterelnöke) volt, Urho Kekkonen pedig 26 évig állhatott a szovjetek és a Nyugat között egyensúlyozó Finnország élén, elnökeként. A legendás Margaret Thatcher 11 éven át volt az Egyesült Királyság miniszterelnöke. A Szabad Franciaország vezetője, Charles de Gaulle összesen 3 évig volt kormány- és 10 évig államfő a második világháború után. Kollégája, Konrad Adenauer 14 évig, a Németországot újraegyesítő Helmut Kohl és az ország európai vezető pozícióját megerősítő Angela Merkel 16-16 évig irányították kancellárként hazájukat. Csak egy-egy német tartományban lehet 1945 után ennél hosszabban hivatalban lévő kormányfővel találkozni. Rajna-vi-

dék-Pfalz tartományát például 22 évig irányította Peter Altmeier (1947-1969) és 19 évig Kurt Beck (1994-2013).

Orbán Viktor két részletben húsz éven át vezette miniszterelnökként Magyarországot, amely a fenti adatokból láthatóan szinte Európa-rekord. Mindazonáltal kormányzása alatt felnőtt egy új generáció, amelynek igényeire, értékrendjére, s elvárásaira nem biztos, hogy választ tudott adni, s az sem biztos, hogy kormányzati pozícióból megfelelő adható. Történt ugyan kísérlet erre, több fiatal politikus¹⁰ került magas posztokra, de a kegyelmi ügy után a Fidesz vezetése ezt a generációváltási kísérletet elnapolta. Egy új generációnak akár az is lehet a lélektani igénye, hogy új elitet támogasson, a változás kedvéért, függetlenül a távozók érdemeitől és az érkezők minőségétől. Ezt a feltételezhető igényt a Fidesz sem mérte fel megfelelően, sem a miniszterelnöki vita elkerülése, sem a generációváltás elmaradása, sem pedig a hivatalban lévő kormányelit következő négy évre vonatkozó nagy tervének hiánya nem volt előnyös a hosszabbítás szempontjából.

Ugyanakkor választási vereség időpontjában Orbán Viktor még nem töltötte be a 63. életévét, így, az európai összehasonlítás alapján, korai lenne politikai életútjának végét feltételezni. Mind az Egyesült Államok, mind Oroszország, Kína, Németország, sőt még a katolikus egyház feje is túl van 70. életévén. Ezek alapján elképzelhető, hogy Orbán Vikornak lesz még visszatérési lehetősége a magyar vagy az európai politika csúcspozícióiba 2026 után is.

5. A démoszából kilépők és az oda belépők

Két egymást követő országgyűlési választáson nem ugyanazok a személyek jogosultak részt venni. A választások között eltelt négy évben nem kevesen hunynak el és számos állampolgár válik választójogúvá. A 2022-es választás utáni naptól 2026 február végéig összesen 499.828 magyar választópolgár vesztette életét¹¹, s az április 12-ei választásig számuk nagyjából 16 ezer fővel emelkedhetett még. Ezzel szemben a 2022-ben 14 és 17 éves kor közötti, összesen 396.214 állampolgár válhatott választókorúvá.¹² Ez ugyan csak azt jelenti, hogy 120 ezerrel csökkent a választópolgárok száma, amely nagyjából megfelel a hazai választók választási irroda által számon tartott 140 ezer fős csökkenésének, de valójában az összes választásra jogosult mintegy 12 százalékának kicserélődésére is figyelmeztet.

Mivel ma a pártpreferenciában jelentős eltérés tapasztalható a korcsoportok szerint, a démoszba való belépés és az onnan való kilépés politikai hatása nem jelentéktelen. A Nézőpont Intézet 2026 húsvéti előtt készült felmérése szerint a 60 év feletti 52 százaléká szimpatizált a Fidesszel, míg a 30 év alattiaknak csak 23 százaléká.¹³ Ha a részvétel kérdését zárójelbe tesszük, s csak a 60 év feletti elhalálásával és a 18 év alatti választókorúvá válásával számolunk, ez azt jelenti, hogy a 2022-es választás óta mintegy 270 ezer Fidesz-szimpatizáns hunyt el és csak alig 90 ezer potenciális támogatója vált választókorúvá. A potenciális szavazótábornak a 180 ezres természetes fogyása csak visszafogott becslés, személyes hatások mind a pártpreferenciára, mind a részvételi hajlandóságra hatással lehettek.

6. Kampánydöntések

A Fidesz választási vereségének fentebb részletezett, részleges determináltsága ellenére a kampány során meghozott döntések hatását sem lehet figyelmen kívül hagyni. Egy ilyen dolgozat nem alkalmas az összes kampánydöntés utólagos értékelésre, de néhány stratégiai kérdést mégis érdemes megvizsgálni. A Fidesz kampányvezetőinek helyzetleírásában fontos elem volt a „veszélyek kora”, az egyre instabilabbá váló világhelyzet hangsúlyozása és szembe állítása a „biztos választás” jelszavával kampányoló Fidesz kínálatával. A stabilitás középpontba állítása észszerű döntés volt az említett helyzetelemzés alapján, de azzal is együtt járt, hogy a tizenhat éve kormányzó politikai erő nem tudta megfogalmazni a megújulás üzenetét. A stabilitás és a változás ugyanis egymásnak ellentmondó szempontok. Ugyan a 106 egyéni képviselőjelölt közül 41 az előző választás óta új volt, mégsem rájuk irányították a figyelmet. Az eredmény ismeretében már úgy gondolhatja a külső szemlélő, hogy helyesebb lett volna a változást akarók egy részének megnyerése a változó, megújuló Fidesz imázsának építésével. Új arcokkal új vagy korábbi támogatókat is megnyerhetett volna a kormánypárt.

Megemlíthető az is, hogy a stabilitás középpontba állítása viszonylag későn vált, a 2026 január 10-ei pártkongresszuson, a Fidesz fő kampányirányvonalává. 2024-ben inkább Magyar Péter személyét kritizálták, 2025-ben tavaszán értékrendi és elvi vitákat kezdeményeztek (Pride betiltása, átláthatósági törvény javaslata), őszén pedig „Tisza-adó” címmel indítottak önálló kampányt.

Szintén a kampány stratégiai döntése volt, hogy nem ígéretekkel, hanem a veszélyek elhárításával és kivédésével próbálta megszólítani a választókat a kormánypárt. Voltak ugyan vállalásai a következő négyéves ciklusra is, például az édesanyák jövedelemadómentességének kiterjesztése vagy az 1 millió forintos átlagbér, de az igazi „nagy projekt”, amelyhez felhatalmazást kért volna, hiányzott. A fiatal választókat célzó intézkedései, az Otthon Starttól a munkáshitelig, teljesen kikerültek a kommunikációs fókuszából. Könnyen lehet, hogy a konkrét ígéret hiánya akadálya lehetett a mobilizációnak.

Az utókor nagy valószínűség szerint hibaként fogja értékelni Donald Trump sikeres, 2024-es újráválasztási kampányeszközeinek a másolását is, a podcast turnétól a „trash celebek” alkalmazásáig. Alighanem a döntéshozók nem vették kellően figyelembe sem a kulturális különbségeket, sem a szavazótáborok eltérő értékrendjét.

Végül a kampány során többször szóba hozott „belső kutatások” is okozhatták a Fidesz alulmaradását, hiszen ezek miatt lett a háborús narratíva, az ukránkérdéstől a békegyűlésekig, a kampány központi eleme. Igaz volt ugyan, hogy e kérdésekben a Fidesz-tábor egyetértett a kormánnyal, sőt a Tisza-szavazók egy része is a Fidesz pozícióját támogatta, de összességében mégsem értékelték saját életük szempontjából aktuálisan fontos kérdésnek az egészet a választók.

7. Billenés a célegyenesben

A Fidesz bemutatott, utólag vitatott kampánydöntései különösen a Tisza Párt ügyes dramaturgiájával és Magyar Péter kezdetben vitatott személyiségének későbbi elfogadtatásával mu-

tatott éles kontrasztot. A Tisza Párt folyamatosan építkező erőként jelent meg a nyilvánosságban, amely így sokak szerint egyenrangúvá vált a Fidesszel, Magyarország addigi legnagyobb és legszervezettebb politikai közösségével. Az országjárások, az erdélyi előadás, évvértékelő beszéd, az ellen-Kötcese, vagy a nemzeti menet mind-mind ezt a célt szolgálta. Fontos azt is megemlíteni, hogy az építkező Tisza Párt mellett a kormányzati inkompetencia vádjá is állandóan megmaradt a nyilvánosságban. Kezdetben MÁV és a kórházak, később az objektív bizonyítékokat nélkülöző, a közösségi médiában mégis virális tartalomnak számító gödi akumlátorgyár vagy a Szőlő utca javító intézet ügyei is erre irányították a választók figyelmét. Ugyan a Tisza Párt is sok vitatható döntést hozott több mint kétéves permanens kampánya során, a választás eredménye azonban az ő sikerességüket igazolja.

A Tisza Párt szempontjából különösen fontos volt az időtengely jól tervezett használata is. Ugyan a Tisza Párthoz közeli véleményvezérek utólag azt hangsúlyozzák, hogy politikai közösségük már 2024 őszén előnybe került és megnyerte a választást, több jel is utal arra, hogy a választási küzdelem, illetve a Tisza-győzelem mértéke csak az utolsó hetekben, különösen is március 15. utáni négy hétben dőlt el. Ezt képviseli a „billenés a célegyenesben” tézise. Ha összefoglaljuk, milyen sok politikailag releváns esemény koncentráldott, illetve mennyi sok kampányelem volt bekészítve erre az időszakra, érthető, mennyire döntő, milyen nagy hatású időszakról van szó. Ekkor szivárgott ki Orbán Viktor és Sziijártó Péter beszélgetése orosz kollégáikkal, amelyek a „Ruszkik haza”-szlogen alapjává váltak. Szintén ekkorra időzítették egyenruhás századosok lázadását, amelyeket nem tudott és nem is akart hihetően cáfolni, pláne megtorolni a kormányzat, illetve álltak ki a kormányváltás mellett az előző évek sikeres nemzeti tőkésai vagy művészei közül többen is. A választások előtt két nappal rendezett „rendszerbontó” koncert a fiatalok mozgósításában különösen fontos szerepet játszhatott. A hatalommal való visszaélés vádját is sikerült a Tisza Pártnak plasztikusan megfogalmaznia az utolsó négy hétben, két, a Tisza Pártnak dolgozó informatikusok (Gundalf és Buddha) és a titkosszolgálatok feltételezett kapcsolatának zavaros, s így zavarkeltésre alkalmas történetével. Mindeközben az ukrán kormányzat csúcsra járatta a Barátság kőolajvezetéken keresztül Magyarország zsarolását, amelyet az Európai Unió is taktikus közömbösséggel szemlélt csupán. Végül a célegyenesben való billenés utolsó eleme Magyar Péter imázsépítése volt, amelyet a milliós nézettségű reklámfilmje (Tavaszi szél) segített. Alighanem a kampányszövegeket még sokáig lehetne sorolni, de a lényeg nem ezek teljeskörű listába szedése, hanem annak hangsúlyozása, hogy a választási végeredmény valójában csak ekkor, az utolsó hetekben alakulhatott ki.

Bármit is tekintünk a Fidesz választási veresége fő okának, akár a fent említetteket, akár más magyarázatot, a választás végeredménye egyértelmű. Alighanem nem is egyetlen okra vezethető vissza. Mindazoknak azonban, akik keserűek a kialakult eredmény miatt, érdemes megfontolniuk a demokrácia vastörvényét: egy választási győzelem vagy vereség sohasem a politikai küzdelem végeredménye.

IRODALOMJEGYZÉK

- Hubai László (2001): Magyarország XX. századi választási atlasza, 1920-2000, I. kötet: A választások története és politikai geográfiája, Napvilág Kiadó
- Mráz Ágoston Sámuel (2024): Mérlegen az új választási rendszer. Adataalapú válaszok egyes kritikákra, in: Stefkovics Ádám és Pillók Péter: Századvég Riport 2024, Századvég Kiadó, 93-113. o.
- Szoboszlai György - Wiener György (2016): Választáspolitikológia - Változások és trendek, Napvilág Kiadó

JEGYZETEK

- 1 1949 és 1985 között a választási részvétel 94 és 99 százalék között mozgott (Hubai 2001:85), mert a megjelenést a diktatúra legitimitációs bizonyítéknak tartotta és ezért szankciókkal kényszerítette ki.
- 2 2022-ben a külhoni névjegyzékbe regisztrált 456 ezer magyar állampolgár kevesebb, mint 59 százaléka szavazott érvényesen.
- 3 Huth Gergely például a HírTV Sajtóklub című műsorának 2026. április 19-ei adásában említette, hogy „a 2024-es önkormányzati választás eredményét meg kellett volna értenie a kormánynak és akár még akkor megváltoztatni a teljes választási rendszert, ezzel elkerülhető lehetett volna a Fidesz veresége”
- 4 A Nézőpont Intézet többször kezdeményezte legalább a résztvevők körének alapvető demográfiai adatainak összegyűjtését, de mindeközben nem járt sikerrel. Németországban a választások után külön eljárásban, reprezentatív mintán a szavazókörök mintegy 3 százalékát megvizsgálva elkészül a résztvevők és a pártszavazók demográfiai jellegzetességeit tartalmazó tanulmány.
- 5 Az idézett kutatási adatok a Nézőpont Intézet nem nyilvános felméréséből származnak.
- 6 Az idézett kutatási adatok a Nézőpont Intézet nem nyilvános felméréséből származnak.
- 7 vö.: <https://mandiner.hu/belfold/2026/03/az-ukranparti-cenzor-nem-a-kezdet-igy-avatkozott-be-a-facebook-a-magyar-valasztasokba> (letöltve: 2026.04.25.)
- 8 Erre a helyzetre szellemes Kocsis Máté leírása: a Fidesz csak 4:3-ra kapott ki. Lásd: https://www.facebook.com/kocsismate/posts/pfbid0gKWzcYk4eStLx8nrpmTE3ggqSSGxdUqUQMZjEdpNZ3gjL4RuLnEwLVDBbs-374mGtl?locale=hu_HU
- 9 az érzett infláció GKI-s adata közvetlenül a választások előtt még 20 százalék volt, holott a mért tényinfláció 3 százalék alá esett: <https://www.mnb.hu/letoltes/a-marciusi-inflacios-jelentes-elemzoi-prezentacioja-2026.pdf> (letöltve: 2026.04.27.)
- 10 Novák Katalin, Varga Judit és Orbán Balázs is ide sorolható vagy a fővárosi Fidesz-frakció 2024-es megújulása
- 11 KSH 22.2.1.2. Halálozások száma nemek és korcsoportok szerint, hetente: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0065.html (letöltve: 2026.04.26.)
- 12 KSH 22.1.1.3. Népesség korév és nem szerint, január 1.: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0003.html (letöltve: 2026.04.26.)
- 13 Az idézett kutatási adatok a Nézőpont Intézet nem nyilvános felméréséből származnak.

Tardi Roland

A magyar köznevelés 15 évének néhány trendje

Fifteen Years of Selected Trends in Hungarian Public Education

Összefoglalás

A nemzetközi és hazai oktatásgazdaságtani, valamint humántőke-elméleti szakirodalom – többek között Schultz, Becker és Hanushek munkássága – egyértelműen rámutat arra, hogy a lakosság képzettsége, illetve a kognitív képességek fejlesztése a gazdasági növekedés és a társadalmi kohézió legfőbb motorja. A vonatkozó jogtudományi kutatások emellett hangsúlyozzák, hogy az oktatás olyan alapvető emberi jog és közszolgáltatás, amelynek az egyenlő esélyek megteremtését kell szolgálnia. Ezen elméleti és társadalmi alapvetések tükrében a hazai köznevelési rendszer a 2000-es évek végére jelentkező strukturális és hatékonysági problémákra, valamint a nemzetközi mérésekben tapasztalt teljesítményromlásra válaszul történelmi léptékű paradigmaváltáson ment keresztül az elmúlt tizenhat évben. Jelen tanulmány ezen időszakot áttekintve azokat a makroszintű trendeket vizsgálja, amelyek 2010 és 2025 között érdemben meghatározták a magyar köznevelés fejlődési irányait. A kutatás fókuszában egyrészt az oktatásirányítási struktúra átalakulása áll, bemutatva az önkormányzati modell felváltását egy állami, illetve egy expanzívan növekvő egyházi szektorra épülő duális rendszerre. Másrészt a tanulmány elemzi a rendszer kapacitásait leíró kvantitatív indikátorokat, valamint áttekinti az oktatási infrastruktúra fejlesztésének kihívásait, különös tekintettel a budapesti agglomeráció demográfiai robbanásából fakadó intézményi nyomásra és az erre adott kormányzati válaszokra.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: I28, I21

Kulcsszavak: oktatáspolitikai, oktatásirányítás, oktatási infrastruktúra

Summary

International and Hungarian literature on the economics of education and human capital theory – including the work of Schultz, Becker, and Hanushek – clearly indicates that educational attainment and the development of cognitive skills are the primary drivers of economic growth and social cohesion. Relevant legal research further emphasizes that education is a fundamental human right and a public service that should promote equal opportunities.

TARDI ROLAND, PhD Kutató, Mathias Corvinus Collegium

Against this theoretical and social background, and in response to the structural and efficiency problems that had emerged by the late 2000s, together with declining performance in international assessments, the Hungarian public education system has undergone a paradigm shift of historic proportions over the past sixteen years. Reviewing this period, the present study examines the macro-level trends that substantially shaped the development of Hungarian public education between 2010 and 2025. First, it analyses the transformation of the educational governance structure, showing the replacement of the municipal model by a dual system based on state provision and a rapidly expanding church-maintained sector. Second, it examines quantitative indicators describing system capacity and reviews the challenges of educational infrastructure development, with particular attention to the institutional pressures generated by the demographic boom in the Budapest metropolitan area and to the governmental responses to those pressures.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: I28, I21

Keywords: education policy, educational governance, educational infrastructure

BEVEZETÉS

A közoktatás a modern társadalmak legfontosabb alappillére, amelynek minősége alapvetően határozza meg egy nemzet jövőjét, gazdaságát és demokratikus működését. A humántőke-elmélet (amelyet a nemzetközi szakirodalomban T. W. Schultz és Gary Becker, hazánkban pedig Varga Júlia munkássága alapozott meg¹) és a kognitív képességek gazdasági hatásait vizsgáló makroökonómiai kutatások (mint például Eric Hanushek elemzése) rávilágítottak: a gazdasági növekedés legfőbb motorja nem más, mint a lakosság képzettsége és tudása. A köznevelés nem csupán egy ágazati szakpolitikai terület, hanem a modern társadalmak hosszú távú fejlődésének, fenntarthatóságának és demokratikus működésének alapvető záloga. A nemzetközi szakirodalom, különösen a humántőke-elméletre épülő oktatásgazdaságtani megközelítések, egyértelmű összefüggést mutatnak ki az oktatás minősége és a gazdasági teljesítmény között. Ahogy Csapó Benő rámutat, az átlagos iskolázottság egyetlen évvel való meghosszabbodása hozzávetőlegesen egy százalékkal növeli a bruttó hazai terméket (GDP), a kognitív képességek fejlesztése pedig az egyik legjobb megtérülésű nemzeti befektetés (Csapó 2015a). A tudásalapú társadalomban a jól működő iskola nemcsak a közvetlen munkaerőpiaci igényeket szolgálja ki, hanem javítja az egyén életminőségét és a társadalmi kohéziót is.

Az oktatás társadalmi funkciója azonban nemcsak gazdasági dimenziókban mérhető, hanem szilárd alapjogi garanciákon is nyugszik. A vonatkozó jogtudományi szakirodalom rávilágít, hogy az oktatáshoz való jog komplex emberi jog, amely magában foglalja a tanulás és a tanítás szabadságát, valamint az egyenlő esélyek állami biztosítását (Bárány V. 2018). Ennek szellemében Magyarország Alaptörvénye deklarálja a lelkiismereti és vallásszabadságot, a véleménynyilvánítást, a tudományos kutatást és a tanítás szabadságát, a nemzetiségek számára a kulturális identitás megőrzésének szabadságát és az anyanyelvű oktatáshoz való

jogát. Az Alaptörvény (XI. cikk) egyértelműen kimondja, hogy minden magyar állampolgárnak joga van a művelődéshez. Ezt a jogot az állam a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, a mindenki számára hozzáférhető ingyenes és kötelező alapfokú, ingyenes középfokú oktatással, valamint a képességei alapján mindenki számára hozzáférhető felsőfokú oktatással biztosítja.

Ezen alapjogi és társadalmi keretrendszerben a magyar köznevelés az elmúlt 16 évben történelmi léptékű, a rendszert alapjaiban érintő átalakításokon ment keresztül. Ezen reformok elindítását a 2000-es évek végére nyilvánvalóvá vált strukturális problémák, a nemzetközi mérésekben (PISA, TIMSS) tapasztalt teljesítményromlás és a rendszerszintű hatékonyság hiánya tette szükségessé (Csapó 2015b). A korábbi, decentralizált és szétaprózott irányítási modellt 2010 után egy erőteljesen centralizált állami fenntartói és irányítási rendszer váltotta fel, amelynek deklarált célja az egységes színvonal és az oktatási jogokhoz való méltányosabb hozzáférés biztosítása volt (Juhász és Nahalka 2026). Az elmúlt másfél évtized oktatásirányítási és infrastrukturális mérlege azonban rendkívül összetett. Kiemelkedő eredményként könyvelhető el a köznevelési „adattermelés forradalma” (Salomvári 2015), amely a Köznevelési Információs Rendszer (KIR) kiterjesztésével ma már példátlan adatvagyonot biztosít a pedagógiai folyamatok és a rendszeresítmény nyomon követésére. Jelentős azonban a köznevelési rendszerrel szembeni bizalomerozió (Kopasz & Boda 2018), így valamennyi kormányzati reformtörekvést erős társadalmi szkepszis fogadta.

Jelen tanulmánynak nem célja, hogy bemutassa az elmúlt 16 év köznevelés valamennyi aspektusát, hiszen az túlfeszíti e tanulmány kereteit. Ezzel szemben főbb céloom azon trendek bemutatása, amelyek érdemben befolyásolták a köznevelés fejlődési irányait.

OKTATÁSIRÁNYÍTÁSI VÁLTOZÁSOK

Állami fenntartás és a tankerületi központok

Az oktatással szembeni egyik legfontosabb társadalmi elvárás – lévén közszolgáltatásnak minősül és központi költségvetési forrásból működik az előző évszázad közepe óta -, hogy a rendszer mindenkinek azonos feltételekkel elérhető legyen². A magyar közoktatási rendszer oktatásirányítási és intézményfenntartói struktúrája az elmúlt bő másfél évtizedben olyan mértékű és mélységű paradigmaváltáson ment keresztül, amelyre a modern magyar oktatástörténetben alig akad példa. Az átalakulás nem csupán technikai jellegű fenntartóváltást jelentett, hanem egy alapvető irányításfilozófiai elmozdulást az erősen decentralizált, önkormányzati alapú modelltől egy végletekig központosított, állami irányítású rendszer felé. A folyamat több fázisban zajlott le, és jól tükrözi a mindenkori oktatáspolitikai válaszkeresését a rendszer hatékonysági, esélyegyenlőségi és minőségi kihívásaira.

Az 1990-es évektől a 2010-es évek elejéig a magyar közoktatást a települési önkormányzatok meghatározó szerepe jellemezte. Ebben a rendszerben több mint 2500 különálló fenntartó – többségében kistéleplési önkormányzat – felelt az iskolák működtetéséért és finanszírozásáért. A rendszer deklarált célja a helyi közösségek önrendelkezésének biztosítása és a helyi igényekre való gyors, rugalmas reagálás volt. Az intézmények széles körű pedagógiai és

gazdálkodási autonómiával rendelkeztek, a helyi tantervek pedig jelentős szabadságot adtak a szakmai munkában. Ugyanakkor a 2000-es évek végére a rendszer fenntarthatatlansága és diszfunkciói egyértelművé váltak és az imént leírtak csak papíron tűntek megvalósíthatónak. A decentralizáció legnagyobb árnyoldala a finanszírozási és minőségi olló drasztikus kinyílása volt. Az önkormányzatok eltérő anyagi lehetőségei és adóerő-képessége miatt hatalmas infrastrukturális és szakmai különbségek alakultak ki a különböző településtípusokon működő iskolák között. A nemzetközi mérések (PISA) adatai már ekkor egyértelműen jelezték, hogy a magyar oktatási rendszer szelektivitása világviszonylatban is kiemelkedő: az iskola nemhogy kompenzálta volna a családi háttérből hozott hátrányokat, hanem kifejezetten felerősítette azokat (Csapó 2015b). Számos kistélepülési önkormányzat számára az iskola fenntartása lassan elviselhetetlen pénzügyi teherré vált, ami adósságspirálhoz és a szakmai munka minőségének romlásához vezetett. Így jött létre 2013-ban a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) majdnem 200 tankerületi központtal, de még a legapróbb beszerzési igények – a munkáltatói jogkörökkel és vagyonelemek kezelésével együtt – budapesti irányítás alá kerülnek.

Az intézkedés célja az egységes, magas színvonalú oktatás biztosítása, az esélyegyenlőség megteremtése és az önkormányzati eladósodás megállítása volt. A gyakorlatban azonban a központosítás gyorsan súlyos működési nehézségekhez vezetett. A merev irányítás kihatott az iskolák napi operatív működésére, valamint a hosszas bürokratikus körök olyan méreteket öltöttek, hogy olykor a legalapvetőbb eszközök beszerzése is hosszadalmas központi engedélyezési eljárást igényelt. A 2016-os válsághelyzetet felismerve a kormány a rendszert korrigálta. A döntéshozók felismerték a monolitikus szervezet tarthatatlanságát, és 2017-ben a KLIK-et 60 önálló költségvetési szervként működő Tankerületi Központtá alakították át, míg a KLIK-ből középírányító szerv³ alakult Klebelsberg Központ néven⁴. Ez a lépés egyfajta dekoncentrációt, a „centralizáció decentralizációját” jelentette: a napi operatív döntések egy fokkal közelebb kerültek az iskolákhoz. Ezt az időszakot Nahalka (2018) a rendszer „finomhangolásaként” írja le. Az oktatáspolitikai nem változtatott az alapvető irányokon, hanem az adminisztratív és informatikai kontroll kiépítésére fókuszált. Ekkor teljesedett ki az a folyamat, amelyet Salomvári (2015) az „adattermelés forradalmának” nevez. A Köznevelési Információs Rendszer (KIR), az Országos Kompetenciamérések egyéni azonosítókra épülő rendszere, valamint az e-Kréta adminisztrációs platform országos bevezetése soha nem látott rálátást biztosított az oktatásirányítás számára a mikrofolyamatokra. Ezzel kialakult az a négy szintű irányítási rendszer, ahol az iskolaigazgató korlátozott autonómiával, de továbbra is az intézményközösség első számú embere.

Irányítószervi struktúraváltások

Ezzel együtt az irányítószervi változások is jelentősek voltak (Györgyi 2019). A második Orbán-kormány egyik politikai vállalása volt a központi államigazgatási szervek számának csökkentése, ennek következtében csúcsminisztériumi rendszer kialakításába kezdett. A folyamat részeként megszűnt az önálló Oktatási Minisztérium, és a terület irányítása egy újonnan létrehozott csúcsminisztérium, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium (későbbi néven Emberi Erő-

források Minisztériuma – EMMI) hatáskörébe került⁵, az oktatási területet így államtitkári szinten igazgatták. Ezzel egyidejűleg azt is felismerte a kormányzat, hogy bár a közoktatás, mint a jövő értelmiségét nevelő feladat egység szemléletre sarkall, a felsőoktatás és szakképzés egyre erőteljesebb összefonódása a kutatással és fejlesztéssel és az ipari szektorral más szervezési logikát igényel. Ebből kifolyólag 2016-ban szétválasztásra került a szakképzés, az elkerült a Nemzetgazdasági Minisztériumhoz, majd 2018-ban a szakképzés-felsőoktatás a Palkovics László vezette Innovációs és Technológiai Minisztériumhoz került, mindaddig a köznevelés maradt az EMMI kötelékében (Juhász & Nahalka 2026). A 2022-es kormányátalakítás radikális változást hozott, megszűnt az EMMI, a köznevelési feladatot pedig a Belügyminisztérium kapta meg (Varga 2024). A Belügyminisztérium kötelékébe tartozó köznevelés a jövőbeli kutatások alapját kell, hogy képezze.

FŐBB TENDENCIÁK

Egyházi intézmények markáns megjelenése

A második világháború végéig az oktatási feladatokat a legnagyobb volumenben az egyház látta el. Az 1948. évi XXXIII. törvénycikk törvényi erővel valamennyi nem állami iskola fenntartását az állam veszi át, amely a kommunista párt egyházellenes húzásaként is értelmezhető⁶. Az egyházi intézmények a rendszerváltás után egyes intézményeket visszakaphattak, valamint újakat is alapíthattak⁷, ezt a gyakorlatot a 2010-es második Orbán-kormány is folytatta. Ekkor a Központi Statisztikai Hivatal hivatalos Köznevelési statisztikai évkönyvének 2010-es adatai szerint a 2010/2011-es tanévben az egyházak országsszerte 197 általános iskolát és 108 gimnáziumot tartottak fenn. Az állami iskolarendszer centralizációjával párhuzamosan egy másik, a rendszer egészét alapjaiban átformáló strukturális folyamat is lezajlott: az egyházi fenntartású köznevelési intézmények, robbanásszerű expanziója (Tomasz 2017). Az 1. számú táblázat az egyházi jogi személy által fenntartott köznevelési intézmények növekedését mutatja be.

1. táblázat

Intézménytípus	Intézmények száma (2010/11)	Intézmények száma (2024/25)	Növekedés mértéke (%)
Óvoda	155	373	+140,65%
Általános iskola	197	433	+119,80
Gimnázium	108	183	+69,44

Forrás: KSH, KIR-STAT 2025.

Az egyházi intézmények növekedését a szakirodalom alapvetően kritikusan fogadja (Péteri és Szilágyi 2022), kiemelve azok szegregáló szerepét, vagy a költségvetési támogatásokat kritizálva (Polónyi 2017). Azonban a szabad iskolaválasztás, mint a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény (Nkt.) által is oltalmazott tanszabadságból eredő jog (Bolla

2026) kiterjesztéseként is értelmezhető, hiszen a szülők egy sokkal szélesebb, világnézeti meggyőződésük szerint választhatják ki gyermeküknek megfelelő iskolát, ezzel versenyhelyzetet teremtve a szférában.

2. táblázat

Nevelési év, tanév	Gyermekek, tanulók száma összesen (egyházi)	Gyermekek, tanulók száma összesen (állami)	Gyermekek, tanulók száma összesen (magán)	Gyermekek, tanulók száma összesen (önkormányzat ideértve a nemzetiségi önkormányzatokat is)
2010/2011	112 724	32 774*	150 768	1 467 301*
2024/2025	231 888	674 996	97 883	287 848

Forrás: KIR-STAT, országos, valamennyi fenntartó

*figyelemmel a 2013-as fenntartóváltásra

A hazai oktatási rendszer különböző szintjein – a fejlesztő nevelés-oktatást, a köznevelést, a szakképzést és a felsőoktatást is magában foglaló iskolarendszerű képzésekben – a 2024/2025-ös tanév során összesen 1 millió 919 ezer fő tanult. A statisztikai adatok alapján a tanulói és hallgatói létszám az előző évhez mérten 20 ezer fővel (1,1%-kal), a 2015/2016-os tanévhez képest pedig 28 ezer fővel (1,5%-kal) emelkedett (KSH Magyarország 2024).

A 2. számú táblázatban bemutatott adatsor látványos átrendeződést mutat a magyar köznevelési rendszer fenntartói szerkezetében a 2010/2011-es és a 2024/2025-ös nevelési évek között. A legszembetűnőbb változás az önkormányzati szektor természetserű visszaszorulása – azzal együtt, hogy az óvodai nevelés továbbra is önkormányzati feladat -, amely korábban a rendszer gerincét alkotta több mint 1,4 millió tanulóval, mára viszont ez a szám 300 ezer alá csökkent. Ezzel párhuzamosan az állami fenntartás szerepe vált meghatározóvá: míg 2010-ben elenyésző volt az állami közvetlen szerepvállalás, 2024-re már közel 675 ezer gyermek tanul állami intézményekben, ami a központosítási folyamatok egyértelmű eredménye.

A statisztikák alapján az egyházi intézmények térnyerése is megkérdőjelezhetetlen, hiszen a vizsgált időszak alatt a szektorban tanulók létszáma több mint a kétszeresére, 112 ezerről közel 232 ezerre emelkedett. Ez a növekedés azt jelzi, hogy az egyházi fenntartók egyre jelentősebb szeletet hasítanak ki az oktatási palettából, stabil alternatívát kínálva az állami szféra mellett. Ezzel szemben a magánintézmények szektora érdekes módon zsugorodott az adatok függvényében: a 2010-es 150 ezres létszám 100 ezer alá esett vissza, ami utalhat bizonyos intézményi átszervezésekre vagy a piaci alapú oktatás kereteinek módosulására. Az adatok a köznevelési rendszer teljes strukturális átalakulását tükrözik. A korábbi, alapvetően önkormányzati bázisú modell helyét egy olyan duális rendszer vette át, amelyben az állam és az egyházak játsszák a főszerepet. Míg 2010-ben az önkormányzatok kezében volt a tanulók elsősoró többsége, 2024-re az állami és egyházi fenntartók együttesen már több mint 900 ezer gyermek oktatásáért felelnek, teljesen átrajzolva ezzel a magyar oktatásirányítási térképet.

Magas egy gyermekre jutó figyelem

A nemzetközi oktatásgazdaságtani és pedagógiai szakirodalom alapján az osztálylétszámok, illetve az egy pedagógusra jutó tanulók számának csökkentése (a magasabb egy gyermekre jutó figyelem) kisebb mértékben, de pozitív hatást gyakorol a tanulmányi eredményekre. A kisebb osztályok leginkább az olvasási és szövegértési készségek terén hoznak javulást (körülbelül 0,11 standard szórási növekedést), míg a matematikai teljesítményre gyakorolt hatásuk elhanyagolható (Filges et al., 2018). Az eredményesség erősen kontextus- és küszöbfüggő: a óvodai nevelésben például csak 7,5:1 gyermek-pedagógus arány, illetve 15 fős vagy annál kisebb osztálylétszám alatt mutatkoznak érdemi előnyök (Bowne et al., 2017).

A témában releváns kutatások legfontosabb, egységes tanulása ugyanakkor az, hogy a kisebb osztályokból fakadó előnyöket szinte teljes mértékben felülírhatja a pedagógusok minősége és motivációja. A kaliforniai, dollármilliárdos nagyságrendű osztálylétszám-csökkentési program esetében a kisebb csoportoktól várt előnyöket szinte teljesen semlegesítette a hirtelen beáramló, tapasztalatlan és képesítés nélküli pedagógusok tömege, különösen a hátrányos helyzetű gyermekeket fogadó iskolákban (Jepsen & Rivkin 2009, 2012). Hasonló következtetésre jutott egy kenyai kísérlet is, ahol az osztálylétszámok 82-ről 44 főre történő megfelelése önmagában semmilyen javulást nem hozott az állami rendszerben dolgozó tanárokkal, ám jelentős fejlődést eredményezett akkor, amikor a kisebb csoportokat helyben felvett, jobban motivált szerződéses pedagógusok oktatták (Duflo et al., 2012). Összességében tehát elmondható, hogy az egy gyermekre jutó figyelem növelése alapvetően egy fontos tényező, de a diákok tanulmányi eredményének érdemi javulása csak akkor garantálható, ha a rendszer képes kiváló minőségű és megfelelően motivált pedagógusokat biztosítani a létrejövő új osztályokba. A magyar oktatási rendszer elmúlt másfél évtizedének – egészen pontosan a 2010 és 2024 közötti időszakának – oktatáspolitikai folyamatai jól lekövethek a rendszer alapvető mennyiségi indikátorainak, nevezetesen az átlagos osztálylétszámoknak és az egy pedagógusra jutó tanulók számának alakulásán keresztül. Ezen makroszintű mutatók vizsgálata rávilágít azokra a strukturális átalakításokra, demográfiai kihívásokra és hatékonysági dilemmákra, amelyek a hazai köznevelést napjainkban is meghatározzák.

Az oktatás hatékonyságának és a pedagógiai munka körülményeinek egyik legfontosabb mérőszáma tehát az egy gyermekcsoportra vagy osztályra jutó tanulók száma. Az adatsorokat megvizsgálva a legszembetűnőbb változás a 2011/2012-es és a 2012/2013-as tanévek között rajzolódik ki, amikor az átlagos létszám drasztikusan, 24,9 főről 22,1 főre esett vissza. Ez a töréspont egybeesik a magyar köznevelési rendszer átalakításával, az iskolák állami fenntartásba vételével és az új köznevelési törvény bevezetésével. A hirtelen csökkenést követően egy lassú konszolidáció vette kezdetét: az osztálylétszámok fokozatosan tovább mérséklődtek, majd a 2019/2020-as tanévre beálltak a jelenleg is jellemző, 21 fő körüli stabil értékre. Bár ez a szám nemzetközi összehasonlításban kifejezetten kedvező feltételeket sugall a differenciált munkához, a valós helyzetet csak az egy pedagógusra jutó tanulók számának elemzésével együtt érthetjük meg.

3. táblázat

Nevelési év, tanév	Egy gyermekcsoportra, osztályra jutó gyermek, tanuló	Egy pedagógusra jutó gyermek, tanuló
2010/2011	24,8	9,4
2011/2012	24,9	9,7
2012/2013	22,1	10,3
2013/2014	22,0	10,5
2014/2015	21,6	10,0
2015/2016	21,4	9,7
2016/2017	21,3	9,5
2017/2018	21,1	9,5
2018/2019	21,1	9,5
2019/2020	21,0	9,5
2020/2021	nincs adat	9,6
2021/2022	21,0	9,7
2022/2023	21,1	9,7
2023/2024	21,1	9,9
2024/2025	21,0	9,7

Forrás: KIR-STAT, országosan állami intézmények, 2010/2011-2024/2025 tanév

A 3. számú táblázat nevelési évenként az átlagos osztálylétszámot és az egy pedagógusra jutó gyermekek létszámát mutatja. A pedagógus-tanuló arány alakulása ugyanis meglehetősen komplex, helyenként ellentmondásos képet fest a rendszer erőforrás-ellátottságáról. Érdekes módon, miközben az osztálylétszámok 2012-ben jelentősen csökkentek, az egy tanárra jutó diákok száma épp ebben az időszakban növekedett, majd a 2013/2014-es tanévben érte el csúcspontját 10,5 fővel. Ez arra utal, hogy az intézményrendszer átalakítása és az óraszámok megváltoztatása során a rendszer terhelése ideiglenesen megnőtt. 2016-tól kezdődően azonban ez az arányszám is stabilizálódott a 9,5 és 9,7 közötti sávban. Ez a 10 fő alatti érték makroszinten egy erőforrás-gazdag, fajlagosan sok tanárt foglalkoztató rendszert mutat, ami látszólag ellentmond a mindennapos diskurzust uraló pedagógushiány tényének. Hiszen hazánkban pedagógushiányról szó szerint nem beszélhetünk, relatív pedagógushiányról van szó, ami azt jelenti, hogy egyenlőtlen eloszlás áll fenn a tantárgyak szempontjából és földrajzi szempontból.

Infrastrukturális kihívások

Az iskolaépületek fizikai környezete jelentős és mérhető hatást gyakorol a tanulók teljesítményére és jóllétére. A leginkább meghatározó tényezők közé tartozik az osztálytermek beltéri levegőminősége és hőmérséklete: a megfelelő szellőzés (1000 ppm alatti szén-dioxid szint) és az optimális hőmérséklet (20–25°C között) elengedhetetlen a megfelelő kognitív teljesítményhez és az iskolai hiányzások csökkentéséhez (Shendell et al., 2004; Haverinen-Shaughnessy & Shaughnessy, 2015; Fisk, 2017; Goodman et al., 2018). Emellett az akusztikai viszonyok is kulcsfontosságúak; a magas háttérzaj és a túlzott visszhang bizonyítottan rontja a beszédértést, a memóriát, valamint a koncentrációt (Klatte és mtsai. 2010; Polewczyk és Jarosz 2020; Brill és Wang 2021). Bár a fizikai tervezésből fakadó környezeti különbségek összességében nagyjából 10–16%-ban magyarázzák a tanulók fejlődésében mutatkozó varianciát (Vijapur et al., 2021), a szakirodalom rávilágít arra, hogy még az olyan célzott, viszonylag alacsony költségű beavatkozások is, mint a szellőzés, a világítás vagy az akusztika javítása, jelentős mértékben hozzájárulhatnak az oktatás hatékonyságának és esélyegyenlőségének növeléséhez (Lumpkin et al., 2014; Belmonte et al., 2020).

Az állami fenntartásba átvett intézmények esetében fontos megjegyezni, hogy az épületek nem kerültek az állam tulajdonába, azok ingyenes állami vagyongazdálkodásba kerültek, tehát az azon végzett állami beruházás végső soron az önkormányzati vagyont is gyarapította. A vizsgált tizenhat éves ciklus leginkább kézzelfogható, makroszinten és a helyi közösségek szintjén is vizuálisan megjelenő eredménye a fizikai oktatási infrastruktúra tudatos, központi programokon keresztüli megújítása volt. A kormányzati stratégia helyesen ismerte fel azt az alaptételt, hogy a 21. századi minőségi pedagógiai célok – legyen szó a mindennapos testnevelés bevezetéséről, a természettudományos oktatás modernizálásáról vagy a digitális kompetenciafejlesztésről – nem valósíthatók meg évtizedek óta elhanyagolt, omladozó, energetikailag pazarló és a modern didaktikai elvárásoknak nem megfelelő épületekben (Polónyi 2023). Az önkormányzatoktól állami tulajdonba vett, mintegy 1800 milliárd forint eszmei értékűre becsült iskolaépület-vagyon jelentős része azonnali beavatkozást igényelt.

Budapesti agglomeráció

A budapesti agglomeráció robbanásszerű lakosságnövekedése nem újszerű jelenség (Iván 1994), a legtöbb közvetlen vonzaskörzetben lévő település bőven a törvényi előírásokon túl is terjeszkedett (Tóth 2024). A robbanásszerű növekedés háttere rendkívül összetett, a kormányzati családtámogatási rendszertől kezdődően a komplex urbanizációs folyamaton át nehezen mutatható rá egyetlen kizárólagos okra (Csanádi & Csizmady 2002). A 4. számú táblázat a budapesti agglomeráció népesedési folyamatait mutatja a népszámlálási adatok alapján.

4. táblázat

Népszámlálás	Budapest népessége	Agglomeráció
1990	2 016 774	566 861
2001	1 775 203	672 087
2011	1 733 685	826 056
2022	1 682 426	1 685 209

Forrás: KSH Népszámlálás 1990, 2001, 2011, 2022

Ezek a drasztikus és koncentrált demográfiai átrendeződések ugyanakkor soha nem látott nyomás alá helyezik a befogadó települések alpinfrastruktúráját, amelyre a köznevelési intézményrendszer kiemelten, szinte azonnal reagál és rendkívül érzékeny. A fővárosból kiköltöző népesség derékhadát ugyanis jellemzően a fiatal, családalapítás előtt álló vagy már kisgyermekes háztartások alkotják (Bajmócy 2014). Ennek következtében az agglomerációs gyűrű településein jelentkező hirtelen „gyermektöbblet” szinte azonnal és kíméletlenül megterheli a helyi óvodák és általános iskolák befogadóképességét. A legtöbb településen a meglévő intézmények rövid idő alatt elérték vagy túl is lépték a maximális kapacitásukat: mindennaposá vált a túlszűfolttság és a tanteremhiány. Ez nemcsak a pedagógiai munka minőségét nehezíti meg, hanem rengeteg szülőt kényszerít arra, hogy gyermekét visszautaztassa budapesti intézményekbe, ami napi szinten tovább rontja a térség amúgy is kritikus közlekedési helyzetét.

Ezt a robbanásszerűen jelentkező krízist felismerve az állam is kénytelen volt beavatkozni, ami egy célzott fejlesztési programban öltött testet. A jelentős kapacitáshiány enyhítésére a kormány egy átfogó fejlesztési csomagot hirdetett, amelynek keretében a főváros vonzáskörzetében 16–17 helyszínen vállalt új iskolaépítést, illetve nagyszabású intézménybővítést. Ezeket a több tízmilliárd forintos állami beruházásokat – az eljárások és a kivitelezés meggyorsítása érdekében – nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségűvé is nyilvánították. A program olyan, a szuburbanizáció által kifejezetten sújtott, folyamatosan duzzadó településeket érint, mint például Dunaharaszti, Veresegyház, Diósd, Csömör vagy éppen Szigethalom és Gyömrő. Bár a felépülő 8, 16 vagy akár 24 tantermes új iskolakomplexumok több ezer gyermek számára jelentenek azonnali mentőövet és biztosítanak helyben modern tanulási környezetet, a jelenlegi helyzet rávilágít egy alapvető összefüggésre: a jövőben a lakóövezetek expanziója és a közszolgáltatási infrastruktúra fejlesztése nem szakadhat el egymástól, ha a döntéshozók el akarják kerülni az oktatási rendszer újbóli túlterhelődését.

Nemzeti Köznevelési Infrastruktúra Fejlesztési Program

A fizikai terek megújításának legfontosabb állami eszköze a 2014-ben kormányhatározattal⁸ életre hívott Nemzeti Köznevelési Infrastruktúra Fejlesztési Program (NKIFP) volt. E grandiózus program deklarált célja olyan európai színvonalú, modern tantermek, tornatermek és tanuszodák építése volt országszerte, amelyek évtizedes lemaradásokat pótolva hosszú távon szolgálják a gyermekek és fiatalok egészséges fizikai és szellemi fejlődését, megteremtve a 2012-ben törvénybe iktatott mindennapos testnevelés infrastrukturális feltételeit.

A program I. és II. ütemében több száz településen indultak zöldmezős beruházások vagy átfogó rekonstrukciók. A beruházások tervezésekor és kivitelezésekor kiemelt szempontként jelent meg a funkcionális kialakítás, a gazdaságos és hosszú távú fenntartható üzemeltetés, valamint a teljes körű akadálymentesítés. Az állami szerepvállalás ezen új formája alapjaiban írta felül az oktatási infrastruktúra menedzselését. Míg korábban a fenntartási és fejlesztési feladatok súlyos anyagi terhet róttak az önkormányzatokra – gyakran mélyítve a kistélepülések és a városok közötti szakadékot –, az NKIFP központosított forráselosztása lehetővé tette a hátrányos helyzetű kistérségek szisztematikus felzárkóztatását. A beruházások során alkalmazott típusépületek és egységes műszaki standardok nem csupán a költséghatékony megvalósítást szolgálták, hanem egyúttal garanciát jelentettek arra is, hogy az ország bármely pontján azonos minőségű szolgáltatást kapjanak a diákok.

A program gyakorlati megvalósítása három stratégiai pillérré épült: a tanuszodák, a tornatermek és a komplex iskolaépületek hálózatára. A tanuszodák építésével a kormány célja az volt, hogy a „minden gyermek tanuljon meg úszni” elv⁹ ne csupán vágyvezérelt elképzelés, hanem elérhető valóság legyen, függetlenül a település földrajzi elhelyezkedésétől. Ezzel párhuzamosan a modern, több funkciós tornacsarnokok megteremtették a 2012-ben bevezetett mindennapos testnevelés tárgyi feltételeit, orvosolva azt a korábbi problémát, ahol a tornateremhiány miatt a folyosókon vagy tantermekben kényszerültek sportolni a tanulók.

A Pest vármegyei statisztikai adatok tükrében a NKIFP hatása számszerűsíthető eredményekben is megmutatkozik, különösen az osztálytermek és csoportszobák számának alakulását vizsgálva. Míg a program indulásakor, a 2014/2015-ös tanévben 5 721 tanterem állt rendelkezésre a vármegyében, a fejlesztések előrehaladtával ez a szám folyamatos emelkedést mutatott, a 2019/2020-as tanévre elérve a 6 000-es darabszámot. Bár a 2020/2021-es időszakban egy átmeneti csökkenés tapasztalható a statisztikában, az azt követő évek dinamikus növekedése – amely a 2024/2025-ös tanévre már 6 037 tantermet és csoportszobát mutat – egyértelműen jelzi a zöldmezős beruházások és a bővítések beérését. Ez a bővülés kulcsfontosságú volt Pest vármegye számára, ahol az agglomerációs népességnövekedés folyamatos nyomást gyakorol az oktatási intézmények befogadóképességére, így az új fizikai terek megteremtése közvetlenül járult hozzá a zsúfoltság enyhítéséhez és a modern oktatási környezet biztosításához.

5. táblázat

Nevelési év, tanév	Osztálytermek, csoportszobák száma (Pest megye)	Osztálytermek, csoportszobák száma (Budapest)
2010/2011	5 694	9 355
2011/2012	5 706	9 337
2012/2013	5 747	9 241
2013/2014	5 794	9 313
2014/2015	5 721	9 264

Nevelési év, tanév	Osztályterem, csoportszobák száma (Pest megye)	Osztályterem, csoportszobák száma (Budapest)
2015/2016	5 808	9 214
2016/2017	5 842	9 374
2017/2018	5 909	9 333
2018/2019	5 969	9 294
2019/2020	6 000	9 376
2020/2021	5 576	7 896
2021/2022	5 693	7 984
2022/2023	5 786	7 967
2023/2024	5 883	8 042
2024/2025	6 037	8 101

Forrás: KIR-STAT, osztályterem, csoportszobák száma Pest megye és Budapest

A fizikai terek megújítása azonban túlmutatott a pusztán sportcélú fejlesztéseken. Az új és rekonstruált iskolaépületek tervezésekor a fenntarthatóság és az energetikai korszerűség mellett az innovatív pedagógiai módszerek támogatása is szemponttá vált. A tágas, természetes fényvel megvilágított közösségi terek és a digitális eszközök befogadására alkalmas tanterem olyan inspiráló környezetet teremtenek, amely közvetve javítja a tanulmányi eredményeket és a diákok közérzetét. Az akadálymentesítés teljes körű megvalósítása pedig biztosította, hogy az esélyegyenlőség ne csupán deklarált elv, hanem a mindennapi gyakorlat része legyen.

ÖSSZEGRÉS

A magyar köznevelés elmúlt tizenhat évének átfogó átalakításai rávilágítanak arra, hogy a makroszintű mutatók javulása és az adminisztratív kontroll kiterjesztése főként a rendszerváltást követő oktatási problémákra adott választ. A KLIK korai üzemzavarai bebizonyították, hogy a végletes intézményi hatalomkoncentráció megbénítja a napi operatív működést, így az oktatásirányítás életképessége érdekében elkerülhetetlen a döntési jogkörök részleges visszatelepítése és a rendszer finomhangolása. Az infrastrukturális helyzetkép, különösen az agglomerációs demográfiai robbanás pedig azt az éles tanulságot hordozza, hogy az urbanizáció és a lakóövezetek expanziója elválaszthatatlan a közszolgáltatások proaktív fejlesztésétől, máskülönben a meglévő intézményhálózat pillanatok alatt túlterhelődik. Végezetül levonható az a konklúzió, hogy hiába valósult meg az oktatásban az adattermelés forradalma és a fizikai terek megújulása, ha a reformokat folyamatos bizalomerosztás kíséri. A megszilárdult állami-egyházi duális modell igazi próbatétele a jövőben nem a keretek fenntartása lesz, hanem annak bizonyítása, hogy ez a struktúra képes-e a humántőke-elmélet elvárásainak megfelelően érdemben támogatni a társadalmi folyamatokat és a gazdasági növekedéshez elengedhetetlen tudásbeli képességeket.

IRODALOM

- Bajmócy, Péter. 2014. „A szuburbanizáció két évtizede Magyarországon”. *Tanulmányok. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 11 (02): 6–17.
- Bárány V. Fanny. 2018. „Az oktatás jogi környezete: Az oktatáshoz való jog érvényesülése”. *Neveléstudomány* 6 (4). <https://doi.org/10.21549/NTNY.24.2018.4.1>.
- Belmonte, Alessandro, Vincenzo Bove, Giovanna D’Inverno, Marco Modica. 2020. „School infrastructure spending and educational outcomes: Evidence from the 2012 earthquake in Northern Italy”. *Economics of Education Review*, advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2019.101951>.
- Bolla Zsolt. 2026. „A szülők szabad iskolaválasztása és annak hatása a beiskolázásra”. *Educatio* 35 (1): 179–88. <https://doi.org/10.1556/2063.2026.00014>.
- Bowne, Jocelyn Bonnes., Katherine A. Magnuson, Holly S. Schindler, Greg J. Duncan, Hirakazu Yoshikawa. 2017. „A Meta-Analysis of Class Sizes and Ratios in Early Childhood Education Programs: Are Thresholds of Quality Associated With Greater Impacts on Cognitive, Achievement, and Socioemotional Outcomes?” *Educational Evaluation and Policy Analysis*, advance online publication. <https://doi.org/10.3102/0162373716689489>.
- Brill, Laura C., és Lily M. Wang. 2021. „Higher Sound Levels in K-12 Classrooms Correlate to Lower Math Achievement Scores”. *Frontiers in Built Environment*, advance online publication. <https://doi.org/10.3389/fbuil.2021.688395>.
- Csanádi Gábor, és Csizmady Adrienne. 2002. „Szuburbanizáció és társadalom”. *Tér és Társadalom* 16 (3): 27–55. <https://doi.org/10.17649/TET.16.3.1978>.
- Csapó Benő. 2015a. „A magyar közoktatás problémái az adatok tükrében: Értékek és viszonyítási keretek”. *Iskolakultúra* 25 (7–8): 4–17. <https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2015.7-8.4>.
- Csapó Benő. 2015b. „A PISA hatása a neveléstudomány fejlődésére”. *Educatio*, sz. 2: 30–39.
- Duflo, Esther, Pascaline Dupas, és Michael Kremer. 2012. „School Governance, Teacher Incentives, and Pupil-Teacher Ratios: Experimental Evidence from Kenyan Primary Schools”. *Journal of Public Economics*, advance online publication. <https://doi.org/10.2139/SSRN.2021483>.
- Filges, Trine, Christoffer Scavenius Sonne-Schmidt, Bjørn Christian Vünholt Nielsen. 2018. „Small class sizes for improving student achievement in primary and secondary schools: a systematic review”. *Campbell Systematic Reviews*, advance online publication. <https://doi.org/10.4073/CSR.2018.10>.
- Fisk, W. J. 2017. „The ventilation problem in schools: literature review”. *Indoor Air: International Journal of Indoor Environment and Health*, advance online publication. <https://doi.org/10.1111/ina.12403>.
- Goodman, J., Michael Hurwitz, Jisung Park, és Jonathan Smith. 2018. „Heat and Learning”. *American Economic Journal: Economic Policy*, advance online publication. <https://doi.org/10.3386/W24639>.
- Györgyi, Zoltán. 2019. „Célok és következmények: tanügyirányításunk átalakítása”. *Educatio* (Budapest, Hungary) 28 (2): 211–27. <https://doi.org/10.1556/2063.28.2019.2.1>.
- Haverinen-Shaughnessy, Ulla, és Richard J. Shaughnessy. 2015. „Effects of Classroom Ventilation Rate and Temperature on Students’ Test Scores”. *PLOS ONE* 10 (8): e0136165. Crossref. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0136165>.
- Iván, László. 1994. „Spatial structure and inherency of the central system of the Budapest agglomeration”. *GeoJournal* 32 (4): 415–23. <https://doi.org/10.1007/BF00807362>.
- Jepsen, Christopher, és Steven Rivkin. 2009. „Class Size Reduction and Student Achievement”. *Journal of Human Resources* 44 (1): 223–50. Crossref. <https://doi.org/10.3368/jhr.44.1.223>.
- Jepsen, Christopher, és Steven G. Rivkin. 2012. „Class Size Reduction and Student Achievement: The Potential Tradeoff between Teacher Quality and Class Size”. *Journal of Human Resources*, advance online publication. <https://doi.org/10.1353/JHR.2009.0008>.
- Juhász Ágnes, és Nahalka István. 2026. „Közoktatás-politika Magyarországon 2010–2025”. *Educatio* 34 (3): 322–36. <https://doi.org/10.1556/2063.2025.00018>.

- Klatte, Maroa, Jürgen Hellbrück, Jochen Seidel, és Philip Leistner. 2010. „Effects of Classroom Acoustics on Performance and Well-Being in Elementary School Children: A Field Study”. *Environment and Behavior*, advance online publication. <https://doi.org/10.1177/0013916509336813>.
- Kopasz Marianna, és Boda Zsolt. 2018. „A közoktatás reformja és az oktatási rendszer iránti bizalom”. *Educatio* 27 (4): 548–64. <https://doi.org/10.1556/2063.27.2018.002>.
- Lumpkin, Ronald B., Robert T. Goodwin Jr., Warren C. Hope, és Ghazwan Lutfi. 2014. „Code Compliant School Buildings Boost Student Achievement”. *Sage Open* 4 (4). Crossref. <https://doi.org/10.1177/2158244014556993>.
- Péteri Gábor, és Szilágyi Bernadett. 2022. „Egyházak a köznevelési költségvetésben”. *Educatio* 31 (3): 461–78. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.3.8>.
- Polewczyk, Irena, és Mikołaj Jarosz. 2020. „Teachers’ and Students’ Assessment of the Influence of School Rooms Acoustic Treatment on Their Performance and Wellbeing”. *Archives of Acoustics*, augusztus 25, 401–17. Crossref. <https://doi.org/10.24425/aoa.2020.134057>.
- Polónyi, István. 2017. „Finanszírozási libikóka”. *Educatio* (Budapest, Hungary) 26 (4): 603–24. <https://doi.org/10.1556/2063.26.2017.4.8>.
- Polónyi István. 2023. „Hol tart a hazai közoktatás?” *Közgazdasági Szemle* 70 (7–8): 872–97. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2023.7-8.872>.
- Salomvári György. 2015. „Köznevelés az adatok bővületében – az adattermelés forradalma”. *Educatio*, sz. 3.
- Shendell, Derek., Richard Prill, William Fisk, Michael Apte, David Blake, David Faulkner. 2004. „Associations between classroom CO2 concentrations and student attendance in Washington and Idaho.” *Indoor Air: International Journal of Indoor Environment and Health*, advance online publication. <https://doi.org/10.1111/J.1600-0668.2004.00251.X>.
- Tomasz, Gábor. 2017. „Erősödő egyházi jelenlét az oktatásban”. *Educatio* (Budapest, Hungary) 26 (1): 94–112. <https://doi.org/10.1556/2063.26.2017.1.9>.
- Tóth Géza. 2024. „Agglomerációk, településegységek és vonzáskörzetek Magyarországon, 2024”. *Térületi Statisztika* 64 (3): 356–79. <https://doi.org/10.15196/TS640304>.
- Varga Réka. 2024. „KÖZOKTATÁSI KÖRKÉP, FÓKUSZBAN AZ INTÉZMÉNYRENDSZERREL”. *Miskolci Jogtudó*, sz. 1: 171–83.
- Vijapur, Diksha, Christina Candido, Özgür Göçer, Shirley Wyver. 2021. „A Ten-Year Review of Primary School Flexible Learning Environments: Interior Design and IEQ Performance”. *Buildings*, advance online publication. <https://doi.org/10.3390/BUILDINGS11050183>.

JEGYZETEK

- 1 Vö.: https://www.kszemle.hu/kiadvany/Varga_-_Oktatas-gazdasagtan/ letöltés: 2026.04.25. 12:00
- 2 Vö. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény
- 3 Vö. az állami köznevelési közfeladat ellátásában fenntartóként részt vevő szervekről, valamint a Klebelsberg Központtól szóló 134/2016. (VI. 10.) Korm. rendelet
- 4 Vö. a Klebelsberg Központ Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 61/2016. (XII. 29.) EMMI utasítás
- 5 Vö. a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2010. évi XLIII. törvény
- 6 Vö. <https://kronologia-archivum.retorki.hu/kronologia/az-egyhazi-iskolak-allamositasa/dokumentumok> letöltés: 2026.04.25. 12:30
- 7 Vö. a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény
- 8 1523/2015. (VII. 31.) Korm. határozat
- 9 Vö.: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/sportert-felelos-allamtitkarsag/hirek/minden-gyermek-tanuljon-meg-uszni> letöltés: 2026.04.25. 14:00

Lentner Csaba

A Magyar Tudományos Akadémia 2026-os közbizalom-felméréttetésének elemzése – avagy ki lehet a nemzet tanácsadója?

An Analysis of the Hungarian Academy of Sciences’ 2026 Public-Trust Survey – Or Who Can Be the Nation’s Adviser?

Összefoglaló

Az alapításának 200. évfordulóját ünneplő és vezetőségváltáson áteső Magyar Tudományos Akadémia működési és pályázattatási rendszerét az elmúlt évtizedekben számos kritika érte. Az utóbbi két évben pedig felerősödtek az intézmény akadémikusainak tudományos teljesítményét kritikával illető vélemények is. Az MTA a bírálatokra a konstruktív párbeszéd helyett egyoldalú kinyilatkoztatásokkal válaszolt. A nemzetközi tudományos élvonaltól elmaradó akadémikusi teljesítményeket bemutató kritikára érdemi cáfolatot nem adott. 2026-ban pedig egy közvélemény-kutatást végeztetett, amellyel az iránta megnyilvánuló közbizalmat próbálta igazolni. Jelen tanulmány az MTA közbizalmi indexének, az elvégzett közvélemény-kutatás ellentmondásos tartalmát mutatja be, ráirányítva a figyelmet a Magyar Tudományos Akadémia működésének valódi problémáira, a nemzetközi térben is versenyképes akadémikusi teljesítmény és az átlátható szervezeti működés deficitjére. Unikuma a tanulmánynak, hogy nem igazoltan jobboldali-polgári értékrendű kutatók korábbi, akadémiai működést kritizáló elemzése is bemutatásra kerülnek.

Kulcsszavak: nemzeti tudomány, nemzetközi versenyképesség, teljesítmény, hitelesség, Magyarország

Summary

The Hungarian Academy of Sciences, which is celebrating the 200th anniversary of its foundation and has undergone a change in leadership, has faced numerous criticisms in recent decades concerning its operating and grant-awarding system. Over the past two years, critical views have also become more pronounced regarding the scientific performance of the

LENTNER CSABA, PROF. DR. közgazdász, egyetemi tanár, a *Polgári Szemle* főszerkesztője

institution's members. Rather than responding to these criticisms through constructive dialogue, the Academy has replied with unilateral statements. It has not provided a substantive rebuttal to criticism demonstrating that the performance of its members falls short of the international scientific elite. In 2026, it commissioned an opinion poll with which it sought to substantiate the public trust expressed towards it. The present study examines the MTA's public-trust index and the contradictory content of the opinion poll conducted, drawing attention to the real problems in the operation of the Hungarian Academy of Sciences: the deficit in internationally competitive academic performance and in transparent organisational functioning. A distinctive feature of the study is that it also presents earlier analyses criticising the Academy's operation by researchers who cannot be identified as belonging to a right-wing or civic-conservative value orientation.

Keywords: national science, international competitiveness, performance, credibility, Hungary

BEVEZETÉS

A Magyar Tudományos Akadémia működését 2025 tavaszától egy újabb kritikai hullám érte, amely az intézmény avítt, átláthatatlan működési rendszerét kifogásolta. Az utolsó, szinte érintetlenül maradt sztálinista intézményként definiálta Schmidt Mária Széchenyi díjas történészprofesszor a nagy múltú szervezetet (Schmidt, 2025). Láncki András filozófusprofesszor, a Budapesti Corvinus Egyetem volt rektora abbéli véleményének adott hangot, hogy az Akadémiát évtizedek óta ugyanazok a balliberális körök uralják, akik a rendszerváltás után is megtarthatták pozícióikat, amely súlyos strukturális és ideológiai problémákhoz vezet (Láncki, 2025). Pokol Béla jogászprofesszor, az Alkotmánybíróság egykori alkotmánybírója úgy jellemezte a Magyar Tudományos Akadémiát, hogy az máig egy belső lobbierdekekre és politikai érdekekre épülő rendszer, ahol a teljesítményalapú tudományos értékelés helyett a kapcsolati hálók döntenek a tagságról, miközben az objektív mérőszámok és a nemzetközi sztenderdek alig érvényesülnek (Pokol, 2025). A jobboldali értelmiségiek állításait az MTA vezetése igyekezett cáfolni, ám az érdemi párbeszéd helyett egyoldalú nyilatkozatokat tett közzé (Freund, 2025, Romsics, 2025), amelyek tartalma vitatható. Az akadémiai reakciókra válaszul a MTA akadémikusainak nemzetközi térben mérhető tudományos teljesítményei megvizsgálásra kerültek. Az empirikus kutatás igazolta a nemzetközi minőségi publikációs platformokon a magyar akadémiai „tudós elit” gyenge láthatóságát, és a megjelenített kutatási eredmények magyar versenyképészen alig javító hatását (Lentner, 2025, a). A jószándékú kritikát politikai lapokban cáfolták, vitatható hangnemen és módszerrel. Erre válaszul még részletesebb tudománymetriai számítások készültek, amelyek igazolták, hogy az MTA tagságának teljesítménye a nemzetközi átlag 39 százalékát éri csak el, vagyis az átlagszínvonal egyharmadát. Egyes társadalomtudományi osztályoknál a lemaradás még ennél is katasztrofálisabb, például a jogász-közgazdász osztálynál 88 százalékos a deficit. A dolgozat rezüméje, hogy egy nem

átlátható, nem értékalapú elven működő, gyenge tudományos teljesítenyt felmutató Akadémia a gazdaság versenyképességén érdemben nem sokat javít, a meritokratikus szempontokat nem elsődlegesen érvényesítő tudományos pályázati rendszere az utánpótlás minőségét kontraszelektálttá teszi, a magyar tudományt a világ tudományos élvonalába nem kapcsolja be, mivel a nemzetközi kutatási kollaborációja gyenge (Lentner, 2025 b.). Az MTA hivatalos válasza a kritikát egy olyan statisztikai adathalmaz közreadásával próbálta védeni (Kollár és társai, 2025), amelynek módszertana nem a nemzetközi standardokra és adatbázisokra épül, és az elemzés módszertana sem egzakt. A MTA hivatalos elemzése cáfolatra került, sőt egy, a nemzetközi tudományos tevékenységtől elzárkózó (rendszer-típusú) akadémikus portréja is bemutatásra került. (Lentner, 2026).

Az MTA tevékenységének tudományos elemzését továbbra is napirenden tartja, hogy a tudós testület a közel 20 ezer fős köztestületi tagságával, és a kritikákat megfogalmazókkal érdemi párbeszédet nem folytat a feltárt problémákról, a meritokratikus szempontokat sokadrangúnak tartja az utánpótlási-pályázati rendszerében¹, miközben állami közpénzekből és közvagyonból tartja fenn magát. Sőt, a Magyar Tudományos Akadémia az elsők között jelentkezett be a Tisza-kormánnyal történő együttműködésre. E dolgot az apropója az MTA kiválóságát bizonyítani hivatott közvélemény kutatás cáfolata, valamint annak a megvizsgálása, hogy milyen követelmények teljesítése esetén lehetne az akadémiai tudományos testület a „nemzet tanácsadója”.

AZ MTA MEGBÍZÁSÁBÓL KÉSZÜLT, AZ MTA IRÁNTI KÖZBIZALMAT VIZSGÁLÓ TANULMÁNY

Büszkén hirdeti a Magyar Tudományos Akadémia, hogy teljes a társadalom bizalma iránta (MTA-Medián, 2026). A felmérésről azonban nem objektív módon tájékoztatnak, hanem a számukra kedvező adatokat kiemelik, a többit pedig elhallgatják, noha az objektivitásnak az intézmény leglényegéhez kellene tartoznia e területen is.²

„A magyar társadalom továbbra is a tudósokban és a Magyar Tudományos Akadémiában bízik a legjobban”, így szól a szalagcímük. De mekkora is ez a bizalom valójában, pontosan kinek szól és miből fakad?

Mindjárt vágjunk is a közepébe: ugyan az MTA iránt érzett társadalmi bizalom valóban a legnagyobb, de ez mégsem olyan pozitív eredmény, mint ahogy ők elhitetni kívánják. Előzményként annyit el kell mondanunk, hogy az MTA társadalmi megítélésének vizsgálata nem új keletű cselekedet, a Medián is vizsgálta korábban is (2006-ban), ahogy a TÁRKI is 2009-ben, valamint 2013-ban is.

Nyúlunk most a TÁRKI-féle felméréshez (a 2009-eshez, mert a 2013-asban érdemi változás nem történt az MTA-ra vonatkoztatva): „Új vizsgálatunk szerint 2009 tavaszán (is) alacsony a magyar lakosság intézmények iránti bizalma. Ha tízfokú skálán kérjük elhelyezni az adott intézménnyel kapcsolatos bizalmat, és a skála közepének az 5-öt tekintjük, akkor ezen a skálán az inkább pozitív tartományt csak az MTA lépi át 6,2 pontos bizalomindexével, míg a többi intézmény iránti bizalom értéke mind kisebb a középértéknél. Így valójában különböző fokú bizalmatlanságról beszélhetünk az egyes intézmények esetében.” (Tóth, Tárki, 2009)

Tehát láthatjuk, 2009-ben a középértéknél valamivel magasabb bizalmat mutató értéket még őszintén annak nevezték, ami valójában: csak egy kicsit kevesebb bizalmatlanságnak. Ez ugyan egy régebbi felmérése a Tárkinak, de a Medián mostani felmérése sem cáfolja ezt az eredményt. Ugyan az MTA megrendelésére (!) készült, de még így is csak 3,9-es elfogadottságú az intézmény, ahol 3-as a középérték, és közel 40 % nem, vagy egyáltalán nem bíz benne (vagy nem tud válaszolni).

Ráadásul az interpretációban egyértelműen a teljes társadalom bizalmáról van szó, legitimációs érvként használja az Akadémia azt, hogy a társadalom egésze felsorakozik mögötte. A bizalom mértéke azonban az MTA esetében többet mond el a társadalom várakozásairól a vezetőnek gondolt tudományos szerv iránt, mint az intézmény valódi, tényleges működéséről, mert ez a bizalmatlanságnál alig valamivel jobb bizalom is valójában abból táplálkozik, hogy az emberek nem tudják, nem ismerik igazán az Akadémiát. Előrebocsátom: a reformokat sürgető törekvések éppen azt szolgálják, hogy az MTA valóban megfeleljen annak, amit a társadalom elvár tőle.

Miért mondható az, hogy az MTA hitelességének elfogadása, biztos, hogy az intézmény iránti tájékozatlanságból fakad?

Először is azért, mert különböző felmérések – például az amerikai kongresszussal kapcsolatos attitűdöktől kezdve, a közkönyvtárak, múzeumok iránt érzett bizalmon át, a vállalatok környezetvédelmi reputációjáig – tudományosan igazolják azt, hogy a különböző közintézményekről gyakran kedvezőbb vélemények és magasabb elégedettségi értékelések születnek azon társadalmi csoportok körében, amelyek nincsenek közel az adott intézményhez, nem veszik igénybe rendszeresen a szolgáltatásait. Tehát ha valakik nem ismerik az adott (társadalmi-kulturális) intézmény tényleges működését, hajlamosak annak pozitívabb szerepet tulajdonítani, mint azok, akik ismerik. Ez a jelenség a „halo-hatásnak” is köszönhető, amelynek során az intézmény iránti bizalom inkább általános hírnevén, *pouvoir*-ján, mint konkrét tapasztalatokon alapul (Mondak et al., 2007, UK Gov. 2025, Siano, 2013, Park, 2020). Igazolták már elég régen azt is, hogy a tudományos autoritás „aurája” is képes elhomályosítani és torzítani az emberi ítéletalkotást. Az intézményesült tudomány körül kialakuló halo-hatás működése azt jelenti, hogy önmagában a státusz is legitimációt és hitelességet sugall. Egy konkrét felmérés például bizonyította, hogy a megkérdezettek olyan egyetemeket is a legjobb üzleti alapképzéssel rendelkezők közé soroltak, amelyek valójában nem is indítottak üzleti képzést – pusztán az általános intézményi reputációjuk miatt (Collier, 1992).

Sőt, egy másik vizsgálatban azt is kimutatták, már az is elég, hogy egy egyetem kutatóegyetemként legyen besorolva, és már ettől jelentősen növekszik oktatóinak szakmai reputációja – igen, magától a tekintélyt sugalló elnevezéstől (Fairweather, 1988).

Hogy az emberek képesek olyan intézményről is véleményt formálni, amelyet nem ismernek, igazolja már a 2009-es TÁRKI-felmérés is: beraktak egy kitalált intézményt (Nemzeti Közpénzügyi Hatóság), amelyről így is markáns vélemény született.

Másodszor azért, mert több közvetett és közvetlen adat és információ megmutatja, hogy az emberek tényleg nem ismerik az MTA-t, közvetlen nem találkozhatnak vele.

Fogjuk látni, hogy inkább egy általános, a tudomány, a tudósok, felsőoktatás-kutatás iránt érzett együttes bizalom jelenik meg az MTA iránti közbizalomban, úgy tekintik, hogy vala-

miféle kumulációja, kvintesszenciája a tudósok tevékenységének. Erre az MTA maga is szándékosan, erősen rájátszik, kizárólagosan együtt emlegetve a tudósok összességét az MTA-val.

Az átlagember számára az, hogy pontosan kik az MTA tagjai, hogyan működik az MTA megfoghatatlanabb, mint azok a foglalkozások, amelyek a többi, bizalmatlansági listán szereplő intézményhez kapcsolhatóak.

Érdeemes egy pillanatra utalni egy 2016-os mikrocenzus felmérésre, amelyben arról kérdeztek, hogy melyek a legnagyobb presztízsű foglalkozások. Az „akadémikus”, mint olyan foglalkozási kategória, amit az emberek ismerhetnek meg sem jelenik (Csányi–Giczi, KSH, 2016). Újságíró, jogász, politikus, bíró, rendőr stb. – ezeket a foglalkozásokat könnyebben lehet intézményhez kötni. Ráadásul ezeket az intézményeket az emberek mindennapi részvételük során a társadalmi nyilvánosságban jobban megismerik, közvetlenebb kapcsolatba kerülnek vele – így kisebb a halo-effekt hatása is.

Persze mindennél beszédesebb az, hogy az idők során változatlanul, a 2006-os felmérésből is és a 2021-es felmérésből is kiderül, hogy az MTA-t alig ismerik az emberek; 2006-ban minden tizedik embernek nem volt róla elképzelése, 2021-ben pedig az MTA ismertségére vonatkozó eredmény az lett, hogy a válaszadók 78%-a alig vagy egyáltalán nem találkozik az MTA tevékenységével (híreivel, megszólalásaival) (Kutatás az MTA megítéléséről, 2021).

Nem meglepő, hogy az a kérdés, hogy a társadalom mennyire ismeri az MTA-t, teljesen kimaradt a 2026-os felmérésből. Közvetve viszont ebből is kiderül, hogy a magyar társadalom a tudósok kedvező megítéléséből vonakoztat az MTA kedvező megítélésére, hiszen a kutatóhálózatok leválasztásáról ugyanakkora arányban, azaz túlnyomó többségben (74%) nem hallott a magyar társadalom, ahogy nem ismerték az MTA-t 2021-ben (A Magyar Tudományos Akadémia társadalmi megítélése, 2026).

Akik valóban ismerhetik az MTA tényleges működését, azok a PhD-fokozattal rendelkezők, illetve az afölötti besorolású tudományos kutatók. Itt pedig, ahogy korábban írtam, írtunk róla, a megfélemlítésen alapuló oligarchikus rendszert működtetnek; éppen, hogy nem hagyják az érdemi tudományos közösséget és annak valódi képviselőit, az akadémiai köztestületet, érdemben beleszólni az ügyek intézésébe.³ Mondhatnám, a felszín alatt „fortélyos félelem igazgat...”.

LÉPTEN-NYOMON VISSZAKÖSZÖN A MÚLT

Nagyon fontos, hogy az MTA intézményét ne mossuk össze általában a tudósokkal. Az, hogy az MTA a maga közleményében együtt tárgyalja a tudósok megítélését az intézmény megítélésével, elken és kódósít. És ez a kódósítás, láttuk, hatásos, mert a társadalom nem ismeri az MTA-t, nem tudja, hogy a tényleges kutatások nem ott folynak.

A gyakorló, és az akadémikusoknál eredményesebb tudósok ugyanis egyetemeken, kutatóintézetekben dolgoznak. Ha vannak MTA-s pályázataik, akkor azok az MTA költségvetésén keresztül megvalósuló állami támogatások (Lendület program, Bolyai ösztöndíj stb.), és nem jelentik azt, hogy az MTA állományához tartoznának. A kutatóintézetek tudományos akadémiai alá sorolása azonban olyan szovjet találmány, „ügy-felejtett” államszocialista monopólium, amitől talán már illenék megszabadulni, de még a gondolatától is. A második vi-

lánháború utáni kommunista állam az egyetemeken, illetve önállóan működő intézeteket és műhelyeket ugyanis 1950-től kezdte meg folyamatosan beolvasztani az MTA kutatóintézeti hálózatába, hiszen az 1950-es évek elejére a rezsim – több lépésben – átvette az akkori szovjet tudományos és akadémiai rendszert (Reszkető – Váradi, 2020).

Sajnos nálunk elmaradt az a fajta tiszta lappal indulás, megújulási folyamat, amely más posztszovjet közép európai országokban megtörtént rögtön a rendszerváltás után – néhol nem átalították még az intézményt is feloszlatni, míg nálunk nemcsak, hogy bebetonozták, hanem bőségesen ki is staffirozták a tagokat (Jakab, 2017).

2019-ben a Magyar Tudományos Akadémia szaktudományi osztályai által felügyelt és irányított kutatóintézeti hálózat leválasztása szakmai okok miatt történt, hiszen a magyar tudományos élet, kifejezetten az MTA által felügyelt kutatóintézetek, jobbára a társadalomtudományi intézetek a koncepciótlanság által generált teljesítményhiány vákuumba kerültek, ami által Magyarország nemzetközi versenyképessége, a tudás-gazdaság nem elégséges transzmissziója miatt visszaesett.⁴ Máig visszasírja az MTA vezetése a kutatóintézetek akadémiai felügyelet alá visszakerülését.

Sőt, a problémát fokozza, hogy a szovjet mintára létrehozott Magyar Tudományos Akadémia – a számtalan felsőoktatási reform ellenére – a magyar egyetemek autonómiáját máig korlátozza, hiszen az MTA máig felügyeletet gyakorol az egyetemek felett. Az egyetemi tanárok tudományos előrehaladása a PhD fokozat megszerzése után az MTA-n már „bent lévő” akadémikusaitól függ.⁵ Továbbá, az Országgyűlés a költségvetési törvény keretében jelentős összeget biztosít az Akadémia pályázati rendszerének működtetéséhez, vagyis az egyetemi kutatóhelyek finanszírozásához, ami pedig az egyetemek és a kutatók tudományos előrehaladását adja. Tehát a kutatási forrásra szánt állami közpénz kerülővel, az MTA döntéseinek keresztül jut el az egyetemi kutatókhoz. De mivel az MTA nem átlátható módon működik, más szellemi irányzatokhoz tartozók kizárására törekszik a pályázatokból, a neki nem tetsző új szellemi áramlatok tudományos képviselőit és munkájukat diszkvalifikálja, így a kutatók előre jutását akadályozza, ezáltal a szellemi korrupció tovább él a rendszerben. Az az álláspontom, hogy a tudományos kutatások vitelét, oktatásba, nemzetgazdaságba való becsatornázását az egyetemeken kell, hogy végezzék. Az a vargabetű, ami az MTA felé elkanyarodik, teljességgel meghaladott, felesleges, mint ahogy az MTA tagok által fenntartott, nem kizárólag érdemalapú akadémikusi, doktori bevételek rendszer is.

Visszatérve az MTA megrendelésére készült 2026-os felmérésre, a kérdőívünk felteszi azt az álságos irányított kérdést is, hogy a kormányoknak bele szabad-e szólania az MTA működésébe. Ebben a kérdésben impliciten benne van, hogy az MTA maradéktalanul ellátja a feladatát, azt, amelyre megbízást és költségvetést kapott az államtól. De hát éppen ez az, hogy nem látja el! Olyan tagokat választanak be nagy számban, rendszeresen és mindenfajta átláthatóság nélkül, akik a hatályos tudományértékelési szempontok szerint nem felelnek meg annak a bizalomnak, amelyet az állampolgárokat képviselő állam behelyezett a független működés garantálásával. Azt egyetlen közpénzből működő intézmény sem teheti meg, hogy ne kérjék rajta számon, ha nem az alapfeltételek szerint működik, ha valójában visszaél azzal a társadalmi megbecsültséggel, amelyet nagy elődei szereztek neki.⁶

Ez a felmérés is belátja, hogy még sürgetőbb egy akadémiai reform. Én nem tartanám annyira pozitívnak azt az eredményt, hogy a társadalom majdnem 80 %-a nem ismeri az MTA-t, és e nem ismertségnek bizonyítottan van pozitív felhúzó hatása a megítélésre, ráadásul javít rajta a tudósok iránti általánosan kedvező attitűd is, mert a társadalom összemosza az MTA hathatós ködösítésének hatására a teljes tudományos közösséget az MTA-val – és még így is az az eredmény, hogy a középértéknél nem sokkal magasabb a bizalom iránta.

A teljes társadalom a tudósokban bíz a leginkább. Igen, a tudósokban, és mi, akik az Akadémia reformjának szükségességét hirdetjük, éppen erről beszélünk: az MTA valóban az arra érdemes tudósok méltó gyülekezőhelye legyen, ahogy azt a társadalom joggal elvárhatja. De nem az.

Szomorúan jegyzem meg, hogy az Akadémiai érdemi működése az elmúlt bő egy évtizedben a polgári kormány aktív állam-vezérelt gazdaság- és társadalompolitikájának kritikájára, majd az utóbbi időben nyílt támadására irányult. Így a 2026-os felmérésben szereplő viszonyítási alap, vagyis a kormányzat, a politikum – a köztársasági elnöktől kezdve az állami hatóságokig, kormányig – eleve legyengített, a társadalom előtt lejáratott pozíciókkal rendelkezik.⁷

A MAGUNK ELŐTT TOLT AKADÉMIAI PROBLÉMA, AMIT MÁIG NEM OLDOTTUNK MEG

Az MTA teljesítményhiányának és belterjes, átláthatatlan működésének felismerése persze nem újkeletű. Sőt, elég régóta felmerül időről időre a probléma és az Akadémia most, e legfrissebb esetben már gyakorlottan, nem először alkalmazta a nép akaratára, bizalmára hivatkozást – ami persze régi trükk, demagógok, végső soron pedig a zsarnokok szoktak előszere-ttel erre hivatkozni ugyanis legitimációs eszközként (Ludassy, 2015).⁸

Hogy többen hosszú ideje látják és megfogalmazzák azt, hogy mi a gond, arra álljon itt néhány példa. A Medián 2006-os felmérését 2018-ban értékelte Juhász Gábor a közösségi médiában.⁹ Gondolatait idézem: „Hogyan lehet mérvadó egy olyan felmérés, amely olyan dologról szól, amelyet az emberek nem ismernek, többnyire, csak találgatásaik és sztereotípiáik vannak róla? Nagyon kevesen tudnák felsorolni a tájékozottabb emberek közül is, az MTA szervezeti felépítését, a kutatóintézetek, egyetemek és az Akadémia kapcsolatrendszerét, az akadémiai státuszok finanszírozási menetét és annak feltételrendszerét, az akadémikusok tényleges tevékenységét és kötelezettségeiket, a rendes és levelező tagság közti különbséget! Valljuk be, annyi az elképzelésük róla, hogy okos, többnyire idősebb emberek kutatgatnak, beszélgetnek, előadásokon okosakat mondanak, időnként új tagokat választanak maguk közé! Az átlagember számára ez egy zárt, »misztikus« és érdektelen közösség, akik úgy elvannak, és a népet nem zavarják! Hogy napi szinten mit tesz az Akadémia, kik is az akadémikusok és kiket hisznek annak, mit tesznek és mit kellene tenniük azért, hogy megkapják az illetményüket, és mi az valójában, (bér, életjáradék, kutatási eredmény »prémiuma«) fogalmuk sincs. Amire nincs rálátása az embereknek, az aligha van jelen a napi gondolataik között, mint minősítéseik tárgya! Ne feledjük, ez egy 12 évvel ezelőtti felmérés! Most, hogy a legújabb viták is rávilágítottak az AKADÉMIA belső ügyeire, lehet, hogy más lenne a felmérés eredménye,

mert felmerül a gyanú, hogy az intézmény egy jól jövedelmező elfekvő, sok »tudós« számára és ellenőrizhetetlen, protekcionista kifizetőhely.”

Jakab András egyetemi tanár is erősen kritizálja az Akadémiát, írásából bővebben idézek: „Tekintettel azonban arra, hogy az akadémikusi cím nem egyszerűen a tudományos érdemek elismeréséről szól, hanem relatíve magas havi tiszteletdíj (életjáradék) és az MTA más funkcióihoz társuló döntési-igazgatási jogosítványok járnak vele, szükségszerűen nemkívánatos irányt vehetnek a kiválasztási folyamatok. A tudományos kiválóság mellett az egyéb szempontok erősödnek: egyrészt a belépni vágyók nem csupán kitüntetéset látnak az akadémikusi címben, másrészt a tagok sem csupán elismerést osztanak, hanem – az intézmény minden ezzel ellentétes érdeke és erőfeszítése ellenére – tudománypolitikai, sőt akár személyes viszonyokon alapuló szempontok is megjelenhetnek. Ez utóbbiról az MTA folklorja számos történetet ismer... Ráadásul az akadémikusi cím várományosait a tudománypolitikai jogosítványok és talán a magas tiszteletdíj kilátása akár a szorosan vett tudományos szempontokon túlmutató, netán azokat háttérbeszorító lobbizásra is ösztönözheti. Ezek nem csupán emberileg kedvezőtlen folyamatok, hanem általában mondanak ellent a tudomány ideális, meritokratikus működésének, továbbá a kooptációs kiválasztási mechanizmussal újratermelődnek (ti. maguk közé választanak új tagokat külső kontroll és transzparens kritériumok nélkül).” (Jakab, 2017)

Az imént hivatkozott Jakab András professzor az ELTE honlapján (is) olvasható írásában Polónyi István oktatáskutatót idézi, „A tudomány és a felsőoktatás egy minőségibb rendszeréről” szóló írását, amely eredetileg a Jogelméleti Szemlében látott napvilágot, 2011-ben (Polónyi, 2011). Polónyi lényegében a klasszikus tudós társasági funkcion kívül minden más funkciót leépítene: „A magyar Akadémia lényegében egy »ügy-felejtett« államszocialista monopólium, amelynek monopolisztikus szerepén az idő már régen túl lépett, viszont amelyet a legutóbbi akadémiai törvénymódosítás is megszilárdított. A rendszerváltás után az új akadémiai törvény az Akadémia szocialista rendszerbeli funkcióit nagyrészt fenntartotta: megmaradt a kvázi tudományos minisztérium funkció és a kutatóhálózat-fenntartó szerep is. [...] Nem szűnt meg az akadémiai tagok és a tudományos címek – a fejlett világon példanélküli – illetményezése sem. Ezek az intézmények a hazai tudományt hierarchizálják. S így a hazai tudományt a verseny helyett az akadémia által konstruált hierarchia uralja. [...] A tudománypolitikai kontroll alól és a piactól is menekülő, öngazgató hazai tudományos kutatás nincs rákényszerítve a társadalmi és gazdasági hasznosulási elvárásokkal történő szembesülésre. [...] Az MTA doktora cím a rendszerváltást követően ugyan elvesztette ideológiai megbízhatóság-szűrő, káderkiválasztó szerepét, azonban helyette a bennfentesek, az akadémiai pozícióban lévők beengedőszűrőjeként funkcionál – mintsem a minőség szűrőjeként. [...] Nem csak az akadémiai címek hegemon szerepe példa nélküli a világban, hanem az ezeknek a címeknek az adófizetők pénzéből történő – teljesítménykövetelményektől független – illetményezése is. [...] Ezeknek a juttatásoknak az az alapvető problémája, hogy a mai, tényleges teljesítmények helyett múltbeli érdemeket díjaznak.”¹⁰

Az Akadémián belül különösen aggasztó a közgazdaságtudomány akadémikusainak helyzete. Nemzetközi térből jóformán láthatatlanok, alacsony teljesítményeik e tanulmány hivatkozásaiban is bemutatásra kerültek¹¹. Évtizedekkel korábban Valentinyi Ákos is utalt a

magyar közgazdaságtudomány zsákutcájára.¹² De született további mélyelemzés is a hibák feltárására, és az akadémiai rendszer megreformálására.

Fertő Imre professzor az MTA IX. osztályán belül az 1990 és 2025 közötti levelező tagsági jelölési folyamatokat vizsgálta meg, mivel az MTA levelező tagságának odaítélési mechanizmusa központi kérdés a hazai tudományos életben. Fertő kvantitatív elemzés során világossá tette, hogy a tudományos teljesítmény (publikációk, idézettség) csupán mellékszereplő. A főszerepet az informális kapcsolati hálók játsszák: a sikeres jelölések mögött rendre erős támogató hálózat áll. A kiválasztási folyamat tehát nem elsősorban meritokratikus elvek alapján működik, hanem informális alkuk és kapcsolati tőke alapján. Az intézményi kötődések, valamint a demográfiai tényezők, mint például a nem és életkor, marginális szerepet kapnak csupán. A tanulmány igazolja, hogy komoly intézményi reformokra van szükség ahhoz, hogy az akadémiai kiválasztás valóban a tudományos teljesítményre, és ne informális kapcsolatokra épüljön (Fertő, 2025).¹³ Levonható Fertő írásából az a következtetés, hogy az MTA akadémiai kör a saját minőségi publikációk és nemzetközi reputációja hiányában kerül az utánpótlás (levelező tagság, MTA doktorok) bekerülése során a tudományos érdemalapú felvételeket, helyette – helytelenül – saját kapcsolati-ideológiai hálózából merit.

TÉNYEK, TÉVHITEK, MEGOLDÁSI PONTOK

Vajon, ha tudtak volna az Magyar Tudományos Akadémia által fizetett közvélemény-kutatásban szereplő megkérdezettek az MTA belső visszasságairól, elavult, nem érdemalapú pályázati rendszereiről, akkor is így értékelték volna?

A hamis akadémiai interpretációk cáfolata helyett most már széles körű szakmai összefogásra lenne szükség, hogy a kutatók tudományos előmenetele, a kutatási pályázatok elbírálása ne politikai szimpátia, hanem valós teljesítmény alapján történjen. Szükség van az objektív tudományometriai teljesítménymérésekre építő rendszer gyakorlati bevezetésére, hiszen a törvény szerint az állami költségvetési források elosztása és az akadémiai tagság szigorú, mérhető tudományos eredményekhez kötött. Sajnos, az MTA jelenleg az erőforrásait, amelyeket az államtól kap és amelyek fölött semmilyen, még az alapvető feladatainak ellátására rákérdező ellenőrzést sem tűr, az előző kormány gyengítésére használta fel, lejáratta az előző politikum és a kormány intézményeit, sőt, a nemzet érdekeit szolgáló élvonalbeli kutatásokat végzőket kizárja. Egy-egy elutasított pályázat mögött nem is annyira a kutató személye, annak kvalitása áll, hanem az a szakterület, kutatási irányultság, amely az MTA jelenlegi tagságának nincs ínyére. Óhatatlanul felmerül egy átfogó akadémiai törvény megalkotása, és vele egyidejűleg az egyetemi kutatóhelyek, a Magyar Kutatási Hálózat és a Magyar Akkreditációs Bizottság jogköreinek további erősítése. Az Akadémia ellenében.

MILYEN FELTÉTELEK TELJESÜLÉSE ESETÉN LEHET A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA A „NEMZET TANÁCSADÓJA”?

Néhány nappal a Tisza Párt választási győzelme után az MTA három vezetője – elnöke, főtűkára és főtűkárhelyettese – máris kifejezésre juttatta, hogy az Akadémia a nemzet tanácsadója-

ként teljes tudásbázisával, a teljes magyar kutatási szféra bekapcsolásával a megalakuló új kormány rendelkezésére állna.¹⁴ Az MTA akadémikusainak tudományos teljesítményét azonban már a világszínvonalhoz is 71 százalékos lemaradás jellemzi, nem is beszélve a világszínvonalal való összevetésükről.¹⁵ Sőt az érték- és teljesítményalapú, átlátható, illetve demokratikus működésük is foghíjas. Ez utóbbi legújabb szemléletes példája a Tisza-kormánytól bejelentett együttműködési szándék, amely a rövidesen sorra kerülő akadémiai közgyűlési felhatalmazása nélkül,¹⁶ és a 17 ezer fős köztisztviselési tagság bárminemű véleményének kikérése nélkül történt. Az MTA, mint problémás intézmény markáns szerepe az új kormányzati tudománypolitikában máris a kontraproduktivitás esélyét vetíti előre. Intő jel, hogy annak idején a Fidesz-kormányhoz is hasonló felajánlásokkal közelítő MTA bizony alig javított a magyar tudomány nemzetközi láthatóságán, rajta keresztül az ország gazdasági és társadalmi versenyképességén, a gazdasági és társadalmi kormányzati döntések tudományos megalapozottságán.

És szögezzük le: az MTA akadémikusai nem azonosak a magyar tudósok közösségével, így az MTA három vezetőjének felajánlása ballaszt. A legnagyobb probléma az önkritika hiánya, és a megújulás igényének fel nem ismerése. A nem érdemalapú (teljesítménydeficit) és átláthatatlanul működő Akadémia reformok nélkül kíván egy újabb politikai vezetés nyakára koloncként települni. A rendszerváltás négy évtizedében, kormányról-kormányra elsikkadt annak megvizsgálása, hogy az MTA tagjai mi alapján aggatják magukra a különböző címeteket. A tudománynak szabadnak kell lenni, de ez csak akkor lehetséges, ha nagy tudású, nemzetközileg (nem csak egymás között) is elismert, erkölcsileg feddhetetlen tudósok gyakorolják. És működik a demokratikus ellenőrzés felettük. Az akadémiai szabadság ne egy korlátlan uralmat, ne egy szellemi terrort jelentsen az akadémia kívüli, „belső körhöz” nem tartozó tudósokkal szemben. Nem voltam soha a tudományos szabadság ellen, ha azt megfelelő emberek gyakorolják, objektív módon, értékalapon és demokratikus ellenőrzés mellett.

IRODALOMJEGYZÉK

- A magyar társadalom továbbra is a tudósokban és a Magyar Tudományos Akadémiában bíz a legjobban. Medián felmérés az MTA megbízásából. 2026 https://mta.hu/mta_hirei/a-magyar-tarsadalom-tovabbra-is-a-tudosokban-es-a-magyar-tudomanyos-akademiaban-bizik-a-legjobban-115210
- A Magyar Tudományos Akadémia társadalmi megítélése Országos reprezentatív közvélemény-kutatás. Medián, 2026 https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2026/Medi%C3%A1n_MTA_survey_202601.pdf
- Csányi Gergely - Giczi Johanna (2016): A foglalkozások presztízse. Mikrocenzus 2016. Központi Statisztikai Hivatal https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf#page=7.99
- Collier, C. W. (1992). Intellectual authority and institutional authority. *Inquiry*, 35(2), 145-181. <https://scholarship.law.ufl.edu/facultypub/677/>
- Fairweather, J. S. (1988). Reputational quality of academic programs: The institutional halo. *Research in Higher Education*, 28(4), 345-355. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01006403>
- Fertő Imre (2025): Meritokrácia vagy informális hálózatok? Az MTA levelező tagságának odaítélési mechanizmusáról. *Külgazdaság*, LXIX. évf., 2025. november-december, 78–113. o. <https://doi.org/10.47630/KULG.2025.69.11-12.78>
- Freund Tamás (2025): Elnöki tájékoztatás Schmidt Mária írásával kapcsolatban. *Magyar Tudományos Akadémia*, 2025. 04. 15. https://mta.hu/mta_hirei/elnoki-tajekoztatas-schmidt-maria-irasaval-kapcsolatban-114349

- Jakab András (2017): A Magyar Tudományos Akadémia funkciói és intézményi reformlehetőségei. A tanulmány előtalálási helyszíne: Kézirat formában az ELTE honlapján. https://jog.tk.elte.hu/uploads/files/03_JakabA.pdf
- Kollár László - Csuka Gyöngyi - Holl András - Ladányi Gusztáv (2025): Az MTA akadémikusairól. MTA (az elemzés hivatalos összefoglalója: Az akadémikusok tudományos teljesítménye kiemelkedő a kutatók között). Magyar Tudományos Akadémia honlapja https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2025/Akademi-kusok_publikacios_teljesitmenye.pdf https://mta.hu/mta_hirei/az-akademikusok-tudomanyos-teljesitmenye-ki-emelkedo-a-kutato-kozott-114783
- Kutatás az MTA társadalmi megítéléséről, Nézőpont Intézet, 2021 https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2026/MTA-kutatasi_beszamolo_NEZOPONT_2021.pdf
- Lánczi András (2025): A Magyar Tudományos Akadémián elmaradt a rendszerváltás (interjú). Magyar Nemzet, 2025. 05. 20. <https://magyarnemzet.hu/belfold/2025/05/lanczi-andras-a-magyar-tudomanyos-akademian-el-maradt-a-rendszervaltas>
- Lentner Csaba (2025, a.): A Magyar Tudományos Akadémia megújításáért Polgári Szemle, 21. évf. 1–3. szám, 2025, 5–12., DOI: 10.24307/psz.2025.0501 <https://polgariszemle.hu/archivum/234-2025-majus-21-efolyam-1-3-szam>
- Lentner Csaba (2025, b.): A Magyar Tudományos Akadémia megújításáért II. Polgári Szemle · 21. évfolyam 4–6. szám, 2025, 5–29., DOI: 10.24307/psz.2025.0901 <https://polgariszemle.hu/archivum/239-2025-oktober-21-efolyam-4-6-szam>
- Lentner, Csaba (2026): Do Members of the Hungarian Academy of Sciences Exhibit Competitive Performance? – A Scientometric and Empirical Analysis *Polgári Szemle* · 22. évfolyam 1–3. szám, 2026, 184–219., DOI: 10.24307/psz.2026.0312 <https://polgariszemle.hu/aktualis-szam/246-nemzetkozi-kapcsolatok-tortenelem/1410-do-members-of-the-hungarian-academy-of-sciences-exhibit-competitive-performance-a-scientometric-and-empirical-analysis1>
- Ludassy Mária: A szuverenitás fogalmának eszmétörténetéhez: liberalizmus vs. demokrácia. In: Takács Péter (szerk.): Az állam szuverenitása: eszmény és/vagy valóság-Interdiszciplináris megközelítések, Gondolat MTA TK JTI-SZE DFK, Budapest-Győr 2015. főleg 63-64.
- Mondak, J. J., Carmines, E. G., Huckfeldt, R., Mitchell, D. G., & Schraufnagel, S. (2007). Does familiarity breed contempt? The impact of information on mass attitudes toward Congress. *American Journal of Political Science*, 51(1), 34-48. https://www.researchgate.net/publication/227773943_Does_Familiarity_Breed_Contempt_The_Impact_of_Information_on_Mass_Attitudes_toward_Congress
- UK Government Department for Culture, Media and Sport: Research and analysis What works to engage library non-users. Published 10 July 2025. <https://www.gov.uk/government/publications/what-works-to-engage-library-non-users>
- Park, S., Yang, D., Cha, H., & Pyeon, S. (2020). The halo effect and social evaluation: How organizational status shapes audience perceptions on corporate environmental reputation. *Organization & Environment*, 33(3), 464-482. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1086026619858878>
- Polónyi István (2011): A tudomány és a felsőoktatás egy minőségibb rendszeréről. Jogelméleti szemle, 1, 1-9, 2011. <http://jesz.ajk.elte.hu/polonyi45.html>
- Siano, A., Siglioccolo, M., Della Volpe, M., & Addeo, F. (2013). Location image “halo effect” on museum image: an exploratory survey of British Museum visitors. *Sinergie Italian Journal of Management*, 31(May-Aug), 121-137. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=it&user=cIK7ZKQAAAAJ&citation_for_view=cIK7ZKQAAAAJ:Tyk-4Ss8FVUC
- Tóth István György (2009): Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom érték szerkezetében A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése. TÁRKI Kutatás https://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_elemzeszaro_toth.pdf
- Reszkető Petra – Váradi Balázs (2000): Elöl-hátul doktor. 2000. Irodalmi és társadalmi havi lap. 1989/5. <https://ketezer.hu/2002/05/elol-hatul-doktor/>
- Romsics Ignác (2025): Válasz Lánczi Andrásnak. Magyar Tudományos Akadémia, 2025. 05. 25. https://mta.hu/mta_hirei/valasz-lanczi-andrasnak-114426

Valentinyi Ákos, A tudomány piaca és a hazai közgazdaságtan, *Buksz*, 12.2 (2000) 144–150. https://www.kornai-janos.hu/media/about/reviews/BUKSZ_2000_Tel_Csaba_Laszlo_A-vilagpiac-es-a-magyar-kozgazdasagtan.pdf

JEGYZETEK

- 1 A legfrissebb, 2025-ös és 2026-os MTA tagválasztási és doktori pályázati rendszerben (is) a pályázók, illetve a beválasztottak közötti teljesítmények erősen szórtak, mondhatni szignifikáns (minőségi többletet mutató) különbségek jobbra a be nem választottak, illetve az elutasítottak javára állnak fenn.
- 2 Tettek már hasonlót, amikor a krónikus teljesítményhiányuk került pellengérré. Akkor, hogy a létjogosultságukat és állami támogatásra jogosultságukat igazolják ugyancsak egy félrevezető adatsort közöltek, amelynek cífozlata itt (is) olvasható: <https://mandiner.hu/belfold/2025/10/a-magyar-tudomanyos-akademia-serto-megjelolessel-utalt-kariko-katalinra-belulrol-mar-nem-lehet-megreformalni-az-mta-t>
- 3 Dokumentálásként: <https://magyarnemzet.hu/belfold/2025/07/lentner-csaba-egy-arctalan-elnyomo-intezmeny-ellen-harcolok-2> Lásd még a megfélemlítés légköréről egy anonim akadémikus nyilatkozatát: <https://magyarnemzet.hu/belfold/2025/06/reform-mta-magyar-tudomanyos-akademia>
- 4 A nemzetközi térben való relatív visszaesést lásd a már hivatkozott tanulmány 1. sz. táblázatában: https://polgariszemle.hu/images/content/pdf/PSZ_2025_02_beliv.pdf (lásd 1. sz. táblázat)
- 5 Mái nagyobb az esélye egy rektori, doktori iskola vezetői, vagy bármilyen más egyetemi vezetői posztot elnyernie annak, aki MTA doktori, vagy akadémikusi pozícióval bír. Akit pedig befogad az MTA belső köre, annak befogadása ideológiai (vagy baráti, illetve azonos szellemi körhöz tartozás) alapon történik elsősorban, mely után az Akadémián uralkodó szellemiséget az MTA-ra befogadott tovább visz, érvényesít az egyetemi vezetői állásában, hiszen az egyetemi akkreditációkban, Lendület és más pályázatokban az Akadémia máig döntési pozícióban van.
- 6 Részleten kifejtve: <https://index.hu/belfold/2025/10/17/lentner-csaba-kozgazdaszprofesszor-polgari-szemle-mta-mukodese-alaptorveny-ellenes/?token=997bbe60e8347ce1c2521a319d9cc0ad>
- 7 Szélesebb közéleti kontextusba helyezve: <https://mandiner.hu/belfold/2025/07/lentner-csaba-az-akademikusok-az-osszes-eroforrasukat-arra-osszpontositjak-hogy-a-kormanyt-gyengitsek>
- 8 A zsarnokokról, a népszuverenitás kihasználásáról, akadémiai összefüggéseiről lásd pl. Ludassy Mária (2015) írását. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2176889935889593&type=3>
- 9 https://jog.tk.elte.hu/uploads/files/03_JakabA.pdf
- 10 Visszaulva: <https://polgariszemle.hu/aktualis-szam/246-nemzetkozi-kapcsolatok-tortenelem/1410-do-members-of-the-hungarian-academy-of-sciences-exhibit-competitive-performance-a-scientometric-and-empirical-analysis1> DOI: 10.24307/psz.2026.0312
- 12 Valentinyi Ákos, A tudomány piaca és a hazai közgazdaságtan, *Buksz*, 12.2 (2000) 144–150.
- 13 Fertő Imre (2025): Meritokrácia vagy informális hálózatok? Az MTA levelező tagságának odaítélési mechanizmusáról. *Külgazdaság*, LXIX. évf., 2025. november-december, 78–113. o. <https://doi.org/10.47630/KULG.2025.69.11-12.78>
- 14 https://mta.hu/mta_hirei/a-magyar-tudomanyos-akademia-kozlemeny-115309 (Freund, Kollár, Erdei, 2026)
- 15 Lásd a már hivatkozott forrásról: https://polgariszemle.hu/images/content/pdf/PSZ_2025_02_beliv.pdf
- 16 Időközben, 2026. május 5-én és 6-án megtörtént a közgyűlés, amelyre a leendő miniszterelnök is ellátogatott, beszédet mondott. Egyelőre úgy tűnik, hogy az MTA a működése átláthatatlanságára és tagjainak teljesítményhiányára utaló kritikákat sikeresen hátrította, úgy, hogy az előző kormányt és az Akadémia kritikussait a tudomány szabadságának korlátozásával vádolta meg. A citált hivatkozásokban viszont bőségesen kifejtésre került, hogy a tudomány szabadsága csak az MTA tagság által „jön gondolt” belső körre vonatkozik, tehát csak maguk között értelmezik, a köreikhez nem tartozó pályázókra, szellemi irányzatokra már nem. Ami pedig a teljesítmények megkövetelését jelenti, az nem minősíthető az MTA belügyeibe való beavatkozásnak.

Fehér Csongor

A közjó gazdasága – keresztény patrióta modell és a belső piac nemzetstratégiai szerepe a 21. századi Magyarországon

The Economy of the Common Good: The Christian-Patriotic Model and the Domestic Market's Strategic National Role in Twenty-First-Century Hungary

Absztrakt

A tanulmány a közjó (*bonum commune*) fogalmát politikai-gazdasági realitásként értelmezi az arisztotelészi–tomista hagyomány és a keresztény társadalmi tanítás alapján. Amellett érvel, hogy a neoliberális és technokrata irányzatok redukált emberképe az embert erőforrássá, a közösséget koordinációs mechanizmussá teszi, miközben a gazdaság legitimációja a személyek kibontakozásához, a családok megerősödéséhez és a politikai közösség tartós fennmaradásához kötődik. A tanulmány a belső piacot nemzetstratégiai intézményként értelmezi: a társadalmi reprodukció, a demográfiai stabilitás és a szuverenitás egyik alapfeltételeként. Magyarország félperifériás helyzete, külső tőkefüggősége és területi-vállalati kettőssége olyan szerkezeti csapdát képez, amelyből csak közjó-orientált gazdaságpolitikai fordulat kínálhat kiutat. A javasolt normatív keret a személyelvűségre, a szubszidiaritás és szolidaritás elvére, a felelős tulajdonra, a szolgáltató pénzügyi rendre, a családpolitikára és a szelektív iparpolitikára épít; a 2010 utáni magyar intézkedések áttekintése pedig azt vizsgálja, milyen mértékben intézményesíthető ez a logika a kormányzás gyakorlatában.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: A13; H11; O11; P16

Kulcsszavak: közjó; belső piac; gazdasági szuverenitás; keresztény társadalmi tanítás; nemzetstratégia; politikai gazdaságtan; személyelvűség

Summary

This paper interprets the common good (*bonum commune*) as a political-economic reality grounded in the Aristotelian-Thomist tradition and in Christian social teaching. It argues that

FEHÉR CSONGOR, kutató Makovecz Campus Alapítvány (MCA) – Collegium Professorum Hungarorum (CPH), feher.csongor@outlook.com; Esztergom-Budapesti Főegyházmegye, állandó diakónusa.

neoliberal and technocratic approaches rest on a reductive anthropology that turns persons into resources and communities into coordination devices, while the legitimacy of the economy derives from serving human flourishing, family stability and the long-term survival of the political community. The domestic market is therefore treated as an institution of national-strategic importance: one of the basic conditions of social reproduction, demographic resilience and sovereignty. Hungary's semi-peripheral position, dependence on external capital, and territorial-corporate dualism create a structural trap from which only a common-good-oriented turn in economic policy may offer an exit. The proposed framework combines personalism, the principles of subsidiarity and solidarity, responsible ownership, a service-oriented financial order, family policy, and selective industrial policy, and it evaluates selected Hungarian measures adopted after 2010 in light of their capacity to institutionalize this logic.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: A13; H11; O11; P16

Keywords: Keywords: common good; domestic market; economic sovereignty; Christian social teaching; national strategy; political economy; personalism

BEVEZETÉS

A közjó fogalma mélyen beágyazott a nyugati politikai gondolkodás történetébe, mégis a modern gazdasági diskurzusban sokszor háttérbe szorul az egyéni preferenciák, a piaci mechanizmusok és a technokrata kormányzás nyelvezete mögött. A klasszikus és a keresztény hagyomány ezzel szemben abból indul ki, hogy a gazdaság nem önálló, értéksemleges alrendszer, hanem a politikai közösség életének része: legitímációja azon mérhető le, miként szolgálja a személy kibontakozását, a családok megerősödését és a közösség időbeli fennmaradását (Hollenbach, 1989; Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa, 2004).

A magyar gazdaság közelmúltbeli szerkezeti mutatói különös élességgel vetik fel e kérdést. Az OECD 2024-es országjelentése szerint 2023-ban a GDP 0,9%-kal, a magánfogyasztás 2,9%-kal, a beruházás pedig 11,3%-kal csökkent, miközben a nettó export 4,9 százalékponttal járult hozzá a növekedéshez; a Központi Statisztikai Hivatal 2024-re 11 645 millió eurós árumérleg-többletet rögzített. E szerkezet arra utal, hogy a magyar növekedés továbbra is erősen exportorientált, miközben a belső kereslet, a hazai felhalmozás és a társadalmi reprodukció intézményi alapjai sérülékenyebbek maradnak (OECD, 2024; Központi Statisztikai Hivatal, 2025a).

A tanulmány célja ezért kettős. Egyrészt visszahelyezi a közjó fogalmát a politikai gazdaságtan középpontjába; másrészt megkísérli a belső piacot nem pusztán makrogazdasági változóként, hanem nemzetstratégiai intézményként értelmezni. A „keresztény patrióta” kifejezést e tanulmány nem pártpolitikai jelszóként, hanem olyan normatív pozícióként használja, amely a hazához való kötődést a felelősség, a szolgálat és a közjó mércéjével kapcsolja össze. Az érvelés előbb a fogalmi és normatív alapokat tisztázza, majd magyar diagnózist ad, ezt követően felvázolja a modell elméleti szerkezetét és szakpolitikai következményeit, végül a 2010 utáni magyar kormányzás néhány intézkedését közjó-szempontról értékeli.

A KÖZJÓ FOGALMA A KLASSZIKUS POLITIKAI ÉS KERESZTÉNY GONDOLKODÁSBAN

A közjó (*bonum commune*) a nyugati politikai gondolkodás egyik alapfogalma. Jelentősége nem pusztán erkölcsfilozófiai, hanem politikai és intézményi természetű: a közjó meghatározása egyben választ ad arra, mi a politikai közösség célja, milyen rendet szolgálnak a törvények, és milyen funkciót tölt be a gazdaság a közösség életében. A klasszikus politikai filozófia teleologikus látásmódja szerint minden emberi cselekvés valamely jó felé irányul; ebből következően a politikai közösség sem pusztá érdekegyeztető mechanizmus, hanem a jó élet feltételeit biztosító rend (Jaede, 2017).

A klasszikus felfogás szerint a közjó nem az egyéni javak mechanikus összege, hanem a közösségi rend minősége: azoknak az erkölcsi, jogi és intézményi feltételeknek az együttese, amelyek lehetővé teszik, hogy a személyek és közösségeik kibontakozzanak. A közösség ezért nem a szabadság külső korlátja, hanem annak feltétele. Az ember természeténél fogva társas lény, s csak rendezett társadalmi keretek között képes képességeit kifejleszteni; ebből következően a gazdaság sem tekinthető önmagában álló technikai szférának (Maritain, 1945; Holtenbach, 1989).

A keresztény gondolkodás e klasszikus örökséget nem elvetette, hanem továbbmélyítette. A törvény a közjó irányába rendelt értelem; a politikai közösség célja nem csupán az anyagi jólét, hanem az ember erkölcsi természetével összhangban álló rend fenntartása. A személyelvű megközelítés egyszerre utasítja el az individualizmust és a kollektívizmust: a személy nem oldódik fel a közösségben, de nem is létezhet attól függetlenül. A közjó tehát nem az egyén ellenében, hanem az egyénért van, mégpedig közösségi rendben megvalósuló módon (XI. Pius pápa, 1931; II. János Pál pápa, 1991).

A Szentírás a közjóra irányuló felelősséget nem absztrakt fogalomként, hanem életformaként mutatja fel: a „város békéjének” keresése, a felebaráti szeretet parancsa, az ősegyház javak-közössége és a test-metaphora mind arra utalnak, hogy a személy kibontakozása elválaszthatatlan a közösségi rend minőségétől (Jer 29,7; Mt 22,37–40; ApCsel 2,44–45; 1Kor 12,12–27). A közjó kérdése ezért nem mellékes normatív függelék, hanem a társadalmi és gazdasági intézmények belső mércéje.

Ebből következik, hogy a gazdaság értelmezése sem lehet értéksemleges. Ha a közjó eltűnik a fogalmi keretből, nem semlegesség keletkezik, hanem rejtett normativitás: a piaci racionalitás és az egyéni haszonmaximalizálás válik hallgatólagos végső mércévé. A közjó visszahelyezése a politikai gazdaságtan középpontjába ezért egyszerre fogalmi tisztázás és intézménykritika (Álvarez-Álvarez, 2020; Schlag & Melé, 2020).

A II. VATIKÁNI ZSINAT TANÍTÁSAI A KÖZJÓ ÉS A GAZDASÁGI REND NORMATÍV ÉRTELMEZÉSÉBEN

A II. vatikáni zsinat a közjó modern újraértelmezésének kiemelt forrása. A *Gaudium et spes* a személy méltóságát teszi a társadalmi rend kiindulópontjává, és a közjót a társadalmi élet azon feltételeinek összességéként írja le, amelyek az egyének és közösségek kibontakozását

előmozdítják. Ebből az következik, hogy a politikai és gazdasági intézmények nem öncélú hatékonysági apparátusok, hanem a személy szolgálatára rendelt struktúrák (II. Vatikáni Zsinat, 1965a).

A zsinati tanítás különösen fontos a tulajdon és a gazdasági autonómia kérdésében. A magántulajdont elismeri, ugyanakkor hangsúlyozza társadalmi rendeltetését és a javak egyetemes rendeltetésének elvét. Így a gazdasági rend megítélésének mércéje nem szűkülhet a termelékenységre vagy a szerződéses szabadságra: az igazságosság, a részvétel és a közösségi felelősség egyaránt a közjó intézményi feltételei közé tartoznak (II. Vatikáni Zsinat, 1965a; Shadle, 2018).

A zsinat a „világi dolgok jogos autonómiájáról” szóló kijelentéseiben nem technokrata szekularizációt, hanem mértéktartó megkülönböztetést fogalmaz meg. A gazdasági tevékenységnek megvan a maga sajátos racionalitása, de nem válhat önmagában végcélá. Ez a kettőség lehetővé teszi, hogy a piac működési logikáját komolyan vegyük, ugyanakkor elkerüljük a gazdaság „kvázi-vallásos” abszolutizálását (Cavanaugh, 2015; II. Vatikáni Zsinat, 1965a).

A *Dignitatis humanae*, a *Lumen gentium* és az *Apostolicam actuositatem* a személy méltóságára, a pluralista közrend feltételeire és a világi hívek felelősségére irányítja a figyelmet. Közjó-orientált gazdaságpolitikában ez azt jelenti, hogy a gazdasági rend stabilitása nem csupán technikai szabályokon, hanem erkölcsi kultúrán, részvételen és közvetítő intézményeken is múlik. A válságállóság így nem pusztán redundancia, hanem annak képessége, hogy a közösség sokkok idején is megőrizze az együttműködés és a szolidaritás intézményeit (Marx, 2023; Wright, 2017).

A MODERN KÖZGAZDASÁGTAN ANTROPOLÓGIAI ÉS NORMATÍV VÁLSÁGA

A modern közgazdaságtan önmagát gyakran értéksemleges, leíró tudományként mutatja be, amely objektív törvényszerűségek alapján elemzi a gazdasági folyamatokat. E kép azonban csak látszólag távolítja el az értékválasztásokat. A formalizált modellek és egyensúlyi elméletek mély normatív feltevéseket hordoznak, mindenekelőtt az emberről alkotott képben és a siker implicit mércéiben.

A *homo oeconomicus* alakja az embert racionális, önérdék-vezérelt haszonmaximalizálóként ábrázolja. Ez analitikai egyszerűsítést nyújt, de antropológiai redukciót is jelent: elhomályosítja a kötődéseket, a felelősséget, a történeti identitást és a közösségi normák szerepét. Ha a gazdasági viselkedést kizárólag instrumentális racionalitásként értjük, a gazdasági rendből kiszorul mindaz, ami a társadalmi reprodukció és a közösségi tartósság szempontjából lényeges (Sen, 1999; Nussbaum, 2011).

A piac természetének félreértése ugyancsak a modern gazdaságelmélet egyik vakfoltja. A piac nem természeti adottság, hanem intézmény: jogi, politikai és kulturális keretek között jön létre és működik. A „szabad piac” eszméje valójában sajátos állami és intézményi feltételrendszerrel feltételez. Ha ezek a keretek láthatatlanná válnak, a piac naturalizálása a közösségi felelősség eltűnéséhez vezet (Polanyi, 1944; North, 1990).

A harmadik torzulás a növekedésfetiszizmus. A GDP-emelkedés önmagában nem mond semmit arról, hogy a növekedés kit szolgál, milyen társadalmi minőséget hoz létre, és fenn-

tartható-e a közösség szempontjából. Különösen problematikus, amikor a pénzügyi szektor elszakad a reálgazdaságtól, és önálló profittermelő rendszerré válik. A modern közgazdaságtan válsága ezért végső soron nemcsak módszertani, hanem antropológiai és normatív természetű: a válaszok mellett az alapfeltevések is korrekcióra szorulnak (Krippner, 2005; Orhangazi, 2008).

MAGYAR DIAGNÓZIS: BELSŐ PIAC, FÜGGŐSÉG, DEMOGRÁFIA ÉS SZERKEZETI KETTŐSSÉG

Magyarország gazdasági és társadalmi helyzete csak történeti összefüggéseiben érthető meg. A magyar modernizáció nem folyamatos fejlődéstörténet, hanem ismételt megszakítottságok sorozata: birodalmi integrációk, háborúk, államszocialista átalakulás, majd a poszt-szocialista átmenet formálták újra a tulajdonviszonyokat, az elitstruktúrákat és az intézményi logikákat. E megszakítottság tartós bizalmi és koordinációs deficitet hagyott maga után, ami a gazdasági rendet ismételten eltávolította a közösségi öfenntartás horizontjától (Bohle & Greskovits, 2012).

A félperifériás státusz egyszerre kapcsolja Magyarországot a centrumhoz és a perifériához. A centrum felé való felzárkózás folyamatos versenyhátrányba ütközik, a perifériához való visszaesés pedig politikai és társadalmi ellenállást vált ki. A rendszerváltás utáni átmenet során a stratégiai ágazatok és a pénzügyi szektor jelentős része külföldi kontroll alá került; rövid távon ez tőke- és technológia-beáramlást hozott, hosszabb távon azonban a profitok kiáramlásához és a belső piac strukturális gyengeségéhez is hozzájárult (Nölke & Vliegenthart, 2009; Medve-Bálint & Szabó, 2024).

A gazdasági növekedés szerkezete ezt a függőséget ma is tükrözi. Az OECD adatai szerint 2023-ban a növekedést elsősorban a nettó export támogatta, miközben a belső kereslet a magas infláció, a csökkenő magánfogyasztás és a visszaeső beruházás gyengítette. A KSH 2024-es árumérleg-többlete ugyancsak arra utal, hogy a külső orientáció erős, miközben a hazai felhalmozás és fogyasztás sérülékeny marad. A belső piac megerősítése ezért nem pusztán jóléti igény, hanem szerkezeti szükséglet (OECD, 2024; Központi Statisztikai Hivatal, 2025a).

A szerkezeti kettősség vállalati és területi dimenzióban is kitapintható. Az Európai Bizottság 2025-ös magyar KKV-ténylapja szerint a KKV-k a nem pénzügyi üzleti szektor foglalkoztatásának 70,1%-át adják, ám a hozzáadott értékből csak 56,8%-kal részesednek; 2024-ben a KKV-foglalkoztatás és a reál hozzáadott érték egyaránt csökkent. Ezzel párhuzamosan a regionális különbségek is jelentősek: a területi fejlettség és a gazdasági lehetőségek koncentrációja a belső piac sűrűségét és a helyi életpályák kiszámíthatóságát egyenlőtlenül osztja el (European Commission, 2025; Eurostat, 2025a).

A demográfiai hanyatlás e diagnózis legfontosabb visszajelzése. A népességcsökkenés, az előregedés, a lakhatási nehézségek és a családalapítás kitolódása nem kezelhető a gazdasági szerkezet kérdéseitől elszigetelten. A KSH és az Eurostat adatai szerint 2024-ben 77 511 elveszületés történt, a teljes termékenységi arányszám 1,39 volt, a népesség pedig tovább csökkent. A közjó-orientált megközelítésben a demográfia ezért nem mellékág, hanem annak

egyik legfontosabb mutatója, hogy a gazdasági rend kínál-e hosszú távon fenntartható életvilágot a családok számára (Központi Statisztikai Hivatal, 2025b; Eurostat, 2024).

A BELSŐ PIAC MINT KÖZJÓ-INTÉZMÉNY

A belső piac fogalmát a közgazdaságtan hagyományosan technikai értelemben kezeli: a kereslet aggregált szintjeként, a fogyasztás volumeneként vagy makrogazdasági indikátorként. Ez a nézőpont azonban alulbecsüli a belső piac politikai, társadalmi és civilizációs jelentőségét. A közjó-orientált politikai gazdaságtan számára a belső piac nem csupán gazdasági tér, hanem a közösségi élet egyik alapintézménye, közvetlen összefüggésben a szuverenitással, a társadalmi reprodukcióval és a politikai közösség időbeliségével (Medve-Bálint & Szabó, 2024).

A belső piac elsődleges jelentősége abban áll, hogy ez az a tér, ahol a gazdasági tevékenység közvetlenül találkozik a közösség mindennapjaival. Itt érintkezik a termelés a fogyasztással, a munka a megélhetéssel, az ár az értékkel. A belső piac ezért nem absztrakt modell, hanem vállalkozások, családok, munkahelyek, ellátási láncok és kulturális minták összefonódása. Ha ez a tér meggyengül vagy külső logikák alá rendelődik, nemcsak gazdasági teljesítmény sérül, hanem a közösség autonómiája is.

A belső piac minősége döntően intézményi kérdés. A piac nem természetes állapot, hanem intézményesített folyamat: a csereviszonyok jogi szabályok, informális normák és politikai döntések közegében jönnek létre. A közjó szempontjából ezért a formális szabályok mellett az informális normák – a bizalom, a reciprocitás, a normakövetés és a méltányosság – is a belső piac „erkölcsi infrastruktúrájához” tartoznak (North, 1990; Polanyi, 1944).

A belső piac megerősítése nem redukálható keresletélnéítésre. A helyi beszállítói hálózatok, a pénzügyi közvetítés, a tudás- és technológiaáramlás, valamint a területi tőke sűrűsége egyaránt hozzájárul ahhoz, hogy a piac hosszabb távon mennyire marad reziliens és közjó-kompatibilis. Porter klaszterelmélete és a területi ökoszisztémákról szóló szakirodalom arra figyelmeztet, hogy a versenyképesség jelentős része térben szervezett együttműködési mintákon nyugszik; közjó-orientált perspektívában ez a KKV-k, a helyi tulajdon és a helyi munkaerőpiacok megerősítését teszi stratégiai kérdéssé (Porter, 1998).

A válságállóság ezzel összefüggésben nem retorikai kiegészítés, hanem normatív kritérium. Reziliens belső piacról akkor beszélhetünk, ha a közösség a sokkok idején is képes fenntartani az ellátás, a foglalkoztatás, a lakhatás és a társadalmi részvétel alapfeltételeit. A COVID-19 járvány, majd az energiaválság világosan megmutatta, hogy a belső piac működőképessége nem választható el az európai intézményi keretektől, ugyanakkor a krízisek idején a szabályozott nyitottság, a koordináció és az állami kapacitás felértékelődik (European Parliament, 2021; European Parliament & Council, 2024).

A közjó-orientált gazdaságpolitika ezért nem a bezárkózást keresi, hanem a belső és külső kapcsolatok olyan arányát, amely egyszerre erősíti a családalapítás feltételeit, a helyi munkaerőpiacok stabilitását, a KKV-k szerepét és a politikai cselekvőképességet. A belső piac így a szabályozott nyitottság keretében válik nemzetstratégiai intézménnyé: olyan térként, amelyben a gazdasági teljesítmény és a közösségi önfenntartás egymást erősítheti (Rodrik, 2011; Letta, 2024).

A KERESZTÉNY PATRIÓTA GAZDASÁGI MODELL ELMÉLETI VÁZA

A magyar diagnózis és a közjó fogalmi kerete alapján a javasolt modell kiindulópontja antropológiai. A gazdaság nem absztrakt automatizmus, hanem emberi cselekvések intézményesített hálózata. A cselekvő nem a redukált homo oeconomicus, hanem a személy: erkölcsi felelősséggel, közösségi beágyazottsággal és történeti identitással bíró lény. A gazdaság célja ezért nem a preferenciák korlátlan kielégítése, hanem az emberi kibontakozás feltételeinek megteremtése.

Ebből következően a tulajdon sem korlátlan, abszolút jogként értelmezhető. A keresztény patrióta modell a tulajdont társadalmi funkcióval rendelkező intézménynek tekinti: az autonómia biztosításának és a felelős cselekvésnek eszköze, amely nem válhat a közösségi rend aláásásának eszközévé. A spekulatív, rövid távú, a termeléstől és a felelősségtől elszakadt tulajdonformák ezért normatív értelemben nem egyenértékűek a közösségbe ágyazott, hosszú távú felelősséget vállaló tulajdonnal (XI. Pius pápa, 1931; II. János Pál pápa, 1991).

A pénzügyi rendszer e modellben szolgáló alrendszer. A pénz nem önálló hatalmi centrum, hanem a reálgazdaság, a családalapítás és az infrastruktúra időbeni koordinációját segítő eszköz. Ha a pénzügyi szektor túlzott autonómiára tesz szert, a gazdasági döntések elszakadnak a társadalmi szükségletektől, és a rövid távú profit a közösségi fenntarthatóság fölé kerül. A hitelpolitika, a bankrendszer szerkezete és a tőkepiaci szabályozás ezért csak akkor tekinthető legitímnek, ha a termelést, a családokat és a hosszú távú beruházásokat szolgálja (Orhangazi, 2008; XVI. Benedek pápa, 2009).

A munka a modellben nem pusztán statisztikai foglalkoztatottság, hanem az önmegvalósítás és a közösségi hozzájárulás alapvető formája. Elsőbbséget kell élvezniük azoknak a munkáknak, amelyek hozzájárulnak a társadalmi reprodukcióhoz, a közösségi infrastruktúrához és a kulturális örökség átadásához. Ugyanezért a család nem „magánügy”, hanem a társadalmi reprodukció gerince. A családpolitika nem periférikus szociálpolitikai eszköz, hanem a gazdaságpolitika egyik központi dimenziója (XIII. Leó pápa, 1891; II. János Pál pápa, 1981; 2011. évi CCXI. törvény, 2011).

A modell nem utasítja el a piacot, hanem annak abszolutizálását utasítja el. A piac hasznos koordinációs mechanizmus, amennyiben beágyazott marad a közösségi normák és politikai célok rendszerébe. A szubszidiaritás elve szerint a döntéseket a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni, a szolidaritás elve pedig arra kötelez, hogy a közösség kezelje a szerkezeti egyensúlytalanságokat és a sérülékenységeket. A keresztény patrióta modell e két elvet egymást kiegészítve alkalmazza (II. János Pál pápa, 1991; XVI. Benedek pápa, 2009).

INTÉZMÉNYI ÉS SZAKPOLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEK

Az eddig kifejtett elvek intézményi következménye abból adódik, hogy a gazdaságpolitikai döntéseket nem kizárólag technikai racionalitás, hanem a közösség hosszú távú fennmaradása, belső kohéziója és önfenntartó képessége felől kell mérlegelni. A siker mércéje ezért nem merülhet ki rövid távú teljesítménymutatókban; vizsgálni kell azt is, hogy a döntések miként

hatnak a családok stabilitására, a területi kohézióra, a helyi tulajdonra és a társadalmi bizonnyra (Hollenbach, 1989; Jaede, 2017).

A közjó-orientált modell az állam szerepét a minimalista és a menedzser-állami végletek között jelöli ki. Az állam feladata nem a mindennapi mikromenedzsment, hanem olyan normatív és intézményi keretek fenntartása, amelyek között a gazdasági szereplők a közjővel összhangban cselekedhetnek. Ez stabilitást, kiegyensúlyozást, stratégiai koordinációt és a közösségi célok intézményes védelmét jelenti (Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa, 2004; Wright, 2017).

Ebből adódik az iparpolitika rehabilitálásának szükségessége. A későn iparosodó országok tapasztalata azt mutatja, hogy a felzárkózás nem pusztán piaci alkalmazkodás, hanem intézményi és szerkezeti transzformáció, amelyben az államnak koordináló és tanulási pályákat szervező feladata van. A fejlesztő állam történeti példái, Evans „beágyazott autonómiája”, Rodrik „felfedezési folyamata” és Mazzucato „vállalkozó állama” mind arra utalnak, hogy a közpolitika képes lehet a termelékenységi, technológiai és társadalmi célokat összekapcsolni, feltéve hogy világos közjó-kritériumokhoz köti a támogatást (Gerschenkron, 1962; Evans, 1995; Rodrik, 2004; Mazzucato, 2013).

A közjó-orientált megközelítés a munka minőségének elsőbbségét és a területi koncentráció korlátozását is hangsúlyozza. Nem elegendő a foglalkoztatási ráta növekedése, ha az bizonytalan, alacsony hozzáadott értékű és családellenes munkaformák terjedésével jár. Ugyanígy a gazdasági aktivitás kizárólagos nagyvárosi koncentrációja a perifériák elsoványodását hozza magával. A regionális gazdaságpolitika célja ezért nem a mechanikus egyenlőség, hanem a helyi erőforrások mozgósítása és a helyi közösségek gazdasági autonómiájának megerősítése.

A közjó mérési problémája itt válik kormányzási kérdéssé. A GDP önmagában nem alkalmas a társadalmi haladás, a biztonság, a demográfiai fenntarthatóság és a közösségi reprodukció megragadására. A Stiglitz – Sen – Fitoussi-jelentés, Sen képességszemlélete és az OECD jólléti keretrendszerei arra figyelmeztetnek, hogy a gazdaságpolitika teljesítményét többdimenziós indikátorokhoz kell kötni. Magyarország esetében ilyen stratégiai mutató a demográfiai újratermelés, a lakhatás hozzáférhetősége, a területi egyenlőtlenségek csökkenése, a KKV-k mélyülő beágyazottsága és a népességmegtartó képesség is (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009; OECD, 2011).

2010–2025: A MAGYAR ÁLLAM KÖZJÓ-ORIENTÁLT KORMÁNYZATI ÉS JOGALKOTÁSI LÉPÉSEI

A 2010 utáni magyar kormányzati korszakban több olyan – részben alkotmányos, részben ágazati – intézkedés azonosítható, amely közjó-orientált olvasatban értelmezhető. E lépések megítéléséhez azonban nem elegendő a politikai deklarációk ismétlése; azt kell vizsgálni, hogy az adott intézkedés milyen közjó-célt nevez meg, miként hat a belső piacra és a társadalmi reprodukcióra, illetve hol mutatkoznak meg a korlátai.

Alkotmányos és fiskális stabilitás

Az Alaptörvény, a gazdasági stabilitásról szóló 2011. évi CXCV. törvény és az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény a közjó szempontjából elsősorban a hosszú távú kormányozhatóság és a közfeladat-ellátás fenntarthatóságának kereteit adják. Közjó-céljuk a közösségi önfenntartás, a fiskális fejelem és az intézményi kiszámíthatóság. A belső piacra gyakorolt hatások közvetett: a makrogazdasági stabilitás a beruházás, a hitel és a foglalkoztatás alapfeltétele. Korlátjuk ugyanakkor, hogy a fiskális fejelem önmagában nem oldja meg a szerkezeti függőség, a termelékenységi kettősség vagy a területi különbségek problémáját (Magyarország Alaptörvénye, 2011; 2011. évi CXCV. törvény, 2011; 2011. évi CXCV. törvény, 2011).

Nemzeti vagyon, közszolgáltatások és pénzügyi infrastruktúra

A nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény, a rezsicsökkentéshez kapcsolódó jogalkotás és a Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény olyan területeket érintenek, ahol a közjó-orientált szemlélet a szuverenitást és az alapvető hozzáférések biztonságát kapcsolja össze. A deklarált cél a stratégiai erőforrások felelős kezelése, a közszolgáltatás-biztonság, valamint a pénzügyi stabilitás. A belső piac szempontjából ezek az intézkedések az energia-, közmű- és pénzügyi kiszámíthatóság révén a háztartások és vállalkozások működési környezetét stabilizálhatják. Korlátként azonban számolni kell azzal, hogy a közvetlen ár- és költségcsökkentő intézkedések hosszabb távú hatása a hatékonysági ösztönzőkre és a beruházási szerkezetre vegyes lehet (2011. évi CXCVI. törvény, 2011; 2013. évi LIV. törvény, 2013; 2013. évi CXXXIX. törvény, 2013).

Családpolitika és demográfiai reprodukció

A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény és a 2019-es családvédelmi akcióterv-csomagok közjó-szempontból a társadalmi reprodukció és a demográfiai megújulás intézményes támogatását célozzák. E lépések a családalapítást a fiskális, adózási és lakhatási eszközökkel kapcsolják össze, így a belső piacra is hatnak: a rendelkezésre álló jövedelem, a fogyasztás, a lakhatási kereslet és a jövőbe vetett bizalom csatornáin keresztül. Korlátjuk, hogy a pénzügyi ösztönzők önmagukban nem pótolják a kiszámítható munkapiaci pályát, a megfizethető lakhatást és a területi lehetőségek kiegyensúlyozását; a demográfiai fordulat ezért nem vezethető le egyetlen szakpolitikai csomagból (2011. évi CCXI. törvény, 2011; 2019. évi XXXII. törvény, 2019).

Munkaerőpiaci és adópolitikai ösztönzők

A Munka Törvénykönyve és a 25 év alatti fiatalok személyi jövedelemadó-kedvezménye a munkapiaci integráció és a rendelkezésre álló jövedelem növelésének eszközei. Közjó-céljuk a munkából élők biztonsága, a fiatal életkezdés könnyítése és a gazdasági részvétel ösztönzése.

A belső piac számára ezek a lépések a hazai fogyasztás, a munkaerő-megtartás és a családalapítás feltételeinek javítása révén lehetnek jelentősek. Korlátjuk, hogy a jövedelmi ösztönzők csak akkor válnak tartóssá, ha minőségi, kiszámítható és területileg nem kizáró munkalehetőségekkel párosulnak (2012. évi I. törvény, 2012; Nemzeti Adó- és Vámhivatal [NAV], 2026).

Az áttekintett intézkedések összességükben arra utalnak, hogy a közjó-orientált megközelítés nem a piac elutasítását, hanem normatív újrarendezését jelenti. A nyitott kérdés éppen ezért nem az, hogy léteznek-e ilyen irányú intézmények, hanem az, hogy kialakul-e közöttük koherens stratégiai rend: össze tudja-e kapcsolni a kormányzás a fiskális stabilitást, a családpolitikai reprodukciót, a helyi tulajdon erősítését, az iparstratégiát és a területi kohéziót.

KONKLÚZIÓ

A tanulmány kiindulópontja az volt, hogy a gazdaság nem értékeslegesen technikai alrendszer, hanem a politikai közösség önértelmezésének gyakorlati formája. A közjó ezért nem morális díszítőelem, hanem a gazdasági rend belső mércéje: azt fejezi ki, hogy a termelés, a tulajdon, a pénzügyi rendszer és a szakpolitika miként viszonyul a személy kibontakozásához, a családok stabilitásához és a közösség időbeli fennmaradásához.

A magyar eset különösen világosan mutatja, hogy a belső piac kérdése nem egyszerűen keresleti vagy versenyképességi probléma. A félperifériás helyzet, a külső tőkefüggőség, a területi és vállalati kettősség, valamint a demográfiai sérülékenység azt jelzik, hogy a közjó szempontját a gazdaságpolitika szerkezetébe kell visszaépíteni. A belső piac megerősítése ezért nem bezárkózást, hanem szabályozott nyitottságot, erősebb helyi beágyazottságot és nagyobb intézményi önrendelkezést feltételez.

A keresztény patrióta modell ebben az összefüggésben nem technikai receptet, hanem normatív tájolást kínál. A személyelvű antropológia, a tulajdon társadalmi funkciója, a szolgáltató pénzügyi rend, a családpolitika és a szelektív iparpolitika együttesen olyan irányt jelölnek ki, amelyben a gazdaságszervezés a közösségi önfenntartás, a demográfiai megújulás és a szuverenitás feltételeit erősítheti. A gazdaság megszervezése így valóban civilizációs döntés: azon múlik rajta, hogy a politikai közösség képes-e saját fennmaradásának anyagi, erkölcsi és intézményi feltételeit tudatosan fenntartani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Álvarez-Álvarez, E. (2020). Capitalism: An assessment from recent Catholic social teaching. In *Christian ethics and political economy: Markers for a developing South Africa* (pp. 69–100). AOSIS. <https://doi.org/10.4102/aosis.2020.BK220.03>
- Amsden, A. H. (1989). *Asia's next giant: South Korea and late industrialization*. Oxford University Press.
- Bohle, D., & Greskovits, B. (2012). *Capitalist diversity on Europe's periphery*. Cornell University Press.
- Cavanaugh, W. T. (2015). Return of the golden calf: Economy, idolatry, and secularization since Gaudium et spes. *Theological Studies*, 76(4), 698–717. <https://doi.org/10.1177/0040563915605254>
- Chang, H.-J. (2002). *Kicking away the ladder: Development strategy in historical perspective*. Anthem Press.
- Schuman, R. (1950, May 9). The Schuman Declaration. European Economic and Social Committee. Retrieved February 1, 2026, from <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/library/eesc-archives/schuman-declaration>

- European Commission. (2020a). Long term action plan for better implementation and enforcement of single market rules (COM(2020) 94 final). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0094>
- European Commission. (2020b). Communication from the Commission: Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the current COVID-19 outbreak (2020/C 91 I/01). Official Journal of the European Union, C 91I. EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj-JOC_2020_091_I_0001
- European Commission. (2021a). Updating the 2020 New Industrial Strategy: Building a stronger Single Market for Europe's recovery (COM(2021) 350 final). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0350>
- European Commission. (2021b). Strategic dependencies and capacities (SWD(2021) 352 final). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021SC0352>
- European Commission. (2023a). 2023 Annual Single Market Report: Single Market at 30 (SWD(2023) 26 final). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023SC0026>
- European Commission. (2023b). Communication from the Commission: Temporary Crisis and Transition Framework for State Aid measures to support the economy following the aggression against Ukraine by Russia (2023/C 101/03). Official Journal of the European Union, C 101. EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2023_101_R_0003
- European Commission. (2025). SME Performance Review 2025: Hungary country fact sheet. European Commission. https://single-market-economy.ec.europa.eu/document/download/b29122ae-a059-4a96-9282-fb27add04021_en?filename=Hungary+-+SME+Fact+Sheet+2025.pdf
- European Court of Auditors. (2024). State aid in times of crisis: Commission's framework adaptation and monitoring need improvement (Special report 21/2024). https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2024-21/SR-2024-21_EN.pdf
- Eurostat. (2024). EU population increases again in 2024. Eurostat News. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240711-1>
- Eurostat. (2025a). Economy at regional level. Statistics Explained. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Economy_at_regional_level
- European Parliament. (2021). The impact of COVID-19 on the Internal Market (Study; PE 658.219). <https://doi.org/10.2861/834346>
- European Parliament & Council. (2021). Regulation (EU) 2021/241 of the European Parliament and of the Council of 12 February 2021 establishing the Recovery and Resilience Facility. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R0241>
- European Parliament & Council. (2024). Regulation (EU) 2024/2747 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2024 establishing a framework of measures related to an internal market emergency and to the resilience of the internal market and amending Council Regulation (EC) No 2679/98 (Internal Market Emergency and Resilience Act). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32024R2747>
- Evans, P. B. (1995). *Embedded autonomy: States and industrial transformation*. Princeton University Press.
- Ferenc pápa. (2015). *Laudato si'* [Enciklika]. Szentszék. https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html
- Ferenc pápa. (2020). *Fratelli tutti* [Enciklika]. Szentszék. https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html
- Gerschenkron, A. (1962). *Economic backwardness in historical perspective: A book of essays*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Granovetter, M. S. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481–510. <https://doi.org/10.1086/228311>
- Hollenbach, D. (1989). The common good revisited. *Theological Studies*, 50(1), 70–94. <https://doi.org/10.1177/004056398905000104>

- Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa. (2004). Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma [Kompendium]. Szentszék. https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_en.html
- II. János Pál pápa. (1981). *Laborem exercens* [Enciklika]. Szentszék. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091981_laborem-exercens.html
- II. János Pál pápa. (1991). *Centesimus annus* [Enciklika]. Szentszék. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html
- II. Vatikáni Zsinat. (1964). *Lumen gentium* [Dogmatikai konstitúció az Egyházzól]. Szentszék. https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_en.html
- II. Vatikáni Zsinat. (1965a). *Gaudium et spes* [Lelkipásztori konstitúció az Egyházzól a mai világban]. Szentszék. https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_en.html
- II. Vatikáni Zsinat. (1965b). *Dignitatis humanae* [Nyilatkozat a vallásszabadságról]. Szentszék. https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_en.html
- II. Vatikáni Zsinat. (1965c). *Apostolicam actuositatem* [Határozat a világi hívek apostolkodásáról]. Szentszék. https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651118_apostolicam-actuositatem_en.html
- Jaede, M. (2017). *The concept of the common good* (PeaceRep Working Paper No. 8). University of Edinburgh / British Academy. <https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/1851/Jaede.pdf>
- Johnson, C. (1982). *MITI and the Japanese miracle: The growth of industrial policy, 1925–1975*. Stanford University Press.
- Központi Statisztikai Hivatal. (2025a). *Magyar statisztikai zsebkönyv, 2024 / Statistical pocketbook of Hungary, 2024*. KSH. https://www.ksh.hu/evkonyvek/2024/magyar-statisztikai-zsebkonyv-2024/pdf/statistical_pocketbook_of_hungary_2024.pdf
- Központi Statisztikai Hivatal. (2025b). *Élvezületések és teljes termékenységi arányszám*. STADAT. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0006.html
- Ketteler, W. E. von. (1848). *Six topics relative to the social question* (R. J. Ederer, Trans.). https://cdpsisters.org/wp-content/uploads/2017/04/Six_Topics_Relative_to_the_Social_Question.pdf
- Krippner, G. R. (2005). *The financialization of the American economy*. *Socio-Economic Review*, 3(2), 173–208. <https://doi.org/10.1093/ser/mwi008>
- Letta, E. (2024). *Much more than a market – Speed, Security, Solidarity: Empowering the Single Market to deliver a sustainable future and prosperity for all EU citizens*. European Council. <https://www.consilium.europa.eu/media/ny3j24sm/much-more-than-a-market-report-by-enrico-letta.pdf>
- Maritain, J. (1945). *Rights of man and natural law*. Geoffrey Bles.
- Marx, C. R. (2023). *The contribution of Christian values to the common good*. *Religions*, 14(5), 591. <https://doi.org/10.3390/rel14050591>
- Mazzucato, M. (2013). *The entrepreneurial state: Debunking public vs. private sector myths*. Anthem Press.
- Medve-Bálint, G., & Szabó, J. (2024). *The “EU-Leash”: Growth model resilience and change in the EU’s Eastern periphery*. *Politics and Governance*, 12, Article 7449, 1–18. <https://doi.org/10.17645/pag.7449>
- Nemzeti Adó- és Vámhivatal. (2026). *25 év alatti fiatalok kedvezménye*. Retrieved February 1, 2026, from <https://nav.gov.hu/ado/szja/25-ev-alatti-fiatalok-kedvezmenye>
- Nölke, A., & Vliegenthart, A. (2009). *Enlarging the varieties of capitalism: The emergence of dependent market economies in East Central Europe*. *World Politics*, 61(4), 670–702. <https://doi.org/10.1017/S0043887109990098>
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Belknap Press of Harvard University Press.
- OECD. (2011). *How’s life? Measuring well-being*. OECD Publishing.
- OECD. (2021). *OECD Economic Surveys: Hungary 2021*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1d39d866-en>
- OECD. (2024). *OECD Economic Surveys: Hungary 2024*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/795451e5-en>

- Orhangazi, Ö. (2008). Financialisation and capital accumulation in the non-financial corporate sector: A theoretical and empirical investigation on the US economy: 1973–2003. *Cambridge Journal of Economics*, 32(6), 863–886. <https://doi.org/10.1093/cje/ben009>
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Polanyi, K. (1944). *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Farrar & Rinehart.
- Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, 76(6), 77–90. <https://hbr.org/1998/11/clusters-and-the-new-economics-of-competition>
- Rodrik, D. (2004). *Industrial policy for the twenty-first century*. Harvard University. <https://drodrik.scholar.harvard.edu/publications/industrial-policy-twenty-first-century>
- Rodrik, D. (2011). *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. W. W. Norton & Company.
- Schlag, M., & Melé, D. (2020). Building institutions for the common good: The practice and purpose of business in an inclusive economy. *Humanistic Management Journal*, 5(1), 1–6. <https://doi.org/10.1007/s41463-020-00092-9>
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Alfred A. Knopf.
- Shadle, M. A. (2018). Economic activity in Gaudium et spes: Opening to the world or theological vocation? In V. Latinovic, G. Mannion, & J. Welle (Eds.), *Catholicism opening to the world and other confessions: Pathways for ecumenical and interreligious dialogue* (pp. 59–75). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-98581-7_5
- Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>
- Sultan, S., Rusche, C., Bardt, H., & Busch, B. (2023). Single Market Emergency Instrument – A tool with pitfalls. *Intereconomics: Review of European Economic Policy*, 58(3), 160–166. <https://doi.org/10.2478/ie-2023-0033>
- Szentírás. (2025). *Szent István Társulat fordítása*. Retrieved February 1, 2026, from <https://szentiras.hu/biblia/szit>
- Wade, R. (1990). *Governing the market: Economic theory and the role of government in East Asian industrialization*. Princeton University Press.
- Wright, K. S. (2017). The principles of Catholic social teaching: A guide for decision making from daily clinical encounters to national policy-making. *The Linacre Quarterly*, 84(1), 10–22. <https://doi.org/10.1080/00243639.2016.1274629>
- XI. Pius pápa. (1931). *Quadragesimo anno* [Enciklika]. Szentszék. https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html
- XIII. Leó pápa. (1891). *Rerum novarum* [Enciklika]. Szentszék. https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html
- XVI. Benedek pápa. (2009). *Caritas in veritate* [Enciklika]. Szentszék. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html
2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről. (2011). *Net.Jogtár*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid='a1100211.tv>
2011. évi CXCV. törvény Magyarország gazdasági stabilitásáról. (2011). *Net.Jogtár*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid='a1100194.tv>
2011. évi CXCIV. törvény az államháztartásról. (2011). *Net.Jogtár*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid='a1100195.tv>
2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyronról. (2011). *Net.Jogtár*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid='a1100196.tv>
2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről. (2012). *Net.Jogtár*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid='a1200001.tv>
2013. évi CLXVII. törvény egyes törvényeknek a rezsicsökkentés végrehajtásához szükséges módosításáról. (2013). *Net.Jogtár*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid='A1300167.TV>

2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról. (2013). Net,Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid='a1300139.tv>
2013. évi LIV. törvény a rezsicsökkentések végrehajtásáról. (2013). Net,Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid='a1300054.tv>
2019. évi XXXII. törvény a családvédelmi akcióterv bevezetéséhez szükséges törvénymódosításokról. (2019). NJT Nemzeti Jogszabálytár. <https://njt.hu/jogszabaly/2019-32-00-00>
- Magyarország Alaptörvénye. (2011). NJT Nemzeti Jogszabálytár. <https://njt.hu/jogszabaly/2011-4301-00-00>
- Magyarország Alaptörvényének indokolása. (2011). NJT Nemzeti Jogszabálytár. <https://njt.hu/jogszabaly/2011-4301-00-00#indokolas>

Tassy Zsuzsanna – Dr. Janik Henrietta – Dr. Prihoda Emese

Felsőoktatás minősége és változása a Times Higher Education World University Rankings alapján

Quality and Change in Higher Education Based on the Times Higher Education World University Rankings

Összefoglaló

Jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy az egyes országok felsőoktatási szektorának minősége hogyan változik, illetve milyen mozgási lehetőségek mutatkoznak országszinten hat év (2020 és 2026) tendenciáinak tükrében. A minőség megragadására a Times World Higher Education Rankings szolgál alapul. Az összehasonlítás azokat az országokat tartalmazza, amelyeknek van a Times World Higher Education rangsor szerint a legjobb 1000 közé sorolt egyeteme. Az időbeli összehasonlítást Markov-lánc elemzés segítségével végeztük. Az elemzés megerősíti azt a szakirodalom által korábban már más módszerekkel igazolt feltételezést, hogy a globális felsőoktatási szektor meglehetősen stabil, az egyes országok tekintetében a minősége lassan változik. Kimutattuk továbbá, hogy a globális felsőoktatási piacon homogenizálódás figyelhető meg. A fejlődéshez hosszú távú vízió és szisztematikus intézményi fejlesztés szükséges.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: I29: Other, O57: Comparative Studies of Countries, R58: Regional Development Policy

Kulcsszavak: felsőoktatás, rangsorok, Markov-lánc elemzés

Summary

This study seeks to determine how the quality of countries' higher education sectors changes, and what patterns of mobility can be observed at country level, in light of trends over a six-year period (2020–2026). The Times Higher Education World University Rankings serve as

TASSY ZSUZSANNA, PhD hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (tassy.zsuzsanna@uni-mate.hu); DR. JANIK HENRIETTA PhD, Nemzetgazdasági Minisztérium (janik.henrietta@gmail.com); DR. PRIHODA EMESE PhD, egyetemi docens, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (prihoda.emese@uni-mate.hu)

the basis for capturing quality. The temporal comparison was performed using Markov chain analysis. The analysis confirms the assumption previously demonstrated in the literature by other methods, namely that the global higher education sector is relatively stable and the quality of the countries' higher education changes slowly. Furthermore, it shows that homogenization can be observed in the global higher education market. Long-term vision and systematic institutional development are necessary for progress.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: I29: Other, O57: Comparative Studies of Countries, R58: Regional Development Policy

Keywords: higher education; rankings; Markov chain analysis

SZAKIRODALMI HÁTTÉR

Történelmi háttér

Mindenekelőtt érdemes és érdekes egy rövid kitérőt tenni a felsőoktatás története irányába. A történelmi kitekintés célja kettős: egyrészt történelmi síkon mutatja egy ország gazdasági fejlettsége és a felsőoktatás léte/színvonala közötti összefüggést, másrészt pedig jelentősége lesz a jelenkor számszerű elemzéseinél, bizonyítékkul szolgálhat a hírnév, történelmi jelenőség szerepére és a jelenkori felsőoktatási status quora gyakorolt hatására.

A legősibb ismert kultúra, az ókori India védikus és buddhista tudományok és tanítás valósi központjai voltak a legkorábbi felsőoktatási intézmények. A jelenleg Pakisztán területén elhelyezkedő Takshasila már i.e. 700-ban is jól ismert tanítási központ volt (Peters, 2019).

Az ókori Görögországban az i.e. 4. században jött létre a Platóni Akadémia, majd Arisztotelész peripatetikus iskolája, amely nagy hatást gyakorolt Európa középkori egyetemére (Peters, 2019). Az ókori Kínában az i.e. 2. században a Han-dinasztia alapított birodalmi egyetemet (Taixue) (Peters, 2019).

271-ben alapították az iráni Dezfúl városában található Gondishapur vagy Jondishapur Egyetemet, amely ma a UNESCO világörökség része (Peters, 2019). Az első intézmény, amelyet mai értelemben „egyetemnek” nevezhetünk, az Al-Karaouine (Al-Qarawiyyin) Egyetem a mai Marokkó területén található. Fatima al-Fihri alapította mecsetként a 9. században, majd az iszlám aranykorának egyik vezető szellemi és oktatási központjává vált (Hoque és Abdullah 2021). Egy másik híres iszlám egyetem a 10. században jött létre Egyiptomban (Encyclopaedia Britannica, 2024.08.20).

Európa virágzásával az első egyetemek Olaszországban jelentek meg. Nyugat Európában az első egyetemeket a 11. század végén Bolognában, majd a 12. század elején Párizsban és a 12. század végén Angliában, Oxfordban alapították. Ezeket számos egyetem követte Nyugat- és Közép-Európában.

A 16-17. századtól a Németország felemelkedését ösztönző protestantizmus új egyetemek létrejöttét eredményezte a lutheránus régiókban. Európa első modern egyeteme a lutheránusok által 1694-ben alapított hallei egyetem volt. Az 1386-ban alapított heidelbergi egyetem a reformáció után a magyarok számára is fontos oktatási központtá vált.

Bár az amerikai kontinensen az első egyetemeket a spanyolok alapították a 16. században a mai Dominikai Köztársaság területén, valamint Mexikóban, a jelentősebb felsőoktatási intézmények a Harvard (1636), William and Mary (1693), Yale (1701), Princeton (1746) és King's College (1754; ma Columbia) főiskolák voltak. Kanada egyik legrégebbi egyeteme az 1827-ben Torontóban alapított King's College (Encyclopaedia Britannica, 2024.08.20).

A 20. századtól kezdve, az ugrásszerű gazdasági fejlődéssel párhuzamosan a felsőoktatás hatalmas változásokon ment keresztül. A kezdeti elit felsőoktatás tömegoktatássá vált. Martin Trow szerint elitoktatásról akkor beszélünk, ha az adott korosztály kevesebb mint 15%-a vesz részt a felsőoktatásban. Ha a részvétel eléri a 15-50%-ot, akkor tömeges felsőoktatásról, 50% felett pedig univerzális felsőoktatásról beszélünk.

A tömeges felsőoktatás nemcsak mennyiségi, hanem minőségi változásokat is jelent. Átalakítja az intézményt, az oktatás struktúráját, az oktatáshoz való hozzáférést stb. (Trow, 1973). A tömeges, illetve univerzális felsőoktatás értelmezhető piacként mind országos, mind globális szinten.

Minőség mérése – rangsorok

A globális és versengő felsőoktatási piacon a siker és a minőség többféleképpen is mérhető. Mérhető munkaerőpiaci mutatókkal, amelyek arra világítanak rá, hogy mekkora értéke van a felsőoktatásban szerzett diplomának. Green és Henseke (2016) kutatása azt vizsgálja, hogy a diplomások hogyan teljesítenek a munkaerőpiacon, és milyen mértékben térül meg a felsőoktatásba fektetett idő és pénz. Caplan (2018) tabudöntőgető könyvében a felsőoktatás értékét kritikai szemszögből elemzi, különösen a diplomák munkaerőpiaci jelzésértékére fókuszálva. Tight (2019) a felsőoktatás minőségét és hasznosságát a nemzetközi összehasonlítások alapján értékeli. Chassamboulli és Gomes (2023) pedig a diplomások munkaerőpiaci helyzetét és a gazdasági növekedéshez való hozzájárulásukat elemzik. Shields és Sandoval-Hernández (2020) a felsőoktatás globális kontextusát és az egyenlőtlenségek hatásait vizsgálják. Anglia vonatkozásában Lauder és Mayhew (2020) azt vizsgálják, hogy a felsőoktatási expanzió milyen hatást gyakorolt a munkaerőpiacra és a társadalmi mobilitásra. Magyarország esetében Polónyi és Tímár (2001) a felsőoktatás munkaerőpiaci beágyazottságát elemzik, míg Lakner (2013) a diploma gazdasági és társadalmi hasznosságát értékeli. Az Egyesült Államok vonatkozásában az OECD (2020) statisztikai adatokon keresztül mutatja be a diplomások munkaerőpiaci helyzetét és a felsőoktatás megtérülését.

Lehet azonban indikátor egy ország felsőoktatásának nemzetközi vonzereje is, (Kondakci et al., 2018; OECD, Education at a Glance 2024; Janik et al., 2024).

A felsőoktatási rangsorok, amelyek mára maguk is iparaggá váltak, a minőséget több szempontból vizsgálják (a legtöbb a kutatási tevékenységet és az egyetemek nemzetköziesedési szintjét méri). A Web of Science-ben a ts=(„higher education” OR „terciary education”) AND („ranking”) kereséssel 1720 cikket találtunk, amelyek éves száma 2021-ben tetőzik. Több tanulmány foglalkozik a rangsorolási módszerek összehasonlításával és elemzésével (Hendel és Stolz, 2008; Altbach, 2012; Stolz et al., 2010; Telcs et al., 2020).

A rangsorok iparággá válását mutatja az is, hogy nemzetközi szervezetek jöttek létre a rangsorok összehangolása, irányelvek kialakítása céljából. A Bukarestben székelő International Ranking Expert Groupot (IREG) 2004-ben alapította az UNESCO Európai Felsőoktatási Központja (European Centre for Higher Education, UNESCO-CEPES), valamint a washingtoni Felsőoktatáspolitikai Intézet (Institute for Higher Education Policy). Az IREG második ülését (Berlin, 2006. május 18-20.) azzal a céllal hívták össze, hogy állítsa össze a felsőoktatási intézmények rangsorolására vonatkozó elveket. Ebből születtek meg az ún. berlini elvek (Berlin Principles on Ranking of Higher Education Institutions). A cél az volt, hogy olyan keretet határozzanak meg akár a nemzeti, akár regionális vagy globális rangsorok kidolgozásához és terjesztéséhez, amely motiválja a folyamatos fejlődést, illetve finomítja a rangsorok készítéséhez használt módszerek rendszerét (Institute for Higher Education Policy, 2025).

A felsőoktatási rangsorolási rendszerek (Higher Education Ranking Systems, HERS) a minőség, a tudományos kiválóság mérésének, az értékelésnek, az elszámoltathatóságnak, az összehasonlíthatóságnak, az információterjesztésnek megkerülhetetlen eszközei, valamint megfelelő motivációt nyújthatnak a felsőoktatási intézményekben a stratégia átgondolására, fejlesztésre (Stolz et al., 2010). A 2023. decemberétől European Higher Education Sector Observatory (EHESO) néven futó, korábban U-Multirankként ismert rangsor vagy a Leiden Ranking az egyéni felhasználók keresési szempontjait helyezi előtérbe. A legtöbb rangsor azonban lehetőséget ad az intézmények számára a fejlődésre, és fejlesztési irányok meghatározására (Telcs et al., 2020). A rangsorok az intézmények számára médiakommunikációs platformok is (Fábri, 2024).

Az olyan globális rangsorok mellett, mint a Quacquarelli Symonds a Times Higher Education (THE), az európai The Leiden Ranking, a Champions League és a World University Ranking az országok saját, nemzeti rangsorokat is használnak a nemzeti felsőoktatás fejlődésének elősegítésére (Stolz et al., 2010). Sokszor folyóiratok állítják össze ezeket a nemzeti rangsorokat, mint például Magyarországon 2006 óta a HVG. Az országos rangsorolási rendszer lehet a kormányzati szakpolitika része is, mint például Indonéziában, ahol 2017-ben vezették be a nemzeti felsőoktatási rangsorolási rendszert (Kusumastuti és Idrus, 2017).

A rangsorokkal szemben számos kritika is megfogalmazódott, mondván, hogy a hírnevet soha nem lehet teljes mértékben megragadni rangsorokkal. Bár az objektív mérhetőség a cél, a rangsorok nem teljesen objektívek. A hírnév megszerzéséhez hosszú idő kell, amit a különböző egyetemek a helyi, nemzeti és transznacionális oktatási és fejlesztési folyamatokban betöltött szerepe is befolyásol. A hírnév más szereplőkkel, a kormányokkal, a civil társadalommal, a magánszektornal, a hallgatókkal, a családokkal és az alumnikkal, valamint a nemzeti és transznacionális társadalom szélesebb nyilvánosságával való kapcsolatokon keresztül is létrejön (Collins és Park, 2016; Kosmützky és Meier, 2025).

Egy másfajta kritika a rangsorok módszertanát veszi górcső alá. Bizonyítást nyert, hogy számos rangsorban előfordul, hogy az elemek erősen korrelálnak egymással (De Luna Pamanes et al., 2020; Kaycheng, 2015), vagy egyes tényezők, mint a tudományterülettel súlyozott idézettségi mérőszám (Field-Weighted Citation Impact) és a publikációk teljes mennyisége jelentős, míg mások (pl. SCImago Journal Rank Q1 publikációk aránya) alig érezhető hatással vannak a rangsorbeli pozícióra (Tóth et al., 2024).

A kritikák ellenére egyelőre azonban a rangsorok képezik a felsőoktatás globális szintű összehasonlításának, illetve versenyének az alapját, ezért ez a tanulmány vizsgálódásának tárgya.

A felsőoktatás minősége erősen korrelál az adott ország fejlettségi szintjével (Pinheiro és Pillay, 2016; Mihályi, 2020), illetve a szakpolitikák, intézkedések hatása hosszabb távon fejt ki hatását, ezért feltételezzük, hogy a felsőoktatás minősége is csak hosszabb távon változtatható. Ez a tanulmány ezt a feltételezést bizonyítja be, valamint arra keresi a választ, hogy felsőoktatási szektor rangsorban megragadható minősége hogyan változik, illetve milyen tendenciák és mozgási lehetőségek mutatkoznak országszinten hat év (2020 és 2026) tendenciáinak tükrében.

MÓDSZERTAN

Ha vizsgálni szeretnénk a globális rangsor szerinti fejlődési lehetőségeket, először választanunk kell a globális összehasonlítást lehetővé tevő rangsorok között. Mivel a legnagyobb adatbázissal a Times Higher Education (THE) Ranking rendelkezik, ezért erre esett a választás. Ezen belül azon országokat vizsgáltuk, amelyek rendelkeztek a TOP1000 közé rangsorolt egyetemmel a Times Higher Education 2026. évi rangsora alapján (World Ranking), majd összehasonlítottuk a THE 2020. évi rangsorával. A rangsor neve mellett megjelenő évszám a publikálás évét jelöli, de az előző év, illetve több teljesítménycategóriában az azt megelőző öt év adatai alapján végzi a rangsorolást. Az adatokra való hivatkozáskor a rangsor neve mellett szereplő évszámokat tüntetjük fel.

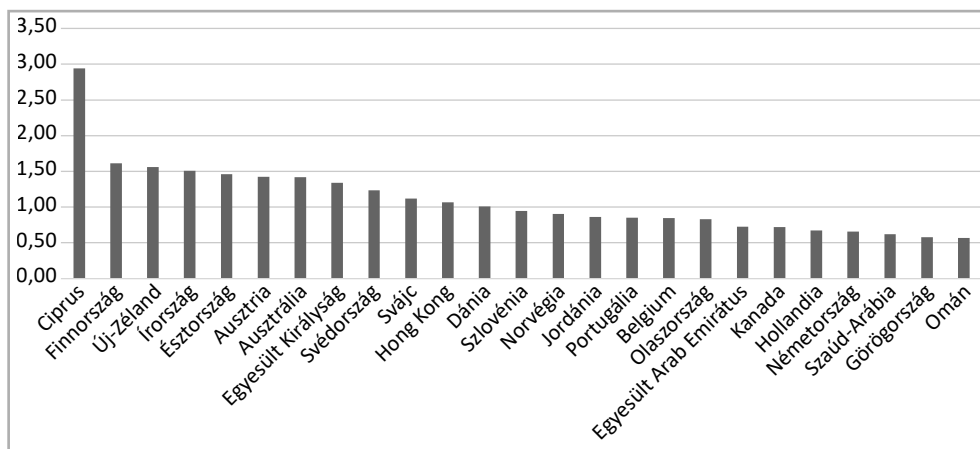
A vizsgált adatbázis 62 országot foglal magába: azokat az országokat, amelyeknek legalább egy egyeteme szerepelt a THE TOP1000-ben 2020-ban. Szlovákia kivételével tartalmazza az OECD tagországokat, illetve a szervezet kulcspartnereit (köztük Kínát, Indiát, Indonéziát, Dél-Afrikát és Braziliát), valamint a THE World University Rankingben látványos eredményt produkáló Szaúd-Arábiát, Jordániát, valamint Egyesült Arab Emírátusokat is.

Times Higher Education Ranking 2026 alapján az 1000 legjobb egyetem közé tartozó intézmények számát vizsgálva szembevetünk, hogy a nagyobb és a történelmi kitekintésben említett, történelmi múlttal rendelkező országok közül 10 ország szerepel az első 12 hely egyiken: Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Kína, Olaszország, Németország, India, Irán, Franciaország, Spanyolország, Kanada. A legrégebbi, jelentős történelmi felsőoktatási központokkal rendelkező országok közül Görögország, Marokkó és Egyiptom nem szerepel a legjobb 20 ország között. Egyiptom 9, Görögország pedig 6 TOP1000-be tartozó egyetemmel a középmezőnyben, a 26-28. helyen, illetve a 36-37. helyen szerepel 2026-ban. Marokkónak csupán 2 egyeteme került be a TOP1000-be. Magyarország négy egyeteme szerepel a 2026-os TOP1000-ben, amellyel a 39-42. helyen osztozik másik négy országgal.

Ha arányszámokkal próbáljuk objektívebbé tenni a képet, nevezőnek használhatjuk az felsőoktatási intézmények teljes számát vagy a lakosság számát. Mivel a felsőoktatási intézmények nagysága, típusa és így számossága is különbözik, a felsőoktatási intézmények számával történő arányítás torzító lehet. Szlovéniában és Észtországban például nagyban megnöveli a felsőoktatási intézmények számát az ún. felsőoktatási szakintézmények (vocational higher educational institute) jelenléte.

Az elemzéshez a millió főben mért lakosságszámra vetített TOP1000-be került egyetemek számát használtuk (1. ábra), bár ez az arányszám sem tökéletes, hiszen a kisebb országok előnyösebb pozícióba kerülhetnek. Az erős torzítás miatt az 1 millió lakosságszám alatti országokat kivettük az elemzésből (Málta, Luxemburg). Az 1 és 2 millió közötti lakosságszámú országok (Észtország és Ciprus) eredményeinek vizsgálatánál pedig kellő körültekintéssel figyelembe vesszük a lakosságszámból eredő torzítást. A lakosságszám a World Bank 2026-os adatbázisában szereplő 2024. évi adatokból származik.

1. ábra Times Higher Education Ranking 2026 alapján a TOP1000 egyetem közé tartozó egyetemek számának és a lakosság számának (millió fő) aránya (%) a vizsgált adatbázison az első 25 országban

Forrás: World Bank (2026), valamint Times Higher Education, World University Rankings, 2026 adatok alapján saját számítás

A rangsorban történő mozgásokat Markov-lánc módszerrel vizsgáltuk. A módszer az ún. átmenet-valószínűségi mátrixok alkalmazásával lehetővé teszi a megfigyelési egységek mozgásának egyik időszakról a másikra történő kimutatását. „A Markov-lánc átmenet-valószínűségi mátrixának bármely eleme (i,j) azt fejezi ki, hogy mekkora a valószínűsége annak, hogy i állapotban található elem j állapotba kerül. A mátrix sorai azt az eloszlást mutatják, hogy egy adott állapotból kiindulva milyen lesz a következő időszak állapotának várható eloszlása” (Egri, 2024). Az átmenetmátrix létrehozásához szükség van a megfigyelési változók diszkrécionalizálására, azaz a mozgások osztályközők, kategóriák segítségével mérhetők. A Markov-lánc vizsgálandó kulcsjelensége a mozgás, valamint a sokasági eloszlás (Egri, 2023).

EREDMÉNY

1. táblázat Átmenetmátrix: A THE World Ranking 2020 és 2026 alapján a TOP1000-ben szereplő egyetemek számának aránya a lakosság számára (millió fő) vetítve 62 országban, 2020-2026

		2026				
		C1: 0-0,5	C2: 0,51-1	C3: 1,1-1,5	C4: 1,5-	Összesen
2020	C1: 0-0,5 (25)	89,5	10,5	0,0	0,0	100,0
	C2: 0,51-1 (13)	16,7	75,0	8,3	0,0	100,0
	C3: 1,1-1,5 (7)	0,0	12,5	75,0	12,5	100,0
	C4: 1,5- (4)	0,0	0,0	25,0	75,0	100,0

Forrás: THE World University Ranking 2020 és 2026, saját számítás

Az osztályközöket hisztogram segítségével határoztuk meg, mely alapján 4 osztályköz/kategória létrehozása volt indokolt.

Az átmenetmátrix második oszlopa alapján 2020-ban a vizsgált országok többsége az alacsonyabb kategóriákban koncentrált. Az első kategóriába (C1) – amelyben a THE World University Ranking rangsorában szereplő legjobb 1000 egyetem száma a lakosság számára (millió fő) vetítve 0,5 alatti értéket mutat – 38 ország sorolható. A második kategóriában (C2), ahol az arány 0,51 és 1 közé esik, 12 ország helyezkedett el. A harmadik kategória (C3) az 1,1 és 1,5 közötti aránnyal rendelkező országokat foglalta magában, ide 8 ország tartozott. Végül a legfelső kategóriába (C4), vagyis az 1,5 feletti mutatóval rendelkező államok közé mindössze 4 ország került.

A dinamikák vizsgálata azt mutatja, hogy az első kategóriában való maradás valószínűsége 89,5%, míg a felfelé történő elmozdulás esélye mindössze 10,5%. A 2020 és 2026 közötti időszakban 4 ország – Omán, Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek és Jordánia – tudott előre lépni. Közülük Szaúd-Arábia és Jordánia esetében szembetűnő a változás, ahol a mutató az előbbi esetben 0,16-ről 0,62-re, az utóbbi esetében pedig 0,26-ről 0,86-ra emelkedett.

2. táblázat Eloszlásmátrix: A THE World Ranking 2020 és 2026 alapján a TOP1000-ben szereplő egyetemek számának aránya a lakosság számára (millió fő) vetítve 62 országban, 2020-2026

	0-0.5	0.51-1	1.1-1.5	1.5-
2020	60	19	13	7
2026	58	23	13	6
ergodikus eloszlás	60,2	36,4	3,3	0
stabilitás	79			
felezési idő (év)	41			

Forrás: THE World University Ranking, 2020 és 2026, Markov Chain calculator

A második kategória tekinthető a legdinamikusabbnak: az itt található országok 75%-a változatlanul megőrizte pozícióját, ugyanakkor 16,7% visszacsúszott az első kategóriába, míg 8,3% képes volt előre lépni. Magyarország és Franciaország esetében a mutató csekély, de kritikusnak bizonyuló csökkenése – mivel korábban is a kategória határán helyezkedtek el – elegendő volt a visszalépéshez az első kategóriába. A vizsgált időszakban egyedül Norvégia tudott a harmadik kategóriába lépni.

A harmadik kategóriába azok az országok tartoznak, amelyekben az arány 1,1 és 1,5 közötti. Ebből a kategóriából Portugália lefelé, Ciprus pedig felfelé váltott kategóriát, amely a harmadik kategória országainak 12,5-12,5%-a. A legfelső kategória stabilitást mutatott: három ország megőrizte korábbi pozícióját, míg Észtország visszalépett a harmadik kategóriába. Itt meg kell jegyeznünk, hogy mind Ciprus, mind Észtország 1,3 és 1,4 millió közötti lakosságszámmal rendelkezik.

Az eredmények összességében arra utalnak, hogy az országok jellemzően legfeljebb egy kategóriát mozognak egy hatéves időszak alatt, radikális elmozdulások nem tapasztalhatók. A 2020-ban megfigyelt eloszlás 2026-ra csupán mérsékelten változott, az országok fele továbbra is az első kategóriában található.

A 2. táblázat első két sorában látható, hogy nincsenek nagy ugrások a kategóriák között, az országok csupán egy kategóriát mozognak hat éves ciklusban. A 2020-ra jellemző kategóriák közötti eloszlás nem sokat változott 2026-ra. Az országok több mint fele a legelső kategóriában található, amely a 3. sorban feltüntetett egyensúlyi értékek szerint (ergodikus eloszlás) valamelyest növekedni fog. Várhatóan enyhe homogenizálódás következik be.

A folyamat stabilitásáról – arról, hogy mekkora a valószínűsége az adott kategóriában való maradásnak – a stabilitási index ad információt. Minél nagyobb az értéke, annál nagyobb a valószínűséggel marad fenn az eredetihez közeli állapot hosszabb távon. A rangsorok tekintetében helyben maradás értéke, vagyis a 2020 és 2026 közötti időszakban az ugyanabban a kategóriában maradó országok aránya 79%. Ez arra utal, hogy a felsőoktatási szektor világviszonylatban meglehetősen stabil. Különösen mozdulatlan a legelső kategória. Ezeknek az országoknak 89,5% az esélye arra, hogy ebben a kategóriában maradnak. Ez a megfigyelés alátámasztja azt a feltételezést, hogy a felsőoktatási szektorban a strukturális változások jellemzően lassan mennek végbe, és az alacsonyabb kategóriákban pozícionált országok számára nehezebb a gyors előrelépés.

Az ergodikus eloszlás egy olyan egyensúlyi állapotot feltételez, amikor a kialakult eloszlás már nem változik tovább, tehát egyfajta jövőbeli egyensúlyi állapotot mutat. Már az átmenetmátrixból is látható volt, hogy a lefelé irányuló mozgások jellemzőbbek, amit megerősítenek az ergodikus eloszlás értékei: az eredeti 4 kategóriából az alsó 3 kategóriában oszlanak meg az országok hosszú távon.

Megállapítható az a sebesség is, amely során a 2020. évi eloszlás feltételezhetően közeledik a hosszú távú egyensúlyi állapothoz. Ezt a lánc felezési idejének nevezzük, ami azt fejezi ki, hogy mennyi idő szükséges a 2020. évi eloszlástól az egyensúlyi állapot felének eléréséhez (Egri Z., 2023). A számítások alapján az egyensúlyi állapot kialakulása több mint 80 év múlva következik be.

3. táblázat Kategóriát lépő, illetve legjobb kategóriában maradó országok, valamint Magyarország makro- és felsőoktatásra vonatkozó mikroadatainak összehasonlítása

ORSZÁG	A legjobb THE 1000 közé tartozó felsőoktatási intézmény száma a lakosság arányában (2026, %) THE és World Bank	GDP/fő (USD, 2024) World Bank	GDP arányos, felsőoktatásra vonatkozó állami szféra ráfordítás (2022, %) OWID	Nappali tagozatos hallgatók számával arányosított állami szféra ráfordítás (2021, contant international USD) OWID	Kutatás-fejlesztésre fordított bruttó hazai ráfordítás (GERD) a GDP %-ában (2022) World Bank
Ciprus	2,94	38674,3	0,9	7759	0,75
Finnország	1,79	53149,8	1,5	17002	2,96
Új-Zéland	1,56	49205,2	1,2	12971 (2022)	1,47
Írország	1,51	112895	0,8	19516	0,98
Észtország	1,46	31428,4	1,1	14231	1,78
Norvégia	1,09	86785,4	1,9	39935	1,56
Jordánia	0,86	4618,1	0,2	691 (2022)	0,7 (2016)
Egyesült Arab Emírátsok	0,76	50273,5	0,6	13163	1,49(2021)
Szaúd-Arábia	0,6	35121,7	0,3 (OECD)	n.a.	0,56(2023)
Omán	0,57	20285,2	1,3	32000 (2020)	0,37(2023)
Magyarország	0,42	23292,3	1,3	18314	1,39
Teljes adatbázis átlaga (*OECD átlag)	0,55	48322*	1*	16659*	3,02*

Színmagyarázat: változás 2018 és 2021 között: fehér: stagnálás: 0–5%; halványzürke: enyhe emelkedés: 5–20%, világoszürke: enyhe csökkenés: –5––20%, sötétzürke: erős növekedés: >20%, középzürke: erős csökkenés: <–20%
 Forrás: Times Higher Education World Ranking 2026, World Bank, 2026, Our World in Data (OWID) 2026 és OECD, 2026 adatok alapján saját szerkesztés

Az elemzésben bemutatott szakirodalom is megerősíti, hogy egyre több ország helyez egyre nagyobb hangsúlyt a rangsor-helyezésekre, amely az egyetemek közötti versengés egyik fő terepe. Meg kell jegyezni, hogy az adatbázisban szereplő 62 országon kívül 2026-ra 8 olyan ország jutott legalább 1 egyetemet a TOP1000-be, aki 2020-ben nem volt a TOP1000-ben, vagy még a THE Rankingben sem, és várható további országok bekerülése is várható ebbe a kategóriába, ami szintén az adatbázisban szereplő országok arányszámait „veszélyezteti”. Mivel azonban az arányszámok csökkenése egy erősödő verseny következménye, a folyamat összességében pozitív jelenség. Egyre több egyetem és ország fejleszti a rangsorszámítás ele-

meit képező kutatási, publikációs, nemzetköziesítési mutatóit, illetve ezek láthatóságát, és ezzel együtt erősíti a kapcsolatait a kutatásokon, illetve a megvalósuló mobilitásokon keresztül.

Az egyes országok számára ez azonban azt jelenti, hogy egyre nehezebb lesz kitűnni a felsőoktatási rangsorokban. Az előkelő pozícióban szereplő kisebb országok, vagy a jelentős növekedést produkáló országok példáinak elemzése szolgálhat mintául.

Ha megnézzük a kategóriát lépő országok, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírátsok, Omán és Jordánia (C1-ből C2-be), Norvégia (C2-ből C3-ba), Ciprus (C3-ból C4-be), illetve a legjobb kategóriában maradó Írország, Finnország és Új-Zéland, valamint Magyarország és Észtország egy főre jutó GDP-jét (2024), a felsőoktatásra fordított állami szféra kiadásokat a GDP arányában (2022), a GDP arányos, a nappali tagozatos hallgatók számával arányosított állami szféra ráfordítást (2021), valamint a kutatás-fejlesztésre fordított bruttó hazai ráfordításokat (GERD) a GDP százalékában (2022), megállapíthatjuk, hogy ezek a számok egyik kategóriában sem tipikusak a kategóriát előre lépő, illetve a legjobb kategóriában szereplő országok összességére az adatbázis többi országaihoz képest. A táblázatban az országok legfrissebb, a jelzett adatbázisokban elérhető adatait tüntettük fel. A mutatók időbeli változásainak vizsgálatára megfelelő adatbázis hiányában csak korlátozottan került sor.

A mutatókban erősödni tudó országok titkát tehát máshol kell keresni. Bár ez a téma egy különálló elemzést igényelne, összefoglalásként megállapítható, hogy mindegyik ország nagyon tudatos felsőoktatási stratégiát dolgozott ki és hajt végre, valamint a C3, C4 kategóriában közös jellemző a rugalmasság. Norvégia, Írország, Finnország, Észtország és Új-Zéland már az 1990-es évektől kezdve folyamatosan és rugalmasan reagált a tömegesedő felsőoktatás kihívásaira.

A norvég felsőoktatás sikere a folyamatos reformokra épül, ahol a törvényi szabályozás (2005. törvény), a stratégiai programok (2003-as Kvalitetsreformen, 2015-ös strukturális reform tantervi változásokkal) és a jövőorientált nemzeti viták együtt alakítják a rendszert (Borgund, 2022, Bleiklie, 2025).

Írország 2011-ben határozta meg hatékonynak bizonyult nemzeti felsőoktatási stratégiáját, amely gazdasági fejlesztési stratégiákhoz kapcsolódik, illetve középpontba helyezte a nemzetközi hallgatók toborzását (Quinn, 2020). Élenjár az innovatív mikrotanúsítványok rendszerének kidolgozásában (OECD Education Policy Outlook, 2022)

Finnországban a 2009. évi törvény hozott jelentős változásokat. A finn felsőoktatásra jellemző az erős kutatás-fejlesztési integráció, valamint a társadalmi bizalom a rendszer iránt, az oktatás minden területét kiemelt területként kezelik, és közjósággként tekintenek rá elsősorban (OECD Education Policy Outlook, 2022; Brewis, 2024). 2015 óta Finnországban is működik a norvég rendszerhez hasonló Publication Forum nevű minősítési és osztályozási rendszer, amely egyaránt támogatja a kutatási eredmények mennyiségi és minőségi értékelését (Sasvári és Urbanovics, 2023).

Ciprust egy országként kezeli a THE Ranking, viszont mivel mind a 4 rangsorolt egyeteme a Ciprusi Köztársaság területén helyezkedik el, ezért a mutatószámot is a Ciprusi Köztársaság lakosságszáma alapján képeztük. Nagyon fiatal felsőoktatása ellenére (az első egyetemet 1981-ben alapították), 4 TOP1000-ben helyet foglaló egyetemmel rendelkezik. Ebből két állami, illetve két magánegyetem. Az ország elkötelezett minőségbiztosítási törekvésein túl

(Simeou és Hericlides, 2025) a titok valószínűleg a szigetország földrajzi elhelyezkedésében rejlik, amely kedvez az oktatási turizmusnak. A THE ranking nemzetköziesítési pontszámai kiemelkedően magasak mind a négy egyetem esetében (THE World Ranking, 2026).

Az észt e-kormányzati modellhez hasonlóan a felsőoktatás is erősen digitalizálódik (pl. online adminisztráció, blended learning), azonkívül nagy hangsúlyt fektet az angol nyelvű programok indításán keresztül a nemzetköziesítésre (Kasa, 2023; Apsite-Berina et al, 2026). A THE Ranking értékelési szempontjai közül az ipar és a kutatási mutatók a legerősebbek (THE World Ranking, 2026).

Új-Zélandon az 1990-ben elfogadott törvény hozott jelentős változásokat a felsőoktatásban a legújabb, 2022-ben megfogalmazott felsőoktatási stratégiát megelőzően. Az angolszász országokra jellemző versenypiaci szemlélet erős (Greenberg, 2018, Marshall, 2024).

Figyelemreméltó jelenség a négy arab ország térnyerése. A változás fő időszaka a 2000-es évek elejétől datálható: különösen a 2001. szeptember 11-e utáni geopolitikai átrendeződés, a 2008-as globális pénzügyi válság, majd az olajárak 2014 utáni összeomlása kényszerítette a Perzsa-öböl államait arra, hogy az iszlám-kulturális alapú társadalmi szerződés helyett a gazdasági diverzifikációt, a neoliberais reformokat és a globális piacokhoz való alkalmazkodást helyezték előtérbe. Ennek következményeként az iszlám spirituális és kulturális központi szerepe nem tűnt el, de az oktatáspolitikában és a felsőoktatás célrendszerében egyre inkább alárendelődött a gazdasági racionalitásnak és a nemzetközi verseny logikájának (Barnawi, 2018). Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátsok 2016-ban, illetve 2017-ben indította útjára a változást jelentő felsőoktatási nemzeti stratégiáját. Ezekben az országokban jellemzőek a masszív állami befektetések, nemzetközi kampuszok és neves külföldi oktatók és kutatók foglalkoztatása (Alanazi, 2024; Areepattamannil, 2024). Jordániában a felsőoktatásban történt változásokat elsősorban a munkaerőpiaci nyomás és a tudásalapú gazdasághoz való alkalmazkodás igénye indította el, ami a tantervek modernizálását és a piacképes készségek előtérbe kerülését eredményezte. A COVID-19 járvány felgyorsította a digitális és hibrid oktatási modellek bevezetését, ami tartós szerkezeti és módszertani megújulást hozott az egyetemeken. Mindezt kormányzati reformok, nemzetközi szervezetek támogatása, valamint Jordánia regionális oktatási szerepének és demográfiai kihívásainak (menekültválság, növekvő hallgatói létszám) erősödése tette rendszerszintűvé (Amer, M.A.B, 2023).

Látható, hogy a kategóriát felfelé lépő országokhoz képest a magyar adatok valamelyest elmaradnak az OECD-átlagoktól (kivéve Jordániát és Ománt), de a GDP-arányos, felsőoktatásra vonatkozó állami szféra ráfordítás és a nappali tagozatos hallgatók számával arányosított összes ráfordítás tekintetében Magyarország erősen közelít az OECD-átlaghoz.

A magyar felsőoktatás nemzetköziesítése az elmúlt másfél évtizedben döntően felülről vezérelt módon valósult meg: kormányzati stratégiák, finanszírozási indikátorok és nemzetközi rangsorokhoz való igazodás mentén. Ennek pozitív hozadéka, hogy a nemzetközi hallgatói létszám számottevően növekedett, különösen az idegen nyelvű, piacképes képzési területeken (orvos- és egészségtudomány, műszaki és gazdasági képzések), ami intézményi bevételeket, nemzetközi láthatóságot és részben reputációs nyereséget eredményezett (Császár et al., 2021). A Tempus Közalapítvány éves jelentései alapján a központilag támogatott mobilitási és

nemzetköziesítési programok érdemben növelték Magyarország felsőoktatásának nemzetközi láthatóságát, ugyanakkor ezek hatása intézményi szinten differenciáltan érvényesült.

Magyarország legnagyobb nemzetközi ösztöndíjprogramja, a Stipendium Hungaricum, 2025/26-os tanévben országos szinten érdemben, 10742 fővel járult hozzá a nemzetközi hallgatói létszám növekedéséhez. A hallgatói kereslet bővülése ezzel párhuzamosan az idegen nyelvű képzési kínálat gyors expanzióját eredményezte: míg a 2018/2019-es tanévben 455 angol nyelvű képzés szerepelt a felsőoktatási kínálatban, addig a 2024/2025-ös tanévre számuk 703-ra emelkedett (Tempus Közalapítvány, 2018; 2024). Az eleve magas nemzetközi hallgatói aránnyal rendelkező orvos- és egészség tudományi intézmények kivételével a nemzetközi ösztöndíjprogramok és a hozzájuk kapcsolódó intézményi elvárások jelentős ösztönzést adtak a felsőoktatási intézmények számára a nemzetköziesítés működési feltételeinek kiépítéséhez. Az eredmények ugyanakkor arra utalnak, hogy a mennyiségi bővülés és a minőségi teljesítmény közötti kapcsolat nem egyértelmű: a kialakított kapacitások és szolgáltatási feltételek fenntarthatósága, valamint az önköltséges nemzetközi hallgatók hosszabb távú bevonására és megtartására való alkalmassága intézményi szinten eltérően érvényesül.

A publikációs teljesítményhez kötött ösztönzési rendszer a nemzetköziesítési folyamat szerves részévé vált, különösen a rangsorok által preferált indikátorok (nemzetközi publikációk, idézettség, adatbázis-jelenlét) tekintetében. Pozitív hatásként értelmezhető, hogy a magyar egyetemek publikációs aktivitása mérhetően növekedett, és ez hozzájárult a nemzetközi rangsorokban való megjelenéshez, illetve a láthatóság javulásához (Telcs et al., 2020; Sasvári et al., 2022). Ugyanakkor az eredmények azt mutatják, hogy e növekedés elsősorban mennyiségi jellegű volt, és csak korlátozott mértékben járt együtt a tudományos presztízs szempontjából meghatározó folyóiratokban való előre lépéssel. A publikációs kényszer hosszabb távú hatásai ugyanakkor ambivalensek. Empirikus vizsgálatok szerint a publikációs szám emelkedésének jelentős része alacsonyabb presztízsű, gyors publikációt kínáló folyóiratokhoz kapcsolódik, miközben a nemzetközi tudományos főáramhoz való érdemi felzárkózás csak szűk intézményi és diszciplináris körben figyelhető meg (Vastag et al., 2024, Kollár et al., 2024). Lendvai és Sasvári (2026) részletesen elemzik a publikációs robbanás jelenségét 2022 és 2024 között kiemelve a Frankenstein-folyóiratok problémakörét. Ez a jelenség erősíti azt a megállapítást, miszerint a rangsor- és indikátoralapú irányítás inkább kommunikációs és marketing-logikát követ, semmint valódi tudományos kiválóságot (Fábrí, 2024). A meritokratikus szelekciót gyengíti és visszacsatolási zavart okoz a nemzetközi mérőszámokra épülő értékelési logikában a magyar tudományos elismerések rendszere is, ha az nem elsősorban a publikációs és idézettségi teljesítményen, hanem informális kapcsolati hálókon és támogatói struktúrákon alapul (Fertő, 2025).

A megoldás egy olyan tudományértékelési kultúra kialakítása lenne, amely a kutatások társadalmi hasznát, a nyílt tudományhoz való hozzájárulást, az oktatási és mentorálási szerepet, illetve az együttműködések és az interdiszciplinaritás jelentőségét is figyelembe veszi. Hangsúlyt kellene fektetni a kommunikáció és a képzés erősítésére, a minőségi szempontok előtérbe helyezésére, valamint a kétséges bírálati gyakorlatú folyóiratok kezelésére (Kollár et al., 2024; Lendvai és Sasvári, 2026)

KÖVETKEZTETÉSEK

Az elemzés középpontjában a Times Higher Education (THE) World University Rankings TOP 1000-es listáján szereplő egyetemek lakosságszámra vetített arányának 2020 és 2026 közötti változása állt. A vizsgálat 62 országot érintett, Markov-lánc elemzéssel feltárva a kategóriák közötti mozgásokat, stabilitási mintázatokat és a hosszú távú egyensúlyi trendeket.

Az eredmények azt mutatják, hogy a felsőoktatási rendszerek rangsorbeli pozíciói jelentős stabilitást mutatnak: az országok közel 79%-a azonos kategóriában maradt, különösen az alsó kategóriában, ahol a helyben maradás esélye 89,5%. A mozgások többsége mindössze egy kategóriányi elmozdulás volt, jellemzően lefelé, amit az ergodikus eloszlás is alátámaszt. A teljes egyensúly elérése akár 82 évig is eltart, ha a jelenlegi trendek fennmaradnak. A globális felsőoktatási rangsorokban való előrelépés nemcsak hosszú távú stratégiai elköteleződést kíván meg, hanem tudatos és következetes fejlesztéseket is a kutatási, nemzetköziesítési és láthatósági mutatók mentén. A kisebb, de magas teljesítményt mutató országok – mint Finnország, Írország vagy Észtország – példái azt bizonyítják, hogy célzott szakpolitikákkal, megfelelő tudományértékelési kultúrával és koncentrált erőforrás-felhasználással a rangsorbeli felzárkózás lehetséges.

A globális verseny fokozódik, az újonnan belépő országok megjelenése várható a TOP1000-es körben, ami a jelenlegi szereplők relatív pozícióját veszélyeztetheti. Ugyanakkor ez a dinamika pozitív hatással van a felsőoktatási minőség és transzparencia globális fejlődésére. Az elemzés megerősíti azt a feltételezést, hogy a globális felsőoktatási szektor stabil, az egyes országok felsőoktatásának minősége lassan változik. A fejlődéshez hosszú távú vízió és szisztematikus intézményi fejlesztés szükséges.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alanazi, Abdulaziz Hamoud (2024): Achieving Global Recognition: Higher Education Rankings and the Commitment to Quality in Saudi Arabia's 2030 Strategic Vision, PhD thesis, University of Glasgow
- Altbach, Philip. G. (2012): The globalization of college and university rankings. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 44(1), 26–31.
- Amer, M.A.B (2023) The Development of Education in Jordan in 2023: Challenges, Innovations, and Future Prospects, *International Journal of Education and Digital Learning* | 2023(2), DOI: <https://doi.org/10.54443/ijedl.v2i2.269>
- Apsite-Berina, E., I. Mačkiné és E. Loonurm. (2026) “Affordable Excellence? The Baltic States as a Destination for International Student Mobility in the Global Education Competition.” *European Journal of Education* 61, no. 1: e70461. <https://doi.org/10.1111/ejed.70461>.
- Areepattamannil, Shaljan (2024): Building a knowledge economy: higher education as a catalyst for the United Arab Emirates' visionary growth. *Frontiers in Education*, doi: 10.3389/feuc.2024.1510421
- Barnawi, O. Z. (2018). *Neoliberalism and English language education policies in the Arabian Gulf*. Routledge, ISBN: 978-1-138-24465-8(hbk)
- Berlin Principles on Ranking of Higher Education Institutions, https://www.ihep.org/wp-content/uploads/2014/05/uploads_docs_pubs_berlinprinciplesranking.pdf. (Letöltve: 26.03.2025)
- Bleiklie, Ivar (2025): Norwegian higher education futures. *Higher Education* 89., <https://doi.org/10.1007/s10734-023-01107-8>

- Borgund, Solveig Marie (2022): Reforming higher education through national curriculum regulations: the case of Norwegian kindergarten teacher education. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 8(3), <https://doi.org/10.1080/20020317.2022.2115214>
- Brewis, Elisa (2024): Higher education and the public good in Finland, Higher Education, Springer
- Bríd Quinn, Bríd (2020): Reformation or Transformation? Policy Reform in Ireland's Higher Education System, Higher Education Policy, 2020, 33, (159–177)
- Byun, Soo-yong és Park, Hyunjoon (2017): When Different Types of Education Matter: Effectively Maintained Inequality of Educational Opportunity in Korea. *American Behavioral Scientist*, 61(1), <https://doi.org/10.1177/0002764216682810>
- Caplan, Bryan (2018). The case against education: Why the education system is a waste of time and money. Princeton University Press, ISBN: 978-0691174655
- Chassamboulli, Andri és Gomes, Pedroedro (2023): Public-sector employment, wages and education decisions. *Labour Economics*, ISSN 0927-5371.
- Collins, Francis Leo., és Park, Gil-SungS. (2016): Ranking and the multiplication of reputation: reflections from the frontier of globalizing higher education. *Higher Education* 72, 115–129. <https://doi.org/10.1007/s10734-015-9941-3>
- De Luna Pamanes, Alejandra, Ayala-Urbina, Jorge, Cantu-Ortiz, Francisco, J., & Ceballos, Hector G. (2020). The World University Rankings Model Validation and a Top 50 Universities Predictive Model. In Proceedings of the 2020 3rd International Conference on Computer Applications & Information Security (ICCAIS) IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICCAIS48893.2020.9096841>
- Egri Zoltán (2023): Mobilitás és perzisztencia a hazai települési szintű jövedelemegyenlőtlenségi folyamatokban, 2012–2019, Területi Statisztika, <https://doi.org/10.15196/TS630101>
- Encyclopaedia Britannica, (2024), <https://www.britannica.com/topic/university>, letöltve 2024.08.20
- Fábrí, Gy. (2024): A magyar egyetemek helyzete a globális rangsorokban (ARWU, QA, THE, U.S. News). In Minőségfejlesztés a magyarországi felsőoktatásban az elmúlt harminc évben (pp. 131–150).
- Fertő I. (2025): Meritokrácia vagy informális hálózatok? Az MTA levelező tagságának odaítélési mechanizmusáról, *Külgazdaság*, LXIX. évf., 2025. november-december , <https://doi.org/10.47630/KULG.2025.69.11-12.78>
- Green, Francis és Henseke, Golo (2016): Should governments of OECD countries worry about graduate underemployment?, *Oxford Review of Economic Policy* 32(4)
- Greenberg, Robert D. (2018): Making Universities Grow: The New Zealand Experience. *Sustainable Futures for Higher Education*. doi: 10.1007/978-3-319-96035-7_10.
- Hendel, Darwin. D., és Stolz, Ingo. (2008): A Comparative Analysis of Higher Education Ranking Systems in Europe. *Tertiary Education and Management*, 14(3), 173–189. <https://doi.org/10.1080/13583880802228158>
- Hoque, Muhammad Nazmul és Abdullah, Md Faruk (2021): The World's Oldest University and its Financing Experience: Study on Al-Qarawiyyin University (859-990), *Journal of Nusantara Studies (JONUS)* 6(1), <https://doi.org/10.24200/jonus.vol6iss1pp24-41>
- Inmaculada Garcia-Mainar, Inmaculada és Víctor M. Montuenga, Víctor M. (2019): The signalling role of over-education and qualifications mismatch, *Journal of Policy Modeling*, Volume 41(, Issue 1), 2019, Pages 99–119, ISSN 0161-8938, <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2019.02.015>
- Janik Henrietta, Erdeiné Késmárki-Gally Szilvia, Naárné Tóth Zsuzsanna Éva és Erdőháti-Kiss Attila (2024): A határokon átívelő tudás katalizálása: a globális hallgatói mobilitás dinamikus vázának feltárása hálózatelemzéssel / Catalyzing Cross-Border Knowledge: Exploring the Dynamic Framework of Global Student Mobility through Network Analysis, *Külvégi Szemle*, https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2024.1.6
- Kasa, Rita, (2023): Estonia in Governing Universities in Post-Soviet Countries: From a Common Start, 1991–2021, DOI: 10.1017/9781009105224.009
- Kaycheng, Soh (2015): Multicolinearity and Indicator Redundancy Problem in World University Rankings: An Example Using Times Higher Education World University Ranking 2013–2014 Data, *Higher Education Quarterly*, 69(2), <https://doi.org/10.1111/hequ.12058>

- Kollár László, Fésüs László, Gócza Elen, Halmi Péter, Hartmann Bálint, Holl András, Kaptay György, Lencsés Ákos, Makara B. Gábor, Monok István, Péli Gábor, Sepsí Enikő, Soós Sándor, Tausz Katalin, Ulbert István (2023) *Javaslatok a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok cikkeinek kezelésére*. Budapest, MTA. ISBN 978-615-6448-43-9 (PDF), <https://tinyurl.com/tcmvsba6>
- Kosmützy, Anna & Meier, Frank. (2025): Competing: an analytical framework and application in higher education, *Studies in Higher Education*, DOI: 10.1080/03075079.2025.2455425
- KSH (2026): https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0020.html (Letöltve: 2026.02.02)
- Kusumastuti, Dyah & Idrus, Nirwan. (2017) Nurturing quality of higher education through national ranking: a potential empowerment model for developing countries. *Quality in Higher Education*, 23(3), 230–248. <https://doi.org/10.1080/13538322.2017.1407400>
- Lakner Zoltán (2013): Main actors and their strategies in Hungarian higher education, (2013) *Acta Oeconomica*, Vol. 63 (2) pp. 201–224 DOI: 10.1556/AOecon.63.2013.2.4
- Lauder, Hugh & Mayhew, Ken. (2020): Higher education and the labour market: an introduction. *Oxford Review of Education*, 46(1), 1–9. <https://doi.org/10.1080/03054985.2019.1699714>
- Lendvai, G.F., Sasvári, P. (2026): A publikációs robbanás árnyoldalai: a gyorsan növekvő folyóiratok publikációs dinamikája 2022 és 2024 között, *Magyar Tudomány*, Volume 187: Issue 2, DOI: <https://doi.org/10.1556/2065.187.2026.2.13>
- M. Császár Zs., Teperics K., Köves K. (2023): Nemzetközi hallgatói mobilitás a magyar felsőoktatásban, *Modern Geográfia*, Vol. 16, Issue 2, 2021: 67–86 DOI: 10.15170/MG.2021.16.02.04
- Makara B. G., Monok I., Péli G., Sepsí E., Soós S., Tausz K. & Ulbert I. (2024): *Javaslatok a „predátor” jelenség hazai kezelésére (Proposals for the Domestic Management of the “Predator” Phenomenon)*. *Magyar Tudomány*, Vol. 185. No. 1. pp. 71–81. <https://10.1556/2065.185.2024.1.92024/01>
- Malcolm Tight, Malcolm (2019): *Mass Higher Education and Massification* (*Higher Education Policy*, 2019, 32, (93–108) *Mission and Money*)
- Malinovsky, Sergey, & Shibanova, Ekaterina. (2022): Higher education in welfare regimes: Three worlds of post-Soviet transition. *Journal of European Social Policy*, 33(1), 67–83. <https://doi.org/10.1177/09589287221101344> (Original work published 2023)
- Marshall, Stephen (2024): *Future Higher Education in New Zealand: Creating a Universal Learning Community for Future Skills*. In: Ehlers, UD., Eigbrecht, L. (eds) *Creating the University of the Future. Zukunft der Hochschulbildung - Future Higher Education*. Springer VS, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-658-42948-5_30
- Mihályi Péter (2020): Hol tart a világ az egyetemi rangsorokról való gondolkodásban? *Magyar Tudomány* 181(2020)10, 1298–1308, DOI: 10.1556/2065.181.2020.10.3
- OECD (2022), *Education Policy Outlook 2022: Transforming Pathways for Lifelong Learners*, OECD
- OECD (2024) *Education at a Glance 2024*, https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2024_c00cad36-en.html (letöltve 2026.02.01)
- Our World in Data, (2025) <https://ourworldindata.org/grapher/government-expenditure-on-tertiary-education-as-share-of-gdp> (letöltve: 2026.02.01)
- Peters, Michael A. (2019): Ancient centers of higher learning: A bias in the comparative history of the university? *Educational Philosophy and Theory* 51 (11):1063–1072.
- Pinheiro, Romulo., & Pillay, Pundy. (2016): Higher education and economic development in the OECD: policy lessons for other countries and regions. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 38(2), 150–166. <https://doi.org/10.1080/1360080X.2016.1150237>
- Polónyi István és Timár János (2001). *Tudásgyár vagy papírgyár? A magyar felsőoktatás útja a tömegoktatás felé*. Új Mandátum Könyvkiadó, ISBN: 9639336289
- Sasvári P, Kaptay Gy., Várfoldi K. (2022): A magyar egyetemek QS-2022 rangsorának elemzése, *Polgári Szemle*, 18. évf. 4–6. szám, 2022, 217–228., DOI: 10.24307/psz.2022.1216
- Sasvári P, Urbanovics, A. (2023): A finn felsőoktatási értékelőrendszer, *Educatio*, Volume 32: Issue 3, DOI: <https://doi.org/10.1556/2063.32.2023.3.9>

- Shields, Robin., & Sandoval-Hernández, Andres. (2020): Mixed Signals:Cognitive Skills, Qualifications and Earnings in an International Comparative Perspective. *Oxford Review of Education*, 46(1), 111- 128. <https://doi.org/10.1080/03054985.2019.1687436>
- Stolz, Ingo., Hendel, Darwin. D. & Horn, Aaron. S. (2010): Ranking of rankings: benchmarking twenty-five higher education ranking systems in Europe. *Higher Education* 60, 507–528. <https://doi.org/10.1007/s10734-010-9312-z>
- Symeou, L., Heraclides A. (2025): Placing the Cyprus Higher Education Landscape on the Doctoral Map of Europe, *ACADEMIA* Number 38, ISSN, 2241-1402
- Telcs A., Csányi V.V., Kosztyán Zs. T., Banász Zs (2020): Hazai egyetemek a nemzetközi rangsorokban, *Magyar Tudomány* 181(2020)10, 1332–1344, DOI: 10.1556/2065.181.2020.10.6
- Tempus Közalapítvány éves jelentései (2018, 2024): <https://tka.hu/kiadvanyok/8/kategoria/eves-jelentesek> (Letöltve 2026. 02.02)
- Tight, Malcolm (2019): *Researching higher education: The developing field*, London, New York, Bloomsbery Academic, ISBN: 9781474283755
- Times Higher Education World University Ranking 2020 és 2026, <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/latest/world-ranking>, letöltve: 2025. 04. 19, illetve 2026.01.31)
- Tóth Barbara, · Hossein Motahari-Nezhad, · Nicki Horseman, · László Berek, · Levente Kovács, · Áron Hölgyesi, · Márta Péntek, · Seyedali Mirjalili, · László Gulácsi, · Zsombor Zrubka (2024): Ranking resilience: assessing the impact of scientific performance and the expansion of the Times Higher Education Word University Rankings on the position of Czech, Hungarian, Polish, and Slovak universities, *Scientometrics* 129:1739–1770, <https://doi.org/10.1007/s11192-023-04920-1>
- Vastag Gy., Nagy Zs., Sasvári P. (2024): „Tudsz úszni?” Magyar egyetemek 2019 és 2022 közötti Scopus-azonosítóval rendelkező publikációinak elemzése, *Magyar Tudomány* 185 (2024) 1, 143–161, DOI: 10.1556/2065.185.2024.1.16
- World Bank (2026) Population total: https://data.worldbank.org/indicator/SPPOPTOTL?end=2025&locations=-H&name_desc=true&start=2000&view=chart, letöltve: 2026.02.07
- World Bank (2026) Research and Development expenditure (% of GDP) <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>, letöltve: 2026.02.01
- Yasar Kondakci1, Yasar, & Svenja Bedenlier2, Svenja & és Olaf Zawacki-Richter;2 Olaf (20187): Social network analysis of international student mobility: uncovering the rise of regional hubs, *Higher Education: The International Journal of Higher Education Research*, 75(3)

Sáringer János

Magyarország diplomáciai és gazdasági kapcsolatai a posztszovjet államokkal az Antall-kormány idején (1990–1993)

Hungary's Diplomatic and Economic Relations with the Post-Soviet States during the Antall Government (1990–1993)

Összefoglalás

A tanulmány azt vizsgálja, miként alakította Magyarország diplomáciai és gazdasági kapcsolatait a posztszovjet államokkal – Oroszország, Ukrajna, Moldova, Azerbajdzsán, Belarusz, Grúzia (Georgia), Kazahsztán, Kirgízia, Örményország, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán – az Antall-kormány időszakában. A Szovjetunió szétesését megelőző belpolitikai válság, a szuverenitási „törvényháború”, a balti erőszak 1991 januárjában, valamint az utódállamokban kibontakozó biztonságpolitikai dilemmák és konfliktusok (különösen Ukrajnában és Moldovában) közvetlenül befolyásolták Budapest mozgásterét. A cikk az orosz relációban a csapatkivonást követő pénzügyi rendezés és a „nullszaldó” politikai lezárásának folyamatát, az ukrán relációban a gyors elismerés és az alapszerződés körüli ratifikációs viták összefüggéseit, a moldovai relációban pedig a Dnyeszteren túli konfliktus rendezési mechanizmusát mutatja be. A Belaruszra, a Kaukázusra és Közép-Ázsiára kiterjedő áttekintés azt hangsúlyozza, hogy Magyarország célja a gyors kapcsolatfelvétel, a szuverenitás tiszteletben tartása, a kisebbségvédelmi szempontok napirenden tartása és az új gazdasági lehetőségek feltárása volt, miközben folyamatosan számolnia kellett a térségi instabilitással és az orosz érdekvényesítés korlátaival.

Kulcsszavak: Antall-kormány, szuverenitás, államiság, diplomácia, gazdasági kapcsolatok, biztonságpolitika, Szovjetunió felbomlása, posztszovjet térség; Független Államok Közössége (FÁK), Közép-Ázsia

DR. HABIL. SÁRINGER JÁNOS, PhD egyetemi docens, Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem (saringer.janos@uni-bge.hu)

Summary

This study examines how Hungary shaped its diplomatic and economic relations with the post-Soviet states – Russia, Ukraine, Moldova, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Armenia, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan – during the Antall government. The domestic political crisis preceding the dissolution of the Soviet Union, the “war of laws” over sovereignty, the Baltic violence of January 1991, and the security dilemmas and conflicts that emerged in the successor states (especially in Ukraine and Moldova) directly affected Budapest’s room for manoeuvre. In the Russian dimension, the article traces the process leading to the financial settlement after the troop withdrawal and the political closure of the ‘zero-balance’ arrangement. In the Ukrainian dimension, it analyses the links between Hungary’s rapid recognition and the ratification debates surrounding the basic treaty. In the Moldovan dimension, it outlines the settlement mechanism of the Transnistrian conflict. The overview extending to Belarus, the South Caucasus, and Central Asia underscores that Hungary’s objectives were the swift establishment of relations, respect for sovereignty, keeping minority-protection considerations on the agenda, and exploring new economic opportunities, while continuously having to reckon with regional instability and the constraints stemming from Russian interest enforcement.

Keywords: Antall government, sovereignty, statehood, diplomacy, economic relations, security policy, dissolution of the Soviet Union, post-Soviet space, Commonwealth of Independent States (CIS), Central Asia

BEVEZETÉS: A SZOVJET FELBOMLÁS KERETEI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

1990 közepére a gorbacsovi reformfolyamatok kifulladásra kerültek, a szovjet szövetségi rendszer politikai, gazdasági és társadalmi válsága pedig 1990/1991 fordulójára súlyosbodott. A központi vezetés egyszerre került nyomás alá a visszarendeződést sürgető konzervatív posztkommunista elit, a radikális demokraták, a nacionalisták és a tagköztársaságok függetlenedési törekvései felől. A válság egyik jellegzetes tünete volt, hogy Mihail Gorbacsov – bár 1990 márciusában létrehozta az államfői tisztséget és elnökké választották – a központi párt- és állami intézmények tényleges megerősítésére már nem volt képes, miközben bázisa a párton belül is szűkült. A szovjet belpolitikai konfliktus nemcsak belső hatalmi küzdelem volt, hanem olyan dezintegrációs folyamat, amely a külpolitika mozgásterét is szűkítette. A konzervatív nomenklatura ellenállása, a radikális demokraták kritikája és a tagköztársasági elszakadási törekvések együtt azt eredményezték, hogy a központi hatalom egyszerre reagált „rendteremtő” és engedménykereső lépésekkel. 1990 őszén a Demokratikus Oroszország többpárti rendszert és az SZKP megszüntetését követelte, miközben Borisz Jelcin politikai felemelkedése az orosz szuverenitási programot tette a dezintegráció egyik fő motorjává. (Sáringér, 2015: 28–45)

1990/1991 fordulóján eszkalálódott a „törvények, a szuverenitások és a költségvetések háborúja”. 1991 januárjában Oroszország törvényt fogadott el a föderációs törvények priori-

tásáról, és kilátásba helyezte a szankciót azokkal szemben, akik nem ratifikált szövetségi törvényeket alkalmaznak; a költségvetési konfliktus pedig odáig jutott, hogy a 1991-es költségvetésben 100 millió rubelre csökkentették a Szovjetuniónak fizetendő szövetségi hozzájárulást. Mihail Gorbacsov ezzel szemben az új szövetségi szerződés megkötését szorgalmazta, és a szövetségi állam egyben tartását egyszerre próbálta föderációs és konföderációs megoldások felé nyitva tartani. A külpolitikai mozgástér szűkülését erősítette Sevardnadze külügyminiszter 1990. decemberi távozése, amelyet a konzervatív és biztonsági körök nyomása előzött meg. A szovjet diplomácia az 1990-es év végére a belpolitikai támadások keresztüzébe került: a külpolitikai „engedményekért” és a nagyhatalmi státusz eróziójáért a külügyminisztert és a reformer irányt tették felelőssé. Ezzel párhuzamosan a pártvezetés részéről is megjelentek a külpolitikai irányításba való visszacsatolás jelei, ami a párt és állam funkciók szétválasztásának visszarendeződését vetítette előre. (Rejtgeltávirat Moszkvából. Keltezése: 1991. január 9. MNL OL XIX-J-1-j 1991. 62. doboz)

A válság gazdasági dimenziója önmagában is rendszerkritikus volt. A decentralizáció felémás reformintézkedései mellett a fedezet nélküli pénzkibocsátás, a befejezetlen beruházások felhalmozódása és az investíciós krízis gyorsította a működésképtelenséget, miközben a belső adósság és a külső eladósodás is meredeken nőtt. A szovjet állam 1990/1991 fordulójára fizetésképtelenné vált, és a rendszer működőképességének fenntartása a nyugati források bevonását is kényszerpályává tette. (Brown, 1996; Lane, 1996; Sakwa, 2002; Krausz, 2008: 211; Keskeny, 2012: 304)

A belső dezintegráció mellett a Baltikumban 1991 januárjában történt erőszakos események rámutattak arra, hogy a központi vezetés és a tagköztársaságok konfliktusa könnyen nemzetközi biztonsági kockázattá válhat. Vilniusban és Rigában szovjet belügyi csapatok és katonai egységek középületeket szálltak meg, a civilek élő sorfállal próbálták megvédeni az épületeket, aminek halálos áldozatok és nagyszámú sebesült lett a következménye. A szovjet vezetés belső kommunikációja ellentmondásos volt: Gorbacsov a felelősséget részben a litván vezetésre hárította, és azt hangsúlyozta, hogy utólag értesült a vilnusi akcióról, miközben a hadvezetés a litván kommunista párt függetlenségellenes frakciójára hivatkozott. Jelcin eközben a balti köztársaságok képviselőivel Tallinnban több dokumentumot írt alá, a nemzetközi fórumok bevonását is szorgalmazták, és közös nyilatkozatban ítélték el az erőszakot, a választott balti törvényhozókat pedig legitimnek ismerték el. A balti válság így a Gorbacsov–Jelcinkatonaság viszonyt is élesítette, és a dezintegráció kimenetelét a háromszög erőviszonyainak függvényévé tette. E keretek között Magyarországnak 1990–1993 között egyszerre kellett kezelnie a keleti kapcsolatrendszer újraszervezését, a térségi konfliktusokból adódó biztonságpolitikai kockázatokat és a gazdasági mozgástér bővítésének igényét. A posztszovjet térségben a diplomáciai kapcsolatfelvétel gyorsasága politikai tőke volt, ugyanakkor a partnerállamok államisági bizonytalanságai, a regionális konfliktusok és az orosz külpolitika formálódó érdekei korlátokat is jelentettek. A következőkben az orosz, ukrán és moldovai relációt részletezzük, majd áttekinjtjük Belarusz, a Kaukázus és Közép-Ázsia irányában kialakuló kapcsolatrendszer főbb állomásait. (Bush–Scowcroft, 2014: 540; Gorbacsov, 2013: 480; Sáringer, 2018: 56–64; Sáringer, 2021a: 127–141)

MAGYAR–OROSZ KAPCSOLATOK:
A POLITIKAI GESZTUSOK ÉS A PÉNZÜGYI RENDEZÉS SÚLYA

Antall József és Borisz Jelcin közvetlen kapcsolatfelvétele 1991 augusztusában, a Gorbacsov elleni puccskísérlet napjaiban történt. A magyar miniszterelnök augusztus 21-én telefonon biztosította Jelcint a magyar kormány támogatásáról az alkotmányos rend helyreállításáért tett lépései miatt, és utalt Jelcin hivatalos magyarországi meghívásának érvényességére. A magyar álláspont a puccs elítélésével és az orosz reformok támogatásával egyszerre jelzett érték-választást és pragmatikus érdeket: a posztszovjet átmenetben a stabilizálódó orosz partner kiemelt tényező volt. (Bush–Scowcroft, 2014: 540; Sáringer, 2018: 207–210)

A kétoldalú kapcsolatok intézményes kereteit 1991. december 6-án fektették le, amikor Antall és Jelcin találkozóján aláírták a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló alapszerződést, és Magyarország ekkor vette fel nagyköveti szinten a diplomáciai kapcsolatot az Orosz Föderációval. A szerződés preambuluma utólag bekerült az 1956-os szovjet katonai beavatkozást elítélő szövegrész, amelynek politikai üzenete a történelmi sérelmek nyilvános lezárása és az új alapokra helyezés volt. A magyar–orosz kapcsolatok központi konfliktusmagja ugyanakkor nem a szimbolikus-politikai térben, hanem a csapatkivonást követő pénzügyi rendezésben volt. Antall József számára a „nullszaldós” megoldás elérése kulcskérdésnek számított: a szovjet hadsereg által hátrahagyott létesítmények és az okozott környezeti károk beszámításával olyan lezárásra törekedett, amely mindkét fél részéről a követelések kölcsönös lemondásához vezet. Jelcin 1991 decemberében – a politikai döntés szintjén – ígért monddott a „nulla megoldásra”, és ezt 1992 júliusában Helsinkiben is megerősítette. (Marinovich, 2018: 135–144)

A folyamat 1992-ben többször megbicsaklott. A csapatkivonások után az orosz tisztek és katonák egzisztenciális helyzete romlott, lakhatási és szociális problémáik a moszkvai döntéshozók számára is politikai kényszert teremtettek. A Déli Hadseregcsoporthoz személyi állományának helyzete különösen nehéz volt, zendülések is előfordultak, és mindez a tárgyalások hangulatára is rányomta bélyegét. A szakértői szinteken ennek megfelelően több alkalommal megkérdőjelezték a legfelső szinten elért egyetértés érvényét. Birnbauer József moszkvai ideiglenes ügyvivő 1992 februárjában arról jelentett, hogy Pavel Gracsov a vagyoni–pénzügyi és környezetvédelmi kérdésekben nem foglalt állást; később a Gracsovhoz és más orosz külügyi illetékesekhez kapcsolódó kommunikáció a kompromisszumos újratárgyalást is napirendre vette. (Marinovich, 2018: 129–135)

Antall József végül személyesen is beavatkozott. Jelcinhez írt levelére az orosz elnök 1992 októberében válaszolt, és a korábban elfogadott politikai döntés fenntartása mellett már azt is jelezte, hogy az orosz területre kivont katonák elhelyezési nehézségei és a közvélemény érzékenysége miatt szükségessé vált a magyar részvétel – térítésmentes alapon – lakásépítési programban, amit külön dokumentumban lehetne rögzíteni. A levélváltás jól mutatja a posztszovjet átmenet egyik tipikus dilemmáját: a politikai megállapodások végrehajtása gyakran nem intézményi rutinként, hanem újratárgyalható „alkuként” jelent meg. (Sáringer, 2021a: 519–521)

Ilyen előzmények után érkezett meg Borisz Jelcin és kísérete Budapestre 1992. november 11-én este. Másnap a tárgyalások egyszerre szóltak a kölcsönös elismerésről és a vitás kérdések lezárásáról. Göncz Árpád az orosz elnökkel folytatott megbeszélésen hangsúlyozta, hogy a demokratikus átalakulások nyomán a kétoldalú viszony új alapokra helyeződött, és Magyarország tudatában van Oroszország stabilizáló szerepének Kelet-Közép-Európában. Jelcin megerősítette, hogy korábban elfogadta a csapatkivonással kapcsolatos követelésekről való kölcsönös lemondást, ugyanakkor kérte, hogy Magyarország akár szimbolikusan is segítsen a lakásproblémák enyhítésében. A döntő kérdések Antall és Jelcin szűkkörű megbeszélésén dőltek el. Az ott elhangzottakból is látszik, hogy a „nullszaldó” mellett a kereskedelmi tartozások és a moszkvai KGST-épület résztulajdonának kérdése is napirenden volt. A magyar fél értékelése szerint a kereskedelmi tartozás nagyságrendje 1,6 milliárd dollár volt, a KGST-épület résztulajdonának teljes értékét pedig 700 millió dollárra becsülték. A tárgyalás végén a felek politikai döntéssel lezárták a nullszaldó ügyét: kölcsönösen lemondtak a csapatkivonással kapcsolatos további pénzügyi igényekről, és Magyarország 10 millió dollár értékű gyógyszer szállítással humanitárius segílyt nyújtott az orosz hadsereg részére. (Sáringer, 2021a: 526–530)

A budapesti látogatás dokumentumcsomagja a vagyoni jogi és pénzügyi kérdések rendezésén túl a kapcsolatrendszer intézményesítését szolgálta. Külön egyezmény született a csapatok állomásoztatásával és kivonásával összefüggő gazdasági kérdésekről, és több jegyzőkönyv rögzítette a humanitárius segílyek, az adósságrendezés, a katonai kapcsolatok és a kisebbségi jogok biztosításának elveit. Ide kapcsolódott az állami levéltárak együttműködéséről szóló megállapodás, a kulturális javak visszaszámaztatására vonatkozó együttműködés, valamint a kulturális együttműködés fejlesztése is. A dokumentumok sokasága egyúttal arra is utal, hogy a politikai közeledést a felek igyekeztek „jogi hálóval” alátámasztani: a vitás kérdések lezárását, az együttműködési csatornák stabilizálását és a későbbi konfliktusok megelőzését ugyanazon csomag részeként kezelték. (Keskeny, 2012; Nanovszky, 2014)

A látogatásnak szimbolikus dimenziója is volt. Jelcin megkoszorúzta Nagy Imre és mártírtársai sírját, demonstrálva, hogy a demokratikus Oroszország elhatárolódik az 1956-os szovjet beavatkozástól, és a Parlamentben elhangzott beszédében a magyar néptől bocsánatot kért az 1956-os tragédia miatt. A beszéd tolmácsolása technikai okok miatt nehézkes volt, ami a diplomáciai esemény mozzanataként mégis jelzi, hogy a történelmi gesztusok a protokolláris keretekben mennyire nagy figyelmet kaptak. (Marinovich, 2018: 135–144)

A magyar–oros közeledés nemzetközi visszhangja is érzékelhető volt. A román vezetés féltékenységgel vegyes félelemmel figyelte a látogatást, különösen azért, mert Jelcin román meghívását korábban elhárította, és Bukarest számára a kisebbségvédelemről szóló közös nyilatkozat egyes elemei is kellemetlenek voltak. A moldovai helyzet miatt feszült román–oros viszonyban mindez fájdalmas diplomáciai tüske maradt. Moszkvában ugyanakkor kedvezően értékelték a budapesti tárgyalások eredményeit, és a magyar átmenetet olyan példaként említették, amely azt sugallja: a súlyos átmeneti politikai–gazdasági gondok kezelhetők. (Sáringer, 2021a: 538–540)

A kétoldalú viszony háttérében a formálódó orosz külpolitikai koncepció sajátos kettősségre rajzolódt ki. A kiindulópontot a demokrácia és a piacgazdaság kiépítése jelentette, a külpolitika alapkövetelménye pedig a társadalmi robbanás és a gazdasági összeomlás elkerülése

volt, amelyhez külső erőforrások bevonását is szükségesnek tartották. A biztonság komplex értelmezése – gazdasági, környezeti, demográfiai és etnikai összetevőkkel – a posztszovjet térben különösen hangsúlyos lett. Ugyanakkor a FÁK-térségben meglévő orosz érdekek – a gazdasági integráció, a közös hadsereg öröksége, a határon kívül élő orosz nemzetiségű lakosság jogvédelmi hivatkozásokkal történő „védelme” – a külpolitikai eszköztár részei maradtak.

A kelet-közép-európai országok NATO-közeledése és az iszlám fundamentalizmus előretörésének percepciója erősítette az orosz biztonságpolitikai érzékenységet, és ennek összefüggésében Moszkvában bizalmatlansággal figyelték a regionális együttműködési formákat is. A Visegrádi együttműködés „négyzögesítésének” lehetőségét Ukrajna bevonásával különösen érzékenynek tartották, és a magyar–ukrán kapcsolatok fejlődését is ilyen szemüvegen át értelmezték. Ezzel összefüggésben az orosz diplomácia a nyugati hatalmak támogatásával törekedett arra, hogy visszaszerezze jelenlétét Kelet-Közép-Európában, és több esetben bizalmatlanságát fejezte ki a térségi kezdeményezésekkel szemben. (Jeszenszky, 2016: 169–171)

A korabeli moszkvai megítélések szerint a Visegrádi együttműködés és Ukrajna közeledése Oroszországtól való elszakadási folyamatokat erősíthetett, ezért Moszkvában igyekeztek akadályozni a kapcsolatrendszer bővítését, és a térség gazdasági-társadalmi feszültségeit felnagyítva azt a képet közvetítették, hogy Kelet-Közép-Európának szüksége van Oroszország „stabilizáló” befolyására. Ezzel összefüggésben az orosz diplomácia a nyugati hatalmak támogatásával törekedett arra, hogy visszaszerezze jelenlétét Kelet-Közép-Európában, és több esetben bizalmatlanságát fejezte ki a térségi kezdeményezésekkel szemben. A korabeli moszkvai megítélések szerint a Visegrádi együttműködés és Ukrajna közeledése Oroszországtól való elszakadási folyamatokat erősíthetett, ezért Moszkvában igyekeztek akadályozni a kapcsolatrendszer bővítését, és a térség gazdasági-társadalmi feszültségeit is felnagyítva azt a képet közvetítették, hogy Kelet-Közép-Európának szüksége van Oroszország „stabilizáló” befolyására. (Balaskó, 2018; Sáringer, 2021a: 132–134)

MAGYAR–UKRÁN KAPCSOLATOK: GYORS ELISMERÉS, ALAPSZERZŐDÉS, KISEBBSÉGVÉDELMI ÉS BIZTONSÁGI DIMENZIÓK

A magyar–ukrán kapcsolatokban a nyitányt Leonyid Kravcsuk 1991. május végi, június eleji budapesti látogatása jelentette, amely a 20. századi magyar–ukrán kapcsolatok történetében az első ilyen magas szintű találkozó volt. A látogatás visszaigazolta, hogy Magyarország már a szovjet szétesés folyamata közben is támogatta Ukrajna szuverenitását, és készen állt a politikai együttműködés kereteinek kialakítására. Ukrajna 1991. augusztus 24-én nyilvánította ki függetlenségét, amelyet a december 1-jei népszavazás megerősített. Magyarország 1991. december 3-án elsőként vette fel a diplomáciai kapcsolatot Ukrajnával, és a kijevi főkonzulátust nagykövetségi rangra emelte; a kapcsolatfelvétel napján a falra kitett, előre elkészített tábla gesztusa az ukrán közvéleményben is pozitív visszhangot keltett. Három nappal később Antall József Kijevbe látogatott, és Kravcsuk meghívására aláírták a magyar–ukrán alapszerződést, amelyet az ukrán parlament 1992. július 1-jén ratifikált. (Jeszenszky, 2016: 169–171; Páldi, 1996: 400)

A magyar ratifikáció körül ugyanakkor vita bontakozott ki: az Országgyűlés Külügyi Bizottsága 1992. július 3-i ülésén nem értett egyet a 2. cikk második bekezdésében szereplő területi klauzulával, ezért a szerződést visszaadta a Külügyminisztériumnak azzal, hogy a szöveget a Helsinki Záróokmány szellemében módosítsák. A kérdés érzékenysége több tényezőtől fakadt. A magyar belpolitikai térben a határkérdésre vonatkozó megfogalmazások eleve nagy figyelmet kaptak, miközben a kétoldalú kapcsolatokban a kárpátaljai magyar közösség helyzete is olyan dimenzió volt, amely a szerződéses nyelvezetet és a politikai üzeneteket is terhelte. (Jeszzenszky, 2016: 280–282)

Moszkva fokozott figyelemmel kísérte a magyar–ukrán közeledést. A kérdés az volt, hogy Oroszország Ukrajnával együtt vagy egymás nélkül képes-e érdemben érvényesülni az átalakuló világpolitikai rendszerben. A függetlenné váló Ukrajna esetében a Krim kérdése és a Fekete-tengeri Flotta státusza is feszültségforrásként jelent meg. A katonai körzetekben és a flottánál szolgáló állomány hűségesküje, valamint Oroszország krími visszakövetelési igénye tovább növelte a feszültséget. Ukrajna függetlenné válásával Oroszország határai földrajzilag is közelebb kerültek Moszkvához, miközben a balti köztársaságok kiválásával az európai „ablak” bezárulásának percepciója erősödött.

Ukrajna 1992 októberében elkészült katonai doktrínája a tömbönkívüliséget és az atomfegyvermentes státuszt tekintette alapnak. A doktrína védelmi jellegű volt: Ukrajna nem kezdeményez harci cselekményeket, ha maga nem válik agresszió tárgyává, nem támaszt területi követeléseket, ugyanakkor ellenségnek tekinti azokat az országokat, amelyek területi követeléssel lépnek fel, belügvibe beavatkoznak vagy Ukrajna érdekeit sértő szövetséget hoznak létre. A doktrína körül az atomfegyvermentes státusz megőrzése és a nemzetközi leszerelési folyamatokhoz való illeszkedés is vitákat generált. A biztonságpolitikai önállóságot az intézményi átalakítások is erősítették. A korábbi katonai körzetek bázisán létrehozták a Déli és Nyugati Hadműveleti Parancsnokságokat, átszervezték az alárendelt egységeket, és a légierő és honi légvédelem fokozatos egyesítésével létrehozták a légvédelmi csapatok haderőnemét. Új elemként jelent meg a belbiztonsági feladatokra hivatott Nemzeti Gárda, amelynek létszáma ekkor tizenhétézer fő volt, és a külképviseltek biztosítása is hatáskörébe tartozott. A KGB bázisán, de új célkitűzésekkel létrehozták Ukrajna Biztonsági Szolgálatát (SZBU), amely egyesítette a hírszerzés és elhárítás funkcióit, és kiemelt feladatként jelölte meg a nemzetközi és belföldi szervezett bűnözés elleni harcot. Mindez azt jelezte, hogy Ukrajna a FÁK keretei között is önálló biztonságpolitikát kíván folytatni. Elutasította a Moszkva-központú centralizált hadvezetési elveket, a FÁK Egyesített Fegyveres Erői tevékenységében nem vett részt, és független államként fenntartotta magának a jogot a területén elhelyezkedő idegen (FÁK/oroszl) haderő feletti ellenőrzésre. A FÁK-egyezmények jelentős részét – különösen a fegyveres erőkre és az „államközösségi biztonságpolitikára” vonatkozó dokumentumokat – nem írta alá. (Sáringer, 2021b)

A FÁK és Ukrajna közötti biztonságpolitikai viszony valójában az orosz–ukrán kapcsolatot tükrözte, amelynek egyik neuralgikus pontja a Fekete-tengeri Flotta ügye volt. Moszkva és Kijev 1992-ben több alkalommal tárgyalt a kérdéstről, és megállapodtak az átmeneti időszakról: a közös átmenet 1995. december 31-ig tartott, majd 1996. január 1-jétől két külön

(ukrán és orosz) tengeri haderő létezésével számoltak. Az átmenet alatt közös parancsnokság működött, egy parancsnok két, különböző nemzetiségű helyettessel. (Felgenhauer, 1999)

Ukrajna külpolitikájában a moldovai konfliktus is kiemelt figyelmet kapott, mert Kijev független és önálló Moldovában volt érdekelt. A négyoldalú tárgyalások idején törekedett arra, hogy minél távolabb tartsa magát a konfliktustól: háromoldalú (moldovai–oros–Dnyeszteren túli) tárgyalási formát javasolt. A moldovai békefenntartó erőknél Ukrajna öt tiszttel képviseltette magát, akik a fegyveres harcoktól távol, Kisinyovban teljesítettek szolgálatot. Kravcsuk 1992 októberének végén Kisinyovba látogatott, ahol a moldovai elnökkel barátsági, együttműködési és jószomszédsági szerződést írt alá, amelynek biztonságpolitikai vonatkozásai is voltak. A magyar külpolitikai mozgástérben Ukrajna különleges partner volt. A kárpátaljai magyar közösség tartós biztonsága a baráti kétoldalú kapcsolatok fejlesztésén keresztül volt megalapozható, emellett Ukrajna gazdasági partnerként is szóba jöhetett: nyersanyag és energia ellenében felvevőpiacot jelenthetett magyar termékek számára. A kétoldalú viszonyt ezért egyszerre terhelte a biztonságpolitikai környezet bizonytalansága és mozdította elő a gazdasági pragmatizmus. Ilyen pragmatikus elem volt a volt szovjet adósság Ukrajnára eső részének rendezési lehetősége is, amely a kijevi tárgyalásokon konkrétan megjelent, és a magyar fél közbülső megoldásként haditechnikai eszközök elfogadását is felvetette. (King, 2000)

1992-ben a kárpátaljai magyarokat különösen a kishatárforgalom visszaállítása és az autonómia kérdése foglalkoztatta. Az autonómia ügyében a helyi várakozásokat erősítette, hogy az új alkotmány és a nemzetiségi törvény tervezete is számolt nemzetiségi községek és járásek alakításának lehetőségével, ugyanakkor a kárpátaljai magyar szervezetek belső vitái és alkalmazkodási nehézségei is érzékelhetőek voltak. Az ukrán állami szervek és minisztériumok a baráti jószomszédi kapcsolat fenntartását hangsúlyozták, a politikai pártok és parlamenti szereplők között viszont eltérő attitűdök jelentek meg. A RUH és több demokratikus erő támogatása mellett megjelentek olyan álláspontok is, amelyek elvetették a magyar kisebbség területi autonómiakövetelését, és az autonómiatörekvéseket a határok megváltoztatásának előkészítéseként értelmezték. A ruszin kérdés miatt Kijevben gyakran nem a magyar kisebbség volt a fő fókusz, hanem a kárpátaljai terület és a Krím megtartásáért folytatott küzdelem tágabb biztonságpolitikai kontextusa.

1992 áprilisában Beregszászon és Nyíregyházán határmenti külügyminiszteri találkozóra került sor Jeszenszky Géza és Anatolij Zlenko között. A megbeszélésen kiemelt téma volt a moldovai konfliktus rendezése, az EBEÉ és az ENSZ Biztonsági Tanácsa lehetséges bevonása, valamint a kisebbségvédelem és a kétoldalú együttműködés. A párhuzamos egyeztetéseken a KMKSZ petícióban kérte, hogy az ukrán parlament ismerje el törvényesnek a beregszászi járásban a Magyar Autonóm Körzet létrehozásáról tartott népszavazás eredményét, és deklarálja annak létjogosultságát. 1992 júniusának végén Bába Iván helyettes államtitkár vezetésével szakértői delegáció járt Kijevben. A tárgyalásokon a moldovai válság mellett szóba kerültek a kétoldalú kapcsolatépítés szervezeti kérdései és a volt szovjet adósság Ukrajnára eső részének rendezési lehetőségei. Bába Iván találkozott a RUH vezetőivel is: Csornovil a „nemzeti-territoriális egység” kialakításának támogatásáról beszélt Kárpátalján, Lavrinovics viszont inkább gazdasági övezet kialakítását szorgalmazta, és óvatosságot javasolt az autonó-

mia megadásában. A magyar válasz hangsúlyozta, hogy a határok tiszteletben tartása mellett a kulturális és politikai jogok széles körű érvényesítése a cél. (Jeszenszky, 2016: 267–270; Sáringer, 2021a: 580–584, 616–633)

MAGYAR–MOLDÁV KAPCSOLATOK: A DNYESZTEREN TÚLI KONFLIKTUS ÉS A RENDEZÉSI KÍSÉRLETEK

A Moldovai Köztársaság Dnyeszter-menti térségében kialakult válság közvetlen előzménye az 1989-es nyelvtörvény volt, amely a román nyelvet kizárólagos államnyelvként határozta meg, és a kötelező ismeretet 1994-re irányozta elő. A Népfront többségű parlament célja a Romániával való mielőbbi egyesülés volt. A Dnyeszter-menti térség összetétele – erősen oroszított, anyanyelvét gyengén beszélő moldáv lakosság, jelentős ukrán és orosz arány – a nyelvkérdést különösen konfliktusossá tette. A nyelvtörvény félelmet és feszültséget okozott, tiltakozó sztrájkokhoz vezetett, miközben a moldáv vezetés a térségi képviselők jelzéseit figyelmen kívül hagyta.

A konfliktus egyik strukturális eleme a szovjet dezintegrációhoz kapcsolódott. 1990-ben Moszkva a kiválni szándékozó köztársaságokban olyan politikai ellensúlyokat kívánt létrehozni, amelyek a dezintegrációt korlátozzák és a szövetségi szerződés aláírását kikényszerítik. Ennek összefüggésében – a moszkvai támogatással – 1990. szeptember 2-án a Dnyeszter-menti Moldáv Köztársaság kimondta függetlenségét, miközben Moldova 1991. augusztus 27-én nyilvánította ki függetlenségét. A hatalmi intézmények kiépítése rövid időn belül kettős hatalomhoz és Kisinyov–Tiraszpol állandósult szembenállásához vezetett. 1990 októberében a moldáv „önkéntesek” fellépése a gagauzok autonómiatörekvéseivel szemben precedenst is teremtett a szeparatizmus kezelésére, és csak a köztársasági elnök határozott fellépése akadályozta meg a vérontást.

1991-től a kölcsönös bizalmatlanság fegyveres szembenállássá erősödött. A DMK létrehozta „nemzeti gárdáját”, amelyet 1991 őszétől Oroszországból önkéntesek, Ukrajnából kozák szabadcsapatok erősítettek meg. A romániai fegyveres önkéntesek és a román fegyverek beáramlása is folyamatos volt, miközben Románia minden alkalommal cáfolta a közvetlen beavatkozást, de az önkéntesség lehetőségére utalt. A fegyveres előkészületek mindkét oldalon erősödtek; a kisinyovi erők fegyverzete és emberanyaga azonban nem volt versenyképes a Dnyeszteren túli erőkkel. A tiraszpoli törekvések mögött jelentős társadalmi támogatás állt: a 1991 decemberi referendumon a lakosság túlnyomó része az önállóság mellett foglalt állást. Az erőviszonyok között a mérleg nyelve a 14. volt szovjet hadsereg magatartása volt, amelynek fegyverzetére mindkét fél jövőendő hadseregét szerette volna felépíteni. 1992-ben Oroszország a konfliktus kezelésében fokozatosan nyílt szerepet vállalt. Március 18-án, Nástase román külügyminiszter moszkvai tárgyalása alkalmával Kozirjev kezdeményezésére közös orosz–román felhívás született a moldáv kormányhoz, amely a szuverenitás és területi sérthetlenség tiszteletben tartását deklarálta, és politikai rendezést szorgalmazott. A felhívás elemei megjelentek a FÁK államfők kijevi állásfoglalásában, majd alapot adtak az EBEÉ helsinki utótalálkozásán elfogadott külügyminiszteri nyilatkozatnak.

A moszkvai értelmezés szerint a konfliktus politikai és nem etnikai jellegű volt, és a felelősséget elsősorban a moldáviai román nacionalizmusra hárították, amely a romanizálás révén készítette volna elő a Romániával való egyesülést. A Dnyeszteren túli területet is magában foglaló egyesülés Oroszország számára elfogadhatatlan volt. 1992 áprilisában Jelcin orosz fennhatóság alá vonta a 14. hadsereget, amellyel a közvetítői szerep katonai eszközrendszerrel egészült ki. A négyoldalú külügyminiszteri konzultációkon (1992. április 6.) az orosz javaslatok érvényesültek: a 14. hadsereg feladatul kapta a harcoló felek szétválasztását, a demilitarizált övezet létrehozását és a tűzszünet ellenőrzését. 1992. július 3-án Moszkvában orosz–ukrán–moldovai–román külügyminiszteri találkozóra került sor, amelybe a Dnyeszteren túli „kormány” képviselői is bekapcsolódtak. A találkozót követő sajtótájékoztatón a román külügyminiszter arra a kérdésre, hogy Románia milyen alapon vesz részt a rendezésben, azt válaszolta: választani kellett a diplomáciai részvétel és a román önkéntesek megjelenése között, és Románia a „józanság” miatt a diplomáciát választotta. A nyilatkozat érzékeltette, hogy a rendezési mechanizmus és a belpolitikai narratívák szorosan összekapcsolódtak. (Kolstø–Malgrin, 1998; King, 2000; Lynch, 2004; Beyer, 2010)

A konfliktus rendezésének fordulópontja a 1992. július 21-én aláírt egyezmény volt, amelyet Jelcin és Snegur írt alá a Dnyeszter-melléki fegyveres konfliktus békés megoldásának elveiről. Oroszország beleegyezett a 14. hadsereg egységeinek semlegességébe és fokozatos kivonásába, cserébe Kisinyov a területi egység deklarálásáért különleges státuszt és részvételt ígért a Dnyeszter-mellékieknek. A megállapodás sarkalatos tétele volt: amennyiben Moldova státusza megváltozna, a Dnyeszter-mellékiek maguk dönthetnek hovatartozásukról. A moldovai konfliktus menete és kimenetele így alapvetően függött az orosz–ukrán kompromisszumkereséstől, és egyben korlátozta Románia szerepvállalását és térségi ambícióit. (Sáringér, 2021a 141–144)

A moldovai válság a magyar külpolitikai gondolkodásban is tanulság volt. Rávilágított arra, hogy a posztszovjet térben az államisági viták és a nemzetiségi-nyelvi kérdések gyorsan fegyveres stabilitási kockázattá válhatnak, a rendezés pedig gyakran olyan többoldalú garancia-mechanizmusokon keresztül történik, ahol a diplomácia és a katonai erő összefonódik.

BELARUSZ, A KAUKÁZUS ÉS KÖZÉP-ÁZSIA: KAPCSOLATFELVÉTEL, AKKREDITÁCIÓ, GAZDASÁGI HORIZONT

A sikertelen 1991. augusztusi puccs felgyorsította a Szovjetunió bomlását, és az utódállamok sorra léptek az önálló államiság útjára. Magyarország a három balti állammal 1991. szeptember 2-án újította fel diplomáciai kapcsolatait, majd a Szovjetunió megszűnése után felhagyott a korábbi óvatos taktikával, és határozott nyitást kezdett a posztszovjet térség államai felé. Ennek eszközei a kölcsönös látogatások, a diplomáciai kapcsolatok felvétele és a nagykövetek akkreditációja voltak.

Belarusz 1991. augusztus 25-én fogadta el függetlenségi nyilatkozatát, de a szovjet örökség intézményi kontinuitása erős maradt: az állami adminisztráció és a parlament többsége a volt kommunista nomenklátúra tagjaiból állt, a reformok lassan haladtak, és a privatizáció sem indult meg érdemben. A belarusz társadalmat apátia és a politikusokkal szembeni bizalmat-

lanság jellemezte. A teljes függetlenséget gazdasági és demográfiai tényezők is korlátozták: az energetikai ellátás szinte teljes egészében orosz szállításoktól függött, a termékek exportjának döntő része Oroszországba irányult, és mintegy 1,3 millió orosz nemzetiségű lakos élt az országban. Minszk a FÁK-tagok között elsőként írta alá a közös gazdasági térség létrehozásáról szóló megállapodást Oroszországgal 1992. január 27-én. A belarusz–orosz viszonyban a közös valuta fenntartása, az egyeztetett költségvetési, adózási, hitel- és vámpolitika, valamint a biztonsági és hírszerző szervek együttműködésének terve is napirenden volt. A kapcsolatépítésnek külön jelentőséget adott, hogy Belarusz és Oroszország 1992 júniusában több dokumentumot írt alá a politikai, gazdasági, katonai és kulturális együttműködés szorosabbá tételéről, és a belarusz–orosz diplomáciai kapcsolatok felvételére 1992. június 25-én került sor.

Belaruszban ekkor nagy létszámú idegen katonai erő állomásozott – az NDK-ból kivont Nyugati Hadseregcsoport egységei is –, és a fenntartási költségek elszámolása Moszkvával szintén rendezetlen kérdés maradt. Ebben az összefüggésben a belarusz relációban a magyar kapcsolatfelvétel pragmatikus célja az volt, hogy a politikai gesztusok mellett olyan tárgyalási csatornák jöjjenek létre, amelyek a későbbi gazdasági és konzuli ügyek kezelését is lehetővé teszik.

Magyarország és Belarusz 1992. február 12-én létesített diplomáciai kapcsolatot, amikor Pjotr Kravcsenko külügyminiszter hivatalos budapesti látogatása során a felek a korábbi ideológiai sémáktól való elmozdulást és a partneri-jószomszédi viszony építését hangsúlyozták. A magyar fél az alapszerződés tervezetét az év közepén elküldte Minszkbe, majd a belarusz államfő részére Engelmayer Ákos varsói nagykövet 1992. december 7-én adta át megbízólevelét. (Sáringer, 2021a: 728–735, 776–783, 783–785)

A Kaukázus és Közép-Ázsia irányában a magyar diplomácia 1992-ben több lépésben építette a kapcsolatrendszerét. Torma József ankarai főkonzul 1992 júniusában Kazahsztán, Kirgízia és Üzbegisztán fővárosaiba látogatott, míg Nanovszky György moszkvai nagykövet augusztusban Örményországba, Grúziába, Azerbajdzsánba, Tádzsikisztánba és Türkmenisztánba utazott. A tárgyalások céljai egyszerre voltak politikaiak és gazdaságiak: a diplomáciai kapcsolatok felvétele, az akkreditációk előkészítése, a jogi-szerződéses keretek megteremtése, az elrabolt magyar műkincsek ügye, az egyházi kapcsolatok előmozdítása, valamint a gazdasági együttműködés lehetőségeinek feltérképezése. A közép-ázsiai nyitásban külön figyelmet kapott Kazahsztán. A magyar diplomácia értékelése szerint a térség közép- és hosszú távú befektetések színtere lehet, és Magyarország világviszonylatban elsőként jelent meg Kazahsztánban, ahol konzuli szintű képviseletet nyitott Tengizben. A tárgyalások során miniszterelnök-helyettesi, külügyminiszteri és külügyminiszter-helyettesi szinten is sor került egyeztetésekre. Nanovszky körútjának eredményeként Örményországban, Grúziában és Azerbajdzsánban is várták a magyar külügyminiszter hivatalos látogatását, és egyetértettek a moszkvai nagykövet akkreditálásával. Tádzsikisztán esetében a külügyminisztérium jegyzékben erősítette meg a diplomáciai kapcsolatok létrejöttét és agrément-t adott, Türkmenisztán pedig hasonlóan pozitívan fogadta a kapcsolatépítést. Ezzel 1992 folyamán Magyarország a volt Szovjetunió valamennyi tagköztársaságával diplomáciai viszonyt létesített. (Lynch, 2004; Nanovszky, 2014: 272; Sáringer, 2021a: 737–748, 756–772; Khalid, 2021)

ÖSSZEGLÉS, KONKLÚZIÓ

Az Antall-kormány posztszovjet politikáját a gyors kapcsolatfelvétel, a szuverenitás tiszteletben tartása és a jogi-diplomáciai keretek mielőbbi kiépítése jellemezte. A cél nem egyetlen „keleti stratégia” mechanikus alkalmazása volt, hanem a dinamikusan változó térségben a mozgástér folyamatos újrakalibrálása: a magyar külpolitika egyszerre keresett stabil partnereket, kezelte a biztonságpolitikai kockázatokat és törekedett gazdasági lehetőségek megnyitására.

Oroszország esetében a csapatkivonást követő pénzügyi elszámolás és a „nullszaldó” lezárása egyszerre volt realista érdekvédelem és politikai szimbolika. A 1992. novemberi budapesti megállapodás olyan csomagot hozott létre, amelyben a történelmi múlt (1956 elítélése) és a pragmatikus rendezés (követelések kölcsönös lemondása, humanitárius segély) együtt tette kezelhetővé a bilaterális viszony újraszervezését.

Ukrajnával Magyarország korai elismerő és kapcsolatfelvevő szerepe nem pusztán diplomáciai gesztus volt: a kétoldalú kapcsolatokban a kisebbségvédelmi dimenzió és a térségi biztonságpolitikai feszültségek (Krim, flotta, FÁK) miatt a stabil partneri viszony kiemelt érdek volt. A magyar–ukrán alapszerződés ratifikációs vitái azt jelzik, hogy a szerződéses nyelvezet és a politikai üzenetek érzékeny egyensúlyt kívántak a szuverenitás elismerése, a határok tisztelete és a kisebbségi kérdések napirenden tartása között.

Moldova példája rávilágított arra, hogy a posztszovjet térben a belső politikai viták és a nagyhatalmi szerepvállalás gyorsan fegyveres konfliktussá és nemzetközi rendezési folyamatá alakulhat. A Dnyeszteren túli konfliktus kezelése a diplomácia és a katonai erő együttes szerepét mutatta meg, és azt is, hogy a rendezési mechanizmusok a térségben gyakran a nagyobb regionális kompromisszumok függvényei.

Belarusz, a Kaukázus és Közép-Ázsia irányában a magyar diplomácia 1992-ben intenzív kapcsolatépítésbe kezdett: az akkreditációk és a szerződéses keretek előkészítése mellett a gazdasági horizont felmérése és a kulturális–történelmi ügyek (levéltári együttműködés, múkincsek) rendezése is napirendre került. A folyamat végeredménye az volt, hogy Magyarország rövid idő alatt diplomáciai viszonyt létesített a volt Szovjetunió valamennyi tagköztársaságával.

A tanulmány azt mutatta be, hogy Magyarország 1990–1993 között a posztszovjet térségben a gyors kapcsolatfelvételt és a szuverenitás tiszteletben tartását igyekezett összehangolni a térségi instabilitásból és az orosz érdekérvényesítésből fakadó korlátokkal. Oroszországban a nullszaldó lezárása és a politikai gesztusok a bilaterális viszony normalizálását szolgálták. Ukrajnában a korai elismerés és az alapszerződés körüli viták a szuverenitás, a határok és a kisebbségvédelem érzékeny összefüggéseit tették láthatóvá. Moldovában a Dnyeszteren túli konfliktus a régió konfliktuskezelési mechanizmusainak jellegét, valamint a diplomácia és a katonai erő kapcsolatát világította meg. A Belaruszra és a közép-ázsiai nyitásra vonatkozó áttekintés szerint Magyarország a kapcsolatépítést a gazdasági lehetőségek feltárásával és az egyezményes kapcsolatok gyors kialakításával kötötte össze.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balaskó Angéla (szerk.) (2018): *A Visegrádi Négyek jelentősége, struktúrája és értékei*. Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest.
- Beyer, John (2010): Transnistria: In Search of a Settlement for Moldova's Breakaway Region. *St Antony's International Review*, vol. 6., no. 1., 165–187.
- Brown, Archie (1996): *The Gorbachev Factor*. Oxford University Press, Oxford.
- Bush, George–Scowcroft, Brent (2014): *Átalakított világ*. Antall József Tudásközpont, Budapest.
- Felgenhauer, Tyler (1999): *Ukraine, Russia, and the Black Sea Fleet Accords*. Princeton University, Woodrow Wilson School case study, New Jersey.
- Gorbacsov, Mihail (2013): *Szentől szembe önmagammal. Visszaemlékezések és töprengések*. Scolar Kiadó, Budapest.
- Jeszzenszky Géza (2016): *Kíséret a trianoni trauma orvoslására – Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltás éveiben*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Keskeny Ernő (2012): *A magyar–oroszk kapcsolatok 1989–2002*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Khalid, Adeb (2021): *Central Asia. A New History from the Imperial Conquests to the Present*. Princeton University Press, Princeton.
- King, Charles (2000): *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*. Hoover Institution Press, Stanford, CA/Washington, DC.
- Kolstø, Pål – Malgin, Andrei (1998): The Transnistrian Republic: A Case of Politicized Regionalism. *Nationalities Papers*, vol. 26., no. 1., 103–127.
- Krausz Tamás (2008): *A Szovjetunió története 1914–1991*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Lane, David (1996): *The Rise and Fall of State Socialism*. Polity Press, Cambridge.
- Lynch, Dov (2004): *Engaging Eurasia's Separatist States: Unresolved Conflicts and de Facto States*. United States Institute of Peace Press, Washington, D.C.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Rejtjeltávirat Moszkvából. Keltezése: 1991. január 9. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 62. doboz
- Marinovich Endre (2018): *1315 nap. Antall József miniszterelnöksége*. Magyar Napló, Budapest.
- Nanovszky György (2014): *Nano. Egy soknyelvű diplomata visszaemlékezései*. Alternatív Kiadó, Budapest.
- Páldi András (1996): *Egyre távolabb Moszkvától. Egy diplomata kijevi emlékei 1986–1992*. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest.
- Sakwa, Richard (2002): *Russian Politics and Society*. Routledge, London.
- Sáringer János (2015): *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához 1990. május – 1990. december*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Budapest.
- Sáringer János (2018): *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához 1991. január – 1991. december*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Budapest. I–II. kötet.
- Sáringer János (2021a): *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához 1992. január – 1992. december*. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, Budapest. I–II. kötet.
- Sáringer János (2021b): *Mozaikok a magyar–ukrán diplomáciai kapcsolatok 1991 és 1992 közötti történetéből. Külügyi Szemle*, vol. 4., no 4. 85–104.
- Sáringer János (2022): *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához 1993. január – 1993. december*. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, Budapest.

Roland Tardi

Contemporary issues in corporate governance of state-owned enterprises What can Hungary learn?

Summary

Contemporary corporate governance research is shifting from static monitoring checklists to dynamic, strategy-aligned capabilities. Concurrently, state capitalism is experiencing a global resurgence driven by geopolitical competition, techno-nationalism, and crisis management. Within these broader trends, this paper focuses on the corporate governance of state-owned enterprises (SOE). The literature presents a significant debate regarding SOE reforms: while formal structural interventions like mixed ownership or mandated independence are widely implemented, their impact on performance remains highly contingent and is frequently neutralised by political interference. This study examines how internal governance mechanisms interact with external market forces and the complex dual accountability structures of SOEs. The central finding is that formal structural compliance remains largely inert on its own. To activate measurable organisational benefits, internal governance mechanisms require the external catalyst of genuine product market competition and substantive, non-politically entrenched human capital. Ultimately, effective SOE governance requires expanding beyond narrow agency frameworks to address owner heterogeneity and the inherent tension between financial profit maximisation and political legitimacy.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: G34

Keywords: corporate governance, state-owned enterprises, governance mechanisms

INTRODUCTION

Contemporary corporate governance (CG) research from a strategy and management perspective is increasingly defined by the need to connect governance mechanisms to strategic choice under complexity, rather than treating governance as a static checklist of monitoring

ROLAND TARDI, PhD Candidate, Mathias Corvinus Collegium / Corvinus University of Budapest

(Filatotchev & Boyd, 2009; Lipshaw, 2020; Nerantzidis et al., 2021). Governance is explicitly framed as an integrated control system meant to ensure achievement of strategic goals while protecting shareholder and stakeholder rights, which makes “governance–strategy alignment” a first-order research question rather than a peripheral one (Feddaoui & Bouabdelli, 2025). At the same time, the field repeatedly notes that many empirical governance–performance relationships remain inconclusive or contingent, which pushes research toward process mechanisms, contextual boundary conditions, and stronger measurement and identification strategies (Maranho & Leal, 2018).

Contemporary CG research has several tendencies (Szepesi & Hortoványi, 2026). In previous years, the Civic Review Journal of Economics and Social Sciences detailed CG historic development (Kecskés & Ferencz, 2017). First, the field is shifting from “structure-to-performance” tests toward governance-as-process and governance-as-capability perspectives, with explicit calls to include strategy variables from the onset because board effects may be mediated by strategic decisions such as R&D investment rather than appearing as direct effects on performance (van Essen et al., 2012). Second, theory is expanding beyond narrow agency framing. While agency theory remains dominant and much prior work is guided by agency logic, the literature notes that agency assumptions may be too narrow or even invalid and that governance outcomes often depend on owner heterogeneity and principal–principal conflicts rather than only manager–shareholder conflict (R. Aguilera et al., 2016). Stakeholder and purpose research extends governance into credible commitment, entity theory foundations for directors’ duties, and legitimacy frameworks that distinguish legal, sociological, and moral legitimacy criteria for managerial decisions on contested social issues (Khlif et al., 2022). Extending stakeholder approaches emerges as hybrid CG where multiple actors aim to jointly tackle grand challenges (Battilana et al., 2015; Abootorabi et al., 2024). Third, the governance–performance link is increasingly treated as contingent and measurement-sensitive. This variability is most evident in the divergence between accounting-based metrics, where a single governance intervention can yield contradictory results depending on whether the researcher prioritises efficiency-based or equity-based performance indicators (Alzoubi et al., 2024). Fourth, as governance becomes increasingly technologically mediated, boards must integrate digital expertise and utilise digital audits to effectively oversee cybersecurity and AI strategies (Grove et al., 2020; Rahman & Mehnaz, 2024). This also creates a theoretical shift where governance is also a dynamic capability: organisations must adapt governance structures continuously as AI evolves and static governance structures become insufficient (Sharma et al., 2025).

CG research lives its renaissance as it becomes a central question with corporations moving into even more uncertain times (Voegtlin et al., 2022; Csédó et al., 2022; R. V. Aguilera et al., 2022; R. V. Aguilera, 2023). The corporate sector increasingly operates as a parallel state to solve collective problems (Stout & Ricci, 2017), largely because—even in the face of global issues like climate change—citizens continually place the burden on their domestic politicians to enact localised, protective measures (Boston & Lempp, 2011). Therefore, states could exercise their power firstly through tailoring policy changes like environmental, social,

and governance laws (Lee & Singh, 2023) or through collaboration between several actors (Quélin et al., 2017; Arslan et al., 2024).

Reinventing state capitalism

Governments are reinventing state capitalism because repeated shocks and strategic rivalries have made state direction of capital look like a practical way to stabilise economies, secure critical supply chains, and pursue targeted structural transformation when markets do not deliver desired outcomes (van Apeldoorn et al., 2012; Grosman et al., 2023). A central reason for the revival of state capitalism is intensifying geopolitical competition, in which state-dominated models and national champions are treated as strategic competitors rather than merely alternative ownership forms (Megginson, 2017). Another is the economic rise of a China (Koczkás & Vaszkun, 2026) dominated by SOEs, which is repeatedly cited as a trigger that changed how other states interpreted the global political economy and the competitive landscape (Pearson et al., 2023). This raised importance on geopolitical and security drivers, which consist of host states increasingly screening inward investments to defend against the perceived security threat of foreign influence embedded in cross-border, state-linked capital (Alami et al., 2022). Alami et al. (2022) further emphasises that Western nations like the United States are deploying techno-nationalist policies to ensure domestic champions retain exclusive control over critical technologies and intellectual property. States often deploy these strategies when they feel strategic assets need to be protected or used in a way to earn advantage compared to other countries (Edgerton, 2007). Although this approach often neglects the fact that the flow of trained human capital and interconnectivity are cornerstones of international business operations, the new weave of the techno-nationalist movement could hardly impact their overall performance (Luo, 2022). This geopolitical reframing extends to global production networks, where states weaponise supply chain dependencies and restructure investments in critical industries to mitigate risk and align with geopolitical alliances (Alami & Dixon, 2024). Concurrently, nations deploy state capitalism as outward-facing economic statecraft, exemplified by Russia's pursuit of geopolitical dominance and China's strategy to expand its global economic power through the internationalisation of its corporate champions (Dolfsma & Grosman, 2019). Domestic political and fiscal structures inherently entrench state capitalism, e.g., vested interests—such as politically appointed SOE executives—often resist deeper market reforms to protect their lucrative gains, while local governments remain politically paralysed by their dependence on off-balance-sheet financing (Tsai, 2015). Dongre (2026) adds that industrial policy and sovereign wealth funds function as strategic instruments for coalition-building; by directing state capital toward visible domestic projects to appease key voter bases and secure elite loyalty, politicians can effectively consolidate their authority amidst financial globalisations.

As Grosman et al. (2023) argue, crisis conditions create a strong impetus for state capitalism because the immediate priority is “resolving the crisis”, and “state control over firms” is explicitly framed as a tool for doing so. State-backed crisis interventions, such as bailouts and sovereign guarantees, necessitate a fundamental trade-off between immediate stabilisa-

tion and long-term efficiency, as they frequently generate economically distortive effects and reward socially costly political connections (Megginson, 2017). A second resilience driver is the redesign of supply chains after COVID-19 exposed vulnerabilities in market-led globalisation. Pandemic-era shortages, such as face masks and other medical products, are described as showing policymakers that market-led supply chains had moved production “too far from home” (Moraes & Wigell, 2020). Finally, crisis state intervention is described as becoming “common and systematic” rather than a temporary one-off, and in the U.S. context “temporary exceptions” are described as hardening into a durable structure, with crises and shocks acting as accelerants that “temporarily suspend market orthodoxy” (Baş Dinar, G., & Durusoy, S., 2020). Table 1. gives a comprehensive overview of state capitalist drivers.

Table 1. Overview of state capitalist drivers

Driver	Core motivation	Common instruments and mechanisms
Geopolitical and security	Prevent foreign influence and protect strategic sectors; compete via national champions and strategic assets (Megginson, 2017)	Inward investment screening and techno-nationalism to retain control of key technologies and know-how; definition of energy/resources as “strategic assets” with expanded state ownership (Alami et al., 2022)
Economic and industrial policy	Mobilize capital for technological upgrading and structural change when private capital is unwilling or risk-averse (Kim & Sumner, 2019)	SOEs as pivotal investors/execution vehicles; industrial guidance funds targeting innovative private firms; policy campaigns such as Made in China 2025 (Kim & Sumner, 2019)
Crisis response and resilience	Resolve crises quickly, avert collapse, and build resilience in critical supply chains (Grosman et al., 2023)	Bailouts/guarantees/nationalization and stimulus; SWFs as “safety cushions”; procurement/subsidies to build resilient supply chains for “critical materials” (van Apeldoorn et al., 2012)
Political and domestic	Secure regime stability, manage domestic threats, and build coalitions with visible distributional benefits (Pearson et al., 2023)	Securitization of political economy and control in “critical sectors”; targeted SOE use for industrialization; industrial policy as a “political imperative” that aligns constituencies (Grosman et al., 2023)

Source: author

CORPORATE GOVERNANCE OF SOES

Dependence of the board of directors

Given the specialized institutional environment, SOE supervisory boards operate within a distinct, politically integrated framework where mandates are awarded primarily to ensure strategic alignment rather than corporate competence; conventional qualifications like man-

agement or industry experience demonstrate no significant impact on financial performance (Sidki et al., 2023). In a strong state-control political interference manifests primarily through the delay of strategic changes and the persistent prioritization of political loyalty over professional competence in board appointments (San et al., 2025). In Russia's aviation sector, governance is characterized by informal incentive and sanction systems that undermine formal modernisation targets, with a lack of governance particularly evident in intra-corporate rivalries (Krome, 2021). The dual role of SOE leaders as both managers and government officials creates conflicts, with leaders prioritising political careers over profitability (Kroll & Kou, 2019). In Chinese SOEs, the concentration of central government control over political and personnel governance structures, while local officials have autonomy over economic matters, creates complex governance tensions (Lin et al., 2021).

Empirical evidence indicates that the efficacy of SOE governance reforms relies heavily on both internal human capital and external market contingencies, rather than mere structural compliance (Goll & Rasheed, 2005). However, this human capital is frequently neutralised because overriding political control often renders board members powerless, superseding individual motivations and formal boardroom power dynamics (Apriliyanti et al., 2024). Furthermore, the activation of these internal characteristics often necessitates external economic pressure. Evidence from Canadian SOEs reveals that board independence and size only enhance board technical efficiency when the firm operates under genuine product market competition, suggesting that formal governance structures require the catalyst of market discipline to produce measurable organizational benefits (Alipudin & Rahmi, 2025).

Ownership and control

Concentrated state ownership can create principal–principal conflicts and power asymmetries that reduce efficiency and can enable diversion of resources, especially where majority voting allows state shareholders to determine outcomes and cumulative voting or comparable checks are weak (Oliver et al., 2014). Some evidence attributes corruption and poor corporate governance to the “lack of proper owner” of state shares and highlights diversion of funds for non-operating purposes under dominant shareholder control (Xun & Weng, 2024).

Mixed ownership reform – often prominent in China – is framed as an alternative to full privatisation intended to improve corporate governance and efficiency by introducing non-state capital and strengthening monitoring and incentives and is described as a major direction of current reform in some contexts (X. Gu et al., 2025). Empirical work also reports specific governance-linked outcomes, e.g., reduced government intervention and principal–agent costs (Ren et al., 2025) and performance extensions, e.g., improved ESG performance (K. Liu et al., 2023) in some settings. At the same time, mixed ownership reforms can face implementation constraints and governance risks, including limited investor influence when private investors cannot appoint directors and potential conflicts over control that can create decision-making deadlocks, while weak transparency and disclosure can be a major deterrent to strategic investors (Beck, 2023; Wu, 2024). Furthermore, mixed ownership reforms

represent a major structural intervention aimed at improving SOE governance. In China, the introduction of non-state-owned shareholders through mixed ownership reform reduces opportunistic behavior and improves corporate governance (K. Li et al., 2026). Wang et al. (2023) present that these non-state shareholders appointing senior executives to participate in governance helps supervise management and reduce agency costs. However, they note that the effectiveness of nonstate shareholder governance varies significantly by type of SOE, with less impact in monopolistic and central SOEs.

Research on hybrid CG has already shown that heterogeneous shareholder conflicts pose significant challenges in mixed-ownership companies (Battilana et al., 2015; Pache et al., 2024). Conflicts between state-owned and private shareholders, struggles for control based on shareholding ratios, and difficulties in realizing complementary resource advantages create operational inefficiencies and hinder management transformation (Zeng et al., 2023). The evolution toward hybrid organizational forms reflects broader shifts in SOE governance models. SOEs could operate as hybrid organizations with mixed ownership and control, leading to new governance challenges (Quélin et al., 2017). Bruton et al. (2015) present that ownership does not necessarily equate to control, suggesting potential governance gaps where formal ownership structures diverge from actual decision-making power. The growing influence of the state in some regions affects SOE governance and performance through mechanisms that extend beyond simple ownership percentages.

Accountability and transparency

Accountability since the Sarbanes–Oxley Act has been a pervasive concern in CG research (Y. Gu & Zhang, 2017). When public service provision is transferred to SOEs, this creates tensions over the loss of political control and democratic accountability. Klausen & Winsvold, (2019) show that Norwegian local government SOEs demonstrated that the balance between management autonomy and political interference tends to favour the former, indicating insufficient political control despite formal oversight mechanisms. The complexity of accountability structures is exacerbated in hybrid organizations where SOEs must reconcile traditional public administration accountability with private enterprise governance norms. Shi et al. (2020) show in China state ownership adversely affects minority shareholders' interests due to differing priorities between political and financial goals. SOE top managers are evaluated based on political and social goals rather than financial performance, and CEO compensation and turnover are less sensitive to financial performance compared to private-owned enterprises. In addition, weak external governance mechanisms compound these accountability challenges. Kuzman et al. (2018) add that SOEs lack the market pressure and investor activism that discipline private firms. The separation of ownership and management in SOEs creates unique agency problems, as government owners often have limited incentives to monitor performance comprehensively. In the former Yugoslavia, board member changes in SOEs are politically motivated rather than performance-induced, leading to organizational inefficiencies and poor performance.

Chinese SOEs experience a 14% lower deal completion rate compared to non-SOEs in international acquisitions due to lack of transparency (J. Li et al., 2018). The inherent opaqueness of SOEs frequently generates host-country resistance by exacerbating concerns over their semi-political motives and susceptibility to agency problems. Consequently, significant disparities remain in corporate governance and disclosure practices between state-owned and private enterprises. For instance, while Russian SOEs may exhibit higher voluntary disclosure, they persistently lag behind private firms in implementing structural best practices, as evidenced by low rates of independent committee representation and board evaluations (Grosman et al., 2015). Vietnamese SOEs demonstrate lower levels of voluntary environmental and social information disclosure compared to non-SOEs, with government ownership negatively associated with sustainability reporting (Pham et al., 2020). This pattern reflects reduced motivation for non-financial reporting when government influence is dominant.

STRATEGIC AND EMERGING ISSUES

ESG and sustainability

SOEs face unique challenges in environmental governance (Csedő et al., 2026). Although state ownership can drive environmental proactivity, its dominant control suppresses positive individual leadership traits and fosters a reliance on political privileges that often undermine market efficiency. (Zhang et al., 2022). Although digital transformation can mitigate its negative impact, state ownership generally hinders green innovation because SOE managers frequently prioritize political advancement over business expertise and lack the necessary capacity for environmental progress (R. Liu et al., 2024). This managerial inertia is further compounded by severe financial path dependencies, as evidenced by major BRICS oil and gas SOEs that demonstrate only modest greening efforts due to their heavy reliance on traditional fossil fuel revenues to fund research (Jaffe et al., 2022). Without clear profitability pathways for renewable ventures, these state-owned energy giants continue to prioritize drilling R&D over a genuine transition to green technologies.

Executive compensation and performance measurement

In strong state control, SOE governance relies on a dual accountability structure where executive mobility is dictated by a necessary balance between economic performance and political patronage (Leutert & Vortherms, 2021). Although intended to promote societal equity, state-imposed executive compensation ceilings frequently backfire by overriding market-based incentives, which diminishes executive motivation, accelerates the turnover of high-quality talent, and ultimately harms overall firm performance (Yin et al., 2021). Independent of state-imposed caps, political patronage creates severe governance distortions by simultaneously inflating executive salaries and depressing employee wages, which expands the within-firm pay gap by 16%—a phenomenon that paradoxically manifests most intensely in non-state-owned enterprises (Fang et al., 2022).

Across various jurisdictions, state ownership and political financial control consistently exacerbate earnings management due to a lack of external monitoring (Luong et al., 2019). Although external industry competition effectively mitigates opportunistic behaviors and improves accounting quality, internal performance evaluations demonstrate critical blind spots by penalising traditional accrual-based tricks while consistently failing to detect real activity-based manipulation (Papenfuß & Keppeler, 2020). Consequently, rather than curbing manipulation, these flawed evaluation frameworks often inadvertently incentivise SOE managers to artificially inflate profits through opaque operational adjustments (Tamošiūnas, 2024).

THEORETICAL CONTRIBUTION

This paper aims to advance the theoretical understanding of CG within SOEs by moving beyond traditional, static frameworks. It shifts the theoretical lens from viewing governance as a static checklist of structural monitoring toward framing it as an integrated control system directly aligned with strategic choices. Furthermore, it conceptualizes corporate governance as a dynamic capability, emphasizing that static structures are insufficient and must continuously adapt to technological mediation, such as the integration of artificial intelligence and digital board audits. A key theoretical contribution is the expansion of boundaries beyond narrow manager-shareholder agency assumptions to encompass owner heterogeneity and principal-principal conflicts. This expansion is particularly relevant for conceptualising hybrid organizational forms and mixed-ownership reforms. In these contexts, governance theories must account for heterogeneous shareholder conflicts, the divergence between formal ownership and actual decision-making power, and the integration of multiple actors to tackle systemic challenges. Additionally, the research contributes to the political economy of corporate governance by theorising the resurgence of state capitalism not merely as an alternative ownership model but as a strategic, techno-nationalist instrument driven by geopolitical competition and crisis resilience. This reframes state ownership as a tool for outward-facing economic statecraft, domestic coalition-building, and securing critical supply chains, thereby linking macro-level political objectives directly to micro-level corporate governance interventions. The manuscript also advances the understanding of the governance-performance link by treating it as inherently contingent and measurement-sensitive. It theorises that formal structural compliance, such as board size or mandated independence, is largely inert on its own. Rather, these internal mechanisms require the external catalyst of genuine product market competition and substantive, non-politically entrenched human capital to activate measurable organizational benefits and curb opportunistic behaviors. Finally, the paper highlights a fundamental theoretical tension in SOE governance: the clash between financial profit maximisation and political legitimacy. It explains how this dual accountability structure shapes executive mobility and compensation, noting that SOE leaders are frequently evaluated and incentivised based on political connectedness and social goals rather than pure financial performance. This duality fundamentally alters traditional cor-

porate incentive theories, requiring a more nuanced approach to performance evaluation in state-linked entities.

PRACTICAL IMPLICATIONS

Beyond macro-level policy reforms, the findings of this research offer actionable insights for corporate practitioners, board members, and investors navigating the complex landscape of SOEs. For board directors and executive search committees, the shift toward technologically mediated governance mandates a departure from politically driven appointments in favour of recruiting individuals with specific digital literacy. Boards must actively integrate dedicated technology experts to conduct digital audits and oversee emerging cybersecurity and artificial intelligence strategies. For SOE management, navigating the inherent dual accountability of financial performance and political legitimacy requires the implementation of robust internal controls and transparent, multi-stakeholder reporting mechanisms. Managers must proactively clarify their strategic objectives to mitigate the risk of politically motivated operational distortions and to build trust with external partners.

Furthermore, for institutional investors, foreign partners, and multinational corporations engaging with SOEs, corporate due diligence must extend far beyond superficial assessments of formal governance compliance. Because structural variables like board size or mandated independence often fail to predict financial performance, investors must critically evaluate the substantive independence of the board and the degree of genuine product market competition the SOE faces, as these are the true drivers of technical efficiency and market value. Finally, strategic planners within and allied with SOEs must explicitly integrate geopolitical risk into their enterprise risk management frameworks. Recognising that state capitalism is increasingly utilised as a tool for economic statecraft and supply chain weaponisation, practitioners must treat techno-nationalist policies and foreign investment screening not merely as regulatory hurdles, but as core strategic variables that shape cross-border capital flows and joint ventures.

POLICY IMPLICATIONS

The findings of this research offer vital policy implications for the reform of CG in SOEs. Policymakers must move beyond “tick-box” structural compliance and enforce merit-based board appointments that sever political patronage networks while explicitly requiring technological literacy to oversee emerging digital and cybersecurity risks. However, these internal reforms will remain largely inert unless coupled with external market discipline. Therefore, governments must ensure that SOEs face genuine product market competition, which serves as a necessary catalyst to activate board effectiveness and mitigate opportunistic behaviours such as earnings management. Furthermore, because SOE executives navigate a complex dual accountability structure, policymakers should design transparent, multi-dimensional performance evaluation frameworks that clearly separate commercial objectives from non-commercial socio-political obligations. Finally, as states increasingly deploy SOEs for

outward-facing economic statecraft and crisis resilience, regulatory frameworks must clearly delineate the boundaries of state intervention to ensure that strategic measures do not permanently entrench market distortions, reward socially costly political connections, or shield these enterprises from long-term efficiency standards.

CONCLUSION

The contemporary landscape of SOEs necessitates a fundamental rethinking of corporate governance, transitioning from static compliance checklists toward dynamic, strategy-aligned capabilities. As this paper has demonstrated, the resurgence of state capitalism is no longer merely a domestic economic phenomenon but a strategic imperative driven by geopolitical competition, the demand for supply chain resilience, and the rise of techno-nationalism. Consequently, the role of the state has expanded, utilizing SOEs as parallel vehicles for collective problem-solving, inward protection, and outward economic statecraft. Within this complex environment, the empirical evidence clearly indicates that the traditional governance–performance link is highly contingent and measurement-sensitive. Formal structural interventions, such as mandating board independence or adjusting board size, frequently fail to yield measurable organizational benefits unless they are coupled with substantive human capital—specifically, directors who are free from political patronage and possess the technological literacy required to navigate digital transformations. Furthermore, these internal mechanisms remain largely inert without the external catalyst of genuine product market competition to enforce discipline and mitigate opportunistic behaviours. Theoretically, understanding modern SOEs requires an expansion beyond narrow manager-shareholder agency frameworks to address the realities of owner heterogeneity, principal-principal conflicts, and the fundamental tension of dual accountability. SOE executives operate at the intersection of commercial profit maximisation and socio-political legitimacy, necessitating sophisticated, multi-dimensional performance evaluations that do not inadvertently incentivise political rent-seeking or real earnings manipulation. Ultimately, there is no universal “best practice” for SOE governance. Effective governance architectures must be highly contextualised, balancing the strategic objectives of the state with the market discipline required for long-term efficiency. As technological mediation and geopolitical pressures continue to reshape the global economy, future research and policy must prioritise substantive talent, market-driven catalysts, and transparent accountability frameworks to ensure that state-linked capital serves both public interests and competitive imperatives.

REFERENCES

- Abootorabi, H., Shankar, R. K., Rasmussen, E., & Wiklund, J. (2024). Do Hybrid Goals Pay off? Social and Economic Goals in Academic Spin-Offs. *Journal of Management Studies*, 61(1), 110–140. <https://doi.org/10.1111/joms.12967>
- Aguilera, R., Florackis, C., & Kim, H. (2016). Advancing the Corporate Governance Research Agenda. *Corporate Governance: An International Review*, 24(3), 172–180. <https://doi.org/10.1111/corg.12167>

- Aguilera, R. V. (2023). Corporate Purpose in Comparative Perspective: The Role of Governance. *Strategy Science*, 8(2), 193–201. <https://doi.org/10.1287/stsc.2023.0198>
- Aguilera, R. V., Aragón-Correa, J. A., & Marano, V. (2022). Rethinking Corporate Power to Tackle Grand Societal Challenges: Lessons from Political Philosophy. *Academy of Management Review*, 47(4), 637–645. <https://doi.org/10.5465/amr.2019.0456>
- Alami, I., & Dixon, A. D. (2024). *The Spectre of State Capitalism*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/9780198925224.001.0001>
- Alami, I., Dixon, A. D., Gonzalez-Vicente, R., Babic, M., Seung-Ook Lee, Medby, I. A., & Graaff, N. de. (2022). Geopolitics and the ‘New’ State Capitalism. *Geopolitics*, 27(3), 995–1023. <https://doi.org/10.1080/14650045.2021.1924943>
- Alipudin, A., & Rahmi, A. (2025). Enhancing SOE Performance in Indonesia: The Role of Governance and Internal Control. *International Journal of Social Science and Business*, 9(2), 479–490. <https://doi.org/10.23887/ijssb.v9i2.101197>
- Alzoubi, A. B. M., Nicholson, G., Dahmash, F. N., & Shiyab, F. S. (2024). Australian board composition and performance: Meta-analysis and implications for governance research. *Journal of Governance and Regulation*, 13(1), 203. <https://doi.org/10.22495/jgrv13i1art18>
- Apriliyanti, I. D., Dieleman, M., & Randøy, T. (2024). Multiple-Principal Demands and CEO Compliance in Emerging Market State-Owned Enterprises. *Journal of Management Studies*, 61(6), 2406–2436. <https://doi.org/10.1111/joms.12977>
- Arslan, B., Vasudeva, G., & Hirsch, E. B. (2024). Public–Private and Private–Private Collaboration as Pathways for Socially Beneficial Innovation: Evidence from Antimicrobial Drug-Development Tasks. *Academy of Management Journal*, 67(2), 554–582. <https://doi.org/10.5465/amj.2021.1260>
- Battilana, J., Sengul, M., Pache, A.-C., & Model, J. (2015). Harnessing Productive Tensions in Hybrid Organizations: The Case of Work Integration Social Enterprises. *Academy of Management Journal*, 58(6), 1658–1685. <https://doi.org/10.5465/amj.2013.0903>
- Baş Dinar, G., & Durusoy, S. (2020). The Change Dynamic of the Political Economy After the Global Crisis: The New State Capitalism. *Sosyoekonomi*, 28(46), 407–424. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2020.04.19>
- Beck, K. I. (2023). Reforming the Chinese State Sector: Mixed Ownership Reforms and State-Business Relations. *Journal of Contemporary China*, 32(140), 264–279. <https://doi.org/10.1080/10670564.2022.2071901>
- Boston, J., & Lempp, F. (2011). Climate change: Explaining and solving the mismatch between scientific urgency and political inertia. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 24(8), 1000–1021. <https://doi.org/10.1108/09513571111184733>
- Bruton, G. D., Peng, M. W., Ahlstrom, D., Stan, C., & Xu, K. (2015). State-owned Enterprises Around the WORLD as Hybrid Organizations. *Academy of Management Perspectives*, 29(1), 92–114. Crossref. <https://doi.org/10.5465/amp.2013.0069>
- Csedő, Z., Magyari, J., & Zavarkó, M. (2022). Dynamic Corporate Governance, Innovation, and Sustainability: Post-COVID Period. *Sustainability*, 14(6), 3189. <https://doi.org/10.3390/su14063189>
- Csedő, Z., Zavarkó, M., Sára, Z., & Pörzse, G. (2026). Stakeholder engagement in decarbonisation and ESG strategies: Investigating global patterns of energy companies in CCUS innovation. *Energy Strategy Reviews*, 63, 102013. <https://doi.org/10.1016/j.esr.2025.102013>
- Choer Moraes, Henrique and Wigell, Mikael, The Emergence of Strategic Capitalism: Geoeconomics, Corporate Statecraft and the Repurposing of the Global Economy 30, (2020). FIIA Working Paper 117, September 2020, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3707290> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3707290>
- Dolfsma, W., & Grosman, A. (2019). State Capitalism Revisited: A Review of Emergent Forms and Developments. *Journal of Economic Issues*, 53(2), 579–586. <https://doi.org/10.1080/00213624.2019.1606653>
- Edgerton, D. E. H. (2007). The Contradictions of Techno-Nationalism and Techno-Globalism: A Historical Perspective. *New Global Studies*, 1(1). <https://doi.org/10.2202/1940-0004.1013>

- Fang, F., Duan, T., & Li, K. (2022). Political Connections, Ownership and Within-Firm Pay Gap. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su14148763>
- Feddaoui, A., & Bouabdelli, A. (2025). THEORETICAL OVERVIEW OF MODERN CORPORATE GOVERNANCE: BEST PRACTICES AND CONTEMPORARY CHALLENGES. *International Journal of Professional Business Review*, 10(5), e05510. <https://doi.org/10.26668/businessreview/2025.v10i5.5510>
- Filatotchev, I., & Boyd, B. K. (2009). Taking Stock of Corporate Governance Research While Looking to the Future. *Corporate Governance: An International Review*, 17(3), 257–265. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8683.2009.00748.x>
- Goll, I., & Rasheed, A. A. (2005). The Relationships between Top Management Demographic Characteristics, Rational Decision Making, Environmental Munificence, and Firm Performance. *Organization Studies*, 26(7), 999–1023. <https://doi.org/10.1177/0170840605053538>
- Grosman, A., Okhmatovskiy, I., & Wright, M. (2015). State Control and Corporate Governance in Transition Economies: 25 Years on from 1989. *Corporate Governance: An International Review*, 24(3), 200–221. Crossref. <https://doi.org/10.1111/corg.12145>
- Grosman, A., Schnyder, G., Cuervo-Cazurra, A., Okhmatovskiy, I., & Wood, G. T. (2023). Rethinking State Capitalism: A Cross-Disciplinary Perspective on the State's Role in the Economy. *Annals of Corporate Governance*, 7(4), 252–328. <https://doi.org/10.1561/109.000000030>
- Grove, H., Clouse, M., Schaffner, L., & Xu, T. (2020). Monitoring AI progress for corporate governance. *Journal of Governance and Regulation*, 9(1), 8–17. <https://doi.org/10.22495/jgrv9i1art1>
- Gu, X., Qjao, S., Wang, Y., & Song, T. (2025). Effect of the mixed ownership reform on the stock market: Evidence from China. *PLOS ONE*, 20(3), e0317927. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0317927>
- Gu, Y., & Zhang, L. (2017). The impact of the Sarbanes-Oxley Act on corporate innovation. *Journal of Economics and Business*, 90, 17–30. <https://doi.org/10.1016/j.jeconbus.2016.12.002>
- Jaffe, A. M., Myslikova, Z., Qi, Q., Zhang, F., Oh, S., & Ellass, J. (2022). Green innovation of state-owned oil and gas enterprises in BRICS countries: A review of performance. *Climate Policy*, 23(9), 1167–1181. <https://doi.org/10.1080/14693062.2022.2145261>
- Kecskés, András & Ferencz, Barnabás (2017) *A francia és a német társaságirányítás történeti és jogi tényezői = The Historical and Legal Aspects of Corporate Governance in France and Germany*. POLGÁRI SZEMLE: GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT, 13 (4-6). pp. 202-218. ISSN 1786-6553
- Khlif, W., Karoui, L., & Ingley, C. (2022). Introduction to the special issue: “Corporate governance of sustainability”. *Journal of Management and Governance*, 26(1), 1–8. <https://doi.org/10.1007/s10997-022-09623-y>
- Klausen, J. E., & Winsvold, M. (2019). Corporate governance and democratic accountability: Local state-owned enterprises in Norway. *Journal of Public Policy*, 41(1), 161–184. Crossref. <https://doi.org/10.1017/s0143814x19000229>
- Koczkás, S., & Vaszkun, B. (2026). Chinese management studies: A systematic literature review. *Society and Economy*, 48(1), 36. <https://doi.org/10.14267/1588970X.2026.003>
- Kim, Kyunghoon; Sumner, Andrew (2019) : De-industrialization, reindustrialization, and the resurgence of state capitalism: The case of Indonesia, WIDER Working Paper, No. 2019/87, ISBN 978-92-9256-723-1, The United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER), Helsinki, <https://doi.org/10.35188/UNU-WIDER/2019/723-1>
- Kroll, H., & Kou, K. (2019). *Innovation output and state ownership: Empirical evidence from China's listed firms*. <https://doi.org/10.1080/13662716.2018.1456323>
- Krome, N. (2021). State Corporate Governance in Russia. *European Studies*. <https://doi.org/10.1080/09668136.2021.1988905>
- Kuzman, T., Bellos, S. K., & Talavera, O. (2018). *Politically induced board turnover, ownership arrangements, and performance of SOEs*. <https://doi.org/10.1111/CORG.12238>
- Lee, M. K. O., & Singh, J. (2023). Activist Pressure and Firm Compliance with ESG Disclosure Policy: Experimental Evidence from the U.K. Modern Slavery Act. *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4395042>
- Leutert, W., & Vortherms, S. A. (2021). Personnel Power: Governing State-Owned Enterprises. *Business and Politics*. <https://doi.org/10.1017/bap.2021.5>

- Li, J., Li, P., & Wang, B. (2018). The liability of opaqueness: State ownership and the likelihood of deal completion in international acquisitions by Chinese firms. *Strategic Management Journal*, 40(2), 303–327. Crossref. <https://doi.org/10.1002/smj.2985>
- Li, K., Wang, X., Luo, Y., & Li, Z. (2026). Research on the power of non-state-owned shareholders in the board and state-owned enterprises' innovation investment. *PLOS One*, 21(2), e0341178. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0341178>
- Lin, Y., Fu, X., & Fu, X. (2021). Varieties in state capitalism and corporate innovation: Evidence from an emerging economy. *Journal of Corporate Finance*. <https://doi.org/10.1016/J.JCORPFIN.2021.101919>
- Lipshaw, J. M. (2020). *The False Dichotomy of Corporate Governance Platitudes*. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:225382855>
- Liu, K., Wang, J., Liu, L., & Huang, Y. (2023). Mixed-ownership reform of SOEs and ESG performance: Evidence from China. *Economic Analysis and Policy*, 80, 1618–1641. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2023.10.016>
- Liu, R., Zhang, B., He, T., Fan, Y., & Li, S. (2024). State Ownership and Green Innovation: The Moderating Role of Digitalization. *Journal of Global Information Management*. <https://doi.org/10.4018/jgim.347502>
- Luo, Y. (2022). Illusions of techno-nationalism. *Journal of International Business Studies*, 53(3), 550–567. <https://doi.org/10.1057/s41267-021-00468-5>
- Luong, T. N. T., Jorissen, A., & Paeleman, I. (2019). Performance Measurement for Sustainability: Does Firm Ownership Matter. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/SU11164436>
- Maranho, F. S., & Leal, R. (2018). Corporate governance and firm performance in Latin America: A meta-analysis. *Academia Revista Latinoamericana de Administración*, 31(1), 195–211. <https://doi.org/10.1108/ARLA-04-2017-0126>
- Meggison, W. L. (2017). Privatization, State Capitalism, and State Ownership of Business in the 21st Century. *Foundations and Trends in Finance*, 11(1–2), 1–153. <https://doi.org/10.1561/05000000053>
- Nerantzidis, M., Drimpetas, E., Filiou, A., Tampakoudis, I., & Apostolakis, S. (2021). Mapping the Intersection Between Corporate Governance and (Strategic) Management. In K. T. Çalıyurt (Ed.), *New Approaches to CSR, Sustainability and Accountability, Volume II* (pp. 39–52). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-33-6808-8_3
- Oliver, J., Qu, W., & Wise, V. (2014). Corporate Governance: A Discussion on Minority Shareholder Protection in China. *International Journal of Economics and Finance*, 6(3), p111. <https://doi.org/10.5539/ijef.v6n3p111>
- Pache, A.-C., Battilana, J., & Spencer, C. (2024). An Integrative Model of Hybrid Governance: The Role of Boards in Helping Sustain Organizational Hybridity. *Academy of Management Journal*, 67(2), 437–467. <https://doi.org/10.5465/amj.2021.0966>
- Papenfuss, U., & Keppeler, F. (2020). *Does performance-related pay and public service motivation research treat state-owned enterprises like a neglected Cinderella? A systematic literature review and agenda for future research on performance effects*. <https://doi.org/10.1080/14719037.2020.1740300>
- Pearson, M. M., Rithmire, M., & Tsai, K. (2023). *The State and Capitalism in China*. Cambridge University Press. Cambridge Core. <https://doi.org/10.1017/9781009356732>
- Pham, H., Jung, S., & Lee, S. (2020). Governmental Ownership of Voluntary Sustainability Information Disclosure in an Emerging Economy: Evidence from Vietnam. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su12166686>
- Quélin, B. V., Kivleniece, I., & Lazzarini, S. (2017). Public-Private Collaboration, Hybridity and Social Value: Towards New Theoretical Perspectives. *Journal of Management Studies*, 54(6), 763–792. <https://doi.org/10.1111/joms.12274>
- Rahman, P., & Mehnaz, S. (2024). International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR). *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.5054029>
- Ren, L., Wu, H., & Liu, Y. (2025). Kill Two Birds With One Stone? China's Mixed Ownership Reform and Investment Efficiency. *Managerial and Decision Economics*, 46(4), 2474–2503. <https://doi.org/10.1002/mde.4477>
- San, Z., Wang, S., Xiu, Z., Zhou, L., & Zhou, Z. (2025). Political control, corporate governance and stock-price crash risk: Evidence from China. *Emerging Markets Review*, 65, 101260. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2025.101260>
- Sharma, D. R., Haralayya, D. B., & Vadisetty, R. (2025). Corporate Governance and AI Ethics: A Strategic Framework for Ethical Decision-Making in Business. *Journal of Information Systems Engineering and Management*, 10(30).

- Shi, W., Aguilera, R., & Wang, K. (2020). State ownership and securities fraud: A political governance perspective. *Corporate Governance: An International Review*, 28(2), 157–176. <https://doi.org/10.1111/corg.12313>
- Sidki, M., Boerger, L., & Boll, D. (2023). The effect of board members' education and experience on the financial performance of German state-owned enterprises. *Journal of Management and Governance*. <https://doi.org/10.1007/s10997-022-09663-4>
- Stout, Lynn A. and Gramitto Ricci, Sergio Alberto, Corporate Governance as Privately-Ordered Public Policy: A Proposal (September 25, 2017). Cornell Legal Studies Research Paper No. 17- 42, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3042761>
- Szepesi, B., & Hortoványi, L. (2026). A vállalkozás diskurzusa: Témák, trendek és vakfoltok a Közgazdasági Szemle vállalkozástani írásaiban (1990–2024). *Közgazdasági Szemle*, 73(3), 316–341. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2026.3.316>
- Tamošiūnas, A. (2024). Corporate Governance Implications for Sustainable Performance: Focus on Leading Energy Producers in Denmark, Estonia, Latvia, Lithuania, and Sweden. *Sustainability*, 16(15), 6402. <https://doi.org/10.3390/su16156402>
- TSAI, K. S. (2015). The Political Economy of State Capitalism and Shadow Banking in China. *Journal of Chinese Economic Studies*, 12(1), 12–19. https://doi.org/10.50865/ces.12.1_12
- van Apeldoorn, B., de Graaff, N., & Overbeek, H. (2012). The Rebound of the Capitalist State: The Rearticulation of the State–Capital Nexus in the Global Crisis. *Globalizations*, 9(4), 467–470. <https://doi.org/10.1080/14747731.2012.699960>
- van Essen, M., van Oosterhout, J. H., & Carney, M. (2012). Corporate boards and the performance of Asian firms: A meta-analysis. *Asia Pacific Journal of Management*, 29(4), 873–905. <https://doi.org/10.1007/s10490-011-9269-1>
- Voegtlin, C., Scherer, A. G., Stahl, G. K., & Hawn, O. (2022). Grand Societal Challenges and Responsible Innovation. *Journal of Management Studies*, 59(1), 1–28. <https://doi.org/10.1111/joms.12785>
- Wang, J., Hu, Y., Liao, F., & Xu, S. (2023). Governance of non-state-owned shareholders and corporate capital structure decision: A mechanism test from the opportunistic behavior of management. *PLoS ONE*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0281120>
- Wu, Y. (2024). Mixed Reform of State-owned Enterprises and High-quality Development of Enterprises. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, 104(1), 195–205. <https://doi.org/10.54254/2754-1169/2024.17785>
- Xun, S. X., & Weng, C. X. (2024). Reining in the Behemoths for the Common Good? An Analysis of State Control of State-Owned Enterprises and the Pathway to Better Governance in China. *European Business Organization Law Review*, 25(4), 871–900. Crossref. <https://doi.org/10.1007/s40804-024-00322-9>
- Yin, C., Li, D., & Salmador, M. P. (2021). Institutional change of compensation policy and its impact on CEO turnover and firm performance. *Reviews of Management Sciences*. <https://doi.org/10.1007/s11846-021-00507-3>
- Zeng, A., Duan, W., Liu, X., & Zeng, J. (2023). Sustainable Development of State-Owned Enterprises: Research on the Management Transformation Path of Mixed-Ownership Companies from the Perspective of Shareholders Relationship. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su15065410>
- Zhang, J., Pan, P., Pan, J.-Y., & Feng, Y. (2022). How top managers' sport experience exploits environmental proactivity in state-owned enterprises. *Frontiers in Environmental Science*. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.1026570>

Darabos Ferenc – Kőmíves Csaba – Printz-Markó Erzsébet

**Helyi erőforrásokra építő turisztikai
termékfejlesztés a Győr-Moson-Sopron
vármegyei Nyúl község példáján keresztül:
Gazdaságélénkítés és reziliencia vidéki
környezetben**

**Local Resource-Based Tourism Product Development:
The Case of Nyúl (Győr-Moson-Sopron County,
Hungary) – Economic Revitalization
and Resilience in a Rural Context**

Összefoglalás

A tanulmány a Győr-Moson-Sopron vármegyei Nyúl község turisztikai marketingstratégiájának termékfejlesztési fókuszú elemzését mutatja be a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar Turizmus Tanszékének 2018-as szakmai megalapozására építve. Az elemzés célja annak vizsgálata, miként járulhat hozzá a helyi erőforrásokra alapozott fejlesztés a települési versenyképességhez és a hosszú távú fenntarthatósághoz. A kutatás aktualitását a 2021–2027-es uniós fejlesztési ciklus prioritásai, valamint a hazai önkormányzatok szűkülő gazdasági mozgásterére adja. A szerzők a termékmix keretében értelmezik a stratégiai elemeket, hangsúlyozva a Győr–Bécs–Pozsony-tengely szinergiáit és a Pannonhalmi Bencés Főapátság világörökségi hatását. A módszertan dokumentumelemzésre és primer kvalitatív kutatásra (workshopok) épül. Az eredmények igazolják, hogy a helyi specifikumokra alapozott, integrált termékfejlesztési modell a jelenlegi gazdasági bizonytalanságok idején is hatékony eszköz a vidéki reziliencia és a helyi gazdaságélénkítés előmozdítására.

DR. DARABOS FERENC PhD, egyetemi docens, darabos.ferenc@sze.hu; DR. KŐMÍVES CSABA egyetemi docens, komives.csaba@sze.hu Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Turizmus és Vendéglátás Tanszék oktatói; DR. PRINTZ-MARKÓ ERZSÉBET PhD, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Egészség- és Sporttudományi Kar Pszichológia és Egészségügyi Menedzsment Tanszék, Győr, tudományos főmunkatárs, Fürdővárosok Tudományos Kutatóintézet, Hévíz, printz-marko.ertzsebet@sze.hu.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: L83, R11, M31, O18

Kulcsszavak: települési turizmusfejlesztés; turisztikai marketingstratégia; turisztikai termékfejlesztés; vidékfejlesztés; térségi együttműködés és szinergiák

Summary

The study presents a product development-focused analysis of the tourism marketing strategy of Nyúl. Located in Győr-Moson-Sopron County, Hungary, the municipality is examined on the basis of professional foundations established by the Department of Tourism at the Kautz Gyula Faculty of Economics, Széchenyi István University of Győr in 2018. The objective is to examine how development based on local resources contributes to municipal competitiveness and long-term sustainability. The relevance of the research is underscored by the priorities of the 2021–2027 EU development cycle and the diminishing fiscal capacity of Hungarian municipalities. Within the framework of the product mix, the authors interpret strategic elements, highlighting the synergies along the Győr–Vienna–Bratislava axis and the World Heritage impact of the Pannonhalma Archabbey. The methodology is based on document analysis and primary qualitative research (workshops). The results confirm that an integrated product development model based on local specificities remains an effective tool for promoting rural resilience and local economic revitalization even in times of economic uncertainty.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: L83, R11, M31, O18

Keywords: local tourism development, tourism marketing strategy, tourism product development, rural development, regional cooperation and synergies

BEVEZETÉS

Tanulmányunk bevezető helyzetértékelése „Nyúl település turisztikai marketingstratégiája 2018–2026” (Darabos et al., 2018) című szakmai megalapozására építve, a megváltozott gazdasági és fejlesztéspolitikai környezet tükrében vizsgálja Nyúl község (Győr-Moson-Sopron vármegye) lehetőségeit. A vizsgálat célja annak bemutatása, hogy egy vidéki település turisztikai termékstruktúrája miként fejleszthető tudatos, stratégiai szemléletben, figyelembe véve a térségi együttműködésekben rejlő gazdasági és társadalmi szinergiákat.

A tanulmány aktualitását a 2020-at követő időszak globális kihívásai – a pandémiás sokkhatás, majd az azt követő geopolitikai és gazdasági instabilitás – adják, amelyek alapjaiban írták felül a korábbi turizmusfejlesztési dogmákat (Lentner, 2021). Ebben a környezetben felértékelődött a belső erőforrásokra építő, fenntartható és helyi értékeket középpontba állító megközelítés. A belföldi turizmus iránti kereslet eltolódása az autentikus, élményalapú kínálat felé különösen kedvező feltételeket teremt a kistelepülések számára (Keller–Printz-Markó, 2021), amennyiben képesek turisztikai termékeiket tudatosan pozicionálni a tágabb térségi struktúrákban (Falk et al., 2022). Ugyanakkor a hazai vidéki településeknek ma olyan komplex kihívásokkal kell szembenéznük, mint a demográfiai átrendeződés és a helyi önkormány-

zatok szűkülő gazdasági mozgástere (Bethlendi et al., 2021). A helyi turisztikai fejlesztések mozgásterét alapvetően meghatározzák a magyar állampénzügyi rendszer történelmi fejlődése során kialakult finanszírozási keretek és az önkormányzati gazdálkodás aktuális szabályozási környezete (Lentner, 2019). A finanszírozási források hatékony felhasználása és a feladatellátás racionalizálása miatt a turisztikai fejlesztéseknek már nem csupán ágazati célokat, hanem a helyi gazdaságélénkítést és a népességmegtartó erőt is szolgálniuk kell. A 2021–2027-es európai uniós kohéziós politika, különösen a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program Plusz (TOP Plusz) (Pénzügyminisztérium, 2021) prioritásai a fenntartható és reziliens (ellenálló) helyi gazdaságok kialakítását sürgetik (Pirisi, 2023). Ebben a kontextusban *a turisztikai termékfejlesztés a településmarketing legfontosabb eszközévé válik, amely képes válaszokat adni a vidéki térségek társadalmi-gazdasági fenntarthatóságának kérdéseire* (Darabos et al., 2022).

Ezt követően a tanulmány a termékmix stratégiai fejlesztési irányainak meghatározására fókuszál. A vizsgálat célja annak feltárása, hogy a meglévő adottságokra és az endogén erőforrásokra építve milyen prioritások jelölhetők ki, amelyek hosszabb távon is hozzájárulhatnak a település versenyképességének és térségi beágyazottságának erősítéséhez. Jelen tanulmány nem terjed ki a marketingmix további elemeinek – így az árpolitika, az értékesítési csatornák és a kommunikáció – részletes elemzésére, kizárólag az ezeket megalapozó termékfejlesztési összefüggésekre koncentrál, hozzá járulva ezzel a helyi turizmusfejlesztés szakmai és szakpolitikai diskurzusához.

MÓDSZERTANI KERETEK ÉS A KUTATÁS FOLYAMATA

A tanulmány ötvözi a kvantitatív és kvalitatív eljárásokat, valamint a szekunder és primer adatforrásokat. A kutatási folyamat az egyetemi oktatás és a gyakorlati településfejlesztés szinergiájára épít, amely biztosítja a tudományos objektivitást és a helyi érdekcsoportok (stakeholderek) közvetlen bevonását.

Primer kutatás és hallgatói innováció

A stratégiai megalapozás egyik eleme egy egyetemi hallgatói verseny volt (Darabos et al., 2018), amelynek keretében kreatív marketingkommunikációs és termékfejlesztési koncepciók születtek Nyúl község számára. A legjobb, szakmailag validált megoldások integrálásra kerültek a végleges marketingstratégiába, ezzel biztosítva a „friss szemléletű” kínálatbővítést.

Workshop-módszertan és érintetti bevonás

A helyi gazdasági szereplők és véleményformálók bevonása érdekében workshopok kerültek megszervezésre 18 térségi relevanciával bíró szakértő (borászok, szállásadók, vendéglátók, a kulturális szektor képviselői és önkormányzati döntéshozók) részvételével. A kutatás során félig strukturált interjúk és írásos kérdőíves felmérés került alkalmazásra. A kérdőívek a verseny társakra, a térségi kooperációs lehetőségekre és a termékötletekre fókuszáltak. Utóbbiak esetében 1–10-ig terjedő rangsoroló skálát alkalmazva a prioritások meghatározásához.

Az adatok feldolgozása során a projektötletek pontszámait összesítettük, amely a fejlesztési irányok súlyozásának alapjául szolgált (Darabos et al., 2018).

Kvalitatív elemzés és stratégiai tervezés

A workshop során elhangzott válaszokat digitális úton rögzítettük és jegyzőkönyveztük. Az interjúk a stratégiai célmeghatározásra, a belső kooperációs készségre és a célcsoport-specifikus marketingtevékenység kritikai elemzésére terjedtek ki. A kutatást a polgármesteri hivatal által biztosított statisztikai adatszolgáltatás egészítette ki.

A stratégiai célok és a termékmix megalapozásához az alábbi elemzési mátrixokat alkalmaztuk:

- *SWOT-analízis*: a belső erősségek és gyengeségek, valamint a külső lehetőségek és veszélyek metszetében határoztuk meg a kitörési pontokat.
- *Ansoff-mátrix*: a meglévő és új piacok/termékek relációjában jelöltük ki a növekedési és diverzifikációs irányokat.

A kutatási folyamatnak egy záró workshop adott keretet, ahol a konklúziók és a javasolt intézkedések (projektek, felelősök, határidők, költségvetési keretek) véglegesítése történt meg, törekedve a reális és reziliens megvalósíthatóságra (Darabos et al., 2018).

A kutatás során alkalmazott módszertani struktúra – különösen az érintetti kör (stakeholder) közvetlen bevonása és a termék-orientált stratégiai tervezés – a jelenlegi, poszt-pandémiás piaci környezetben is valid maradt. A 2020 utáni időszakban felértékelődött belföldi keresleti trendek, valamint az élményalapú turizmus iránti igény igazolják a korábban kijelölt fejlesztési irányok relevanciáját. A módszertan rugalmassága lehetővé teszi, hogy a stratégia a szűkülő fejlesztési források mellett is alkalmas legyen a prioritások újragondolására, biztosítva a település turisztikai kínálatának folyamatos alkalmazkodását a változó gazdasági realitásokhoz.

HELYZETÉRTÉKELÉS

Nyúl község turisztikai termékfejlesztési potenciálját a település integrált fejlesztési stratégiája (2017), valamint a primer kutatási eredmények alapján (Darabos et al., 2018) határozzuk meg (1. táblázat). „A helyzetelemzés során a települést nem szigetként, hanem a *Győr–Bécs–Pozsony gazdasági aranyháromszög* (1. kép) szerves részeként értelmezzük.” Az ilyen típusú, határokon átnyúló térségi hálózatok jelentőségét a hazai gazdaságfejlesztésben már több kutatás is hangsúlyozta, kiemelve a funkcionális várostérségek növekvő szerepét (Rechnitzer, 2016).

1. táblázat: Nyúl község turisztikai termékfejlesztését meghatározó endogén és exogén tényezők

Kihangsúlyozandó általános adottságok	Társadalmi adottságok
Győr, Bécs, Pozsony és az M1-es autópálya közelsége (13 km) 2,3 milliós népességű piaccal. Budapest 2 millió fős piaca	fiatal családok magas száma, 4425 fős helyi népesség
térségi összefogó és összekötő szerepkör 65 LEADER (Pannonia Kincse, 2011) település között, valamint a Győri kistérség részeként a Pannonhalmi kistérség felé a Pannonhalmi-domság részeként	pozitív demográfiai változások
Pannonhalma, mint világörökségi helyszín szomszédsága	családias hangulat
a Bakony-vidék adta természeti értékek, Szent Pál-hegyi csúcs (313 méter) a Pannonhalmi-domság (Sokoró) legmagasabb pontja	kiegyensúlyozott életszínvonal
a Sárkánylyuk-vízmosásrendszer, mint Közép-Európa legnagyobb természetes vízmosása	
országosan egyedülálló löszmélyutak az azokban kialakult pincesorokkal	
Intézményrendszer	Helyi gazdasági környezet bemutatása
teljesen felújított általános iskola, tornateremmel	több mint 300 vállalkozás
felújított egészségügyi ellátórendszer	3 nagy foglalkoztató vállalat
dinamikus lakosságorientált fejlődés	fejlesztés alatt álló ipari gazdasági övezet
futballpálya parkolóval szabadtéri rendezvénytérré (1300 m ²)	szolgáltatások teljes spektruma
A településen 6 szálláshely, ebből 3 kereskedelmi szálláshely, 35 kiadható szobával, 121 férőhellyel. 3 egyéb szálláshely 56 férőhellyel	új kialakítható lakóterületek
	TSZ hasznosítható magtárakkal 2X5 db/1200 m ²

Forrás: Pannonia Kincse (2011) Nyúl település integrált településfejlesztési stratégiája (2017), Interjú, kérdőív (Darabos et al., 2018) alapján összeállította Darabos F.

Megállapítható, hogy Nyúl község gazdag endogén erőforrásokkal és stabil intézményi háttérrel rendelkezik, ugyanakkor a turisztikai szuprastruktúra (különösen a szálláshely-kapacitás) jelenlegi szintje korlátozza a térségi kereslet teljes körű kiaknázását. A fejlesztési stratégia alapvető feladata ezen objektív adottságok és a kedvező makrogazdasági környezet közötti koherencia megteremtése, amely a helyi gazdaság diverzifikációján keresztül erősítheti a település hosszú távú rezilienciáját.

Az „aranyháromszög” turisztikai keresleti piaca

A bécsi városháza adatai alapján az osztrák főváros 2016-ban 6,8 millió vendéget fogadott. A szlovák főváros Pozsony vendégszáma a fenti évben 1,2 millió főt tett ki; Budapesten ez az érték 4,08 millió fő volt. (Wien Statistik, 2018 ; Turizmus Online, 2018; KSH.hu, 2018). A fentiek alapján 12 millió főre tehető összesen a Budapesttel kiegészülő határ menti terület turisztikai centrumainak éves vendégszáma; az érték 2 millió fővel nagyobb, mint Magyarország teljes népessége. Győr, mint mikrocentrum 2016-ban 176 053 fő vendégszámot produkált kereskedelmi szálláshelyein (2017-ben már 190 411 volt a vizsgált érték). A 2016 évi teljesítmény a szomszédos fővárosok összes értékének azonban csak 2%-a, 50%-os éves átlagos szobakihasználtság mellett. Nyúl, a világörökség helyszín Pannonhalma és Győrújbarát 2016-ban összesen 6074 fő vendéget fogadott (2017-ben 7394 fő volt az érték). Nyúl vendégszáma ebből 2016-ban 2073, 2017-ben 2372 fő. A vármegyeszékhely összes vendégszámának 4%-át teszi ki a három kistépülés vendégszáma. Természetesen a szerényebb vendégforgalmi adatok a szálláshelyek kisebb kapacitásával is párosulnak. Nyúl esetén ez 3 db. kereskedelmi szálláshely 35 szobával és 121 férőhellyel. Az egyéb szálláshelyek kapacitása 3 db. szálláshely 13 szoba és 56 férőhely. A települést első sorban természetjáró turisták látogatják, és kialakult a kulturális programok vendégköre is. Sok vendég Győrből érkezik a borturisztikai programokon való részvétel végett, azonban ez a vendégkör nem emeli a szálláshelyek vendégszámát. A falusi turizmus (egyéb szálláshelyek) vendégköre a kérdőív alapján döntően Budapestről és az Alföldről, nemzetközi szinten a világ számos pontjáról érkezik.

A fenti elemzésből leszűrhető, hogy a makrotérség jelentős turizmust bonyolít, amely európai szinten is számottevő. A jövő kérdése, hogy tud-e élni a vizsgált háttérterület a kínálati lehetőséggel, hiszen van honnan fejlődni. A jó fekvés, a vonzerők alapján az elérhetőség, az infrastruktúrák, szuprastruktúra fejlesztésével, térségi összefogással megteremthetők a növekedés feltételei. A legfontosabb feladat az értékekre, a „közelségre” való figyelemfelhívás a határ menti és az arra tartó piacok irányában. A turistát pedig motiválja, ha a kínálati paletta rugalmasan, az időjárásnak, a pillanatnyi kedvnek, de a mindenkori elsődleges motivációinak megfelelően akár a helyszínen online variálható (Darabos, 2016).

Nyúl számára a kitörési pontot nem a tömegturizmus, hanem a specifikus, helyi élményekre építő részpiacon való pozicionálás jelenti. A határ menti turisztikai mobilitás és a közeli nagyvárosok „elszívó”, majd „átsugárzó” hatása a kistépülések számára egyszerre jelent kihívást és lehetőséget.

A térségi szinergiák alapjai

A kérdőívekre és interjúkérdésekre adott egyöntetű válaszok eredményei, és a szekunder dokumentumok tartalmának figyelembevételével a kooperációs lehetőségek vonatkozásában az alábbi megállapításokat tehetjük. A modern elővárosok program keretében *indokolt az együttműködés a 13 km-re fekvő Győr várossal.* Győr egyúttal a Bécs–Pozsony–Győr háromszög sarokpontja, amely kiterjeszti az elővárosi funkció turisztikai hatókörét. A marketingkooperáció elemei: a termékmix komplementer jellegű kialakítása, marketing eszközök összehangolása,

koordinált kiadványterjesztés és a közös kiállítási megjelenés. Lényeges szempont a nagyprojektek térségi marketingjében való közreműködés.

A Győrt Pannonhalmával összekötő kerékpárút a kerékpáros turizmus marketingjében nyújt térségi együttműködési lehetőséget. Szakmai kooperáció a védjegy funkciót ellátó *Pannonhalmi Bencés Főapátsággal és Pannonhalma településsel* a kulturális-, bor- és aktív turizmus ágak vonatkozásában szintén előmozdítaná a hálózati fejlesztést. A Lilahegyi kilátó megépítése a *Győrújbaráttal* való együttműködés keretében indokolt, hiszen a geodéziai mérőpont a Sokoró-dombság legmagasabb pontját képezi a két település határán. További együttműködés adódik *Tényő, Ravasz és Écs* bevonásával. A határ menti térség rekreációs kínálata európai szinten is pozícionálható, mivel a klaszterszemlélet a komplementer kínálaton keresztül növeli a marketingmunka határfokát.

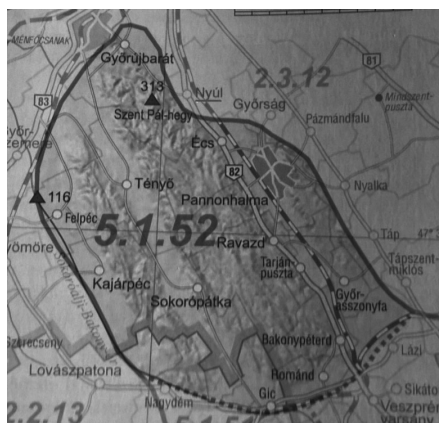
1. kép: A Győr–Bécs–Pozsony gazdasági aranyháromszög, Budapest (rózsaszín összekötővonal) és a Pannonhalmi-dombság kistáj (barna körvonal) földrajzi elhelyezkedése

Forrás: Cartographia (2022) alapján szerkesztette Darabos F.

A fenti kartográfiai ábrázolás (1. kép) jól szemlélteti *Nyúl község stratégiai fekvését a kistájegység északi kapujában*. Ahhoz azonban, hogy a település turisztikai termékei ne csupán pontszerű vonzerőként, hanem egy integrált térségi hálózat részeként jelenjenek meg, szükséges a domborzati adottságok és a településszerkezet mélyebb összefüggéseinek vizsgálata is, különös tekintettel a magaslati pontok nyújtotta panorámára és a természeti védettségre (2. kép).

2. kép: A Pannonhalmi-dombság kistája a nyúli Szent Pál-heggyel

Forrás: Dövényi Z., 2010., Magyarország kistájainak katasztere

2. táblázat: Nyúl turisztikai termékfejlesztő tevékenységét meghatározó SWOT-mátrix

	<p>Erősségek</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Közlekedés-földrajzi helyzet 2. Európa legnagyobb löszmélyútja 3. 2 kitáblázott túraútvonal 4. Löszbe vájt borospincék, borvidék 5. Borturizmus 	<p>Gyengeségek</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Hatékony marketing munka hiánya 2. Szálláshelyek alacsony száma 3. Helyi és térségi együttműködés 4. Fedett rendezvényhelyszín és turisztikai objektumok hiánya 5. Gazdaságtalan térségi programok
<p>Lehetőségek</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Infra- és szuprastrukturális fejlesztések 2. Turisztikai szerepkör kialakítása 3. Határ menti vendégkör megszólítása 4. Egyedi turisztikai image 	<p>Lehetőség-erősség stratégiák</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. A nemzetközi turistaforgalom bevezetése 2. Egyedi ökowellness és aktív turisztikai kínálat létrehozása 3. A kerékpáros turizmus kiemelt fejlesztése 4. Tematikus borutak összekapcsolása 	<p>Lehetőség-gyengeség stratégiák</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. A turisztikai marketing átfogó fejlesztése 2. A turisztikai menedzsment helyi és térségi fejlesztése közös akciókon keresztül 3. A fogadóképesség javítása, szálláshelyfejlesztés
<p>Fenyegetések</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Térségi versenyhelyzet, gyenge versenyképesség 2. Nemzetközi turistaforgalom határ menti megszakadása 3. Forráshiány 	<p>Fenyegetés-erősség stratégiák</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Győrrel és a határ menti fővárosokkal való kooperáció 2. A helyi speciális adottságok (erővonalak, falukép, táji arculat) kihasználása 3. Pályázati aktivitás, kormányzati lobbizás 	<p>Fenyegetés-gyengeség stratégiák</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Hatékony együttműködő helyi szervezet kialakítása, bővítése 2. Egyéni anyagi szerepvállalás 3. A nem konstruktív partnerek figyelmeztetése

Forrás: Pannonia Kincse (2011) Nyúl település integrált településfejlesztési stratégiája (2017), Interjú, kérdőív (Darabos et al., 2018) alapján összeállította Darabos F.

A bemutatott térségi szinergiák és földrajzi adottságok kijelölik azt a keretet, amelyben a helyi termékfejlesztés mozgásterét értelmezhetők. Ez a *geoföldrajzi beágyazottság nemcsak a természeti értékek védelmét, hanem egy olyan egyedi, táji arcúlatra építő kínálat kialakítását is sürgeti, amely képes Nyúl községet a pannonhalmi turisztikai desztináció önálló karakterű, mégis szerves alegységként pozicionálni.*

SWOT-analízis

A következőkben, támaszkodva a primer workshop eredményeire és a szekunder fejlesztési dokumentumokra a SWOT-analízis módszerével értékeljük a települési turisztikai termékfejlesztést meghatározó külső és belső tényezőket (2. táblázat).

A SWOT-analízis alapján megállapítható, hogy a „Fenyegetés-Erősség” stratégiák között a legfontosabb a kormányzati lobbis és a pályázati aktivitás. Az önkormányzati gazdálkodás fenntarthatósága és a fejlesztési források hatékony becsatornázása alapvető feltétele a stratégia megvalósításának (Bethlendi et al., 2021). Az önkormányzati fejlesztéspolitika sikere nem választható el a hazai állampénzügyek dualizmus korától datálható, hosszú távú fejlődési ívétől, amely kijelöli a helyi gazdaságélénkítés pénzügyi fenntarthatóságának határait (Lentner, 2019).

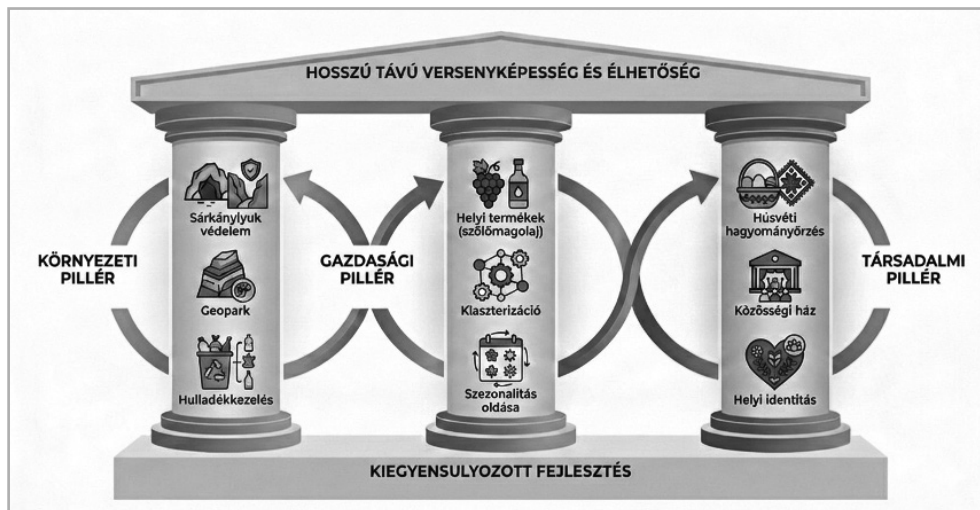
TERVEZETT BERUHÁZÁSOK, FEJLESZTÉSEK

Az alábbi fejezet azokat a (jövőbeli) turisztikai beruházásokat foglalja össze (Pannonia Kincse, 2011; NGM, 2016; Talent-Plan Kft., 2017; Darabos et al., 2018), amelyek meghatározzák a termékmix alapvető elemeit. (A fejlesztésekhez nyíllal kapcsoltuk a turisztikai funkciókat, terméktípusokat.)

- Győr-Nyúl-Pannonhalma kerékpárút (2019. őszi) → kerékpáros turizmus, rekreáció
- Új településközpont kialakítása (2021.) → művelődési ház és színpad (kultúra), kulturált faluközpont díszburkolattal, teraszokkal
- Látványtő, gumiszőnyeges futópálya, kültéri kondicionáló park (Centrál park) → rekreáció (aktív turizmus)
- Sárkánylyuk vízmosásban bemutató tér, amfiteátrum projekt (2021.) → geopark, tanösvények, energia park (geo-ökológiai turizmus), Kneipp túra útvonalak (egészségturizmus) → ököwellness turizmus
- szabadtéri rendezvénytér, kilátóterasz → kulturális turizmus
- látogatóközpont vendéglátóhellyel, bormúzeummal, információs központtal → gasztronómiai turizmus, kemping fejlesztés
- Lila dombi geodéziai mérőpont kilátóvá alakítása (2018. április 27.) → kilátó → természetjáró turizmus
- Termelői piac kialakítása → helyi termékek, gasztroturizmus, folklór
- Pannonhalmi Borvidék Bor – és Pince Fesztiválja, Nyúli Húsvét Hagyományőrző Fesztivál megvalósítása, Presztízisrendezvények (2018 ősztől) → gasztroturizmus, kulturális turizmus

Ezek jelentik azt az alapot, amelyre a tanulmányunkban részletezett marketingstratégia és termékmix épül. *A beruházások megvalósulása során kulcsfontosságú a funkciók közötti szinergia fenntartása, amely lehetővé teszi Nyúl község számára, hogy egyedi karakterrel rendelkező, versenyképes desztinációként jelenjen meg a térségi kínálati struktúrában.*

3. kép: Nyúl község fenntartható turizmusfejlesztésének pillér-modellje

Forrás: Pannonia Kincse (2011), NGM (2016), Talent-Plan Kft. (2017) és Darabos et al. (2018) alapján saját szerkesztés

Nyúl község fenntartható turizmusfejlesztésének pillér-modellje (3.kép) szemlélteti, hogy az infrastrukturális beruházások összehangolt megvalósítása miként teszi lehetővé a környezeti értékek megőrzése mellett a gazdasági stabilitás és a társadalmi kohézió együttes megteremtését. *A szisztematikus tervezési folyamat konzekvenciájaként Nyúl község túllép a korábbi tranzíjtjellegű szerepkörön, és számottevő látogató-megtartó képességgel felruházott, önálló turisztikai desztinációjává fejlődik.*

A TERMÉKMIX STRATÉGIAI FEJLESZTÉSI IRÁNYAI, CÉLKITŰZÉSEI

A helyzetértékelés során azonosított endogén erőforrások, valamint a tervezett infrastrukturális beruházások ismeretében a piacokhoz igazított termékfejlesztési irányokat az *Ansoff-mátrix* (Ansoff, 1957) alkalmazásával határoztuk meg. A modell segítségével szisztematikusan választhatóak szét a meglévő kínálat intenzívebb hasznosítására irányuló törekvések (piacbehatolás), valamint a teljesen új, innovatív vonzerőkre épülő diverzifikációs stratégiák. A turisztikai desztinációk esetében a mátrix alkalmazása különösen indokolt a kockázatkezelés és a hosszú távú versenyképesség fenntartása érdekében (Michalkó, 2016).

3. táblázat: Ansoff-mátrix az alternatív fejlesztési irányok meghatározásához

Ansoff-mátrix	Jelenlegi termék	Új termék
Jelenlegi piac	Piacbehatolás Természetjáró turizmus meglévő tematikus utakkal	Termékfejlesztés Kneipp energia túra, Teljesítménytúra, Fesztiválturizmus, sportautó kiállítás
Új piac	Piacfejlesztés Borturizmus; kerékpáros turizmus-meglévő kerékpáros tematikus utakkal, meglévő tematikus vallási út	Diverzifikáció Ökowellness kínálat lépcsőzetes kialakítása, Borvidéki borút lépcsőzetes kialakítása, Barokk zenei fesztivál az amfiteátrumban

Forrás: Interjú, kérdőív (Darabos et al., 2018), Darabos–Printz–Markó (2018) alapján összeállította Darabos F.

A mátrixban (3. táblázat) felvázolt irányok jól szemléltetik a település turisztikai evolúcióját: a hagyományos természetjáró turizmustól a komplex, magas hozzáadott értékű ökoturizmus és fesztiválturisztikai kínálat felé történő elmozdulást. *A stratégiai célok megvalósítása során a prioritást a piacbehatolás és a termékfejlesztés élvezi, mivel ezek a meglévő infrastruktúrára és a stabil belföldi keresletre építve alapozzák meg a távlati, tökéletesebb diverzifikációs projekteket.* A termékmix ilyen típusú, lépcsőzetes strukturálása biztosítja a kínálat rugalmasságát és a változó makrogazdasági környezethez való alkalmazkodóképességét (Pirisi, 2023).

A termékmix kialakításának feladatai

A termékfejlesztés elsődleges célja *a meglévő és az új turisztikai attrakciók szinkronizálása*, amely a turisták számára garantált, kiszámítható programkínálatot biztosít. Ehhez elengedhetetlen a fogadóképesség minőségi javítása, valamint a termékelemek tudatos súlyozása és szegmentált pozicionálása. *A tervezés során figyelembe kell venni a turisták motivációinak posztmodern átrétegződését, amely a tömegturizmus élvezetközpontúsága (hedonizmus) felől az egyedi élmények, az önmegvalósítás és az új ismeretek megszerzése felé mutat* (Freyer, 1997).

A turisztikai kínálat lépcsőzetes építkezése során a *komplex élménycsomagok kialakítása* válik meghatározóvá. Ahogy Happ és Ivancsó (2018) rávilágít, a technológiai fejlődés hatására a közvetítő szektor szerepe átalakult: *a modern fogyasztó már nem csupán passzív részese, hanem aktív alakítója saját utazásának, önállóan válogatva az elérhető szolgáltatási modulok közül.*

A megvalósítás kritikus sikertényezője a helyi szereplők – programgazdák, vállalkozók és az önkormányzat – projektalapú hálózatosodása. A falusi turizmus szereplői így már nem csupán szállást, hanem szervezett, tematikus élménycsomagokat (aktív üdülés, gasztronómiai porták) közvetítenek. Ez a fajta tudatos termékfejlesztési tevékenység jelöli ki a célcsoport-orientált marketingmunka és a desztináció-menedzsment további irányait.

A lágy sportturizmus keretében természetjáró turizmus, tematikus ökotúrák kialakítása

„Az ökoturizmus természeti területekre irányul, hozzájárul a helyi értékek megőrzéséhez, minimalizálja a turisták negatív környezeti hatásait és erősíti a pozitívokat. Az ökoturizmus legfontosabb célkitűzése a fenntarthatóság megőrzése a természeti környezetben...” (Happ, 2014:92). Ezt a szemléletet követve a meglévő, megújított természeti kínálatot (kilátó, tanösvények) integrálni kell a helyi szolgáltatói hálózatba. A stratégiai cél a piacbehatolás, amelyet hatékony, szegmentált ajánlatokkal és a látogatók tartózkodási idejének növelésével érhetünk el.

A 11 km hosszú Kőkörcsin-körút szakmai tartalmát a 2018-ban átadott Lila-hegyi kilátó emeli új szintre, amely a túraútvonal stratégiai csomópontjaként funkcionál. *A desztináció egyediségét (USP – Unique Selling Proposition) a löszmélyutak és pinceutak különleges geomorfológiája adja.*

A kínálatfejlesztés során az alábbi szempontokat érdemes érvényesíteni:

- *Hálózatba szervezés:* a túraútvonal mentén található kontaktpontok (pl. Szel Fiai Fogadó) és a pihenőhelyek összekapcsolása egy *egységes látogatómenedzsment-rendszerbe*.
- *Élmény-interpretáció:* a gyalogos túrák *tematizálása* (pl. geobotanikai séták, madármegfigyelés) *digitális applikációkkal vagy szakavatott túravezetéssel*, amely a környezeti nevelést élményalapúvá teszi.
- *Infrastrukturális fenntarthatóság: a hulladékkezelés és a látogatói terhelhetőség folyamatos monitorozása* az ökológiai egyensúly megőrzése érdekében.

A vármegyeszékhely (Győr) közelsége révén a vármegyei *piros és zöld túraútvonalak* becsatolása lehetővé teszi a tranzitforgalom megállítását. A *geocaching* és az *iskolai tanórák kihelyezése* pedig a fiatalabb generációk elérését segíti, hosszú távon biztosítva a kereslet utánpótlását. *A siker záloga a helyi kínálat menedzselésének kiterjesztése a professzionális túraszervező egyesületek és civil szervezetek irányába, megteremtve a civil-közsféra-magánszektor (3P modell) együttműködését a turizmusban.*

Lágy sportturizmus keretében a kerékpáros turizmus tematikus fejlesztése

A Győr–Nyúl–Pannonhalma kerékpárút átadása alapjaiban változtatta meg a térség turisztikai dinamikáját, új lehetőséget kínálva a „tranzit-kerékpárosok” befogadására. A jelenlegi szakaszban a stratégiai cél a *piacfejlesztés: a kerékpáros turisták betelérése a településre, és tartózkodási idejük meghosszabbítása a szálláshelyek és a vendéglátóipari egységek hatékony integrációjával*. Ebben a folyamatban kulcsszerepet játszik a határ menti marketingtevékenység és a nemzetközi hálózatokba való szerves becsatlakozás.

A 11 km hosszú *Kőkörcsin-körút* kiváló adottságokkal rendelkezik a *kerékpáros turizmus szegmentálására*. Míg a betonozott fővonal a *hobby-kerékpárosokat* vonzza, az erdei utak és löszmélyutak a *mountain bike (MTB)* és a *gravel* szegmens (kavicsos/vegyes terepen történő kerékpározás) számára kínálnak egyedi élményt. A körút „Szurdik túra” vagy „Kilátó túra” néven történő tematizálása segíti a célcsoport-specifikus pozicionálást és az eladhatóságot. *A nemzetközi Duna menti kerékpárút-hálózat felől érkező kül- és belföldi vendégek számára Nyúl nem csupán egy áthaladó állomás, hanem a pannonthalmi irányba mutató balatoni nyomvonal egyik kiemelt rekreációs kapuja.*

A fenntartható kerékpáros turizmus megteremtése érdekében a jövőbeni feladat a szolgáltatási paletta bővítése: a vasútállomás intermodális fejlesztése, a kerékpáros-barát szálláshely-

lyek minősítése és a digitális navigációs rendszerekbe történő integráció. Az infrastrukturális alapok tehát adottak, a *siker kulcsa most már a kínálati elemek olyan típusú hálózatosodása, amely a kerékpározást élményszerűen kapcsolja össze a helyi gasztronómiával és a borkultúrával. Ezzel a szemlélettel Nyúl képessé válik arra, hogy a térségi kerékpáros folyosó egyik legvonzóbb, magas hozzáadott értéket képviselő mikrodesztinációjává váljon.*

A gasztronómiai turizmus keretében a helyi borturizmus fejlesztése

A gasztronómiai turizmus, s azon belül a borturizmus Nyúl község turisztikai kínálatának legmeghatározóbb, magas hozzáadott értéket képviselő szegmense. A fejlesztési irány célja a borvidéki szereplők egyedi, minőségi kínálatának integrálása többnapos térségi programcsomagokba, amely a *piacfejlesztés* stratégiáját követve a távolabbi belföldi és nemzetközi küldőterületek megszólítását szolgálja. A fenntartható fejlődés alapja egy olyan működőképes üzleti modell kialakítása, amely a korábbi szórványos kezdeményezéseket rendszerszintű együttműködéssé emeli, hangsúlyt fektetve a *professzionális desztinációs márkázásra* és a *térségi kínálati szinergiákra*.

A település borászatai a termékfejlesztési folyamat nélkülözhetetlen szereplői. A siker kulcsa a *Pannonhalmi borvidéken belüli horizontális kooperáció, amely az „együttműködve versenyezni”* elvére épül. Olyan garanciális kínálati rendszert kell létrehozni, amelyben a borászatok kölcsönös ajánlással és összehangolt szolgáltatásokkal jelennek meg a piacon. A Bor-promóciós Kft. által koordinált, évente három alkalommal megrendezett nagyrendezvények (Vince-nap, Pünkösdi Nyitott Pincék, Márton-nap) mellett elengedhetetlen a szezonális oldása kisebb, tematikus akciókkal.

A „*Nyúli BorÁSZok*” márkanév alatt futó évszakos ajánlatok és helyi pincéséták révén a kínálat szervesen illeszkedik a borvidéki naptárhoz, miközben a garantált nyitvatartási idő biztosítása a távolabbról érkező vendégek számára is megbízható élményígéretet jelent. A szolgáltatási lánc zárása érdekében kiemelt feladat a szálláshelyek és pincészetek közötti szoros operatív kooperáció, biztosítva a vendégek színvonalas elhelyezését és a komplex élménycsomagok (szállás, borkóstoló, dülötúra) értékesítését.

A minőségbiztosítás jegyében a „*Nyúli BorÁSZok*” ajánlásával kiválasztott reprezentatív tételek nem csupán termékként, hanem a *település „folyékony nagyköveteiként” funkcionálnak, erősítve a lokális identitást és a borvidéki presztízszt. A borturizmus ily módon Nyúl községben nem csupán egy ágazati termék, hanem a helyi gazdaságfejlesztés és a közösségi kohézió katalizátora, amely a gasztronómiai élményeken keresztül kapcsolja össze a látogatót a tájjal és annak kulturális örökségével.*

A tematikus utak keretében vallási út kialakítása

A vallási turizmus Nyúl község kínálatában a kulturális örökségvédelem és a modern spirituális igények metszéspontjában helyezkedik el. A fejlesztési irány célja a meglévő szakrális infrastruktúra – kiemelten a *nyúli Kereszt-út – integrálása a nemzetközi zarándokút-hálózatokba*. A Szent Jakab Baráti Kör által gondozott *Camino Húngaro (Budapest-Tata-Pannonhalma-Lébény-Pozsony-Wolfsthal)* és a *Camino Benedictus (Tihany-Bakonybél-Pannonhalma-Lébény-Pozsony-Wolfsthal)*

útvonalaihoz való szorosabb kapcsolódás révén a település képessé válik a nemzetközi zarándokforgalom becsatornázására, *kihasználva a Pannonhalma és Lébény közötti stratégiai elhelyezkedését.*

A vallási turizmus értelmezése a szakirodalmi megközelítésekkel összhangban kettős. Szűkebb értelemben a hitbuzgalmi célú, rituális látogatásokat (pilgrimage), tágabb értelemben pedig a kulturális-művészeti értékalapú örökségturizmust foglalja magában (Printz-Markó et al., 2016). A nyúli Kereszt-út, kiegészülve a Mindenszentek templommal és a Szent Donát kápolnával, mindkét szegmens igényeit kiszolgálja. Míg a húsvéti időszak nagypénteki keresztút-járása a hagyományörző, vallási turizmust erősíti, addig az év többi részében az útvonal a csendes elmélyülést kereső túrázók és a barokk egyházi művészet iránt érdeklődők célpontja. Napjainkban egyre népszerűbbek a gyalogtúrák, a zarándoktúrák. A gyalogtúrák zarándoklat egyéni szervezésű, a gyalogos zarándoklat pedig egyházközségi szervezést jelent (Printz-Markó et al., 2016).

A terület turisztikai versenyképességét jelentősen növeli a *Sacra Velo kerékpáros zarándokút-hálózat*hoz való csatlakozás. Ez az együttműködés *nem csupán infrastrukturális kapcsolatot jelent a térség két meghatározó spirituális központjával (Győr és Pannonhalma), hanem bevonja a települést egy modern, digitális alapú desztinációs menedzsment rendszerbe (applikációk, webes platformok).*

A vallási utak fejlesztése során a jövőben kiemelt figyelmet kell fordítani a zarándokbarát szolgáltatások (specifikus szálláshelyek, pecsételőhelyek) minőségbiztosítására és a szakrális terek látogatómenedzsmentjére. Ezen hálózatosodási törekvések révén *Nyúl község a zarándokturizmus térképén nem csupán egy tranzitpontként, hanem önálló spirituális megállóhelyként definiálhatja önmagát, hozzájárulva a helyi értékek megőrzéséhez és a látogatók tartózkodási idejének növeléséhez.*

A tematikus túrák kiegészítéseként Kneipp energiátúra kialakítása

A meglévő természeti kínálat kiegészítéseként javasolt egy 1000 méteres labirintuszerű *Kneipp energiátúra* kialakítása. Ez egy olyan holisztikus élményelem, amely a test, a lélek és a szellem egyensúlyára fókuszál. A termékfejlesztés célcsoportját az egészségtudatos turisták, a kisgyermekes családok, valamint a spirituális elmélyülést keresők alkotják. A modern turizmusban a spirituális motivációk felértékelődése a civilizációs ártalmak ellensúlyozására irányuló törekvés, amely a látogatót a természetes gyógymódok és a belső béke felé orientálja (Smith–Puczko, 2014; Szabó et al., 2025).

A Kneipp-életmód öt pillére (hidroterápia, fitoterápia, egészséges táplálkozás, mozgás és a rend – azaz a lelki harmónia) mentén kialakított *mezítlábás száraztaposó pálya* fizioterápiás hatása tudományosan alátámasztott. Az eltérő alapanyagok felhasználásával készült száraztaposó útvonalán tett mezítlábás séta jótékonyan hat az érrendszerre, az idegrendszerre, az izomzatra, az anyagcserére, a krónikus betegségekre, a hátfájásra, és a lúdtalpra. *Az élményfaktor fokozható az útvonal szakrális-energetikai kijelölésével; a Szent György-vonalak mentén elhelyezett állomások a spirituális turizmus azon szegmensét szólítják meg, amely a szakrális terek gyógyító erejét és a meditatív állapot elérését keresi (Norman, 2011).*

A Szent György-vonalak a szakrális táj értelmezéséhez kapcsolódó kulturális és vallástörténeti diskurzusokban olyan szimbolikus térstruktúrákként jelennek meg, amelyekhez a testi-lelki harmónia, valamint a meditatív állapot megélésének lehetőségét társítják. E szemlélet

szerint az ilyen helyszínek kiemelt szerepet töltenek be a spirituális tapasztalat közvetítésében, ami magyarázatot adhat arra is, hogy számos ősi vallási és zarándokhely – például Lourdes, Fatima, illetve egyes pálos kolostorok – a hagyomány szerint e vonalak mentén jött létre (Devereux, 2000; Reader, 2014).

A nyúli Kneipp energiaút egységét a helyi természeti erőforrások fizikai megjelenítése adja. A taposóösvény burkolóanyagainak megválasztásakor prioritást élveznek a település specifikus kincsei: a lősz és a szőlőmag. Ezek alkalmazása az érzékszervi marketing eszköztárát használva teszi lehetővé a táj „testközeli” megismerését. A további anyagok (folyami kavics, fakéreg, toboz, levendula, nádköteg, kukorica-csutka, cseresznye/meggy mag.) textúrái és illatai komplex ingerforrást biztosítanak.

A projekt megvalósítása során a *lépcsőzetes fejlesztési stratégia* alkalmazandó:

- Rövid távon: a csomópontok kijelölése, alapvető infrastruktúra (padok, árnyékolók) és az interpretációs táblák elhelyezése.
- Közép távon: interaktív játszópark és a táji adottságokba illeszkedő, labirintusserű útvonalvezetés kialakítása.
- Hosszú távon: speciális elvonuló helyek létesítése, amelyek jóga- és meditációs táborok révén a spirituális turizmus magasabb hozzáadott értékű szegmensét is a településre vonzzák.

A kínálat sikerességének elengedhetetlen feltétele a fenntartható üzemeltetés, a megfelelő hulladékkezelési infrastruktúra, valamint a szolgáltatás integrálása a település digitális információs rendszerébe.

Az extrém sportok turizmusa keretében teljesítménytúra útvonal kialakítása

A meglévő természeti attrakciók továbbfejlesztésének egyik kiemelt iránya a *célcsoport-specifikus teljesítménytúrák rendszerének kialakítása*. Az új termékfejlesztési irány (*Nyúlhajtás/Nyúl vadászat*) a „kemény” (hard) és „lágy” (soft) kalandturizmus határmezsgyéjén mozog, ahol a *fizikai kihívás mellett a környezeti edukáció is hangsúlyos szerepet kap*. A kalandturizmus ezen formája napjainkban a turisztikai piac egyik legdinamikusabban növekvő szegmense, amely a *látogatói elköteleződést és a helyi értékek iránti fogékonyságot egyaránt növeli* (Buckley, 2006).

A fejlesztés a már sikeres „Fut a nyúl” futóverseny és a „Sokorói Kalandok” 50/35/15 pünkösdi (pünkösdvásárnap) teljesítménytúra jó gyakorlataira épít. A *stratégiai cél a generációs alapú differenciálás: olyan útvonalak és fizikai terhelési szintek kialakítása, amelyek az életkori sajátosságokhoz és az eltérő erőnléti állapotokhoz (a kisgyermekes családoktól a professzionális sportolókig) igazodnak*.

A Kőköröcsin-körút bázisán nyugvó hálózatot olyan *ügyességi feladatokkal* szükséges kiegészíteni, amelyek az *élménygazdaság* alapelveit követve *interaktív* módon mutatják be a *helyi ökoszisztémát* (pl. talajvizsgálat, ornitológiai ismeretek). Ez az megközelítés lehetővé teszi, hogy a *túra ne csupán sportteljesítmény, hanem értékalapú természetismereti program legyen*.

A fenntartható megvalósítás kritikus pontjai:

- *Infrastrukturális háttér*: az ellenőrzőpontok és ügyességi állomások egységes, tájba illő arculati elemekkel történő kitéblázása, valamint a tervezett kiszolgáló létesítmények integrálása.

- *Termék-kapcsolás*: a teljesítménytúrák szerves összekapcsolása a Kneipp-ösvénnyel és a borterasokkal, ami az aktív regenerációt szolgálja, és közvetlenül hozzájárul a költési hajlandóság növeléséhez.
- *Szállásfejlesztés*: a célcsoport természetközelség-igényét kielégítő, alacsony környezeti terhelésű szálláshelyek (pl. öko-kemping, glamping) létesítése, amely az átlagos tartózkodási idő növelésének alapfeltétele.

A program hosszú távú sikere a folyamatos eseménymenedzsmenten és a digitális platformokon való jelenléten múlik, biztosítva, hogy Nyúl község az aktív turizmust kereső belföldi és regionális piacokon egyedi, professzionálisan szervezett desztinációként jelenjen meg.

A fesztiválturizmus keretében Húsvéti népszokások felelevenítése: Nyúli Húsvéti Hagományőrző Fesztivál

A fesztiválturizmus Nyúl község stratégiájában nem csupán eseti rendezvényszervezést, hanem a helyi identitás megőrzését és a szezonon kívüli turisztikai kereslet generálását jelenti. *A húsvéti ünnepkörre épülő, többnapos rendezvénysorozat a hagyományalapú termékfejlesztés kiváló példája lehet, amely a vallási zárandoklatot, a népi folklórt és a modern sporteseményeket ötvözi. A fesztiválok ezen típusa hozzájárul a település immateriális kulturális örökségének megőrzéséhez, miközben jelentős vonzerőt gyakorol a minőségi élményeket kereső látogatókra (Hunyadi, 2001; Getz–Page, 2016).*

A rendezvény gerincét az alábbiak adják:

- *Hagyományőrző elemek*: a nagycsütörtöki „pilátusverés”, a nagypénteki keresztút-járás és a húsvétvasárnapi zöldágjárás felelevenítése a „lassú turizmus” (Slow Tourism) szemléletmódjához kapcsolódik, ahol a látogató a valódi, autentikus helyi életérzést tapasztalhatja meg.
- *Környezettudatosság és közösségi terek*: Happ (2013) megközelítésével összhangban a fesztivál a szemléletformálás színtere is. A 2021-ben átadott közösségi ház infrastruktúrája lehetővé teszi a környezetbarát technológiák alkalmazását és a különböző generációk közötti tudásátadást.

A programkínálat bővítése a *szórakoztatva tanítás, tanulás elvét* követi: a kosárfonás, a tojásfestés és a gasztronómiai kóstolók *interaktív módon vonják be a turistát a helyi kultúrába. A „Fut a nyúl” futóverseny és a pütkösi „Sokorói Kalandok” közötti időszak lefedése a turisztikai szezonális oldásának stratégiai eszköze lehet, amely hosszabb tartózkodási időt és stabilabb bevételeket generál a helyi szolgáltatóknak.*

A fesztivál fenntarthatóságának záloga a helyi közösség és a szakmai programgazdák kooperációja. *A népi játékok és a „traktoros túrák” nem csupán szórakoztató elemek, hanem a vidéki életmód népszerűsítését szolgáló marketingeszközök is, amelyek a települést, mint élő, értékeit ápoló célpontot pozícionálhatják a belföldi piacon.*

A fesztiválturizmus keretében Szent Donát Fesztivál szervezése

A *Szent Donát Fesztivál* Nyúl község turisztikai naptárának második stratégiai pillére, amely a *szakrális hagyományokat ötvözi a közösségi élményturizmussal. A rendezvény nem csupán egy lokális*

búcsú, hanem a település kulturális tőkéjének (augusztus 7-i Szent Donát ünnepkör) tudatos kiaknázása, amely célzottan a tartózkodási idő meghosszabbítását és a minőségi látogatói szegmens elérését célozza meg. A fesztivál a hagyományalapú innováció eszközeivel revitalizálja a helyi népszokásokat, miközben erősíti a Pannonhalmi Borvidékhez való kötődést (Puczkó–Rácz, 2017).

A rendezvény komplexitását az alábbi strukturális elemek adják:

- *Szagrális és spirituális pillér:* A Szent Donát kápolna szabadtéri oltáránál bemutatott szentmise, valamint a nyúli Kereszt-út bejárásával egybekötött engesztelő zarándoklat a spirituális turizmus iránti növekvő keresletre válaszol. *Szent Donát, mint a borvidék védő-szentje, összeköti a hitvilágot a helyi gazdasági alapokkal, megteremtve a rendezvény autentikus „genius loci”-ját, azaz a hely szellemét.*
- *Gasztronómiai és folklór pillér:* A „Nyúlások” néven kínált helyi boros és nyulas ételek a terroir-szemléletű vendéglátást valósítják meg. A helyi ének-, tánc- és kulturális csoportok fellépései a közösségi identitást erősítik, miközben a látogatók számára a valódi, nem mesterkélt *vidéki életérzést* (autenticitást) közvetítik (Michalkó, 2016).

A fesztivál egyik legfontosabb stratégiai eleme a *kínálat diverzifikációja*. A *sportautó-kiállítás* beemelése a programba – az iskola tornacsarnokában – egyfajta *hid a hagyomány és a modernitás között*. Ez az attrakció képes megszólítani olyan látogatói rétegeket is, akik alapvetően nem vallási céllal érkeznének, így a rendezvény sikeresen hajt végre piacbővítést az eredeti búcsúi kereteken túl.

A Szent Donát Fesztivál fenntarthatóságát a többszintű kooperáció adja: az egyházi közösség, a helyi civil szervezetek és a szakmai programgazdák együttműködése biztosítja a rendezvény színvonalát. *A fesztivál* ily módon nem csupán egy esemény marad, hanem *a település desztinációs imázsának meghatározó elemévé válik, amely a belföldi és a nemzetközi piacon egyaránt pozicionálja Nyúlt, mint értékörző és befogadó közösséget* (Getz–Page, 2016).

Ökowellness kínálat kialakítása

A hosszú távú fejlesztési stratégia egyik legígéretesebb eleme az *ökowellness koncepció* meghonosítása, amely *Nyúl község egyedi táji adottságait (Sárkánylyuk-vízmosás) ötvözi a környezettudatos életmóddal*. Az ökowellness nem csupán egy szolgáltatási csomag, hanem egy olyan holisztikus szemléletmód, amely az egészségmegőrzés mellett a társadalmi felelősségvállalást és az ökológiai lábnyom minimalizálását is alapértékként kezeli. A modern wellness-turizmus ezen iránya a fenntartható fogyasztás és a „lassú turizmus” (Slow Tourism) metszéspontjában helyezkedik el (Puczkó–Smith, 2014).

A termékfejlesztés egyik pillére a *vinoterápia*, amely a borászati ágazatban korábban melléktermékként kezelt törköly és szőlőmag újraértékelésére épül. Ez a megközelítés a *körforgásos gazdaság* elveit ülteti át a turizmusba: *a szőlőmagolaj, a szőlőmagliszt és a vinoterápiás masszázások nemcsak egészségmegőrző hatásúak, hanem a helyi terroir (tájegységi karakter) fizikai megnyilvánulásai is*. Ahogy Gannon (1994) rámutat, az agroturizmus ezen specializált formája a mezőgazdasági folyamatokat alakítja át komplex élményelemmé, közvetlen bevételt generálva a helyi termelőknek.

A kínálat kiegészül a *helyi gyógynövénykultúra revitalizációjával*. A gyógynövényes lábfürdők a gyalogtúrák lezárásaként és a szálláshelyeken elérhető frissítő, regeneráló fürdőcsomagok (muszlinzsákos gyógynövénykeverékek) az *érzékszervi marketing* eszközeivel teszik teljessé a látogatói élményt. *A projekt kiemelt innovatív eleme a biodinamikus mintaterület*, amely a Rudolf Steineri alapokon nyugvó, spirituális és ökológiai szemléletű szőlőművelést mutatja be (Paull, 2011), megszólítva a tudatos fogyasztók legmagasabb szintű igényeit.

A fejlesztés csúcspontja egy helyi geopark kialakítása, amely a Sárkánylyuk-vízmosás földtani és esztétikai értékeire alapozva teremt lehetőséget a környezeti nevelésre. A geopark nem csupán látványosság, hanem közösségi bázis is: a Föld napjához kapcsolódó akciók (szemétszedés, rajzverseny) a helyi lakosságot is bevonják az örökségvédelembe, erősítve a társadalmi fenntarthatóságot. *Ezen komplex, termálvíz nélküli wellness-kínálat révén Nyúl képes egyedi, nehezen másolható pozíciót elfoglalni az országos turisztikai piacon, a „természetes gyógyulás falujaként” definiálva önmagát.*

A gasztronómiai turizmus keretében a borturizmus térségi tematikus fejlesztése

A fenntartható borturizmus kulcsa a *mikroszintű (települési) és a mezo-szintű (borvidéki) kínálat összehangolása*. A stratégiai időszak végére a rekreációs és kulturális portfólió olyan egyedi, speciális szolgáltatásokkal egészül ki, amelyek a szőlő- és borkultúrát mint a térség *megkülönböztető jegyét* (Unique Selling Proposition) pozicionálják. Ennek alapfeltétele az *egységes minőségi kritériumrendszer mentén működő borházak és pincészetek hálózata*, amely képes a nemzetközi piacon is versenyképes szolgáltatást nyújtani.

A nemzetközi gyakorlatban bevált *„együttműködve versenyezni” attitűd* mentén javasolt egy *borászati klaszter* formális vagy informális kialakítása a Pannonhalmi Borvidéken. A klaszterizáció előnye, hogy csökkenti a tranzakciós költségeket, közös marketingfellépést tesz lehetővé, és növeli az innovációs potenciált (Porter, 1998). A folyamat első lépése egy transzparens adatbázis létrehozása, amely a borvidék szereplőinek kínálatát, kapacitásait és specialitásait tartalmazza. Erre alapozva hozható létre a térségi gasztronómiai térkép, amely szervesen integrálja Győr vármegyeszékhely kulturális vonzerejét is.

Szabó (2006) tipológiája alapján a borutak három típusa közül a pannonhalmi térségben – annak relatív „fiatal” jellege miatt – a *tematikus kínálat fejlesztése a legindokoltabb*. *Ez az irány nem csupán a borfogyasztásra fókuszál, hanem azt kulturális és ökológiai élményelemekkel (pl. dűlőtúrák, építészeti örökség, helyi termékek) gazdagítja. A tematikus utak megelőzik az erőforrások szétforgácsolódását, és segítik a látogatók térbeli elosztását a desztináción belül.*

A borvidéki identitás és piaci láthatóság egyik legfontosabb eszköze a *közös márkaépítés*. A borvidék reprezentatív bora (pl. a *pH-érték* elnevezésű koncepció) egységes szakmai paraméterek mentén készülve alkalmas a külső piacok, a gasztronómiai szakma és a borértők bizalmának elnyerésére. Ez a típusú *kollektív marketing* biztosítja, hogy a *kistermelők is megjelenhessenek a magasabb presztízsű piacokon, erősítve a térség gazdasági rezilienciáját és turisztikai vonzerejét.*

A fesztiválturizmus keretében Barokk zenei fesztivál szervezése

A stratégiai ciklus utolsó szakaszában a település rekreációs palettája egy új, magas presztízsű elemmel, a Barokk Zenei Fesztivállal bővül. Ez a fejlesztés az Ansoff-mátrix szerinti diverzifikációs stratégiát valósítja meg: új termékként jelenik meg egy új, kultúrafogyasztó piaci szegmens számára. A projekt alapköve a *Sárkánylyuk-vízmosás egyedi geomorfológiai adottságait kihasználó, természetközeli szabadtéri amfiteátrum és látogatóközpont létrehozása. Az ilyen típusú, specifikus élményhelyszínek kialakítása kulcsfontosságú a desztináció megkülönböztethetősége és a „hely szellemének” (genius loci) kiaknázása szempontjából* (Richards, 2011).

A fesztivál szakmai hitelességét a településen élő zenészművészek filharmóniai kapcsolati tőkéje biztosítja, ami lehetővé teszi a belföldi és nemzetközi elit-kultúrkör megszólítását. A színpad nem csupán a professzionális művészek, hanem a tehetséggondozás színtere is: a művészeti iskolák és ifjú zenészek bemutatkozása a kulturális fenntarthatóságot és a közösségi beágyazottságot szolgálja.

A rendezvény sikeres lebonyolítása és a nemzetközi vendégkör igényeinek kielégítése komplex desztináció-menedzsmentet igényel. Mivel a specifikus szállásigények (minőségi vendégszobák, művészszállások) meghaladhatják a helyi kapacitásokat, a projekt a térségi kooperáció motorjává válik, szorosabbá fűzve a kapcsolatot a környező településekkel és Győr városával. *A fesztivál ily módon gazdasági multiplikátor hatást fejt ki: a jegybevételeken túl növeli a helyi pincészetek, vendéglátóhelyek forgalmát, és erősíti a település „prémium desztináció” jellegét.*

A projekt hosszú távú célja egy olyan évről évre visszatérő *kulturális brand felépítése, amely a barokk zene tisztaságát és a löszfalak drámai környezetét ötvözve válik Nyúl község nemzetközi szinten is elismert kulturális védjegyévé.*

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunk zárásaként a javasolt termékfejlesztési feladatok megvalósulása révén körvonalazódó turisztikai jövőképet vázoljuk fel. Nyúl településen és térségében olyan *differenciált, célcsoport-orientált turisztikai profil alakul ki, amely a helyi közösség számára is elérhető, társadalmilag fenntartható környezetet biztosít. A stratégiai tervezés során azonosított kommunikációs hiányosságok felszámolásával, valamint az aktivizált térségi szervezeti kapcsolatok és együttműködések révén a település képessé válik a belföldi és nemzetközi kereslet hatékony megszólítására.*

A fejlesztési irányok szervesen illeszkednek a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (NTS 2030: MTÜ, 2017) célkitűzéseire, különös tekintettel az országmárka és a desztinációs márkázás egységére. *Nyúl egyedi, megkülönböztető arculata a Pannonhalmi Borvidék kínálatán belül nem csupán kiegészítő elemként, hanem dinamikus fejlődő rekreációs alközpontként jelenik meg. A holisztikus szemléletű, a test-lélek-szellem egyensúlyára építő termékpaletta (ökowellness, Kneipp-túra, szakrális utak) olyan desztinációs versenyképességet eredményez, amely a fenntartható turizmus elveire alapozva biztosítja a térség hosszú távú fejlődését* (Ritchie–Crouch, 2022).

A turisztikai kínálat és a *marketingtevékenység* rendszerszintű integrációjának köszönhetően enyhül a szezonális negatív hatása, stabilizálva a helyi szolgáltatók jövedelmezőségét. A jö-

vőkép megvalósulásának elengedhetetlen feltétele a fogadóképességet javító stratégiai beruházások ütemezett kivitelezése, valamint a helyi menedzsment összefogása. A folyamatos *monitorozás* és a *visszacsatolás* mechanizmusai biztosítják a stratégia rugalmasságát, melynek részletes marketingmix-elemzésével és a kommunikációs eszközrendszer kifejlesztésével egy későbbi publikáció keretében foglalkozunk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ansoff, Igor H. (1957): Strategies for Diversification. *Harvard Business Review*, 35(5), 113–124.
- Bethlendi András, Lentner Csaba, Nagy László (2021): A hazai önkormányzati gazdálkodás fenntarthatósága. *Statisztikai Szemle*, 99(6), 541–571. DOI: <https://doi.org/10.20311/stat2021.6.hu0541>
- Buckley, Ralf (2006): *Adventure Tourism*. CABI Publishing, Oxford.
- Cartographia (2022): Földrajzi világtalasz. *Cartographia Tankönyvkiadó Kft.*, Budapest.
- Darabos Ferenc (2016): A falusi turizmus technológiai fejlesztésének lehetőségei. In: Lőrincz Ildikó (szerk.): *XIX. Apáczai-napok Tudományos Konferencia: Gondolkodási struktúrák és kreativitás*. Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr, 535–545.
- Darabos Ferenc, Happ Éva, Ivancsóné Horváth Zsuzsanna & Printz-Markó Erzsébet (2018): *Nyúl település turisztikai marketingstratégiája 2018–2026*. Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Turizmus Tanszék, Győr.
- Darabos Ferenc, Kőmíves Csaba & Molnar, Elisabeta Ilona (2022): Examination of Holiday Habits in Hungary, with Special Regard to Rural Tourism. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 44(4), 1403–1410. <https://doi.org/10.30892/gtg.44427-959>
- Darabos Ferenc, Printz-Markó Erzsébet (2018): Tasks of the Product-mix in the Marketing Strategy of the Village called Nyúl. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 4(2), 1088–1106. <https://doi.org/10.20319/pijss.2018.42.10881106>
- Devereux, Paul (2000): *The sacred place : the ancient origins of holy and mystical sites*. Cassell PLC.
- Dövényi Zoltán (2010): *Magyarország kistájainak katasztere*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Falk, Martin Thomas – Hagsten, Eva – Lin, Xiang (2022): Domestic tourism demand in the North and the South of Europe in the Covid-19 summer of 2020. *Ann Reg Sci* 69, 537–553 (2022). <https://doi.org/10.1007/s00168-022-01147-5>
- Freyer, Walter (1997): *Tourismus-Marketing*. R. Oldenbourg Verlag, München–Wien.
- Gannon, Agnes (1994): Rural tourism as a factor in rural community economic development for economies in transition. *Journal of Sustainable Tourism*, 2(1–2), 51–60. <https://doi.org/10.1080/09669589409510683>
- Getz, Donald – Page, Stephen (2016): *Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events*. Routledge, London.
- Happ Éva (2013): Rendezvények, nemzedékek – fenntarthatóság a rendezvényszervezésben. In: Lőrincz Ildikó (szerk.): *XVI. Apáczai Napok 2012 Nemzetközi Tudományos Konferencia: Szolidaritás és párbeszéd a nemzedékek között*. Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr, 29–36.
- Happ Éva (2014): Fenntartható turizmus és felelősségvállalás = Sustainable tourism and responsibility. *Gazdaság és Társadalom*, 6(1), 90–101.
- Happ Éva, Ivancsóné Horváth Zsuzsa (2018): A digitális turizmus a jövő kihívása – új szemléletmód a turizmusban. In: Csapó János – Gerdesics Viktória – Töröcsik Mária (szerk.): *Generációk a turizmusban: I. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs, 237–246.
- Hunyadi Zsuzsa (2001): *A fesztiválok közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban*. Magyar Művelődési Intézet / MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.
- Keller Veronika, Printz-Markó Erzsébet (2021): Belföldi utazási kedv járványidőszakban a fiatalok körében. *Polgári Szemle*, 17(1-3), 64–77. DOI: [10.24307/psz.2021.0706](https://doi.org/10.24307/psz.2021.0706)

- KSH, Központi Statisztikai Hivatal (2018): *Statinfo adatbázis*. <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp> (Letöltés dátuma: 2026. 01. 19.)
- Lentner Csaba (2019): *A magyar állampénzügyek fejlődéstörténete a dualizmus korától napjainkig*. Budapest: L'Harmattan Publishing.
- Lentner Csaba (2021): A Covid 19-járvány hatásai a magyar gazdaságra és a fiskális válságkezelés főbb területei. *Új Magyar Közigazgatás*, 14(3), 1–8.
- Míchalkó Gábor (2016): *Turizmológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MTÜ, Magyar Turisztikai Ügynökség (2017): *Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030*. Budapest.
- NGM, Nemzetgazdasági Minisztérium (2016): *Üzleti terv, ökológiai bemutatótér és látogatóközpont kialakítása Nyúl községben (TOP-1.2.1-15)*. Budapest.
- Norman, Alex (2011): *Spiritual Tourism: Travel and Religious Practice in Western Society*. Continuum Advances in Religious Studies, 4
- Pannónia Kincse LEADER Egyesület (2011): *Helyi Vidékfejlesztési Stratégia*. Pannónia Kincse LEADER Egyesület, Nyúl. https://pkle.hu/wp-content/uploads/03_VI_Helyi_Videkfejlesztési_Strategia.pdf (Letöltés dátuma: 2026. 01. 19.)
- Paull, John (2011): Biodynamic agriculture: The journey from Koberwitz to the World, 1924–1938. *Journal of Organic Systems*, 6(1), 27–41.
- Pirisi Gábor (2023): Reziliencia a hazai településfejlesztésben és -tervezésben. *Pólusok, Zöld Külön-szám*, 4(2), 31–46. <https://doi.org/10.15170/PSK.2023.SI.03>
- Pénzügyminisztérium (2021): *Terület- és Településfejlesztési Operatív Program Plusz (TOP Plusz) 2021–2027*. Hivatalos programdokumentum. <https://www.palyazat.gov.hu/programok/szechenyi-terv-plusz/top-plusz> (Letöltés dátuma: 2026. 01. 19.)
- Porter, Michael E. (1998): *Clusters and the New Economics of Competition*. Harvard Business Review, vol. 76., no. 6., 77–90.
- Printz-Markó Erzsébet, Cséve Dominika, Fehér Csilla, Ferenczi Ágnes Marina, Hofstädter Vivien, Késmárky Flóra Kata, Kostyik Dóra, Radics Mercédesz Rebeka, Tancsics Aliz, & Erdős, Lilla. (2016): *A magyarországi vallási turizmus modellezése*. In Zsuzsa Ivancsóné Horváth & Ferenc Darabos (Szerk.). *Turizmus és innováció: VIII. Nemzetközi Turizmus Konferencia 2016 – Tanulmányok* (pp. 339–348). Széchenyi István Egyetem, Győr
- Puczko László – Smith, Melanie (2014): *Health and Wellness Tourism*. (2nd ed.). Routledge, London.
- Puczko László, Rátz Tamara (2017): *Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszerei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Reader, Ian (2014): *Pilgrimage in the marketplace*. Routledge.
- Rechnitzer János (2016): *A területi tőke a városfejlődésben. A GYŐR-KÓD*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Richards, Greg (2011): *Creativity and Tourism: The State of the Art*. *Annals of Tourism Research*, Vol. 38, Issue 4, 1225–1253. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.07.008>
- Ritchie, J. R. Brent, – Crouch, Geoffrey I. (2022): *The Competitive Destination: A sustainable tourism perspective*. CABI Publishing, Oxon – New York.
- Smith, Melanie Kay – Puczko László (2014): *Health, Tourism and Hospitality: Spas, Wellness and Medical Travel*. Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9780203083772>
- Szabó Géza (2006): A borturizmus Magyarországon. In: Aubert Antal (szerk.): *Magyarország idegenforgalma: Szakkönyv és atlasz*. Geographia Kiadó, Budapest, 38–41.
- Szabó Zoltán, Hojcska, Ágnes Erzsébet & Bujdosó Zoltán (2025): A multi-aspect decision-making approach, for regional developments based on Hungarian natural-healing factors. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 70, 67–84. DOI 10.12775/bgss-2025-0039.
- Talent-Plan Kft. (2017): *Nyúl község integrált településfejlesztési stratégiája*. Talent-Plan Kft., Győr.
- Turizmus Online (2018): *Felívelőben Szlovákia turizmusa*. http://turizmusonline.hu/kulfold/cikk/feliveloben_szlovakia_turizmusa (Letöltés dátuma: 2026. 01. 19.)
- Wien Statistik (2018): *Ankünfte in Wiener Beherbergungsbetrieben nach Herkunftsändern*. <https://www.wien.gv.at/statistik/wirtschaft/tabellen/ankuenfte-laender-zr.html> (Letöltés dátuma: 2026. 01. 19.)

Keller Veronika – Ercsey Ida – Printz-Markó Erzsébet

Életstílus-applikációk használatának és technológiai elfogadásának magyarországi vizsgálata a győri Széchenyi István Egyetem hallgatói körében

Usage and Technology Acceptance of Lifestyle Applications in Hungary: An Analysis of Students at Széchenyi István University (Győr)

Összefoglalás

A mobil egészségügyi (m-health) alkalmazások térnyerése új lehetőségeket teremt az egészségtudatos magatartás támogatásában és a prevenció erősítésében, ugyanakkor felveti a felhasználói elfogadás és a hosszú távú használhatóság kérdését. Jelen tanulmány célja az életstílus-applikációk használatának és elfogadásának vizsgálata, különös tekintettel a használhatóság, az elégedettség és az észlelt egészségügyi hatások összefüggéseire. A kutatás kvantitatív és kvalitatív módszerek kombinációjára épül, amelynek keretében a MAUQ kérdőív hazai adaptációja, valamint felhasználói interjúk kerültek alkalmazásra. A kutatást a győri Széchenyi István Egyetem hallgatói körében végeztük. A vizsgálat átfogó jellegű, mivel az egyetem beiskolázási közege országos lefedettségű, így az eredmények releváns betekintést nyújtanak a hazai egyetemista populáció egészség-magatartásába. Végezetül a vizsgálat részeként megvalósult egy specifikus használhatósági kérdőív validálása is. A 348 fős mintát az egyes alkalmazástípusoknak (Strava, Yazio, Calm) megfelelő felhasználói csoportokon keresztül értük el. Az empirikus eredmények rámutatnak arra, hogy az m-health alkalmazások hozzájárulhatnak az egészség-magatartás pozitív irányú változásához, különösen a fizikai aktivitás és a táplálkozási szokások területén. A technológiaelfogadási modell (TAM) alapján a használhatóság

DR. KELLER VERONIKA PHD, egyetemi docens, kellerv@sze.hu; DR. ERCSEY IDA PHD, ny. egyetemi docens, ercsey@sze.hu; Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Vezetéstudományi és Marketing Tanszék, Győr oktatói; DR. PRINTZ-MARKÓ ERZSÉBET PHD, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Egészség- és Sporttudományi Kar Pszichológia és Egészségügyi Menedzsment Tanszék, Győr, tudományos főmunkatárs, Fürdővárosok Tudományos Kutatóintézet, Hévíz, printz-marko.erzsebet@sze.hu

és az észlelt hasznosság meghatározó tényezői az alkalmazások elfogadásának. A tanulmány eredményei nemcsak a hazai m-health kutatásokhoz járulnak hozzá, hanem gyakorlati iránymutatást is kínálnak az életstílus-applikációk fejlesztése és alkalmazása számára.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: I12, I19, O33, M15

Kulcsszavak: m-health alkalmazások, életstílus applikációk, használhatóság, technológiaeelfogadás, felhasználói elégedettség, egészség-magatartás

Summary

The rapid expansion of mobile health (m-health) applications has created new opportunities for supporting health-conscious behavior and strengthening preventive health practices, while simultaneously raising questions regarding user acceptance and long-term usability. The aim of this study is to examine the use and acceptance of lifestyle applications, with particular emphasis on the relationships between usability, user satisfaction, and perceived health outcomes. The research is based on a mixed-methods approach, combining quantitative and qualitative methods, including the Hungarian adaptation of the MAUQ questionnaire and user interviews. The research was conducted among students of Széchenyi István University in Győr. The study is comprehensive in nature, as the university's catchment area draws students from across Hungary; thus, the results offer relevant insights into the health behavior of the Hungarian university student population. Finally, a specific usability questionnaire was validated using a sample of 348 participants recruited via user groups associated with specific applications (Strava, Yazio, and Calm). The empirical findings indicate that m-health applications can contribute to positive changes in health behaviour, particularly in physical activity and dietary habits. Drawing on the Technology Acceptance Model (TAM), the results demonstrate that usability and perceived usefulness are key determinants of application acceptance. The findings of the study contribute to the Hungarian m-health research literature while providing practical guidance for the development and implementation of lifestyle applications.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: I12, I19, O33, M15

Keywords: m-health applications, lifestyle applications, usability, technology acceptance, user satisfaction, health behaviour

BEVEZETÉS

Az m-health az egészségügyi szolgáltatásokra utal a mobil eszközök használatán és megerősítésén keresztül. Ahogy az internethasználók fokozatosan mobil eszközökre váltanak, a mobilinternet ma már a világ teljes internetes forgalmának közel 59%-át teszi ki (Statista 2024b). A legfrissebb becslések alapján a magyarországi okostelefon-használati arány 83%, az Európában mért átlagos, 79 százalékos adathoz képest (Statista 2024a). A világszerte közel 6,5 milliárd okostelefon-felhasználó (Statista, 2024b) ígéretes piaci potenciált nyújt az m-health piac számára.

Az applikációk éves letöltési száma 257 milliárd volt 2023-ban (Statista, 2024d). Az m-health applikációk úgy definiálhatók, mint „az okostelefonokba beépített szoftverek az egészségügyi eredmények, az egészségügyi kutatások és az egészségügyi szolgáltatások javítása érdekében” (Nouri et al., 2018). A laptopokon és számítógépeken keresztül közvetített egészségügyi beavatkozásokhoz képest az m-health alkalmazások olcsóbb és ezáltal könnyebben elérhető platformot jelentenek.

A túlsúly napjaink egyik legsürgetőbb közegészségügyi problémája (WHO, 2024). Jelenleg világszerte több mint 2 milliárd ember érintett (több mint 1 milliárd az elhízottak aránya), és az előrejelzések szerint a számok tovább fognak emelkedni. A felnőttkori elhízás az egyik leggyakoribb betegséget kiváltó ok, 2019-ben a 15 éves vagy annál idősebb magyar állampolgárok közel negyede volt elhízott (KSH, 2019). A mobiltelefonok és más okosleeszközök egészségügyi célú használata egyre gyakoribbá vált és az elérhető m-health alkalmazások többsége a testsúllyal kapcsolatos magatartást célozza meg. Ezen kívül a mobilalkalmazás-alapú beavatkozások hatékonynak bizonyultak az étrenddel kapcsolatos egészségügyi eredmények javításában és ezeknek a beavatkozásoknak a hatása hasonló a hagyományos, nem digitális beavatkozásokhoz képest (Villinger et al., 2019).

Több ezer applikáció érhető el mind a fogyasztók, mind az egészségügyi szakemberek számára. A leggyakoribb egészséggel kapcsolatos alkalmazások közé tartoznak az életstílus applikációk (Lifestyle = LS), amelyek magukban foglalják pl. a fitness-, a táplálkozási és diétás, illetve a meditációs applikációkat. Világviszonylatban a felhasználói penetráció mértéke a digitális fitness és jóllét kategóriában 14,63%, ehhez képest az európai és a magyar felhasználókra vonatkozó használati arány szinte megegyezik a 27,04% és a 24,65%-os aránnyal (Statista 2024c).

Világszerte számos kutatást végeztek az m-health applikációkkal kapcsolatban, és az eredmények azt mutatják, hogy a jól megtervezett m-health alkalmazások képessé tehetik a betegeket egészségük menedzselésére, javíthatják a gyógyszeres kezelést, és csökkenthetik az egészségügyi ellátás költségeit. Krebs és Duncan (2015) tanulmánya azonban rámutatott, hogy az m-health applikációk felhasználóinak közel fele különböző okok – magas adatbeviteli terhelés, használhatósági probléma, az érdeklődés elvesztése, az alkalmazások rossz használhatósága – miatt hagy fel bizonyos m-health alkalmazások használatával. Ezek a tények jelzik a mobilalkalmazások jó használhatóságának fontosságát.

Az m-health applikációk az egészségfejlesztés hatékony formáját jelentik, de a hazai szakirodalomban kevés kutatás folyik arról, hogy ezek használatát hogyan lehet terjeszteni (Meskó et al., 2017; Kovács–Várallyai 2021; Ercsey–Keller, 2023). Az egészségügyi mobilapplikáció használati szándékát, az iránta megnyilvánuló attitűdöt és motivációt vizsgálták magyar fiatal felnőttek körében elsősorban a technológia elfogadás-modellre építve (Kovács–Várallyai 2021). Kutatásunk elsődleges célja, hogy megvizsgáljuk az egészségügyi applikációk értékelésére kidolgozott nemzetközi kérdőív (MAUQ: m-health application usability questionnaire, mobil egészségügyi applikációk használhatóságát vizsgáló kérdőív) hazai adaptációjának lehetőségét. Az elméleti háttér bemutatását követően egy négy szakaszból álló empirikus kutatás eredményei kerülnek bemutatásra, ami alapján kidolgozásra került az életstílus applikációk használhatóságát mérő kérdőív (LAUQ: lifestyle application usability).

ELMÉLETI HÁTTÉR

A mobil egészségügyi alkalmazásokkal olyan területeken végezhető el feladatok, mint a wellness-menedzsment, a magatartás megváltoztatása, az egészségügyi adatok gyűjtése, a betegségkezelés, az öndiagnosztika és a rehabilitáció, valamint elektronikus betegportálként és gyógyszeres emlékeztetőként működhetnek (Kao–Liebovitz 2017; Lányi–Törőcsik, 2022). Az egészségügyi gyakorlatban az m-health alkalmazásoknak különböző kategóriái vannak, melyek közül az *életstílus- és jóllét-alkalmazások* adják a piacon lévő összes m-health alkalmazás kétharmadát. Az életstílus applikációk olyan fitnessz-alkalmazásokat tartalmaznak, amelyek az aktív, sportos időtöltés eredményeinek észlelésére, követésére, elemzésére és megosztására szolgálnak. Ezen kívül magában foglalja a táplálkozási és diétás alkalmazásokat is, amelyek segítségével a felhasználók elemezhetik táplálkozási magatartásukat, és nyilvántartást vezethetnek étkezési szokásaikról az egészség javítása érdekében. Fehér és szerzőtársai (2022) megállapítják, hogy a táplálkozási döntésekben egyre fontosabb szerepet tölt be a mobilos applikációk hatékonysága. Az életstílus alkalmazások kiváló lehetőséget kínálnak a megelőzésen alapuló ellátás ösztönzésére (McKay et al., 2019). Az ilyen megelőző alkalmazásokban való részvétel növelésével a közegészségügy nagymértékben javulhatna, és kevesebb embernek kellene egészségügyi szolgáltatásokat igénybe venni kezelésük céljából.

A lakosság nagy része azonban még nem használ egészség-célú mobil alkalmazásokat (Lányi–Törőcsik, 2022), táplálkozási alkalmazásokat (Conway et al., 2016; Ernsting et al., 2017; König et al., 2018). Használatuk népszerűsítéséhez és ezáltal a bennük rejlő lehetőségek kiaknázásához további ismeretekre van szükség a táplálkozási alkalmazások elfogadását támogató és ellenző okokról, valamint a tartós használatról. A hordható egészségügyi eszközök (pl. fitnesszkövetők, okosórák) területén végzett kutatások számos okot mutattak ki az eszközök használatára, tartós használatára és elhagyására, például egészségi állapottal, egészséggel kapcsolatos célok, (de)motiváció, észlelt hasznosság, mérési pontatlanság, használhatóság, kényelem, hozzáférhetőség és magánélet (Simblett et al., 2018; Attig–Franke 2020; Kovács–Várallyai 2021). König et al., (2018) szakirodalom feldolgozása alapján megállapította, hogy a fitnessz-alkalmazások általában népszerűbbek, mint a táplálkozási alkalmazások, amit a magyarországi piaci adatok is alátámasztanak (Statista, 2024c).

Az m-health applikációk használatának elemzése során a „használat” három szempontot foglal magában (Shabir et al., 2022), amelyeknek fontos szerepe van az applikációk sikeres terjesztésében: elfogadás, elköteleződés, és megtartás. Zhang és Xu (2020) bebizonyította, hogy a könnyű használhatóság az egyik döntő tényező, amely meghatározza a felhasználók megtartását. Ez a könnyű használat elősegíthető olyan interfészek fejlesztésével, amelyek lehetővé teszik a felhasználók számára a tartalom egyszerűbb elérését (Nour et al., 2019; Lieffers et al., 2018). A vizuális segédeszközök, képek beépítése megkönnyítheti a felhasználók számára az életstílus applikációk tartalmának megértését (Régnier et al., 2018). Az információt tömörebben és érthetőbben közvetítő funkciók csökkentették az életstílus alkalmazások használatához szükséges időt és erőfeszítést (Brewer et al., 2019; Jones et al., 2019). A tanulmányok rávilágítottak arra, hogy a vonzó design növelheti annak valószínűségét, hogy egy alkalmazást használnak (Tang et al., 2015; Chan et al., 2017).

Az applikációk használhatóságának tesztelése leggyakrabban *használhatósági kérdőívek* segítségével történik, mivel ez az eszköz felhasználóbarát, az adatelemzés intuitív (Sevilla-Gonzalez et al., 2020), és egyértelműen jelzi, hogy egy alkalmazás használható-e, elegendő vagy elégtelen (Broekhuis et al., 2021). Az m-health alkalmazás használhatóságát mérő speciális eszköz (mHealth app usability questionnaire = MAUQ) fejlesztése során szerzők ezekre a korábbi használhatósági kérdőívekre (PSSUQ, SUS) építettek és az empirikus teszteléssel három dimenziót azonosítottak, könnyű használhatóság és elégedettség, rendszer információ-rendezés, és a hatékonyság (Zhou et al., 2019).

Zhou et al. (2019) a MAUQ *négy változatát* fejlesztette ki, egyrészt az alkalmazás típusával összefüggésben az interaktív és az önálló alkalmazások tesztjét, másrészt az alkalmazás célfelhasználója alapján a beteg és a szolgáltató által használható kérdőívre. Így az m-health applikációk használhatósági kérdőívének négy különböző változatára van szükség a különböző felhasználók (betegek vagy egészségügyi szolgáltatók) és a különböző interakciós módok (interaktív vagy önálló) számára tervezett m-egészségügyi alkalmazások használhatóságának értékeléséhez. A MAUQ önálló változatának használhatósági méréséhez az amerikai válaszadóknak (128 fő) hat feladatot kellett elvégezni a Fitbit alkalmazás segítségével, például kézi adatbevitel, célok kitűzése, önellenőrzés. Ez a skála érvényes és megbízható mérőeszköz, 18 tételből áll, és három alskálát tartalmaz: „Könnyű használhatóság” (5 tétel, Cronbach $\alpha=0,847$; „Az applikációt könnyű volt használni.”), „Interfész és elégedettség” (7 tétel, Cronbach $\alpha=0,908$; „A navigáció konzisztens volt, amikor képernyőt váltottam.”), „Hasznosság” (6 tétel, Cronbach $\alpha=0,717$; „Az app hozzájárult a hatékony egészségmegőrzéshez.”).

A MAUQ önálló, betegekre vonatkozó kérdőívét lefordították egy malajziai primer kutatáshoz, és a statisztikai eredmények megbízhatóan igazolták a MAUQ skála adaptációját (Mustafa et al., 2021). Zhao et al. (2022) legújabb kutatásával megalapozta a MAUQ kínai változatának bevezetését az interaktív m-health alkalmazás használhatóságának vizsgálatához a páciensek körében.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A kutatás célja az életstílus applikációk használatának feltérképezése, a használhatóság dimenzióinak azonosítása magyarországi körülmények között. Vizsgáltuk, hogy az eltérő életstílus applikációk (fitness, étrend, relaxációs) használhatósági dimenziói között milyen eltérés adódik, illetve az applikációk egészségre gyakorolt hatása milyen formában jelenik meg, nevezetesen a hasznosság, hatékonyság milyen szempontok alapján kerül értékelésre.

K1: Van-e különbség a MAUQ skála dimenzióinak (használat könnyűsége, az app felületével való elégedettség, a hasznosság megítélése) megítélése között LS alapján?

K2: Milyen hatással vannak az alanyok által használt applikációk az egészség szubjektív megítélésére és a jövőbeli használati szándékra?

K3: Milyen szempontok alapján értékeli a felhasználók az applikációkat? Hogyan alakul a pozitív, semleges és negatív vélemények aránya?

K4: Milyen tételeket tartalmaz a LAUQ skála magyar változata?

MÓDSZERTAN

Megalapozó kutatás

Az első és a második kutatási kérdés vizsgálatához az idősoros kvázi kísérleti módszert alkalmaztuk, amit a győri Széchenyi István Egyetem egészségügyi szervező alapszakon tanuló hallgatói körében bonyolítottunk le. A 2021-es tanév őszi félévében, 14 héten keresztül, 22 hallgató végezte el az életmód appok értékelését kérdőíves kutatás keretében. A hallgatók körében két fókuszcsoportos vizsgálatot végeztünk, egyet az első héten, egyet pedig a 14. héten, aminek célja az egészségi állapotuk feltárása, illetve az applikációk használata miatt bekövetkezett állapotváltozás azonosítása voltak. Emellett lefordítottuk a MAUQ kérdőívet és azt is kitöltötték a kvázi kísérlet befejezésével 2021 decemberében. Az alanyok mind androidos készülékkel rendelkeztek és korábban nem használtak semmilyen m-health alkalmazást.

Online tartalomelemzés

A harmadik kutatási kérdés megválaszolása egy online tartalomelemzés segítségével történt. 2022 júniusában elvégeztük a győri Széchenyi Egyetem hallgatók által választott 16 applikációhoz kapcsolódó Google Play Áruházban elérhető vélemények kvalitatív és kvantitatív tartalomelemzését. Három applikáció, azaz két sport (Garmin Connect, 30 napos Fitness kihívás) és egy táplálkozás (Yazio) app esetében a nagyszámú vélemények miatt a 2022-ben (2022. január 1. és június 22. közötti időszakban) elérhető kommenteket elemeztük.

Kvalitatív kutatás

A kutatás következő szakaszában 3 fókuszcsoportos interjút készítettünk a győri egyetemista hallgatók körében 2023 tavaszán. A résztvevők alapvetően másodéves rekreáció- és életmód alapszakos nappali tagozatos hallgatók voltak, akiknek a jövőbeni hivatásában az egészséges életmód és hozzá kapcsolódó mozgásos és sport-tevékenységek prioritást élveznek. A második évfolyamon már kellő ismerettel rendelkeznek az egészséges életmódról. A fókuszcsoportos interjúkat csendes helyszínen, szemináriumi teremben végeztük, és minden interjú körülbelül 80–90 percig tartott. Az interjúk szövegét rögzítettük, majd legépeztük. Minden átiratot a szerzők átnézték és ellenőrizték. Az adatokban szereplő témák azonosítására tematikus elemzést alkalmaztak. Majd a kvalitatív interjúk eredményei alapján meghatároztuk azokat a változtatásokat, amit az eredeti MAUQ skála tételein szükséges változtatni.

Kvantitatív kutatás

Végezetül a korábbi kutatási eredmények alapján kidolgozott életstílus applikációk használatosságát mérő kérdőív tesztelése történt 348 fő körében, akiket a különböző applikációkhoz kapcsolódó csoportokban (Strava, Yazio, Calm) értünk el. A minta megoszlása nagyjából

egyenletes a három nagy életmód applikáció tekintetében. A minta demográfiai megoszlása az alábbiak szerint alakult:

- Nem: 58,9% nő és 41,1% férfi;
- Életkor: 10,6% 13 és 17 éves, 43,1% 18-29 éves, 17,2% 30-39 éves, 17,5% 40-49 éves és 11,5% 50 év feletti;
- Iskolai végzettség: 23,3% alapfokú, 18,1% szakmai képesítésű, 37,6% érettségivel rendelkező és 21% felsőfokú iskolai végzettségű;
- Lakóhely típusa: 22,1% községben, vagy falun; 29,9% városban, 20,4% megyeszékhelyen és 27,6% fővárosban él.

A kutatási folyamatokat foglalja össze az 1. táblázat.

1. táblázat: Az LS applikációk vizsgálatára használt kutatási módszerek

Empíria (22 LS app)	Kvázi kísérlet (2021. szept.– dec., 14 hét)	Google Play (2022.06.22.)	Kvalitatív interjú (2023. április)	Kvantitatív kutatás (2023. dec.) 348 fő
6 sport- és fitnesz tevékenységmérő	10 fő	765 vélemény	16 fő	105 (Strava) 30,2%
4 étrend és táplálkozás app	6 fő	1275 vélemény	11 fő	109 (Yazio) 31,3%
6 stresszoldó- és relaxációs app	6 fő	795 vélemény	5 fő	134 (Calm) 38,5%
ÖSSZESEN	22 fő	2805 vélemény	32 fő	348 fő

Forrás: Saját összeállítás

Az adatelemzés SPSS statisztikai szoftverrel történt, az első kutatási kérdés megválaszolásához ANOVA módszert, a második esetében pedig páros mintás t-próbát, valamint a kvalitatív kutatás eredményeit vettük figyelembe. A 3. kutatási kérdésekhez kapcsolódó Google Play vélemények elemzése tematikus kódolással, illetve szintén SPSS-el történt és egyváltozós statisztikai elemzéseket, illetve t-próbát (applikációval való általános elégedettség a kísérlet során, Google Play értékelés). A 4. kutatási kérdés megválaszolásához figyelembe vettük a kvalitatív interjúk eredményeit, aminek feldolgozása szintén a tematikus elemzéssel történt. Végezetül a LAUQ skála tesztelése kvantitatív kutatás segítségével történt a 3 legnépszerűbb életmód applikáció (Strava, Yazio, Calm) használói körében. A kérdőív egyes tételeinek azonosítása érdekében feltáró faktorelemzést végeztünk.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

K1: Van-e különbség a MAUQ skála dimenzióinak (használat könnyűsége, az app felületével való elégedettség, a hasznosság megítélése) megítélése között LS alapján?

A kvázi kísérletben résztvevő alanyok leginkább a könnyű használattal elégedettek és legkevésbé az app felületével, illetve annak hasznosságának megítélésével. Korábbi kutatásokban, a felnőtt né-

pesség (Zhou et al., 2019), és az egyetemisták (Mustafa et al., 2021) körében végzett empirikus felmérések is hasonló minősítést eredményeztek a fitness applikációk használhatóságának megítélésében. A könnyű használat leginkább az étrend-és táplálkozás appok kapcsán mutatkozott meg. Szintén ezeknek az appoknak tulajdonítják a legnagyobb hasznosságot. Legnagyobb elégedetlenség a stresszoldó- és relaxációs appok esetén volt tapasztalható (2. táblázat). Ugyanakkor nincs szignifikáns különbség a használhatóság dimenzióinak megítélése és az LS app között. A fejlesztőknek érdemes lenne nagyobb figyelmet szentelni az appok felületének fejlesztésére, a design-ra, a rendszerezésre, vagyis ergonómiai szempontokra.

2. táblázat: A kísérlet során használt életstílus appok értékelése a MAUQ skála alapján

Életstílus appok	Használat könnyűsége	Az app felületével való elégedettség	Hasznosság
Sport és fitness tevékenységmérő appok (6*) (10***)	6,02 (1,33**)	5,81 (1,31**)	5,85 (1,69**)
Étrend és táplálkozás appok (4*) (6***)	6,63 (0,55**)	6,26 (0,81**)	6,41 (0,64**)
Stresszoldás és relaxációs appok (6*) (6***)	5,53 (2,36**)	4,57 (1,73**)	4,77 (2,56**)
Összesen (22***)	6,23 (0,48**)	5,88 (1,25**)	5,90 (1,50**)
F statisztika (p)	0,85 (0,48)	1,96 (0,15)	0,81 (0,50)

*a vizsgált appok száma; ** szórás; ***értékelők száma
 Forrás: Saját kutatás, kvázi kutatás, n=22 fő

K2: Milyen hatással vannak az alanyok által használt applikációk az egészség szubjektív megítélésére és a jövőbeli használati szándékra?

Összességében a kísérleti alanyok elégedettek az életstílus applikációkkal (6,36; szórás: 0,78). A kísérleti alanyok közül 16-an számoltak be pozitív hatásokról, ami közül elsődlegesen a fizikai és a mentális egészség javulását, a jó közérzetet és az aktivitást emelték ki. Az applikációhasználat miatt kialakult egészségjavulás szignifikáns ($t=-4,55$; $p=0,00$), ami jellemzően a sport- és a táplálkozás appok esetében figyelhető meg (3. táblázat). Az életstílus applikációk egészségre gyakorolt pozitív hatása igazolást nyert a kvázi kísérlet eredményei által. Biztató, hogy 17-en tervezik az appok további használatát, ugyanakkor izgalmas kutatási kérdésnek számít az applikációk elfogadása és tartós használata, a napi rutinba való beépülése. E kérdés megválaszolása érdekében *tervezünk egy kvalitatív, mélyinterjú vizsgálat lefolytatását*, ahol a kísérletben résztvevő alanyok a kísérletet követően (1 év múlva) számolnak be az applikáció használatáról, és a nem használat okairól.

3. táblázat: Az észlelt egészségi állapot változása

Életstílus appok	Észlelt egészség a kísérlet kezdetekor (1. hét)	Észlelt egészség a kísérlet befejezésekor (14. hét)	t-statisztika (p)
Sport és fitness tevékenységmérő appok (6*) (10***)	4,03 (1,94**)	6,02 (1,03**)	-3,05 (0,01)
Étrend és táplálkozás appok (4*) (6***)	4,00 (1,78**)	6,33 (0,81**)	-2,53 (0,05)
Stresszoldás és relaxációs appok (6*) (6***)	4,33 (1,52**)	5,33 (1,15**)	-1,73 (0,22)
Összesen (22***)	4,22 (1,63**)	6,00 (0,97**)	-4,55 (0,00)

*a vizsgált appok száma; ** szórás; ***értékelők száma

Forrás: Saját kutatás

Hazai és nemzetközi kutatások is rávilágítottak, hogy az m-health applikációk használata jelentősen hozzájárul az életminőség javulásához. Az életstílus appok hozzájárulnak az egészséges, stresszmentes életvitelhez, így ezek használata segítheti a prevenciót és ezen keresztül az egészségügyi ellátórendszer terheit.

K3: Milyen véleményeket tesznek közzé a 16 vizsgált applikációval kapcsolatban a Google Play áruházban? Hogyan alakul a pozitív, semleges és negatív vélemények aránya?

A felhasználók általában elégedettek az alkalmazásokkal. Az emberek hajlandóak megosztani az elemzett alkalmazásokkal kapcsolatos negatív és pozitív tapasztalataikat. Összesen 2835 hozzászólást elemeztünk. A negatív megjegyzések a frissítési problémákkal, az alkalmazás árával (pro verzió), az ingyenes verziókban található hirdetések számával voltak kapcsolatosak. A semleges megjegyzések néhány hiányzó funkciót, illetve az alkalmazás működésével kapcsolatos problémákat fejeztek ki. A pozitív megjegyzések az egészségi állapot javulásával, a célok elérésével, az általános elégedettséggel, a pozitív kötődéssel és az alkalmazás ajánlására való hajlandósággal voltak kapcsolatosak (1. ábra).

1. ábra: A tartalomelemzés során azonosított szempontok

Negatív vélemények (★, ★★)	Semleges vélemények (★★★)	Pozitív vélemények (★★★★, ★★★★★)
☐ Frissítési problémák	☐ Hiányzó funkciók	☐ Egészségi állapot javulása
☐ Pro változat ára (drága)	☐ Használat során felmerülő problémák	☐ Egyéni célok elérése
☐ Hirdetések, reklámzaj az ingyenes változatban	☐ Pontatlan mérés	☐ Általános elégedettség
☐ Korábban tárolt adatok elvesztése		☐ Ajánlási hajlandóság
		☐ Pozitív érzelmek

Forrás: Saját összeállítás

Az összes elemzett alkalmazás esetében a hozzászólók ötleteket fogalmaztak meg arra vonatkozóan, hogyan lehetne tökéletes alkalmazást készíteni, amely segítené a felhasználóbarát felület kialakítását, és a célok elérését. Figyelembe véve a negatív kommentek arányát, az egyéb egészségmegőrző alkalmazások és a táplálkozási alkalmazások esetében volt a legmagasabb. A felhasználók főként a stresszoldó és relaxációs, valamint a fitness alkalmazások esetében fejezték ki általános elégedettségüket és pozitív tapasztalataikat (4. táblázat).

4. táblázat: Az életmód-alkalmazásokhoz kapcsolódó vélemények a Google Play áruházban

Életstílus appok	Negatív vélemények aránya (★, ★★)	Semleges vélemények aránya (★★★)	Pozitív vélemények aránya (★★★★, ★★★★★)
Sport és fitness tevékenységmérő appok (6*)	14,1% (108**)	6,4% (49**)	79,5% (608**)
Étrend és táplálkozás appok (4*)	18,8% (240**)	8,6% (109**)	72,6% (926**)
Stresszoldás és relaxációs appok (6*)	11,0% (36**)	4,6% (15**)	84,4% (275**)
Egyéb egészségmegőrző appok (3*)	17,7% (83**)	6,4% (30**)	75,9% (356)
Összesen (22***)	16,5% (467**)	7,1% (203**)	76,4% (2165**)

*a vizsgált appok száma; **vélemények száma

Forrás: Google Play áruház 2022. június 22-ei adatai alapján

A szerzők egymintás t-próbát alkalmaztak a kísérleti alanyok körében a választott alkalmazásokkal való általános elégedettség vizsgálatára. Egyetlen esetben volt szignifikáns különbség a kísérletben résztvevő alanyok általános elégedettsége és a Google Play Áruházban

kifejezett értékelésük között, a sport-és fitnessz appok kapcsán (5. táblázat). A Google Play értékelők magasabb szintű elégedettséget fejeztek ki, mint a kísérleti alanyok.

5. táblázat: Az alkalmazásokkal való általános elégedettség összehasonlítása a kísérleti alanyok és a Google Play felhasználók értékelése alapján

Életstílus appok	Általános elégedettség (1-7)	Általános elégedettség (1-5)	Google Play elégedettség (1-5) teszt érték	t-statisztika (p)
Sport és fitnessz tevékenységmérő appok (6*) (10***)	6,10 (0,87**)	4,40 (0,51**)	4,76 (0,12**)	-2,20 (0,05)
Étrend és táplálkozás appok (4*) (6***)	6,50 (0,83**)	4,67 (0,51**)	4,65 (0,17**)	0,07 (0,94)
Stresszoldás és relaxációs appok (6*) (6***)	6,33 (0,57**)	4,33 (0,57**)	4,63 (0,25**)	-0,89 (0,46)

*a vizsgált appok száma; ** szórás; *** értékelők száma

Forrás: Google Play áruház 2022. június 22-ei adatai, illetve az empirikus kutatás alapján

K4: Milyen tételeket tartalmaz a LAUQ skála magyar változata?

A kvalitatív kutatás során a használat egyszerűsége és a felülettel való elégedettség szempontjai megerősítést nyertek. A hasznosság tekintetében már adódtak eltérések. Az interjúalanyok kiemelték a fizikailag aktív életet és a rendszeres testmozgás előnyeit („*Izzasztó, fárasztó, hasznos.*”). A táplálkozási alkalmazások esetében a különböző motivációk (krónikus betegség vagy fogyás) miatt alkalmazott speciális étrend ellenőrzése erősítette meg a kalóriabevitel ellenőrzését segítő alkalmazások fontosságát („*Fogyini szeretnék, így nyomon tudom követni a kalóriabevitelemet.*”). A hallgatók beszámoltak az applikációk életmódváltásban betöltött szerepéről, elsősorban a támogató funkció szerepét emelték ki. Több egyetemista számolt be pozitív eredményekről és fogyásról, valamint a közérzet javulásáról (*mind fizikai, mind mentális értelemben* – „*Az első használat után már jól érzem magam.*”). A testalkatban elért fejlődést (*lapos has, izmos test*) is kiemelték, különösen a fitnessz alkalmazások esetében. Más egészségmenedzsment-alkalmazások esetében a tudatosságot és a saját testükkel kapcsolatos ismereteket is megemlítették a hallgatók („*Megértem, hogyan működik a testem.*”).

A kvalitatív interjúk rávilágítottak, hogy az eredeti hat tétel közül nem mindegyik releváns az életstílus applikációk esetében, pl. „*Ez az app hozzájárult, hogy különféle egészségügyi szolgáltatásokat vegyek igénybe.*”. Ugyanakkor új tételek is megállapításra kerültek a feltáró kutatási előzmények kapcsán: *Az app hasznos volt a jóllétemre. Az app segítette a fizikai aktivitásom javulását. Az app támogatta az egészséges táplálkozást. Az app támogatta a személyes fejlődésemet. Az app hozzájárult a testemmel kapcsolatos ismeretek bővítéséhez.*

A MAUQ skála tételeit frissítettük, elkészítettük a LAUQ skála magyar változatát, amit 348 felhasználó körében teszteltünk. Összesen 21 tétel került tesztelésre, az attitűdállításokat

6. táblázat: A LAUQ kérdőív tételei

	Állítás	Átlag	SD
EU_1	Az applikációt könnyű volt használni.	3,85	1,23
EU_2	Könnyen megtanultam az applikáció használatát.	3,83	1,16
EU_3	A navigáció konzisztens volt, amikor képernyőt váltottam.	3,75	1,14
EU_4	Az applikáció felülete lehetővé tette számomra, hogy mindegyik funkcióját (információk bevitele, emlékeztetőkre való reakciók, információk áttekintése) használjam.	3,83	1,09
EU_5	Ha valamit elrontottam az app használata közben, akkor azt gyorsan és könnyen ki tudtam javítani.	3,97	1,05
SAT_1	Tetszett az app felülete.	4,17	1,04
SAT_2	Az applikációban található információk jól rendszerezettek, így könnyen megtaláltam a számomra fontos információkat.	4,00	1,04
SAT_3	Az applikáció megfelelően informált az egészségi állapotom változásáról.	3,91	1,02
SAT_4	Kényelmesen tudtam az applikációt használni.	4,09	0,99
SAT_5	Az applikáció kezelésére fordított idő megfelelő volt számomra.	4,06	1,01
SAT_6	Továbbra is fogom az appot használni.	4,11	1,00
SAT_7	Összességében elégedett vagyok az appal.	4,17	0,99
EFF_1	Az app hasznos volt a jóllétemre.	4,12	1,09
EFF_2	Az app segítette a fizikai aktivitásom javulását.	3,87	1,13
EFF_3	Az app támogatta az egészséges táplálkozást.	3,86	1,16
EFF_4	Az app hozzájárult a hatékony egészségmegőrzéshez.	3,99	1,09
EFF_5	Az applikáció rendelkezett mindazokkal a funkciókkal és lehetőségekkel, amit elvártam.	3,96	1,08
EFF_6	Az app akkor is jól működött, ha gond volt az interneteléréssel.	3,78	1,14
EFF_7	Ez az app hozzájárult, hogy fogyjak.	3,88	1,21
EFF_8	Az app támogatta a személyes fejlődésemet.	3,99	1,08
EFF_9	Az app hozzájárult a testemmel kapcsolatos ismeretek bővítéséhez.	3,93	1,18

Forrás: Saját kutatás, n=348 fő

5 fokozatú Likert skálán mértük. A skála megbízhatóságát igazoló Cronbach-féle alfa értéke 0,968, amely alapján a skálánk konzisztens. A faktorelemzés helyességét igazoló mutatók értéke megfelelő (KMO: 0,957, Bartlett: 7670,849, Sig. 0,000). A faktorok számát Scree-test alapján háromban határoztuk meg, és az így kialakult három faktor a teljes variancia 74,8%-át magyarázza. Az első faktor által magyarázott variancia: 32,2%, a második faktor által magyarázott variancia: 22,0%, a harmadik által magyarázott: 20,6%. A skála megbízhatóságát igazoló Cronbach-féle alfa értéke 0,918 (5 tétel) és 0,949 (7 tétel) és 0,955 (9 tétel). A faktorelemzés során sikerült azonosítani a három tényezőt, ami alapján az életstílus

applikációt használhatóságát értékelik: használat egyszerűsége, az applikáció felületével való elégedettség és a hatékonyság (6. táblázat). Az eredeti hasznosság helyett javasoljuk a hatékonyság elnevezést.

DISZKUSSZIÓ

A kutatás eredményei megerősítik, hogy az *m-health* és életmód-applikációk térnyerése nem csupán technológiai jelenségeként értelmezhető, hanem az egészségmagatartás alakulására hatást gyakorló társadalmi innovációként is. Az empirikus vizsgálat rámutat arra, hogy az alkalmazások elfogadása és rendszeres használata szoros összefüggést mutat az észlelt hasznossággal és a használhatósággal, ami összhangban áll a technológia-elfogadási modellek klasszikus és kiterjesztett változataival (Davis, 1989; Venkatesh et al., 2003).

A jelen kutatás eredményei összhangban állnak azon nemzetközi empirikus vizsgálatokkal, amelyek szerint az egyének pszichológiai és szubjektív jólléte meghatározó szerepet játszik a viselkedéses mintázatok alakulásában. Păunescu és kutatótársai (2024) eredményei rámutatnak arra, hogy a jóllét nem pusztán a munkahelyi és életviteli magatartás következménye, hanem annak előreléző tényezőjeként is értelmezhető, miközben a társadalmi-gazdasági státusz közvetítő szerepe tovább árnyalja e kapcsolatot. E megállapítások megerősítik a jelen tanulmány következtetéseit, miszerint az életstílus- és *m-health* applikációk hatása nem kizárólag technológiai vagy egészségügyi dimenzióban ragadható meg, hanem komplex pszichoszociális összefüggésrendszerbe ágyazódik.

A kvantitatív és kvalitatív eredmények egyaránt azt jelzik, hogy a felhasználók elsősorban az egyszerű kezelhetőséget, az átlátható funkcióstruktúrát és a személyre szabhatóságot tekintik az alkalmazások legfontosabb jellemzőinek. Amennyiben ezek a szempontok nem érvényesülnek, az alkalmazások használata gyakran rövid távú marad, ami alátámasztja a nemzetközi kutatások azon megállapítását, miszerint az *m-health* applikációk egyik legnagyobb kihívása a hosszú távú elköteleződés fenntartása (Krebs–Duncan, 2015).

A kutatás eredményei arra is rámutatnak, hogy az egyes életmód-alkalmazástípusok – különösen a fizikai aktivitást, illetve a táplálkozást támogató applikációk – eltérő motivációs mechanizmusokkal működnek. Ez azt jelzi, hogy a „one size fits all” fejlesztési megközelítés nem tekinthető hatékonynak, és indokolt a célcsoport-specifikus tervezés alkalmazása. A felhasználói visszajelzések alapján különösen nagy jelentőséggel bír a visszacsatolás, az eredmények vizuális megjelenítése és a fejlődés érzékelhetősége, amelyek hozzájárulnak az önmonitorozás és az önszabályozás erősítéséhez.

A vizsgálat eredményei szélesebb társadalmi kontextusba ágyazva is értelmezhetők. A jól megtervezett *m-health* alkalmazások képessé tehetik a betegeket egészségük menedzselésére, javíthatják a gyógyszeres kezelést, és csökkenthetik az egészségügyi ellátás költségeit. A közkiadások ilyen típusú racionalizálása és a modernizációs törekvések támogatása szervesen illeszkedik a magyar állampénzügyi rendszerek történelmi fejlődési ívébe és fenntarthatósági céljaihoz (Lentner, 2019). Az *m-health* alkalmazások elterjedése összefüggésben áll az egészségügyi ellátórendszer tehermentesítésének igényével, valamint a prevenció és az egyéni felelősségvállalás erősödésével. Ugyanakkor a digitális megoldások alkalmazása új egyenlőtlenségeket is felszínre hozhat, különösen az idősebb

korosztályok és az alacsonyabb digitális kompetenciával rendelkező csoportok esetében, ami a jövőbeni kutatások számára kiemelt vizsgálati irányt jelent.

Az MI-alapú rendszerek alkalmazása – legyen szó turisztikai menedzsmentről vagy egészségügyi életstílus-alkalmazásokról – szükségszerűen társadalmi és etikai kérdéseket vet fel. A fürdővárosok példája rávilágít arra, hogy az adatvédelem, az átláthatóság és a helyi közösségek bevonása nélkülözhetetlen az MI-megoldások hosszú távú elfogadottságához és sikeréhez (Fejes et al., 2024). E szempontok figyelembevétele az m-health alkalmazások fejlesztése során is elengedhetetlen a fenntartható és felelős digitális egészségügyi innováció megvalósításához.

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A kutatás lefolytatása a magyar rezidensek körében különösen indokolt volt, mivel az m-health megoldások elterjedése és az egészségtudatosság fokozása alapvető érdek a hazai lakosság egészségi állapotának javítása és a nemzetgazdasági szintű egészségügyi kiadások optimalizálása szempontjából. A tanulmány eredményei alapján megállapítható, hogy az életmód- és m-health applikációk hatékony eszközt jelenthetnek az egészségtudatos magatartás előmozdításában és a prevenció erősítésében, azonban hatásuk nagymértékben függ a felhasználói igényekhez való illeszkedéstől. A használhatóság, az egyszerű kezelhetőség és a személyre szabhatóság nem csupán kényelmi szempontként, hanem az alkalmazások hosszú távú fenntarthatóságának alapfeltételeiként értelmezhetők.

A kutatás rámutat arra, hogy az m-health alkalmazások fejlesztése során indokolt a felhasználók aktív bevonása már a tervezési szakaszban, valamint a folyamatos visszajelzési mechanizmusok beépítése. A felhasználói élmény tudatos alakítása hozzájárulhat ahhoz, hogy az alkalmazások ne csupán rövid távú motivációs eszközként, hanem tartós életmódváltást támogató megoldásként működjenek.

Egészségpolitikai szempontból a digitális egészségügyi megoldások integrálása a hazai prevenció és egészségfejlesztési stratégiákba indokoltnak tekinthető. Az m-health alkalmazások megfelelő szakmai kontroll és ajánlási rendszer mellett hozzájárulhatnak az egészségügyi ellátórendszer terhelésének csökkentéséhez, valamint az egyéni felelősségvállalás erősítéséhez. Ennek feltétele ugyanakkor a minőségbiztosítás, az adatvédelem és a szakmai hitelesség kérdéseinek kezelése.

A jövőbeni kutatások számára indokolt longitudinális vizsgálatok lefolytatása annak érdekében, hogy az alkalmazások hosszú távú egészségmagatartásra gyakorolt hatása pontosabban értékelhető legyen. Emellett célszerű külön figyelmet fordítani az eltérő társadalmi csoportok digitális egészségügyi megoldásokhoz való hozzáféréseinek és elfogadásának vizsgálatára. Összességében megállapítható, hogy az m-health alkalmazások nem pusztán technológiai újítások, hanem a modern egészségkultúra és a társadalmi innováció fontos elemei, amelyek megfelelő keretek között jelentős társadalmi hasznossággal bírhatnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Attig, Christiane – Franke, Thomas (2020): Abandonment of personal quantification: A review and empirical study investigating reasons for wearable activity tracking attrition. *Computers in Human Behavior*, 102. 223–237. doi: 10.1016/j.chb.2019.08.025

- Brewer, LaPrincess C. – Hayes, Sharonne N. – Caron, Amber R. – Derby, David A. – Breutzman, Nicholas S. – Wicks, Amy – Raman, Jeyakumar – Smith, Christina M. – Schaepe, Karen S. – Sheets, Ruth E. – Sarah M. Jenkins – Kandace A. Lackore – Jacqueline Johnson – Clarence Jones – Carmen Radecki Breitkopf – Lisa A. Cooper – Christi A. Patten (2019): Promoting cardiovascular health and wellness among African-Americans: Community participatory approach to design an innovative mobile-health intervention. *PLoS ONE*, 14(8): e0218724. DOI: 10.1371/journal.pone.0218724
- Broekhuis, Marjike – van Velsen, Lex – Peute, Linda – Halim, Meilani – Hermens, Hermine (2021): Conceptualizing usability for the eHealth context: content analysis of usability problems of eHealth applications. *JMIR Form. Res.* 5(7): 18198. doi: 10.2196/18198
- Chan Alvin – Kow Richard – Cheng Jennifer K. (2017): Adolescents' Perceptions on Smartphone Applications (Apps) for Health Management. *Journal of Mobile Technology in Medicine*, 6(2):47–55. doi: 10.7309/jmtm.6.2.6
- Conway, Nicholas – Campbell, Iona – Forbes, Paula – Cunningham, Scott – Wake, Deborah (2016): mHealth applications for diabetes: User preference and implications for app development. *Health Informatics J.*, Vol. 22 No. 4, pp. 1111–1120. doi: 10.1177/1460458215616265
- Davis, Fred D. (1989): Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340. <https://doi.org/10.2307/249008>
- Ercsey Ida – Keller Veronika (2023): Az életstílus applikációk használatának megítélése egy kísérlet tapasztalatai alapján. *Marketing & Menedzsment*, 57(Különszám EMOK 1), 23–32. <https://doi.org/10.15170/MM.2023.57.KSZ.01.03>
- Ernsting, Clemens – Dombrowski, Stephan U. – Oedekoven, Monika – O'Sullivan, Julie L. – Kanzler, Melanie – Kuhlmei, Adelheid – Paul, Gellert (2017): Using Smartphones and Health Apps to Change and Manage Health Behaviors: A Population-Based Survey. *J Med Internet Res*, Vol. 19 No. 4, e101. doi: 10.2196/jmir.6838
- Fehér András – Kovács Bence – Boros Henrietta Mónika – Szakály Zoltán (2022): Az egészséges táplálkozás szubjektív megítélése az egyetemisták online és offline információkereső magatartását illetően. *Marketing & Menedzsment*, 56 (EMOK Különszám), 57–67. doi: 10.15170/MM.2022.56.KSZ.01.05.
- Fejes Judit Katalin – Katits Etelka – Szabó Zoltán (2024): A fürdővárosok jövője: A hagyományos és MI-alapú eszközök integrációja a fenntartható turizmusért nemzetközi szinten és Magyarországon a szakirodalom feldolgozás tükrében. *Acta Carolus Robertus*, 15(2), 76–94. DOI: <https://doi.org/10.33032/acr.7347>
- Jones, F. – Whitehouse, A. – Dopson, A. – Palaghias, N. – Aldiss, S. – Gibson, F. – Shawe, J. (2019): Reducing unintentional injuries in underfives: Development and testing of a mobile phone app. *Child Care Health Dev.* 46. 203–212.
- Kao, Cheng-Kai – Liebovitz, David M. (2017): Consumer Mobile Health Apps: Current State, Barriers, and Future Directions. *PM R*, 9(5S) S106–S115. DOI: 10.1016/j.pmrj.2017.02.018
- König, Laura M. – Sproesser, Gudrun – Schupp, Harald T. – Renner, Britta (2018): Describing the Process of Adopting Nutrition and Fitness Apps: Behavior Stage Model Approach. *JMIR Mhealth Uhealth*, 6(3): e55, doi: 10.2196/mhealth.8261
- Kovács Tamás – Várallyai László (2021): Egészségügyi mobilapplikációkra történő használati szándék mérése UTAUT-modellben. *Információs Társadalom*. XXI. 1. 166–187. DOI:10.22503/infars.XXI.2021.1.7
- Krebs, Paul – Duncan, Dustin T. (2015): Health App Use Among US Mobile Phone Owners: A National Survey. *JMIR mHealth and uHealth*, 3(4), e101, doi: 10.2196/mhealth.4924 PMID: 26537656 PMID: 4704953
- KSH (2019): Egészségügyi helyzetkép, 2019. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/egeszseguyi_helyzetkep_2019.pdf (Utolsó letöltés: 2026.01.25.)
- Lányi Beatrix – Töröcsik Mária (2022): Az e-egészségügyi megoldások fogyasztói fogadtatása Magyarországon. *Vezetéstudomány*, 53(7), 63–78. DOI: 10.14267/VEZTUD.2022.07.06
- Lentner Csaba (2019): *A magyar állampénzügyek fejlődéstörténete a dualizmus korától napjainkig* Budapest: L'Harmattan Publishing.
- Lieffers, Jessica R.L. – Arocha, Jose F. – Grindrod, Kelly – Hanning, Rhona M. (2018): Experiences and Perceptions of Adults Accessing Publicly Available Nutrition Behavior-Change Mobile Apps for Weight Management. *J Acad Nutr Diet*, 118(2): 229–239.e3. doi:10.1016/j.jand.2017.04.015

- McKay, Fiona H. – Wright, Annemarie – Shill, Jane – Stephens, Hugh – Uccellini, Mary (2019): Using Health and Well-Being Apps for Behavior Change: A Systematic Search and Rating of Apps. *JMIR Mhealth Uhealth*, 7(7): e11926. doi: 10.2196/11926
- Meskó Bertalan – Drobni Zsófia – Bényei Éva – Gergely Bence – Gyórfy Zsuzsanna (2017): Digital health is a cultural transformation of traditional healthcare. *MHealth journal*, 3: 38. doi: 10.21037/mhealth.2017.08.07
- Mustafa, N Norashikin – Safii, Nik Safii – Jaffar, Aida – Sani, Nor Samsiah – Mohamad, Mohd Izham – Rahman, Abdul Hadi Abd – Mohd Sidik, Sherina (2021): Malay version of the mHealth app usability questionnaire (MMAUQ): translation, adaptation, and validation study. *JMIR Mhealth Uhealth*, 9(2):e24457. DOI: 10.2196/24457
- Nour, Monica – Chen, Juliana – Allman-Farinelli, Margaret (2019): Young Adults’ Engagement with a Self-Monitoring App for Vegetable Intake and the Impact of Social Media and Gamification: Feasibility Study. *JMIR Form. Res*, 3(2): e13324. doi: 10.2196/13324
- Nouri, Rasool – Kalthori, Sharareh R. Niakan – Saeedi, Marjan G. – Marchand, Guillaume – Yasini, Mobin (2018): Criteria for assessing the quality of mHealth apps: A systematic review. *J. Am. Med. Inform. Assoc*, 25(8): 1089–1098. DOI: 10.1093/jamia/ocy050
- Păunescu, Carmen – Onea, Alexandra Ioana – Molnar, Elisabeta – Mátyus, Enikő. (2024): Well-being and behaviour at work: To what extent are they related? *Journal of East European Management Studies*, 29(2), 340–362.
- Régnier, Faustine – Dugré, Manon – Darcel, Nicolas – Adamiec, Camille (2018): Providing a Smart Healthy Diet for the Low-Income Population: Qualitative Study on the Usage and Perception of a Designed Cooking App. *JMIR mHealth uHealth*, 6(11): e11176. doi: 10.2196/11176
- Sevilla-Gonzalez, Magdalena Del Rocio – Moreno Loaeza, Lizbeth – Lazaro-Carrera, Laura Sofia – Ramirez, Brigitte Bourguet – Rodríguez, Anabel Vázquez – Peralta-Pedrero, María Luisa – Paloma Almeda-Valdes (2020): Spanish version of the system usability scale for the assessment of electronic tools: development and validation. *JMIR Hum. Factors*, 7(4): e21161. DOI: 10.2196/21161
- Shabir, Habiba – D’Costa, Matthew – Mohiaddin, Zain – Moti, Zaeem – Rashid, Hamza – Sadowska, Daria – Alam, Benyamin – Cox, Benita (2022): The Barriers and Facilitators to the Use of Lifestyle Apps: A Systematic Review of Qualitative Studies. *Eur. J. Investig. Health Psychol. Educ*, 12(2): 144–165. doi: 10.3390/ejihpe12020012
- Simblett, Sara – Greer, Ben – Matcham, Faith – Curtis, Hannah – Polhemus, Ashley – Ferrão, José – Peter Gamble – Til Wykes (2018): Barriers to and Facilitators of Engagement With Remote Measurement Technology for Managing Health: Systematic Review and Content Analysis of Findings. *J Med Internet Res*, 12. 20(7): e10480, doi: 10.2196/10480
- Statista (2024a): Penetration rate of smartphones in Europe from 2014 to 2029, by country, Published by J. Degenhard. <https://www.statista.com/forecasts/1147144/smartphone-penetration-forecast-in-europe> (Utolsó letöltés: 2026. 01.14.)
- Statista (2024b): Internet usage worldwide – statistics & facts <https://www.statista.com/topics/1145/internet-usage-worldwide/> (Utolsó letöltés: 2026. 01.14.)
- Statista (2024c): Digital Fitness & Well-Being Apps. <https://www.statista.com/outlook/dmo/digital-health/digital-fitness-well-being/digital-fitness-well-being-apps/worldwide> (Utolsó letöltés: 2026. 01.20.)
- Statista (2024d) Number of mobile app downloads worldwide from 2016 to 2023 (in billions) <https://www.statista.com/statistics/271644/worldwide-free-and-paid-mobile-app-store-downloads/> (Utolsó letöltés: 2026.01.14.)
- Tang Jason – Abraham Charles – Stamp Elena – Greaves Colin (2015): How can weight-loss app designers’ best engage and support users? A qualitative investigation. *Br J Health Psychol*, 20(1):151–171. doi: 10.1111/bjhp.12114
- Venkatesh, Viswanath – Morris, Michael G. – Davis, Gordon B. – Davis, Fred D. (2003): User Acceptance of Information Technology: Toward a Unified View. *MIS Quarterly*, 27(3), 425–478.
- Villinger, Karoline – Wahl, Deborah R. – Boeing, Heiner – Schupp, Harald T., – Renner, Britta (2019): The effectiveness of app-based mobile interventions on nutrition behaviours and nutrition-related health outcomes: A systematic review and meta-analysis. *Obesity reviews*, 20(10), 1465–1484.
- WHO (2024): World Health Organization. Controlling the global obesity epidemic. <https://www.who.int/nutrition/topics/obesity/en/> (Utolsó letöltés: 2026. 01. 02.)

- Zhang, Xiaoxiao – Xu, Xiaoge (2020): Continuous use of fitness apps and shaping factors among college students: A mixed-method investigation. *Int. J. Nurs. Sci.*, 7(1): 580–587. <https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2020.07.009>
- Zhao, Shuqing Q – Cao, Yingjuan J – Cao, Heng – Liu, Kao – Lv, Xiaoyan Y. – Zhang, Jinxin X. – Li, Yuxin X. – Davidson, Patricia M. (2022): Chinese Version of the mHealth App Usability Questionnaire: Cross-Cultural Adaptation and Validation. *Front. Psychol.*, 13: 813309. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.813309>
- Zhou, Leming – Bao, Jie – Setiawan, I. Made Agus – Saptono, Andi – Parmanto, Bambang (2019): The mHealth app usability questionnaire (MAUQ): development and validation study. *JMIR Mhealth Uhealth*, 7(4): e11500. doi: 10.2196/11500

Varga Mátyás Zsolt

A láthatóság ára: a szakpolitikai kommunikáció és az adminisztratív komplexitás hatása a fiatalok munkaerőpiaci integrációjára

The Price of Visibility: The Effects of Policy Communication and Administrative Complexity on the Labour Market Integration of Young People

Összefoglalás

Jelen tanulmány a 15–24 éves korosztály munkaerőpiaci integrációjának magyarországi gyakorlatát vizsgálja a viselkedési közgazdaságtan „szakpolitikai láthatóság” (policy salience) és az intézményi közgazdaságtan tranzakciós költség-elméletének keretében. Bár a magyar kormányzat 2010 óta jelentős, nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő pénzügyi ösztönzőket vezetett be a fiatalok foglalkoztatásának támogatására, a korosztály aktivitási rátája – különösen a tanulás melletti munkavégzés tekintetében – továbbra is strukturális elmaradást mutat a német benchmarktól. A tanulmány vegyes módszertannal, makrogazdasági idősorok elemzésével, vállalati mélyinterjúk kvalitatív szintézisével és saját GDP-hatás-becsléssel vizsgálja a jelenség okait. Az eredmények azt mutatják, hogy a támogatások hatásfokát nem csupán azok nominális mértéke, hanem az adminisztratív egyszerűség és a kommunikáció tisztasága determinálja. A kutatás rámutat: a szabályozási komplexitásból fakadó információs aszimmetria csökkentése és a tanulás melletti munkavégzés német szintre emelése mintegy 1,5–2,2 százalékos GDP-többletet eredményezhetne a magyar nemzetgazdaságban.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: J01, J08, J13, J21.

Kulcsszavak: foglalkoztatás, munkaerőpiaci integráció, atipikus foglalkoztatás, humán tőke, GDP-potenciál, szakpolitikai láthatóság

VARGA MÁTYÁS ZSOLT a Makovecz Campus Alapítvány Collegium Professorum Hungarorum kutatója, valamint a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Széll Kálmán Állampénzügyi Kutatóműhelyének junior kutatója (e-mail: matyas.varga@gmail.com).

Summary

This study examines the policy approach to labour market integration for the 15–24 age group in Hungary within the frameworks of behavioural economics’ “policy salience” and the transaction cost theory of institutional economics. Although the Hungarian government has introduced significant financial incentives since 2010 to support youth employment—outstanding even by international standards—the activity rate of this age group, particularly regarding working while studying, continues to show a structural lag behind the German benchmark. The study investigates the causes of this phenomenon using a mixed methodology: an analysis of macroeconomic time series, a qualitative synthesis of corporate in-depth interviews, and a proprietary GDP impact estimation. The results indicate that the effectiveness of subsidies is determined not merely by their nominal value, but also by administrative simplicity and the clarity of communication. The research shows that reducing information asymmetry stemming from regulatory complexity and raising the rate of working while studying to the German level could result in a GDP gain of approximately 1.5–2.2 percent for the Hungarian national economy.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: J01, J08, J13, J21

Keywords: employment, labour market integration, atypical employment, human capital, GDP potential, policy salience, youth employment

BEVEZETÉS: GAZDASÁGI KÉNYSZERPÁLYÁK ÉS SZAKPOLITIKAI VÁLASZOK

A 21. század második évtizedére az európai nemzetgazdaságok, köztük Magyarország versenyképességének egyik legmeghatározóbb tényezőjévé a humán tőke mennyisége és minősége vált. Míg a 2010-es évek elején a hazai gazdaságpolitika elsődleges fókuszát a 2008-as válságot követő munkanélküliség kezelése és a költségvetési stabilizáció jelentette, az évtized második felére – a kedvezőtlen demográfiai folyamatokkal és a konjunktúrával szoros összefüggésben – a munkaerőhiány lépett elő a növekedés elsődleges korlátjává. Ebben a megváltozott makrogazdasági környezetben a 15–24 éves korosztály munkaerőpiaci aktivizálása már nem csupán szociálpolitikai célkitűzés vagy ifjúságvédelmi kérdés, hanem a nemzetgazdasági fenntarthatóság feltétele.

Kopátsy Sándor klasszikus tételmondata szerint szoros, organikus korreláció áll fenn a foglalkoztatottság szintje és a gazdasági fejlettség között. Ez az összefüggés különösen érvényes a pályakezdő és tanuló fiatalokra, akiknek korai integrációja kettős haszonnal jár: egyrészt azonnali, rugalmas munkaerő-kínálatot biztosít a gazdaság számára, másrészt – a korai munkatapasztalat révén – csökkenti a későbbi inaktivitás és a társadalmi lemorzsolódás kockázatát. A demográfiai olló nyílása miatt a magyar munkaerőpiac nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy a fiatal generációk belépése a munka világába kitolódjon, vagy hogy jelentős részük inaktív státuszban (NEET – Not in Education, Employment, or Training) maradjon.

A 2010 és 2024 közötti időszakban a magyar kormányzat felismerve e kényszert, számos, nemzetközi összehasonlításban is jelentős ösztönzőt vezetett be e korosztály mobilizálására. A 2013-as Munkahelyvédelmi Akcióterv célzott járulékkedvezményeitől kezdve, a diákhitel-konstrukciók átalakításán át a duális szakképzési munkaszerződés bevezetésén keresztül a 25 év alattiak 2022-ben bevezetett személyi jövedelemadó-mentességéig egy koherensnek szánt támogatási portfólió épült ki. Ugyanakkor a makrostatisztikai adatok – melyeket jelen tanulmány részletesen elemez – arra engednek következtetni, hogy a beavatkozások határfoka nem minden szegmensben éri el a potenciális maximumot. Különösen szembetűnő a lemaradás a tanulás melletti munkavégzés területén, ahol a magyar arányok töredékét teszik ki a nyugat-európai, specifikusan a német adatoknak.

Jelen tanulmány kiindulópontja az a felismerés, hogy a gazdasági ösztönzők pusztá léte önmagában nem garantálja a sikert. A szakpolitikai intézkedések hatékonysága elválaszthatatlan azok „láthatóságától” (policy salience), azaz a kormányzati kommunikáció intenzitásától, az adminisztratív terhek mértékétől és a szabályozási környezet stabilitásától. A hipotézisem szerint a fiatalok foglalkoztatási rátájának emelkedése szorosan együtt mozog azokkal az időszakokkal, amikor az állam világos, egyszerű üzenetekkel és alacsony tranzakciós költségű intézkedésekkel operált. Ezzel szemben a túlzottan fragmentált, bonyolult adminisztrációjú (pl. duális képzés korai szakaszai) vagy a közbeszédben nem megfelelően megjelenített támogatások határfoka – még ha azok pénzügyileg gálánsak is – szükségszerűen alacsonyabb marad.

A dolgozat célja kettős. Egyrészt makrogazdasági adatok és saját fejlesztésű modell segítségével számszerűsíti azt a növekedési potenciált, amely a magyar fiatalok aktivitásának német szintre emelésében rejlik. Másrészt kvalitatív vállalati vizsgálatokon keresztül feltárja azokat a mikroszintű döntési mechanizmusokat és intézményi súrlódásokat, amelyek jelenleg gátolják a teljes potenciál kihasználását. A tanulmány nemcsak diagnózist állít fel, hanem a „felhasználói élmény” (User Experience) javítására fókuszáló szakpolitikai javaslatokat is megfogalmaz, amelyek a versenyképesség növelését szolgálják.

ELMÉLETI KERETEK: AZ INFORMÁCIÓS ASZIMMETRIA, A HUMÁN TŐKE ÉS A SZAKPOLITIKAI LÁTHATÓSÁG SZINTÉZISE

A fiatalok munkaerőpiaci integrációjának dinamikáját a klasszikus közgazdaságtan önmagában a kereslet-kínálat mechanizmusaival magyarázza. Jelen tanulmány azonban ezt a megközelítést elégtelennek tartja a magyarországi folyamatok teljes körű megértéséhez. A dolgozat elméleti keretrendszere ezért egy interdiszciplináris szintézisre épül, amely ötvözi a humántőke-elmélet alapvetéseit, az információs aszimmetriára épülő jelzéseméletet, valamint a viselkedési közgazdaságtan „policy salience” (szakpolitikai láthatóság) koncepcióját. E három dimenzió együttes vizsgálata teszi lehetővé annak megértését, hogy a gazdasági szereplők (fiatal munkavállalók és vállalatok) döntéseit miként torzítják a tranzakciós költségek és az észlelési korlátok.

A produktivitás és a szűrés kettőssége: Humán tőke és a jelzéselmélet

A fiatalok foglalkoztatásának elméleti alapköve a humán tőke elmélete (Human Capital Theory), amelyet Becker (1964) és Schultz (1961) munkássága alapozott meg. E megközelítés szerint az oktatásba és a képzésbe fektetett idő növeli az egyén termelékenységét, ezáltal javítja jövőbeli kereseti kilátásait. A modern munkaerőpiaci környezetben azonban Mincer (1974) klasszikus kereseti egyenlete kiegészítésre szorul: a formális oktatás mellett a munkaerőpiaci tapasztalat legalább akkora, ha nem nagyobb súllyal esik latba a jövedelmek meghatározásakor. Jackson (2023) friss kutatásai megerősítik, hogy a tanulmányok alatt szerzett releváns munkatapasztalat szignifikánsan javítja a foglalkoztathatóságot, mivel olyan nem kognitív készségekkel (soft skills) vérteti fel a hallgatókat, amelyek az iskolapadban nem sajátíthatók el.

A magyar munkaerőpiac kontextusában azonban a humán tőke felhalmozása mellett kritikus szerep jut a jelzéselméletnek. Spence (1973) modelljében az oktatás elsődleges funkciója a rejtett képességek jelzése a munkáltató felé. A mai, diplomás-túlkínálattal és információs zajjal terhelt piacon azonban a diploma önmagában veszített jelzésértékéből. Weiss (1995) érvelése szerint a szűrőmechanizmusok során a korai munkatapasztalat válik a megbízhatóság, a terhelhetőség és a munkaszocializáció elsődleges indikátorává. A munkaadók számára egy tanulmányai mellett dolgozó fiatal alkalmazása csökkenti az információs aszimmetriát: a munkaviszony ténye bizonyítja, hogy a jelölt képes az időmenedzsmentre és a vállalati hierarchiában való működésre. Ez a mechanizmus magyarázza a tanulmány empirikus részében bemutatott vállalati preferenciát a diákszövetkezeti tapasztalattal rendelkezők iránt: a korai munkavégzés csökkenti a „praxis sokkot” és a belépési kockázatokat.

Intézményi sűrűlódások és az Insider-Outsider probléma

A fiatalok munkaerőpiaci integrációjának sikeressége nagymértékben függ az oktatási rendszer és a munkaerőpiac közötti intézményi kapcsolatok minőségétől. Lindbeck és Snower (2001) „bennfentes-kívülálló” (Insider-Outsider) elmélete rávilágít, hogy a szigorú munkajogi védelem és a magas bérköltségek mesterséges belépési korlátot képeznek a pályakezdők (kívülállók) számára. Mivel a fiatalok termelékenysége a karrierjük elején gyakran alacsonyabb, a piaci mechanizmusok torzulnak.

Ezen a ponton válik el élesen az integrált (német) és a szekvenciális (magyar) átmeneti modell.

A német integrált modell: A duális képzési rendszer és a széles körben elterjedt „minijob” konstrukciók intézményesítik a tanulás és a munka párhuzamosságát. A rendszer csökkenti a tranzakciós költségeket, mivel a vállalatok és az iskolák közötti kooperáció évtizedes rutinokra épül.

A magyar szekvenciális modell: A poszt-szocialista örökség és az intézményi struktúrák megrevidsége miatt a fiatalok többsége előbb befejezi tanulmányait, és csak azt követően lép be a piacra. Ebben a közegben a belépési korlátok lebontása csak célzott állami beavatkozással (pl. járulégmentesség, diákszövetkezeti forma) lehetséges.

Coase (1937) tranzakciós költségelmélete alapján a vállalatok akkor választanak egy foglalkoztatási formát, ha annak adminisztrációs és szervezési költségei alacsonyabbak az alternatíváknál. Jelen tanulmány egyik központi állítása, hogy a magyar vállalatok azért preferálják a diákszövetkezeteket a duális képzéssel szemben, mert az előbbi minimalizálja a bürokratikus terheket (keresési és szerződéskötési költségek), míg utóbbi jelentős adminisztratív beruházást igényel.

Viselkedési közgazdaságtan: A „láthatóság” (Policy Salience) imperatívusza

A klasszikus közgazdaságtani modellek feltételezik, hogy a gazdasági szereplők racionálisak, és minden rendelkezésre álló információ (így az összes elérhető adókedvezmény és támogatás) birtokában hozzák meg döntéseiket. A valóságban azonban a döntéshozatalt a Simon (1955) által leírt korlátozott racionalitás jellemzi. A KKV-szektor vezetői és a fiatal munkavállalók kognitív kapacitása véges; nem képesek folyamatosan monitorozni a komplex jogszabályi változásokat.

Chetty et al. (2009) „policy salience” elmélete empirikusan bizonyítja, hogy az adókedvezmények és támogatások hatása nemcsak azok pénzügyi mértékétől függ, hanem attól is, hogy mennyire „láthatóak” és érthetőek az érintettek számára.

Láthatóság: Ha egy adókedvezményt automatikusan érvényesítenek (pl. a bérszámfejtésnél), annak hatásfoka többszöröse a bonyolult igénylési procedúrát igénylő transzfereknek.

Keresési költségek: Heckman et al. (1999) megállapították, hogy a munkaerőpiaci programok sikerének kritikus gátja az adminisztratív komplexitás. Ha a támogatás igénylése magas időráfordítást igényel, a „holtteher-vesztés” (deadweight loss) megnő, és a támogatás nem éri el a célcsoportot.

Thaler és Sunstein (2008) „nudge” (ösztökélés) elmélete alapján az államnak úgy kell kialakítania a szabályozást, hogy a kívánt magatartás (esetünkben a fiatalok legális foglalkoztatása) legyen a „default” (alapértelmezett) vagy a legkönnyebben választható opció. A magyar Munkahelyvédelmi Akcióterv sikere ezen a lencsén keresztül értelmezhető: az egyszerű üzenetek és az automatizmus csökkentették a piaci szereplők kognitív terheit. Ezzel szemben a szakképzési rendszer gyakori átalakítása és a támogatások fragmentáltsága információs zajt generál, ami bizonytalanságot szül, és az „opciós érték” elmélete (Dixit & Pindyck, 1994) szerint a beruházások (esetünkben a felvételek) elhalasztására ösztönzi a vállalatokat.

Összegzés:

Az áttekintett elméleti keretek alapján megállapítható, hogy a fiatalok foglalkoztatásának növelése nem csupán munkaerő-kínálati kérdés. A humán tőke hatékony allokációja mellett kritikus tényező a tranzakciós költségek minimalizálása és a szakpolitikai beavatkozások „felhasználói élménye”. A következő fejezetekben ezen elméleti alapokra építve vizsgáljuk meg a magyar kormányzat intézkedéseit és a piaci szereplők reakcióit.

MÓDSZERTAN ÉS ADATFORRÁSOK

A vizsgált jelenség – a 15–24 éves korosztály munkaerőpiaci integrációja és a szabályozási környezet hatása – komplex, többszintű természetű. A makroszintű statisztikai trendek önmagukban nem magyarázzák a mögöttes vállalati logikákat, a vállalati esettanulmányok pedig önmagukban nem teszik láthatóvá a nemzetgazdasági szintű potenciált. E kihívás áthidalására a kutatás egy integrált, vegyes módszertanú dizájnt alkalmaz, amelyben a kvantitatív és kvalitatív fázisok szekvenciálisan egymásra épülnek, és egy koherens vizsgálati ívet alkotnak.

A megközelítés lényegét a módszertani trianguláció adja: a szekunder adatelemzés, a mélyinterjú kvalitatív vizsgálat és a makrogazdasági modellezés pillérei egymást kölcsönösen kiegészítik és validálják. Ez a felépítés biztosítja a dolgozat következtetéseinek robusztusságát és megalapozottságát.

Szekunder adatelemzés: A strukturális eltérések feltérképezése

A kutatás első fázisának célja a magyar és német fiatalok foglalkoztatási mintázatainak egzakt, adatalapú összehasonlítása volt. Az elemzés az alábbi nemzetközi és hazai adatbázisok 2010 és 2024 közötti idősoraira támaszkodott:

Eurostat LFS (Labour Force Survey): A foglalkoztatási ráták, a NEET-arányok és a részmunkaidős foglalkoztatás nemzetközi összehasonlítása. Kiemelt figyelmet kapott a „foglalkoztatás az oktatásban való részvétel státusza szerint” adatsor.

KSH STADAT: A hazai kereseti viszonyok (korcsoportos bontásban) és a foglalkoztatottak létszámának ágazati megoszlása.

ILOSTAT: Hosszú távú, 1996-ig visszanyúló trendelemzés a munkaerőpiaci aktivitás ciklikusságának vizsgálatára.

Leíró statisztikai módszerekkel vizsgáltam a főbb rátákat és azok strukturális összetételét. Ez a fázis tette lehetővé a kutatás központi hipotézisének megfogalmazását, miszerint a magyar lemaradás kulcsa nem a végzettség utáni elhelyezkedésben, hanem a tanulmányok alatti munkaerőpiaci részvétel – a nyugatihoz képest – drámaian alacsony szintjében keresendő.

Kvalitatív vállalati vizsgálat: A döntési mechanizmusok feltárása

A statisztikai adatok mögött rejlő mikroszintű okok, vállalati stratégiák és intézményi logikák feltárására kvalitatív vizsgálatot végeztem. A kutatás ezen szakasza exploratív jellegű volt, célja a „számok mögötti” valóság, azaz a vállalatvezetők és HR-szakemberek motivációinak megértése.

Mintavétel és alanyok

A vizsgálat során célzott, stratégiai mintavételt alkalmaztam. A kiválasztás logikáját három, egymást erősítő szempont határozta meg: (1) a szoros német gazdasági beágyazottság (ami lehetővé teszi a két modell közvetlen összevetését); (2) a szektorális relevancia (feldolgozóipar, mint a GDP húzóágazata); és (3) a vállalati méret heterogenitása.

Az elkészült esettanulmányok az alábbi interjúkon alapulnak:

- Knott Autóflex Group: Vakulya Vivien, HR-menedzser. (Középvállalat, Kecskeméti ipari körzet).
- ACPS Automotive Kft.: Tarnai Tamás, HR-igazgató. (Nagyvállalat, autóiipari beszállító).
- Német tulajdonú hazai leányvállalat: (Anonimitást kérő HR-vezető). Egy 100%-ban német tulajdonú, Magyarországon évtizedek óta jelen lévő technológiai vállalat.
- Szakértői kontroll: Csaplár Tristan, a Magyar-Német Intézet kutatási koordinátora, a német duális rendszer szakértője.

Adatgyűjtés és elemzés:

Az adatgyűjtés félig strukturált mélyinterjúk formájában zajlott (személyesen, telefonon és Teams platformon) 2025-ben. Az interjúk tematikus blokkjai érintették a fiatalok toborzását, a diákszövetkezeti vs. duális képzési preferenciákat, a generációs sajátosságokat és a kormányzati ösztönzők észlelését. Az anyagokat tematikus kódolással elemeztem, azonosítva a visszatérő mintázatokat (pl. „adminisztratív teher”, „rugalmasság”, „lojalitás”).

Makrogazdasági modellezés: A GDP-potenciál becslése

A kutatás harmadik, szintetizáló pillére egy saját fejlesztésű, statikus szimulációs modell, amelynek célja a feltárt munkaerőpiaci tartalék makrogazdasági hatásának számszerűsítése.

A modell logikája és feltételezései:

A modell a Cobb-Douglas termelési függvény logikáján alapul, ahol a kibocsátás (GDP) a munka (L) és a tőke (K) függvénye. Jelen vizsgálatban a tőkeállományt és a technológiai hatékonyságot rögzítettnek tekintettük (ceteris paribus), és kizárólag a munkaerő-input változásának hatását vizsgáltuk.

Input adatok: A KSH 2024-es GDP és foglalkoztatási adatai (2024. évi folyó áras GDP: 81 448 milliárd Ft; foglalkoztatottak száma: 4,7 millió fő).

Produktivitási proxy: A modell kritikus eleme a belépő fiatalok termelékenységének becslése. Mivel a pályakezdők és részmunkaidős diákok hozzáadott értéke eltér a tapasztalt munkavállalókéétól, a KSH korcsoportos átlagkereseti adatait használtuk proxyként. A 20 év alattiak az országos átlagkereset kb. 60%-át, a 20–29 évesek a 85%-át keresik meg. A modell ezért egy konzervatív sávban, az átlagos termelékenység 60–85%-ával számolt az új belépők esetében.

Munkaidő-korrekción: A tanulás mellett munkát vállalók esetében átlagosan 0,5 FTE (Full-Time Equivalent) értékkel, azaz heti 20 órás részmunkaidővel kalkuláltam.

Szcenáriók:

A modell három hipotetikus forgatókönyvet („A”, „B”, „C” szcenárió) futtatott le, amelyek azt vizsgálták, hogy a magyar GDP hogyan változna, ha a 15–24 évesek foglalkoztatási rátája, részmunkaidős aránya vagy tanulás melletti aktivitása elérné a német szintet. Az eredmények

így nem előrejelzéseként, hanem a rendszerben lévő potenciál nagyságrendi becsléseként értelmezendők.

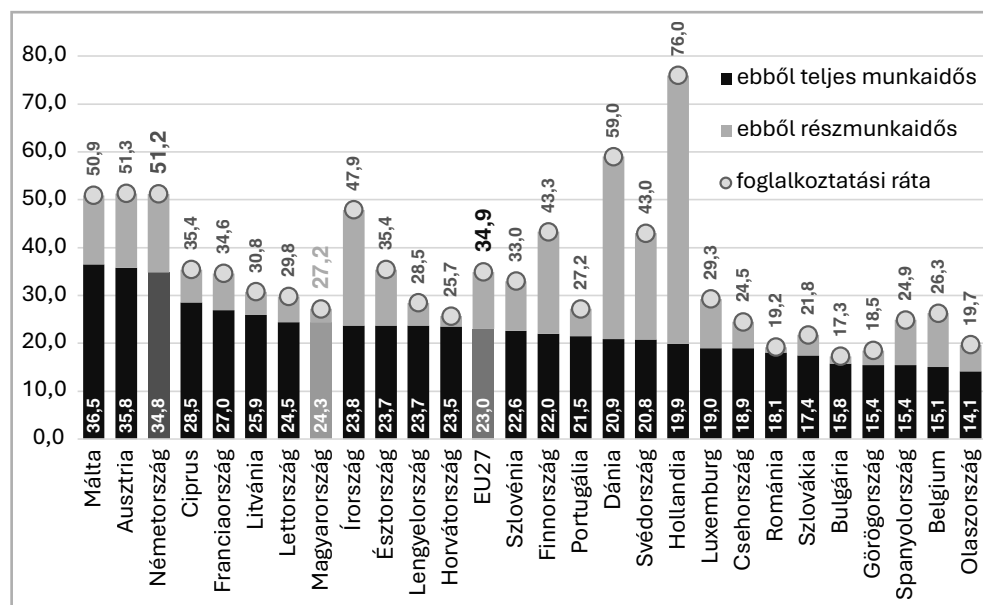
HELYZETELEMZÉS: A MAGYAR ÉS NÉMET MUNKAERŐPIACI MODELL ASZIMMETRIÁI

A magyar fiatalok munkaerőpiaci integrációjának megértéséhez elengedhetetlen a nemzetközi, különösen a német benchmarkkal való összevetés. A német gazdaság nem csupán Magyarország legfontosabb külkereskedelmi partnere, de munkaerőpiaci intézményrendszere (duális képzés) is gyakran szolgál mintaként a hazai szakpolitikai tervezéshez. Az alábbi fejezet a szekunder adatelemzés eredményeit mutatja be, rávilágítva a „magyar paradoxonra”: a nominális foglalkoztatási ráták és a mögöttes szerkezet közötti feszültségre.

A statisztikai lemaradás anatómiája

Az Eurostat (2024) adatai alapján Németországban a 15–24 éves korosztály foglalkoztatási rátája 51,2%, amely az egyik legmagasabb érték az Európai Unióban. Ezzel szemben Magyarországon ugyanez a mutató mindössze 27,2%. A több mint 20 százalékpontos különbség önmagában is jelentős, de a részletesebb korcsoportos bontás még drámaibb eltéréseket tár fel.

1. ábra: a 15-24 évesek rész- és teljes munkaidős foglalkoztatási aránya (% , 2024).

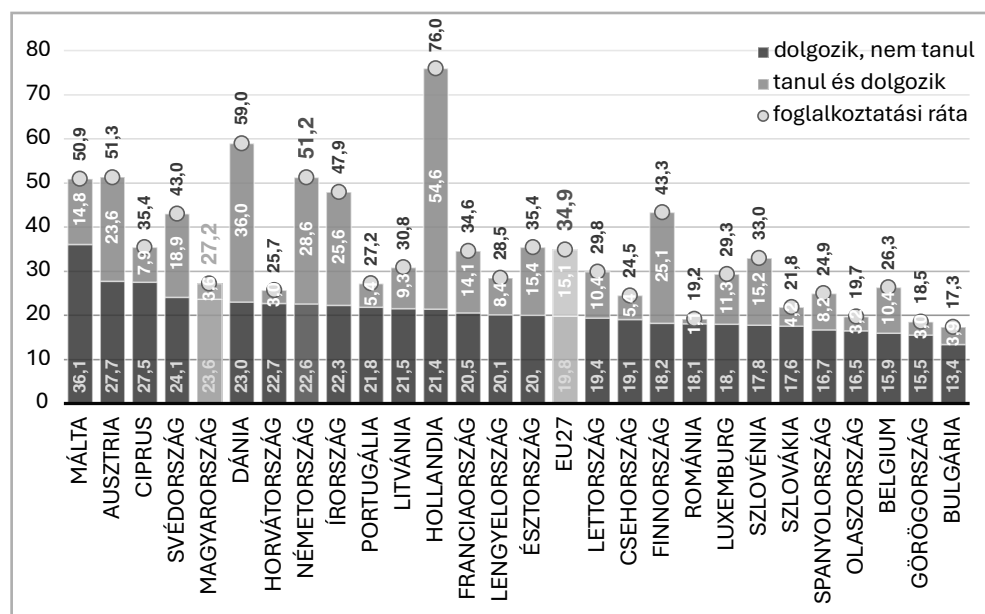

Forrás: Eurostat; saját ábra.

15–19 évesek: Ebben a korcsoportban a magyar foglalkoztatási ráta (5,1%) mindössze a német szint (29%) ötödét éri el. Ez az adat jelzi, hogy a magyar középiskolás korosztály számára a munka világa gyakorlatilag terra incognita, míg német társaik közel harmada már ebben az életkorban rendelkezik munkatapasztalattal.

A 15–24 éves korosztályon belül markáns eltérés figyelhető meg a tanulás mellett dolgozók arányában, különösen a két alcsoport – a 15–19 évesek és a 20–24 évesek – között (3. ábra). Németországban a fiatalabb korcsoport 29%-a dolgozik, míg a 20–24 évesek körében ez az arány eléri a 70,7%-ot. Magyarországon ezzel szemben a 15–19 évesek mindössze 5,1%-a, a 20–24 éveseknek pedig 48,9%-a foglalkoztatott.

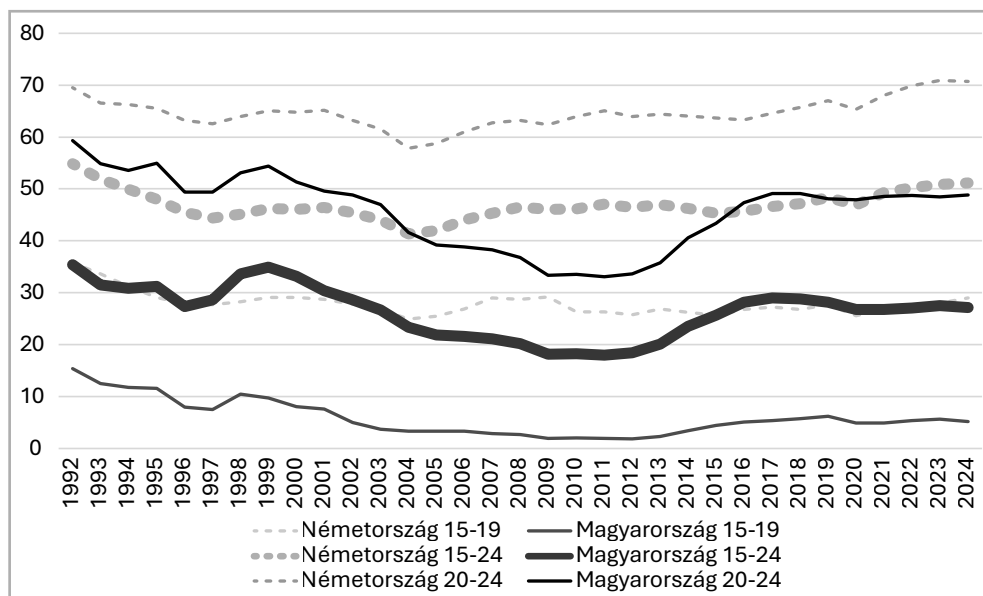
2. ábra: a 15-24 évesek foglalkoztatási rátájához a tanulók és nem tanulók hozzájárulása az Európai Unióban (% , 2024).

Forrás: Eurostat; saját ábra.

Az idősoros adatok (ILO, 1996–2024) elemzése azt mutatja, hogy ez a divergencia nem konjunkturális, hanem strukturális eredetű. Míg a német fiatalok foglalkoztatottsága az elmúlt három évtizedben stabilan magas szinten ingadozott, addig Magyarországon az ezredfordulót követően, egészen 2012-ig drasztikus csökkenés volt tapasztalható. A 2013-as Munkahelyvédelmi Akcióterv bevezetése óta ugyan lassú felzárkózás indult meg, de a „olló” záródása a jelenlegi ütem mellett évtizedeket vehet igénybe.

3. ábra: fiatalok foglalkoztatási rátája (%).

Forrás: ILOSTAT; saját ábra.

A „Magyar Paradoxon”: Teljes munkaidő dominanciája az atipikus formákkal szemben

A foglalkoztatási ráták pusztá összehasonlítása elfedi a lényegét: a két ország munkaerőpiaci integrációs modellje alapvetően eltérő logikára épül. Korábbi klaszterelemzésünk (Szalai & Varga, 2025) rávilágított, hogy bár Magyarország és Németország makrogazdasági értelemben szoros szimbiózisban él, a fiatalok foglalkoztatási szerkezete tekintetében a spektrum két ellentétes végpontján helyezkednek el.

A 2024-es adatok alapján Németországban a 15–24 éves foglalkoztatottak közül 16,4 százalékpontnyian részmunkaidőben dolgoznak (1. ábra). Ez azt jelenti, hogy a német fiatalok munkaerőpiaci aktivitásának közel egyharmadát a rugalmas, atipikus foglalkoztatás adja. Ezzel szemben Magyarországon a 27,2%-os rátából mindössze 2,9% a részmunkaidősök aránya.

Ez a strukturális merevség jelenti a „magyar paradoxont”:

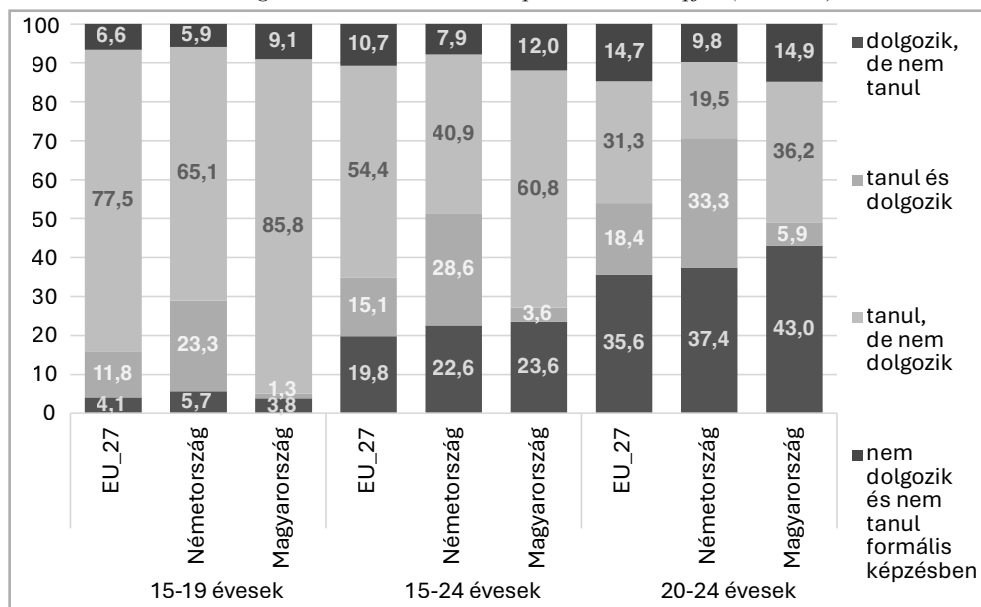
Miközben a teljes munkaidős foglalkoztatás aránya a magyar fiatalok körében (24,3%) nem marad el drámaian a nyugat-európai átlagtól – sőt, meghaladja a spanyolokét vagy a görögökét –, a rugalmas, tanulmányokkal összeegyeztethető formák szinte teljes hiánya miatt a korosztályos arány alacsony marad. A magyar rendszer „mindent vagy semmit” alapon működik: a fiatal vagy tanul (inaktív), vagy dolgozik (főállásban). A kettő közötti átmeneti zóna, amely a német modell versenyképességi előnyét adja, Magyarországon intézményileg és kulturálisan is fejletlen.

Tanulás és munka: Integráció vs. Szekvencia

A munkaerőpiaci státuszok (tanul, dolgozik, inaktív) kombinációinak vizsgálata tovább árnyalja a képet. Az Eurostat 2024-es (cikkünk írásakor legfrissebb) adatai alapján a „dolgozik, de nem tanul” kategóriában a magyar fiatalok aránya az ötödik legnagyobb az unióban, jóval meghaladja az uniós átlagot. Ez azt bizonyítja, hogy a végzettséget szerzett pályakezdők felszívása a magyar munkaerőpiacon hatékony; a munkaerőhiányos gazdaság gyorsan integrálja a diplomásokat és a szakképzettéggel rendelkezőket.

A lemaradás kizárólagos forrása a „tanul és dolgozik” csoport alulreprezentáltsága. Németországban a tanulás melletti munkavégzés társadalmi normává vált: a diákok jelentős része „minijob” keretében vagy duális képzésben már az iskolapadban aktív munkavállalóvá válik. Magyarországon ezzel szemben a szekvenciális modell dominál. A 15–19 éves magyar korosztály 87,1%-a vesz részt formális képzésben, de csupán 5,1%-uk dolgozik mellette.

4. ábra: a 15-24 évesek megoszlása tanulás és munkaerőpiaci részvétel alapján (% , 2024).

Forrás: Eurostat; saját ábra.

Ennek következményei messze túlmutatnak a statisztikán:

1. *Praxis sokk*: Mivel a magyar fiatalok többsége munkatapasztalat nélkül szerzi meg diplomáját, a munkaerőpiaci belépés hirtelen, stresszes váltást jelent.
2. *Késleltetett önállósodás*: A jövedelemszerzés hiánya elnyújtja a szülői háztól való függés időtartamát.

3. *Készséghiány*: A „soft skillek” (időmenedzsment, csapatmunka, felelősségvállalás) elsajátítása a tantermekben korlátozott; ezeket a kompetenciákat a munkahelyi szocializáció fejleszti a leghatékonyabban.

Az inaktivitás szerkezete és a NEET-ráta

A fiatalok helyzetének kritikus indikátora a NEET-ráta (Not in Education, Employment, or Training), amely a társadalmi kirekesztődés kockázatát mutatja. Magyarországon 2010 óta jelentős javulás következett be: a mutató a 17,7%-os szintről 2024-re 10,9%-ra csökkent. Bár ez az érték kedvezőbb az uniós átlagnál (11,1%), még mindig elmarad a Németországban mért 8,7%-tól.

Fontos megjegyezni, hogy a magyar NEET-fiatalok összetétele eltér a nyugatitól. Nálunk kisebb a munkanélküliek aránya (a kereslet miatt), viszont magasabb a passzív inaktívaké (akik nem is keresnek munkát). Ez ismételt arra utal, hogy a magyar munkaerőpiac tartalékai nem a klasszikus munkanélküliek között, hanem a tanulói jogviszonyban álló, de munkát nem vállaló fiatalok körében keresendők. Az ő aktivizálásukhoz azonban nem munkahelyteremtésre (keresleti oldal), hanem az atipikus foglalkoztatás akadályainak lebontására (kínálati és intézményi oldal) van szükség.

EREDMÉNYEK: VÁLLALATI GYAKORLATOK ÉS MAKROGAZDASÁGI HATÁSOK

A statisztikai adatok által felvázolt strukturális aszimmetriák mögött meghúzódó ok-okozati összefüggéseket a vállalati mélyinterjúk kvalitatív elemzése és a makrogazdasági modellezés eredményei tárják fel. Ez a fejezet választ ad arra a kérdésre, hogy a piaci szereplők miért preferálnak bizonyos foglalkoztatási formákat, és mekkora nemzetgazdasági haszna lenne a „német modellhez” való konvergenciának.

Vállalati stratégiák a gyakorlatban: A „legkisebb ellenállás” elve

A vizsgált vállalatok (Knott Autóflex Group, ACPS Automotive, német leányvállalat) HR-vezetőivel készített interjúk alapján a fiatalok foglalkoztatása nem egységes stratégia mentén zajlik, hanem a kényszerűség és a stratégiai befektetés közötti skálán mozog.

1. A diákszövetkezet dominanciája:

Mindhárom vizsgált vállalat – beleértve a német tulajdonú céget is – intenzíven támaszkodik a diákszövetkezeti foglalkoztatásra. Az ACPS Automotive HR-igazgatója, Tarnai Tamás kiemelte, hogy bár a cég nem működtet formális duális képzést, a diákszövetkezeti konstrukciót informális „utánpótlás-nevelő” csatornaként használják. A diákok 15–20 fős csoportja rugalmas, heti 20 órás beosztásban dolgozik, adminisztratív és támogató feladatokat ellátva.

Miért a szövetkezet? A válasz egyértelműen a tranzakciós költségekben rejlik. A szövetkezet leveszi a vállalat válláról a toborzás, a bérszámfejtés és a munkajogi adminisztráció terhet. A rendszer „látható” és kiszámítható: a járulégmentesség egyszerű pénzügyi ösztönző.

A „just-in-time” munkaerő: A termelési ingadozásokra a diákmunka reagál a leggyorsabban. A vállalatok számára ez a rugalmasság értékesebb, mint a duális képzés mélyebb, de merevebb elköteleződése.

2. A duális képzés paradoxona:

A Knott Autóflex és a német leányvállalat példája mutatja a duális képzés korlátait és lehetőségeit. Bár a Knottnál a duális tanulók megtartási aránya kiemelkedően magas (70–80%), a programban résztvevők száma alacsony (jelenleg 4 fő). Vakulya Vivien HR-menedzser rámutatott, hogy a duális képzés adminisztrációs terhei (akkreditáció, tantervi kötöttségek, kapcsolattartás az iskolákkal) aránytalanul nagyok a KKV-k számára.

Intézményi súrlódás: A német „anyamodell” importja nehézkes. Míg Németországban a duális képzés társadalmi norma és a kamarák által olajozottan működtetett rendszer, addig Magyarországon minden egyes duális szerződés jelentős bürokratikus befektetést igényel a cégtől.

Kulturális különbségek: Csaplár Tristan szakértő kiemelte, hogy a német vállalatok a tanulókra hosszú távú befektetésként tekintenek, míg a magyar cégek gyakran rövid távú munkaerő-pótlásként. Ez a szemléletbeli különbség magyarázza, miért nehéz a duális modell tömegesítése.

3. Generációs sajátosságok és lojalitás:

A vállalati interjúk megerősítették a fiatal munkavállalókra vonatkozó sztereotípiák egy részét, de árnyalták is azokat. A HR-vezetők szerint a Z generáció motivált és digitálisan kompetens, de a lojalitásuk alacsonyabb („egyéves időtávban gondolkodnak”). Ez a rövid távú orientáció szintén a diákszövetkezeti forma felé tereli a cégeket, mivel az alacsonyabb belépési és kilépési költséggel jár.

A makrogazdasági modell eredményei: Mennyit ér a felzárkózás?

A tanulmány harmadik pillére, a saját fejlesztésű GDP-szimulációs modell számszerűsítette a fenti kvalitatív és statisztikai elemzések implikációit. A modell azt vizsgálta, mekkora többlet-kibocsátást eredményezne, ha a magyar fiatalok aktivitása elérné a német szintet.

A szcenáriók eredményei (2024-es árakon):

„A” Szcenárió (Rész munkaidős foglalkoztatás növelése):

Ha a rész munkaidős foglalkoztatás aránya a magyar 2,9%-ról a német 16,4%-ra emelkedne, az mintegy 130 ezer új belépőt jelentene a munkaerőpiacon. Még ha feltételezzük is, hogy ezek a fiatalok csak a 60%-át termelik meg az átlagos hozzáadott értéknek, a GDP-növekedés 0,8–1,15 százalékpont lenne.

„B” Szenárió (*Teljes foglalkoztatási ráta harmonizációja*):

Ha a teljes 15–24 éves foglalkoztatási ráta emelkedne a német 51,2%-os szintre, az 232 ezer új munkavállalót jelentene. Ez a modell legoptimistább forgatókönyve, amely 1,45–2,06 százalékpontos GDP-többletet prognosztizál.

„C” Szenárió (*Tanulás melletti munkavégzés – a reális út*):

Ez a leginkább releváns forgatókönyv, amely a „tanul és dolgozik” csoport bővítésére fókuszál. Ha a magyar diákok aktivitása elérné a német szintet (28,6%), az 1,5–2,2 százalékpontos GDP-növekedést generálna. Ez nominálisan 1200–1800 milliárd forint többletet jelentene a nemzetgazdaságnak. Ebben az esetben a 20–64 évesek foglalkoztatási rátája elérné a Magyarország által az Európai Unió felé 2030-ra vállalt 85%-os nemzeti célértéket.

Értelmezés:

A modellszámítások igazolják Kopátsy (2011) tételét: a foglalkoztatás bővítése a gazdasági felzárkózás motorja. A magyar gazdaságban jelenleg „alvó állapotban” lévő 1,5–2%-os növekedési potenciál aktiválása nem igényel hatalmas tőkeberuházást. A forrás (a fiatal humán tőke) rendelkezésre áll; a gátat a szabályozási környezet komplexitása és a rugalmas csatornák hiánya képezi.

A vállalati interjúk és a modell eredményei közötti kapcsolat egyértelmű: a vállalatok hajlandóak lennének több fiatalot foglalkoztatni (kereslet), és a fiatalok is nyitottak lennének a munkára (kínálat), de a tranzakciós költségek (adminisztráció, információhiány) éket vernek a két oldal közé. A GDP-potenciál realizálása, valamint az EU felé vállalt nemzeti célérték elérése tehát elsősorban intézményi és kommunikációs feladat.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS SZAKPOLITIKAI JAVASLATOK: A STABILITÁS ÉS AZ EGYSZERŰSÍTÉS MINT VERSENYKÉPESSÉGI TÉNYEZŐK

A tanulmány empirikus adatainak és kvalitatív elemzésének szintézise rávilágít arra, hogy a magyar ifjúsági foglalkoztatáspolitikai és családpolitika az elmúlt másfél évtizedben jelentős mennyiségi expanzió ment keresztül. A rendelkezésre álló források és a támogatási jogcímek széles spektruma elviekben lefedi a munkaerőpiaci belépés minden kritikus pontját. Ugyanakkor a német benchmarkkal való összevetés és a makrogazdasági modellszámítások azt bizonyítják, hogy a rendszer határfoka elmarad a potenciálistól. Ennek elsődleges oka nem a forráshiány, hanem a szakpolitikai eszközök transzmissziós mechanizmusában, konkrétan a komplexitásból fakadó információs aszimmetriában és a tranzakciós költségekben keresendő.

Az eredmények alapján a következő fő következtetések vonhatók le:

A komplexitás ára: A vállalati szektor – különösen a KKV-k – a „legkisebb ellenállás” felé mozdulnak. Ezért preferálják a diákszövetkezeti modellt a pedagógiaileg értékesebb, de adminisztratív terhekkel sújtott duális képzéssel szemben.

A láthatóság ereje: A legsikeresebb intézkedések (Munkahelyvédelmi Akcióterv, 25 év alattiak kedvezménye) közös jellemzője az egyszerűség, az automatizmus és a világos kommunikáció.

Gazdasági potenciál: A tanulás melletti munkavégzés ösztönzése nem „zsebpénz-kérdés”, hanem makrogazdasági imperatívusz. A modell által kimutatott 1,5–2 százalékos GDP-többlet aktiválása a magyar gazdaság felzárkózásának egyik kulcsa lehet.

E diagnózisra építve a tanulmány az alábbi rendszerszintű javaslatokat fogalmazza meg, amelyek a „láthatóság” és az adminisztratív egyszerűsítés révén maximalizálhatják a munkae-erő-kínálatot.

A szakpolitikai portfólió tisztítása: A „kevesebb több” elve

A korábbi kutatások és a jelen tanulmány interjúi is igazolják, hogy a piaci szereplők korlátozottan képesek feldolgozni a folyamatosan változó, apró részletekben eltérő pályázati konstrukciókat. A „bőség zavara” információs zajt kelt, ami növeli a keresési költségeket és csökkenti a részvételi hajlandóságot.

Javaslat: A kormánynak érdemes elmozdulnia a fragmentált, sokféle támogatást kínáló modell felől egy konszolidált, pillér-alapú rendszer felé. A javasolt struktúra három fő, állandó elemre épülne, amelyek a kormányzati ciklusokon átívelő stabilitást biztosítanak:

Automatikus ifjúsági bérjárulék-kedvezmény: Minden 25 év alatti foglalkoztatott után, szektortól és jogviszonytól függetlenül járó normatív támogatás. Ez megszüntetné a diszkriminációt a különböző foglalkoztatási formák között, és egyszerűsítene a bérszámfejtést.

Karrierindító Adóhitel: A jelenlegi diákhitel-törlesztési kedvezmények és lakhatási támogatások összevonása egyetlen, a NAV által automatikusan kezelt adójóváírási rendszerbe. Ez a fiatal munkavállaló számára közvetlen, nettó jövedelemnövelő hatással bírna.

Család és Karrier Garancia: A kisgyermekes szülők atipikus foglalkoztatásának támogatása, amely nem pályázati, hanem alanyi jogon jár a munkáltatónak, csökkentve a visszatérés bizonytalanságát.

Ez a redukció nem a támogatási összeg csökkenését, hanem a „kognitív teher” mérséklését jelentené. A kiszámíthatóság önmagában is beruházásösztönző tényező.

A duális képzés „diákszövetkezetesítése”: Adminisztratív dereguláció

A vállalati interjúk egyik legfontosabb tanulsága, hogy a duális képzés adminisztrációja elriasztja a gazdaság gerincét adó KKV-szektor. A német modell sikere a kamarai rendszer erős koordinációs szerepén alapul, amit Magyarországon még nem sikerült teljes körűen adaptálni.

Javaslat: A duális képzési rendszer adminisztrációjának radikális egyszerűsítése egy „Aggregátor Modell” bevezetésével. Létre kell hozni (vagy a területi kamarák hatáskörébe utalni) olyan közvetítő szervezeteket, amelyek átvállalják a vállalatoktól a duális képzéssel járó papírmunkát, akkreditációt és az iskolákkal való kapcsolattartást – hasonlóan ahhoz, ahogy a diákszövetkezetek leveszik a bérszámfejtés és toborzás terhet a cégekről. A cél, hogy a duális képzésbe való bekapcsolódás a vállalat számára „egyablakos”, tisztán szakmai feladat legyen, ne bürokratikus kihívás. Ezáltal a német modell mélysége (szakmai tudás) ötvözhető a magyar modell rugalmasságával (alacsony tranzakciós költség).

Digitális transzmisszió: A „push” kommunikáció bevezetése

A tanulmány központi tézise, hogy a jó szakpolitika önmagában nem elég, ha az érintettek nem tudnak róla. A „kampányszerű”, óriásplakátokon vagy sajtóközleményekben történő tájékoztatás hatékonysága a digitális bennszülött generációknál alacsony. A kormánynak a „felhasználói élményre” (User Experience – UX) fókusz áló kommunikációra kell váltania.

javaslat: A „pull” (keresés alapú) modellről a „push” (automatikus értesítés) modellre való átállás. Ennek eszköze egy „Perszonalizált Digitális Ösztönző-menedzsmen” integrált platform lehet, amely az Ügyfélkapuhoz és a NAV rendszereihez kapcsolódva működik.

Hogyan működne? A rendszer nem passzívan várja, hogy a fiatal megtalálja a jogszabályt, hanem proaktívan jelez: „Mivel betöltötted a 20. életévedet és van bejelentett munkaviszonyod, jogosult vagy X forint adókedvezményre. Kattints ide az érvényesítéshez.”

Vállalati oldal: A cégek könyvelési szoftvereivel összekötve a rendszer automatikusan jelezne a munkáltatónak, ha egy fiatal alkalmazása után kedvezményt vehet igénybe.

Ez a technológiai megoldás áthidalná az információs aszimmetriát, minimalizálná a holtteher-veszteséget, és közvetlenül a célcsoport preferált csatornáján kommunikálna. A kommunikációnak nem a „kormányzati sikert”, hanem a „felhasználói előnyt” (pl. nettó bérnövekedés) kell hangsúlyoznia.

Végszó: A makrogazdasági tét

A tanulmányban bemutatott modellszámítások szerint a fiatalok foglalkoztatási rátájának német szintre emelése mintegy 1,5–2 százalékos GDP-többletet eredményezhetne. Ez a növekedési potenciál jelenleg „alvó állapotban” van a magyar gazdaságban. Aktiválásának kulcsa nem újabb és újabb, bonyolult támogatási konstrukciók kidolgozása, hanem a meglévő, egyébként nemzetközi szinten is gálans rendszer láthatóságának javítása.

Ha a szakpolitika képes a Munkahelyvédelmi Akciótervhez hasonló stabilitást és kommunikációs tisztaságot teremteni a szakképzés és a családpolitikai ösztönzők területén is, úgy a demográfiai fogyás ellenére is fenntarthatóvá válhat a gazdasági növekedés. A jövő versenyképességét nemcsak a tőkeberuházások, hanem a szabályozási környezet átláthatósága és a humán tőke integrációjának sebessége fogja eldönteni.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A jelen kutatás a Makovecz Campus Alapítvány Collegium Professorum Hungarorum támogatásával készült.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Becker, Gary S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. University of Chicago Press. <https://www.nber.org/books-and-chapters/human-capital-theoretical-and-empirical-analysis-special-reference-education-first-edition>

- Chetty, Raj – Looney, Adam – Kroft, Kory (2009). Salience and Taxation: Theory and Evidence. *American Economic Review*, 99(4), 1145–1177. <https://www.doi.org/10.1257/aer.99.4.1145>
- Coase, Ronald H. (1937). The Nature of the Firm. *Economica*, 4(16), 386–405. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x>
- Dixit, Avinash K. – Pindyck, Robert S. (1994). *Investment under Uncertainty*. Princeton University Press. <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691034102/investment-under-uncertainty>
- Heckman, James J. – LaLonde, Robert J. – Smith, Jeffrey A. (1999). The Economics and Econometrics of Active Labor Market Programs. In Ashenfelter, Orley C. – Card, David (Szerk.), *Handbook of Labor Economics* (Vol. 3, pp. 1865–2097). Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S1573-4463\(99\)03012-6](https://doi.org/10.1016/S1573-4463(99)03012-6)
- Jackson, Denise. (2023). The relationship between student employment, employability-building activities and graduate outcomes. *Journal of Further and Higher Education*, 48(1), 14–30. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2023.2253426>
- Kopátsy Sándor (2011). *Új közgazdaságtan: A minőség társadalma*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lindbeck, Assar – Snower, Dennis J. (2001). Insiders versus Outsiders. *Journal of Economic Perspectives*, 15(1), 165–188. <https://doi.org/10.1257/jep.15.1.165>
- Mincer, Jacob A. (1974). Schooling, Experience, and Earnings. National Bureau of Economic Research. <https://www.nber.org/books-and-chapters/schooling-experience-and-earnings>
- Schultz, Theodore. W. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1–17. <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/330T/350kPEESchultzInvestmentHumanCapital.pdf>
- Simon, Herbert A. (1955). A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99–118. <https://doi.org/10.2307/1884852>
- Spence, Michael. (1973). Job Market Signaling. *The Quarterly Journal of Economics*, 87(3), 355–374. <https://doi.org/10.2307/1882010>
- Szalai Piroska – Varga Máttyás Zsolt (2025). Tanulni és/vagy dolgozni? Így egyensúlyoznak a 15–24 évesek a munkaerőpiacon Magyarországon és Európában. *Polgári Szemle*, 21(4–6), 30–51. <https://doi.org/10.24307/psz.2025.0902>
- Thaler, Richard H. – Sunstein, Cass R. (2008). *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. Yale University Press.
- Varga Máttyás Zsolt (2025). Két százaléknyi GDP? A fiatalok foglalkoztatásában rejlő kiaknázatlan gazdasági potenciál Magyarországon: összehasonlító elemzés Németország példáján [TDK/OTDK-dolgozat, szakdolgozat]. Budapesti Corvinus Egyetem.
- Weiss, Andrew. (1995). Human Capital vs. Signalling Explanations of Wages. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 133–154. <https://doi.org/10.1257/jep.9.4.133>

Dr. Tózsér Anett – Dr. Rátz Tamara

A Kárpát-medence szecessziós építészetének szerepe a településkép formálásában

The Role of Art Nouveau Architecture in Shaping the Townscape of the Carpathian Basin

Összefoglalás

A tanulmány a Kárpát-medence szecessziós örökséggel rendelkező városait – kiemelten Budapestet, Szegedet, Kecskemétet, Pécsset, Szabadkát, Nagyváradot és Marosvásárhelyt – mutatja be, áttekintve jellegzetes középületeiket, intézményeiket, lakóházaikat és egyházi épületeiket. A kutatás célja volt továbbá annak feltárása, hogy a szecesszió milyen szerepet töltött be a településkép alakulásában a múltban, és milyen hatást gyakorol a mai városi környezetre, valamint hogyan jellemezhető a vizsgált épületállomány jelenlegi állapota. A szakirodalmi elemzést kilenc félig strukturált interjú egészítette ki, amelyek helyi tapasztalatokra épülő képet adnak az örökség fenntartásáról. A magyar szecesszió a századfordulón bontakozott ki Lechner Ödön munkássága nyomán, a nemzeti motívumok és nemzetközi hatások ötvözésével. A vizsgált települések szecessziós épületállományának állapota változatos: több ikonikus épület megújult, mások állapota azonban jelentősen romlott. A megőrzést nehezíti a forráshiány, a restaurátorok alacsony száma és a műemléki védelem hiányosságai. A fenntartható megőrzés érdekében szükséges a rendszeres karbantartás, a szakmai tudás megőrzése és egy átfogó örökségvédelmi stratégia kialakítása.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: R10, R12, R32, Z11, Z12

Kulcsszavak: szecesszió, építészet, Kárpát-medence, településkép

Summary

The study presents the cities of the Carpathian Basin with Art Nouveau heritage – especially Budapest, Szeged, Kecskemét, Pécs, Subotica, Oradea, and Târgu Mureș – providing an overview of their characteristic public buildings, institutions, residential houses, and ecclesiastical buildings. The research also sought to explore the role that Art Nouveau played in

DR. TÓZSÉR ANETT, kutatási főmunkatárs, vezető hivatali főtanácsos, Nemzetstratégiai Kutatóintézet (anett.tozser@nski.gov.hu); DR. RÁTZ TAMARA, tanszékvezető, főiskolai tanár, Kodolányi János Egyetem Turizmus Tanszék (tratz@kodolanyi.hu)

shaping the urban landscape in the past, the influence it continues to exert on contemporary cityscapes, and the current condition of the building stock under review. The literature-based analysis was complemented by nine semi-structured interviews, offering locally grounded insights into the preservation of this architectural heritage. Hungarian Art Nouveau emerged at the turn of the twentieth century, shaped by the oeuvre of Ödön Lechner and characterized by a synthesis of national motifs and international influences. The condition of the Art Nouveau buildings in the examined settlements is varied: while several iconic buildings have been restored, others have deteriorated significantly over time. Preservation efforts are hindered by limited financial resources, the low number of professional restorers, and shortcomings in heritage protection frameworks. Sustainable conservation therefore requires regular maintenance, the safeguarding of professional expertise, and the development of a comprehensive heritage preservation strategy.

Journal of Economic Literature JEL codes: R10, R12, R32, Z11, Z12

Keywords: Art Nouveau, architecture, Carpathian Basin, townscape/urban landscape

BEVEZETÉS

A Kárpát-medencei szecessziós építészet kutatásának indokltsága

A magyarországi építészetben a szecesszió jegyei az 1890-es években tűntek fel először, és a századforduló fénykört követően az 1910-es évek végére, az első világháborúval a korszaka lezártnak tekinthető. A vasútépítés és a főváros gyors fejlődése, valamint a polgármesterek tevékenysége révén Magyarországon is az érdeklődés középpontjába került a városépítészet kérdése, majd az 1890-es években a Millennium fejlesztési és kiállítási feladatai, a párizsi világiállításokon való részvétel, illetve a 20. század elején az új szerkezeti anyagok (így a vasbeton) és a népművészeti értékek felhasználásából eredő megújulás lehetősége (Gellér, 2004; Vámosy, 2016; Keserü, 2017).

A mozgalom legfontosabb hazai mestere Lechner Ödön volt. Az általa, valamint követői és tanítványai által művelt magyaros szecesszió mellett, azzal részben párhuzamosan, a stílusnak többféle irányzata létezett: egyes hazai épületeken megfigyelhető a francia és a belga Art Nouveau, a német Jugendstil, a bécsi kortársak, vagy épp a korabeli skandináv és angol építészet hatása. Lechner elméleti és gyakorlati munkássága a korszak több meghatározó építészé, így Lajta Béla, vagy a Fiatalok csoportjának egyik fontos alakja, Kós Károly számára is kiindulópontot jelentett (Gall, 2002; Sisa, 2014; Vámosy, 2016; Szecessziós építészet Magyarországon).

A magyarországi szecessziós építészet az Osztrák–Magyar Monarchia részét képező Magyar Királyságban a 19–20. század fordulóján meghatározó, a szecessziós művészethez kötődő, elsősorban magyar építészek által művelt, többféle művészeti és stílusirányzatból összeálló épített örökséget jelenti (Gerle et al., 1990; Déry–Merényi, 2020).

A századforduló művészete nem csak az új stílus melegágya volt, de gyökeresen új típusú művészet táptalaja is. Az alkotófolyamat újszerűsége a képző- és iparművészetben és az építészetben is megmutatkozott. A szecesszió a 19–20. század fordulójának rövid életű, ám felszabadult irányzata Európa-szerte, így az akkori Magyarországon is rányomta bélyegét a modern művészet minden területére. A nemzetközi stílusjegyeket hordozó historizáló és eklektikus irányzatok helyett – más művészeti ágakhoz hasonlóan – az építészek is arra törekedtek, hogy nemzeti stílust, egyedien magyar építészetet hozzanak létre, amely ugyanakkor a modern élet lendületét is kifejezi. Ehhez elsősorban a nemzeti hagyományokból és a népművészetből merítettek ihletet (Brunner, 2016; Fucsár–Fucsár, 2021). Az új stílus építészeti emellett szívesen éltek a korszerű vas-, üveg- és kerámiagyártás anyagaival (Fucsár–Fucsár, 2021).

Magyarországon a szecessziót elsősorban Lechner Ödön (1845–1914) nevével kapcsolják össze. Ő a legismertebb, legnagyobb hatású szecessziós építészünk, egyúttal a mozgalom magyaros irányzatának kezdeményezője. Historizáló tanultságú építészként a francia kora reneszánsz, a magyar népi díszítőművészet, valamint a közel-keleti és indiai architektúra elemeinek ötvözésével hozott létre sajátos formanyelvet. Az előregyártás és a kerámia építészeti alkalmazásának úttörője volt. Bár komolyabb állami elismerést és katedrát nem kapott életében, nagy hatást gyakorolt a korszak építészetére, elsősorban a fiatal pályakezdőkre. Tanítványai, követői közé sorolható Lajta Béla, Jakab Dezső, Komor Marcell, Málnai Béla, Kőrössy Albert Kálmán, Raichle J. Ferenc, Magyar Ede (Vámos, 1970; Bakonyi, 1989; Várallyay, 2010; Gerle–Csáki, 2013; Sisa, 2014; Brunner–Csáki, 2022; Brunner–Keserü, 2023; Csáki, 2024; Baldavári, 2018, 2021, 2025; Lechner Ödön és a népies szecesszió megosztó története, Szecessziós építészet Magyarországon).

Lechner Ödön tevékenységének jelentős hatása volt az, hogy egyidejűleg számolta fel az eklektikus törekvéseket és tette népszerűvé a szecessziót mint nemzeti stílust. Követői egész Magyarországon voltak. A Lechner-iskola a Felvidéktől a Bácskáiig és Erdélyig több középületet hagyott maga után. Ekkor épült például szecessziós stílusban a kiskunfélegyházi, a szabadkai és a marosvásárhelyi városháza. Az úri középosztály körében divatossá vált a szecesszió, ennek hatására a mezővárosokban élő tehetősebb polgárság igyekezte utánozni őket. Temesváron, Marosvásárhelyen, Kiskunfélegyházán, Kecskeméten, Tiszakécskén, Kiskunhalason több szecessziós lakóházat találunk (Gellér, 2004; Bede, 2012).

A szecesszió időszakában több ezer épületet emeltek az akkori Magyarország területén és sok közülük komoly művészeti értéket képvisel (Tózsér, 2019, 2020). Budapest európai összehasonlításban is gazdag szecessziós műemlékekben, a város szecessziós állománya ezres nagyságrendű. Itt található Lechner Ödön legfontosabb munkái: az Iparművészeti Múzeum, a Magyar Földtani Intézet székháza és a Postatakarékpénztár. A korszakra jellemző módon kiváló minőségű anyagokból, összművészeti alkotásként megformált épületek továbbá a Gresham-palota, az egykori Parisiana Mulató, a Zeneakadémia, a Gellért Szálloda és Gyógyfürdő (Moravánszky, 1988; 1998; Gerle et al., 1990; Sisa–Wiebenson, 1998; Gellér, 2004; Kovács–Batár, 2012; Sisa, 2014; Vámosy, 2016; Rátz, 2017; Kovács, 2021; Rátz, 2022; Brunner–Csáki, 2022; Brunner–Keserü, 2023; Budapest építésze. Térkép és szecessziós építészeti kalauz 1896–1914., 2012).

A kutatás célja és módszerei

A tanulmányban a Kárpát-medence magyar szecessziós településeinek sokaságából a teljesség igénye nélkül kiemeltük a szecessziós örökséggel bíró települések, nevezetesen Budapest, Szeged, Kecskemét, Pécs, Szabadka, Nagyvárad és Marosvásárhely szecessziós épített örökségét.

A szakirodalmi források alapján áttekintettük az érintett városok szecessziós épületállományát, beleértve a középületeket, oktatási intézményeket, kereskedelmi és szolgáltató létesítményeket, fürdőket, szállodákat, városi bérházakat és egyházi épületeket. Budapest különösen gazdag szecessziós alkotásokban, ugyanakkor a stílus a vidéki városok arculatát is számottevően alakította. Mindez jól érzékelteti a magyar szecesszió sokszínűségét és a Kárpát-medencében betöltött jelentőségét.

A kutatás célja annak feltárása is volt, hogy a szecessziós stílus milyen szerepet tölt be az érintett települések építészeti örökségében. Ennek vizsgálatához kilenc interjúalannyal készített félig strukturált interjúk válaszait elemeztük. Az interjúalanyok átfogó képet adtak a fent említett városok szecessziós örökségéről. A primer vizsgálat során feltártuk, hogy a szecesszió milyen mértékben formálta a településképet a múltban, illetve hogyan hat annak alakulására napjainkban. Felmértük a település szecessziós épületállományának jelenlegi állapotát, valamint áttekintettük a megőrzéssel és restaurálással kapcsolatos kihívásokat. Emellett vizsgáltuk azt is, hogy a szakemberek miként ítélik meg e műemlékek védelmének és karbantartásának helyzetét.

Az interjúalanyok között volt az Iparművészeti Múzeum Könyvtár és Adattár fősztályvezetője; a Szeged és Térsége Turisztikai Nonprofit Kft. ügyvezetője; a Szeged Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Fejlesztési Iroda Városrendezési Osztályának főépítésze; a Kecskeméti Katona József Múzeum Képzőművészeti Osztályának vezetője; a Kecskemét Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala Humánszolgáltatási Iroda Közösségi Kapcsolatok Osztálya vezetője; a Baranya Vármegyei Kormányhivatal Állami Főépítészeti Iroda műemléki referense; a Szabadkai Városi Múzeum megbízott igazgatója; a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság elnöke; a marosvásárhelyi Visit Mures ügyvezető igazgatója.

KIEMELKEDŐ KÁRPÁT-MEDENCEI SZECCESSZIÓS VÁROSOK

Budapest szecessziós építésze

Budapest historizáló város: a történeti épületállományának túlnyomó része 1867–1900 között épült fel. A budapesti szecesszió építésze az 1890-es évek végén és az 1910-es évek elején alakult ki és a magyar építészeti örökség egyik meghatározó stílusává vált. A szecesszió mint művészeti irányzat a modernizáció és az ipari forradalom hatására jött létre és a történelmi formákat, díszítéseket ötvözte a modern, funkcionalista megoldásokkal. A budapesti szecesszió építésze különösen gazdag és számos ikonikus épületet tartalmaz, amelyek hatással voltak a város arculatának kialakulására a 20. század elején (Kovács–Batár, 2012; Lechner Ödön művei).

A szecessziós stílusú épületek egyfajta városépítészeti innovációt képviseltek, amelyek egyesítették a funkcionális igényeket a művészeti értékekkel. Az épületek díszítései különböző művészeti áramlatokat ötvöznek, például organikus formákat, geometrikus mintákat, üveg-munkákat és a kerámia alkalmazását. A szecesszióval kapcsolatos városi fejlesztések közé tartoznak a Nagykörút körüli épületek, az Andrássy út és a Belváros szecessziós stílusú lakóházai, üzletei és palotái. A szecesszió mint stílus nemcsak építészeti szinten formálta Budapestet, hanem hatással volt a város művészeti és társadalmi életére is. A szecessziós épületek nemcsak a gazdag polgári osztály igényeit szolgálták, hanem a modernitás iránti vágyat is tükrözték. Otthonosság, célszerűség és reprezentáció egyszerre jellemezték tehát a kor budapesti építészetét (Gerle–Lugosi, 1999; Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Lechner Ödön művei).

Lechner Ödön, a magyar szecesszió alapító alakja, legnagyobb mestere, a munkáiban ötvözte a tradicionális magyar népi motívumokat a modern szecessziós formákkal. Autonóm, premodern építészetét Budapesten a legjobban az Iparművészeti Múzeum (IX. Üllői út 33-37.), a Magyar Állami Földtani Intézet (XIV. Stefánia út 14.) és a Postatakarékpénztár (V. Hold utca 4.) épületével reprezentálhatjuk (Kovács–Batár, 2012; Vámosy, 2016; Brunner–Csáki, 2022; Budapest építésze. Térkép és szecessziós építészeti kalauz 1896–1914., 2012; Lechner Ödön művei).

Ha Magyarországon szecessziós építészeetről beszélünk, az emberek többségének az Iparművészeti Múzeum (1893–1896) jut eszébe. Lechner Ödönnek ez az első, minden elemében szecessziósnak mondható épülete. Az építész a magyarság ázsiai gyökeréig próbált visszanyúlni és a magyar népművészeti motívumokat indiai és perzsa építészeti elemekkel ötvözte. A homlokzatot és a tetőt a Zsolnay-gyár termékeivel burkolták. A kiállítási csarnok fölé boruló fémszerkezet a látszó vastartókkal ugyancsak formabontónak számított (Gerle–Lugosi, 1999; Kovács–Batár, 2012; Sisa, 2014; Lechner Ödön művei).

A budapesti Magyar Állami Földtani Intézet (1896–1899) homlokzatainak kialakítása során Lechner Ödön került a történeti stílusok sémáit. A díszítés a magyar népművészetből és a földtan tudományának területéről vette a formáit. A tetőzetet kék színes mázas Zsolnay-kerámia borítja a csúcson látható Glóbuszal. A barlangszerű belső térsorokat hullámos stukkó és cseppköves ornamentika díszíti. A tervezőre az udvari homlokzaton elhelyezett kerámia Lechner-címer emlékeztet (Gerle–Lugosi, 1999; Sisa, 2014; Lechner Ödön művei).

Lechner Ödön főműve a Postatakarékpénztár épülete (1899–1901), melynek téralkotásában, kompozíciós kialakításában, díszítésében a lechneri művészet teljes eszköztára megfigyelhető. A díszítések a takarékoskodás szimbólumaitól a népművészeti elemeken át a nagyszentmiklósi kincs motívumáig terjednek (Gerle–Lugosi, 1999; Sisa, 2014; Rákos et al., 2021; Lechner Ödön művei).

Az előbbieken részletezett három meghatározó szecessziós épületen kívül a továbbiakban a teljesség igénye nélkül Budapest más ismertebb szecessziós épületeit is számba vesszük.

A Belváros-Lipótváros szecessziós épületei

A Belváros-Lipótváros már az 1900-as évek fordulóján is a főváros pénzügyi és közigazgatási központja volt. A biztosítók, pénzügyintézetek palotákat emeltettek maguknak: ma is az egykori megbízó igényességére emlékeztet például a Gresham-palota és a már említett Hold utcai

Postatakarékpéntzár. Az üzletházak, bolthelyiségek jóval érzékenyebben reagálnak az idők változásaira, ennek ellenére a Belvárosban néhány épület ma is őrzi a századfordulós enteriört (Kovács–Batár, 2012).

A Lánchíd tengelyére néző, eredetileg luxuslakásoknak szánt Gresham-palota ma a Four Seasons szállodalánc budapesti tagjának ad otthont (Quittner Zsigmond és Vágó József, 1905–1907; V. Széchenyi tér 5.) (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a; Rákos et al., 2021).

A Philantia virágbolt (V. Váci utca 9.) Európa egyetlen még működő szecessziós virágboltja. Körössy Albert tervezői munkájának eredményeként jött létre 1907-ben (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a; Keserü et al., 2021).

A bécsi Thonet cégnek tervezett Thonet-ház (Lechner Ödön és Pártos Gyula, 1888–1889; V. Váci utca 11/A.) Lechner alakuló szecessziós stílusának előfutára, egyben az üzlet- és lakóházfunkció harmonikus egybeolvasztásának korai példája (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A Bedő Béla gyáros számára Vidor Emil által 1903-ban tervezett lakóház a belga építéset jegyeiről tanúskodik. A földszint helyreállított portáljai mögött ma a Magyar Szecesszió Háza (V. Honvéd utca 3.) néven korabeli bútorokat, műtárgyakat bemutató magángyűjtemény és kávézó található (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A Párisi Udvar (egykori Belvárosi Takarékpéntzár, Schmahl Henrik, 1909–1912/13; V. Ferenciek tere 10.) a századforduló egyetlen épen maradt, keleties hangulatú passzázst is magába foglaló bank- és lakóháza (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Az Andrássy út és annak környéke szecessziós épületei

Az Andrássy út és annak környéke a századfordulós Budapest kettősségét képezi le: a felső tízezer társasági életének színterei mellett, mint a Zeneakadémia vagy a volt Parisiana mulató (ma Újszínház), nemesi villákkal és gazdag vállalkozók palotáival éppúgy találkozunk, mint a hétköznapiok egyszerű polgárainak lakóházaival. Ezt mutatták a 19. század végén az Erzsébetváros és a Terézváros gangos bérházai, melyek azoknak a munkásoknak, cselédeknek, mesterembereknek, kiskereskedőknek az otthonai, akik az Andrássy út mindennapjairól gondoskodtak (Kovács–Batár, 2012).

A budapesti szecesszió egyik legfontosabb, külső és belső egységben megőrzött épülete a Zeneakadémia (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Korb Flóris és Girgl Kálmán, 1903–1907; VI. Liszt Ferenc tér 8.). Az előcsarnok, a Körösfői-Kriesch Aladár freskójával díszített hall és a nagyterem tereit márvánnyal, Zsolnay-kerémiával, díszítőfestéssel és a Róth Miksa-féle geometrikus mintázatú ablakokkal borították (Lőrinczi–Raffay Endre, 2007; Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Az üvegtetővel fedett, hatemeletes Párizsi Nagy Áruház (Sziklai Zsigmond, 1909–1911; VI. Andrássy út 39.) a kor neves párizsi áruházainak mintájára épült. Itt már szinte minden vasbetonból készült (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013).

A márványlapokkal borított homlokzat szinte szakrális külsőt kölcsönöz a késői szecessziós volt Parisiana mulatónak (ma Újszínház, VI. Paulay Ede utca 35.), mely Lajta Béla tervezői

munkája nyomán 1908–1909-ben jött létre. 1919-től színházként funkcionál az épület (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Az Erzsébetváros szecessziós épületei

A VII. kerületi Erzsébetváros Budapest legkisebb területű, azonban legsűrűbben lakott kerülete, melynek régi pesti zsidónegyedén máig érezni a századforduló hangulatát. Akkoriban ezt a környéket felelősen zsidó polgárok és kereskedők lakták, saját intézményrendszerrel, imaházakkal és a közösségi élet színtereivel (Kovács–Batár, 2012).

Czigler Győző a historizmus mesterei közé tartozott Budapesten. Őt kérte fel Gozdu Manó hagyatéki alapítványa egy átjáróház építésére a Király és a Dob utcák között. Az 1901–1904 között épült Gozdu-udvar (VII. Király utca 13.–Dob utca 16.) e nemében Budapest legnagyobbja. A felújítása óta vasárnaponként vásárt rendeznek az épület udvarain (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A VII. kerület Kazinczy utca 29–31. szám alatt álló Ortodox Zsinagóga (Löffler Sándor és Löffler Béla, 1912–1913) azt a keleties stílust mutatja, mint ami a Dohány utcai és a Rumbach utcai imaházat jellemzi (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A Hungária fürdő (ma Continental Hotel Zara, Ágoston Emil, 1908–1909; VII. Dohány utca 44.) a társasági élet színtere volt, úszócsarnokkal, gőzfürdővel, mulatóval, színházteremmel. 2010-ben az ide beköltöző szálloda tulajdonosa az épületet felújította (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A Nefelejcs utcai épületet Róth Miksa 1910-ben vásárolta meg, majd családja és műhelye beköltöztetése előtt Petz Samu tervei alapján némileg átépíttette. Az 1980-as években Róth Miksa gyerekei apjuk hagyatékát Erzsébetvárosnak ajánlották fel, lehetővé téve, hogy egykori otthonukból megnyíljon a Róth Miksa Emlékház és Gyűjtemény, amely 1999-től fogadja a látogatókat (Balázs, 2006; Róth Miksa Emlékház és Gyűjtemény).

A Józsefváros-Ferencváros szecessziós épületei

A Józsefvárosban jellemzően kiskereskedők és iparosok laktak, az 1840-es években elkészült Nemzeti Múzeum körül pedig a főnemesek palotanegyede alakult ki. A fejlődési folyamatot itt és a szomszédos Ferencvárosban is felgyorsította a Nagykörút megvalósítása, amelyet ugyan 1896-ban, a nagy millenniumi ünnepségekhez kapcsolódóan adtak át, de teljes kiépítése még tíz évig eltartott (Kovács–Batár, 2012).

Az Iparművészeti Múzeum mellett kiemelendő a Palace Szálló (VII. Rákóczi út 43.), amely az 1910-es évek Budapestjének legkorszerűbb szállodája volt, Komor Marcell és Jakab Dezső tervei szerint készült 1910-ben. A magyaros szecesszió egyik utolsó épülete a fővárosban (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A Városliget és a Stefánia út közötti szecessziós épületek

A Városligettől az Állatkerten át a Stefánia útig terjedő szakaszon nagypolgári lakóházak tucatjai épültek a századfordulón. Az utóbbi környék különösen népszerű volt a művészek és az építészek körében: helyüket mára diplomáciai képviselők foglalták el. A nagypolgári villákon – mint például a Körössy-villa, a Malonyai-villa, a Zala-villa, a Balás-villa – kívül itt

találjuk a Magyar Állami Földtani Intézetet, a Vakok Intézetét, a Körhintát, a Fővárosi Állat- és Növénykert épületeit.

A Vakok Intézete (Baumgarten Sándor és Hercegh Zsigmond, 1899–1904; XIV. Ajtósi Dürer sor 39.) a szecessziós motívumok mellett a keleti építészet hatását is megjelenítő épület. A Nádor termet Magyarország egyik legnagyobb ólmozott és festett üvegablaka díszíti (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A budapesti Vidámpark öt műemlék épülete közül a legidősebb a Körhinta (az építész ismeretlen, 1906; XIV. Állatkerti körút 14–16.), amelynek épülete a bécsi szecesszió jegyeit mutatja. A belsőben az orgona és a fából készült berendezés lovai és hintói is eredetiek. A felújításáért Europa Nostra-díjban részesítették 1997-ben (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Az 1866-ban megnyitott Fővárosi Állat- és Növénykert (Neuschloss-Knüssli Kornél, Kós Károly, Zrumeczky Dezső és mások, 1909–1912; XIV. Állatkerti körút 6–12.) legjelentősebb épületei az 1907 utáni rekonstrukció részeként születtek. A vezető tervező Neuschloss-Knüssli Kornél volt, az ő munkája a jegesmedve szobrokkal díszített, elefántháton álló főbejárat, valamint a keleties stílusú, Zsolnay-kerámiával díszített Elefántház. Az Állatkert műemléki épületeinek zömét Kós Károly és Zrumeczky Dezső tervezhették, akiket Neuschloss bízott meg a feladattal. Ma is áll az erdélyi, fiatornyos Fácános, a Madárház, a Majomház, a Norvég-ház, a Rágcsálóház, a Szarvasház. Több elbontott, vagy a háborúban elpusztult épületet eredeti formájukban építették újjá: ilyen a Bölényház, az afrikai építészetet idéző Zsiráfház és a Krokodilház is. Az 1909–1912 között zajlott rekonstrukció további két eleme volt a beton-szerkezettel tervezett Nagyszikla és Pálmaház, mindkettő mérnöke Végh Gyula volt (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Újbuda szecessziós épületei

A Szent Gellért tértől a Ménesi útig terjedő szakaszon az 1896-ban átadott Szabadság híd, a város harmadik hídja fejlődést indított el a Gellért-hegytől délre fekvő területen. A Szent Gellért téren a Műegyetem legrégebbi épületei állnak a 19. század végétől, míg a Móricz Zsigmond körtér már az 1930-as években épült ki. A Duna-parti sugárutak és utcák is több századfordulós értéket rejtenek, nem kis részben az akkoriban itt letelepedő művészek, építésszek emlékét (Kovács–Batár, 2012).

Az itt található Szent Gellért Szálló és Gyógyfürdő (Hegedűs Ármin, Sebestyén Artúr és Sterk Izidor, 1909–1918; XI. Szent Gellért tér 1.) az art deco előfutárának tekinthető. A szállodát és a fürdőt magába foglaló komplexum 1918-ra épült fel, de a fürdő már 1917-ben megnyílt. 1927-ben hullámfürdő, 1934-ben pedig pezsgőfürdő épült és ide költözött a Nemzetközi Balneológiai Társaság. 2024. októberétől zajlik a Hotel Gellért teljes körű felújítása és ezt megelőzően is még látható volt a fürdő épületében a Zsolnay-kerámiával és ólomüveg ablakokkal díszített belső enteriőr (Juhász–Szántó, 1999; Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a; Elindult a Hotel Gellért felújítása, Építészfórum, 2024.).

Az eklektikus és szecessziós jegyeket egyaránt magán viselő Hadik-Ház (az építész ismeretlen, 1910, XI. Bartók Béla út 36.) kultúrtörténeti szerepe az építészeténél is jelentősebb. Éveken keresztül a felső műtermi lakásban alkotott Csontváry Kosztká Tivadar. A földszin-

ten 1910 körül alapított Hadik Kávéházat pedig egykor olyan irodalmi nagyságok látogatták, mint Móricz Zsigmond, Déry Tibor, Karinthy Frigyes (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Pest további szecessziós épületei

Itt érdemes szót ejteni a Fiumei úti Nemzeti Sírkertről (volt Kerepesi temető, VIII. Fiumei út 16.), melynek bejáratán át először a Gerle Lajos által tervezett (1904–1908), növényi mintájú mozaikokkal díszített kettős árkádsorhoz jutunk. Jellegzetes századfordulós síremlékek, csak néhányat említve: a Márkus Géza és Kallós Ede tervei alapján emelt két sírbolt: Erkel Sándor zeneszerzőé (1904) és Jankó János festőművésze (1905); valamint a Malasik sírbolt (Wachtel Elemér, 1908). A kapuépítményt és a mögötte lévő ravatalozót Lajta Béla tervezte 1908-ban (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

A kőbányai Szent László plébániatemplom Lechner Ödön legfontosabb szakrális műve (X. Szent László tér, 1897). A római katolikus templom toronysisakjai sajátos sziluettet adnak az épületnek. Lechner pirogránitból készült, a magyar népművészetből kölcsönzött formákat, illetve sajátos motívumokat alkalmazott, míg a templomtetet Zsolnay-csempével burkolta. Az üveglablakok Róth Miksa műhelyéből származnak (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a; Sisa, 2014; Lechner Ödön művei).

Európa egyik legnagyobb, állami kezdeményezésre létesített, 920 lakásos, önálló munkás- és tisztviselő telepe a Wekerle-telep, ahol négyezer ember lakhatott jó körülmények között (Kós Károly, Zrumetzky Dezső és még tizenhárom építész, 1909–1929; XIX. Kós Károly tér és környéke). Vidéki jellegét a mai napig megtartotta (Bede, 2012; Kovács–Batár, 2012; Dittrichné, 2013a).

Szeged szecessziós építésze

Az 1879-es pusztító árvíz után újjáépítették a várost. A századfordulóra az ország második legnépesebb települése lett. Ahogy a franciákat utánzó Pétervárral szemben Moszkva jelentette az igazi orosz kultúrát, úgy a szegediek szerint az igazi, a magyar szellemiségű építészett itt teljesedett ki. A századforduló után „palotás városként” emlegették Szegedet. Ha nevet kellene kiemelni az építészek közül, akkor Magyar Edére esne a választás. Rövid munkásságának döntő része Szegeden látható (Bede, 2012; Gaál, 2016; Brunner–Keserü, 2023).

Magyar Ede kapta a megbízást arra, hogy dr. Goldschmidt György számára egyemeletes bérházat tervezzen. A később Goldschmidt-palotaként ismert épület 1904–1905 között készült el. Formavilága több részletében a bécsi és berlini szecesszió hatását tükrözi (Bede, 2012; Nátyi, 2017).

Magyar Ede egy másik megbízás keretében egy, a református templom közvetlen közelébe szánt lakóház, népiskola és parókia terveit is elkészítette. A Református-palota (1910–1912), bár historizáló elemeket is felvonultat, összhatásában mégis a szecesszió jegyeit hordozza (Bede, 2012; Nátyi, 2017; Brunner–Keserü, 2023).

Reök Iván Lajos vízépítő mérnök szintén Magyar Edét kérte fel palotájának megtervezésére (1906–1907). A földszinten üzleteknek is helyet adó Reök-palota az építész főművének

számít és sokak szerint Magyarország legszebb szecessziós épülete. Bakonyi Tibor, az életmű kutatója úgy fogalmazott, hogy „kristálytisza stílusegység uralkodik az épület minden részletén. A homlokzat fehér és a különböző zöld színeinek harmóniáját néhány lila és kék teszi még változatosabbá.” (Bakonyi, 1973: 94.; Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Dittrichné, 2013b; Bechtold, 2017; Nátyi, 2017; Brunner–Keserü, 2023).

A „Szeresd felebarátodat ...” bibliai parancs héberül és magyarul olvasható az 1900–1903 között Baumhorn Lipót tervei szerint épült Új Zsinagóga diadalívén. A Roth Manó műhelyében készült üveglablakok és a szimbolikus tartalmú üvegkupola a zsinagóga karakteres elemei. A Bibliához köthető növénymintázatok – szőlő, fügefafa – jelképes tartalmakkal bírnak. A több, mint 48 méter magas, ugyanilyen széles épület kifejezi azt a társadalmi rangot, melyet a század végére a szegedi zsidóság felmutatott (Somorjai, 2001; Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Bechtold, 2017; Oszkó, 2017; Pacsika, 2018; Brunner–Keserü, 2023; Új Zsinagóga).

Szeged városának polgára volt Gróf Árpád Márton ügyvéd, aki a magas rangjához megfelelő épületet szeretett volna és ennek megtervezéséhez a Szabadkán már bizonyított Raichle József Ferencre esett a választás (1902–1903). A háromemeletes volt Gróf-palota, lakóház épületében Gróf Árpád Márton luxus bérlakásokat terveztetett a szegedi elit számára, de a saját irodája és lakása is itt volt (Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Nátyi, 2017).

A szecesszió mindenre hatott, a vidéki lakóháztól a nagyvárosi szállodán át az ipari létesítményekig. Ennek bizonyítéka a szegedi Víztorony (Zielniszki Szilárd, Korb Flóris és Giergl Kálmán, 1903–1904). Az ezer köbméter víz tárolására alkalmas, a Tisza szintjéhez képest 37,35 méter magasságú tartály vasbeton szerkezeten áll, belsejébe csigalépcsőn lehet felmenni (Bede, 2012).

A szecessziós épületek sorát gazdagítja még Szegeden az Izraelita Hitközség Székháza (Baumhorn Lipót, 1901–1903), a volt Deutsch-palota (Lechner Ödön és Erdélyi Mihály, 1900–1901). A volt Beregi-ház (Kótay Pál, 1902–1903), a volt Ungár-Mayer-palota (Magyar Ede, 1910–1911), a volt Wágner-palota (Baumhorn Lipót, 1904–1905), a volt Márer-ház (Tóbiás László és Pick Móric, 1911) (Bede, 2012; Nátyi, 2017; Oszkó, 2017; Brunner–Keserü, 2023).

Kecskemét szecessziós építésze

Kecskemét városias arculatát a 19-20. század fordulóján nyerte el a városépítő polgármesterek tevékenysége révén, akik felvállalták az akkor még újdonságnak számító és a közvélemény többsége által furcsának, cifrának tartott szecessziós stílusban való építkezést. Ahogyan Kada Elek polgármester nyilatkozott a Városháza átadásakor: „Ez a mi üzenetünk a jövőnek!” Ma is ezekre az épületekre a legbüszkébb a város, emiatt tartják nyilván a szecessziós hagyományokkal rendelkező városok sorában nemzetközi szervezetek, európai szecessziós hálózatok, és így került a Városháza az UNESCO Világörökség Várományosi Listájára is (Székelyné Kőrösi, 2017; ifj. Gyergyádesz, 2021, Kecskemét város honlapja).

A Szabadság-tér első nagy szecessziós épületként, Lechner Ödön és Pártos Gyula tervei szerint 1893–1896 között épült a Városháza és ma is változatlanul városházaként mű-

ködik. A homlokzat égetett mázas kerámiáin megjelennek a magyar népművészet motívumai. A díszterem freskóit Székely Bertalan készítette. Ezzel az épülettel iskolát teremtettek a tervezők, a későbbi városházák közül több követte a kecskeméti (Bede, 2012; ifj. Gyergyádesz, 2021; ifj. Gyergyádesz, 2023a; b; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Gulyás, 2023; Kecskemét város honlapja).

A város talán legismertebb, szecessziós épülete az 1902-ben Márkus Géza tervei szerint lechneri és magyaros szellemben épült Cifrapalota, ami ma a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Kecskeméti Képtárának és Kiállító Helyének ad otthont. A tetőzet különböző színű cserepei, a mázas kerámiák alkalmazása, az ablakok kiképezése, a tetőgerinc díszítése mind Lechner Ödön építészetére utalnak. A homlokzatot a virágmintás népi motívumokra emlékeztető, de szín- és formavilágukban azoktól különböző díszítőelemek borítják. A belső díszítések között jellemző a pávamotívum alkalmazása. Márkus Géza műve legutóbb a 2010-es évek végén kapott teljes felújítást (Bródy, 1906; Bede, 2012; Bata, 2017; Bechtold, 2017; ifj. Gyergyádesz, 2019a, b; ifj. Gyergyádesz, 2021; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Gulyás, 2023).

A szomszédos Széchényi-téren áll a városi iparszervezetek egykori székháza, az Iparos Otthon (Ma Kecskeméti Ifjúsági Otthon), amely 1906–1907-ben épült Komor Marcell és Jakab Dezső tervei alapján (Bede, 2012; ifj. Gyergyádesz, 2021; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Gulyás, 2023; Kecskemét város honlapja).

A Szabadság-tér legnagyobb épülete az 1911–1913-ban Mende Valér tervei szerint épült Kecskeméti Református Kollégium, melynek falai között ma a Kecskeméti Református Gimnázium működik (Bede, 2012; ifj. Gyergyádesz, 2021; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Gulyás, 2023; Kecskemét város honlapja).

A református újkollégiummal szemben szinte azonos időben, és szintén Mende Valér tervezésével épült 1910–1911-ben a Luther-palota, az egyházközség bérháza. A tervező az erdélyi népművészeti hagyományokra támaszkodott (Bede, 2012; ifj. Gyergyádesz, 2021; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Gulyás, 2023, Kecskemét város honlapja).

Az 1909-ben Iványi Grünwald Béla vezetésével a „Fiatalok” irányzatát képviselő Szivessy Tibor és Jánszky Béla tervei alapján 1910 és 1912 között épült a szecessziós Kecskeméti Művésztelep épületgyüttese, amely ma is alkotóművészek számára ad otthont (Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023; Kecskemét város honlapja).

További szecessziós épületek Kecskeméten a Katona József Gimnázium épülete (volt Reáliskola, Löllbach Kálmán és Zaboreczky Ferenc, 1914), a Sajtóház (volt Ipar Hitelintézet és Népbank, Korb Flóris, 1909–1902), az egykori Úri Kaszinó (Jánszky Béla és Szivessy Tibor, 1911) (Bede, 2012; Dittrichné, 2013b; ifj. Gyergyádesz, 2021; Brunner, 2023; Brunner–Keserü, 2023).

Pécs szecessziós építésze

Zsolnay Vilmos és az általa alapított Zsolnay gyár neve összeforrt a hazai szecessziós művészettel: színes tetőcserepei, pirogránitból készült külső és belső szobrai, épületdíszei szinte a stílus hazai védjegyévé váltak és az iparművészet, a használati tárgyak előállításánál is kö-

vették a legújabb trendeket. A Zsolnay gyár keleti felében ma is termelés folyik, a nyugati rész szecessziós épületeiből alakították ki a Zsolnay Kulturális Negyedet (Bede, 2012; Dittrichné, 2013b; Brunner–Keserü, 2023; Budai, 2023).

Zsolnay Vilmos, a gyáralapító mauzóleumát halála után veje, Sikorski Tádé és fia, Miklós tervezte meg a gyár feletti dombra 1901 és 1913 között (Bede, 2012; Dittrichné, 2013b; Brunner–Keserü, 2023; Budai, 2023).

Pilch Andor neve összeforrta a várossal, az Art Nouveau stílussal, és ő volt a megyeszékhely jelképének számító eoizinmázás, ökörfejes Zsolnay Vilmos-emlékkút megalkotója is 1912-ben (Bede, 2012; Budai, 2023; Szigetvári, 2023).

Az 1910-es évek elején Köves Emil tervei alapján szecessziós stílusban jött létre a Bóbita Bábszínház épülete, melynek zöld cserépteteje harmonizál az ablakokat keretező kerámiadíszekkel (Bede, 2012; Szigetvári, 2015; Budai, 2023).

A több mint hatszáz darabos Zsolnay kerámiagyűjtemény Dr. Gyugyi László műgyűjtő gyűjteménye, amely a Sikorski Tádé által tervezett villa épületében látható (Az épület tervezésének évszáma ismeretlen) (Bede, 2012; Szigetvári, 2015; Budai, 2023).

Az országban Pozsony után Pécsen hozták létre az első távbeszélő központot. A Postapalota építésére kiírt pályázatot Balázs Ernő nyerte el, és az épület 1902 és 1904 között az ő elképzelései alapján valósult meg (Bede, 2012; Budai, 2023).

A Hamerli család által alapított régi kesztyűgyár és üzlet helyén 1915-ben nyitotta meg kapuit a Pannónia Grand Hotel, amely Pilch Andor tervei szerint épült fel. Az 1980-as évek végén történt felújítást követően az épület Hotel Palatinus néven nyitott újra (Bede, 2012; Brunner–Keserü, 2023; Budai, 2023; Szigetvári, 2023).

1902-ben, a Széchenyi tér átépítései után Schlauch Imre tervei alapján épült a szecessziós stílusú Nádor Szálló, mely a pécsi vendéglátás egyik centrumává vált (Dittrichné, 2013b; Budai, 2023).

A város első állandó és hazánk hangosfilmek vetítésére tervezett szintén első mozija, az Apolló épülete is gazdag szecessziós motívumokban, bár korai art deco hatások is azonosíthatók rajta. 1913-ban két építész, Sigfrid és Engelt tervei alapján épült meg (Budai, 2023).

Az egykori Pécsi Napló és a Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság számára Pilch Andor 1906-ban tervezett új székházat. A nyomdaépület a kétezres évekre romos állapotba került, de a homlokzata egy magánvállalkozás jóvoltából autentikusan újult meg (Bede, 2012; Budai, 2023; Szigetvári, 2023).

A MÁV Igazgatóság épülete (Jeney Ernő, 1914–1917) ötös tagolású, melynek hullámos oromzata a szecessziós stílusú épületek jellemzője (Bede, 2012, Budai, 2023).

További szecessziós épületek Pécsen többek között: az izraelita közösség bérháza (Pilch Andor, 1911), Deutsch Zsigmond ügyvéd lakóháza (Pilch Andor, 1902); lakóházak (Schlauch Imre, 1900–1901), az Erreth-villa (Pilch Andor, 1917), a Bányakapitányság székháza (Medgyaszay István, 1923), „Isten szemének a háza” (Pilch Andor, 1903) (Bede, 2012; Brunner–Keserü, 2023).

Szabadka szecessziós építésze

A Lechner Ödön ösztönzésére végbemenő szecessziós építészeti törekvések kifejezésre jutottak a vajdasági építészetben is. Az első ilyen jellegű épület éppen a Lechner Ödön és Pártos Gyula terve alapján készült Leovits-palota (1893) volt, ami ugyanolyan stílusban épült, mint az Iparművészeti Múzeum (Duranci, 1983; Ninkov K., 2013; Prčić V., 2017).

Lechner Ödön közvetlen követői valamivel később, a Postatakarékpénztár keletkezésének idején jelentkeztek, amikor már határozottabban kialakultak a formák és a magyar változat díszítőelemei is. Lechner Ödön ugyanis, a magyar néprajz első kutatásaira támaszkodva, ihletét a keleti művészetéből merítette és a felületi díszítéshez hozzáadta egyéni megoldásait. A Lechner követő építészek között több olyan is volt, aki egyéni jegyekkel gazdagította a stílust. Az 1900 és 1914 közötti időszakban ezek például Jakab Dezső, Komor Marcell, Lajta Béla, Spiegel Frigyes, Magyar Ede. Mindannyian a Vajdaságban jelentkeztek először az alkotásaikkal. Hosszabb-rövidebb ideig valamennyien a tanítójuk módszerei szerint alkottak, azonban kifejezetten célszerű megoldásokra törekedtek. A század első évtizedének a végén a fiatalok új nemzedéke még inkább közeledett a modern, funkcionális építészethez (Duranci, 1983; Ninkov K., 2002, 2013; Klein, 2011; Szigetvári, 2024).

Lechner Ödön közvetlen hatása alatt dolgozott Jakab Dezső és Komor Marcell és az ő terveik szerint épült fel a szabadkai Zsinagóga (1900–1902), ami a kiteljesedett magyar szecessziós építészet előhírnöke volt. A kivitelezés során téglát és festett Zsolnay-cserepeket használtak, az ólomablakok Róth Miksa műhelyében készültek, a padokat népies színekre festették, a kupola belső díszítése népi motívumokat tartalmaz (Duranci, 1983; Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Ninkov K., 2002, 2013; Bata, 2017; Prčić V., 2017; Szecessziós építészet. VisitSubotica).

Komor Marcell és Jakab Dezső másik kiemelkedő alkotása a Városháza, melyet 1907-ben terveztek és 1908 és 1910 között épült fel. Ez a városközpont uralkodó épülete, amely a magyaros szecesszió minden elemét felvonultatja. Magán viseli a magyar néprajz jegyeit, de egyben funkcionális épület is. Zsolnay kerámiákkal borított tetőzet, íves oromzatok jellemzik, a homlokzatot vörös, sötét és fehér falsíkok és faragott kőelemek tagolják (Duranci, 1983; Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Ninkov K., 2002, 2013, 2017; Prčić V., 2017; Szigetvári, 2024; Szecessziós építészet. VisitSubotica).

Raichle Ferenc teljes életműve néhány dél-magyarországi városra koncentrálódik. A szabadkai tartózkodása alatt tervezte a saját lakóházának szánt Raichle-palotát 1903–1904-ben. A szakirodalom szerint ez az élete főműve. Az épületben 1970-től a Modern Galéria kapott helyet. Az épület jellegzetességei, így a homlokzat középső fülkéje, a Zsolnay kerámiák, a muránói mozaikok, a népi hímzést utánzó mozaikok, a kerámia- és a kovácsoltvas díszítések egymással egységet alkotnak (Duranci, 1983; Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012; Ninkov K., 2002, 2013; Bata, 2017; Szigetvári, 2024; Szecessziós építészet. VisitSubotica).

Az ugyancsak Raichle Ferenc által 1903–1904-ben tervezett Raichle-bérház talán nem mindenben éri el a Raichle-palota színvonalát, de így is figyelemre méltó. Az építés az emeletre luxuslakást, a földszintre üzleteket tervezett (Bede, 2012).

A Sonnenberg Salamon által építtetett kétemeletes bérház (Sonnenberg-ház) Strassburger Izidor és Gombos Lajos tervei szerint épült 1910-ben. Ma Magyarország Konzulátusa működik az épületben (Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012).

Komor Marcell és Jakab Dezső 1907-ben, a városházával párhuzamosan tervezték meg a jóval kisebb szabadkai Kereskedelmi Bank épületét. A bankon kívül étterem működött itt, az emeleteken pedig lakások voltak (Bagyinszki–Gerle, 2008; Bede, 2012).

A Dömötör-palota tervét 1906-ban a budapesti Vágó fivérektől, Lászlótól és Józseftől, az orvos dr. Miksa Dömötör rendelte meg. A Dömötör-palota egyike volt az első bérházaknak, mely a bécsi szecesszió geometriai elemeit viselte Szabadkán. 2008-ban a palotát felújították és azóta itt található a Szabadkai Városi Múzeum (Ninkov K., 2002, 2013; Prčić V., 2017; Szecessziós építészet. VisitSubotica).

A szecesszió emlékei Szabadkán továbbá Leovics Simon palotája (Lechner Ödön és Pártos Gyula, 1893), Roznovszky József palotája (Mačković Titus, 1909), az Osztrák-Magyar Bank Palotája (Raichle Ferenc, 1901), Sztojkovics Dusán Palotája (Kocka Géza, 1907), a Magyar Általános Hitelbank Palotája (Hajós Alfréd, 1911), a Városi Bérpalota (Vadas Pál, é.n.), az Arany Bárány szálloda (Mačković Titus, 1904), a Conen-villa (Raichle Ferenc, 1900) (Ninkov K., 2002, 2013; Prčić V., 2017; Szecessziós építészet. VisitSubotica).

Nagyvárad szecessziós építésze

A 19. század végének gazdasági fellendülése nagy ütemű építkezést hozott magával. A század második felének eklektikus építkezését a szecesszió rövid korszaka követte Nagyváradon ugyanúgy, mint Erdély többi nagyvárosában. A Monarchia valamennyi városa közül itt alakult ki a legteljesebb, leginkább egységes szecessziós városkép. Nagyvárad – a reneszánsz korszak után – második virágkorát a 20. század elején élte, ekkor születtek a városképet meghatározó középületek és a helyi ügyvédek, mérnökök, vállalkozók által építtetett szecessziós paloták. A marosvásárhelyi Kultúrpalotát tervező Komor Marcell–Jakab Dezső építéspáros, valamint a Nagyváradon született Vágó fivérek több épülettel járultak hozzá Nagyvárad képeéhez, de kiemelendő ifj. Rimanóczy Kálmán neve is (Péter I., 2005, 2011; Bede, 2012; Szecesszió Nagyváradon).

Komor Marcell és Jakab Dezső az első nagyváradai megrendeléseit dr. Adorján Emiltől kapta. A Nagyvárad-i Napló korabeli írása szerint a felkért építészek „a modern magyar stílusnak hivatott művelői”. A kétemeletes Adorján-házak (1902–1903) saroképülete belső udvarral rendelkező bérház (Bede, 2012: 276; Péter I., 2005, 2011; Szecesszió Nagyváradon).

Az építéspáros az Adorján-házakkal letette a névjegyét a városban, ahogy a Nagyvárad-i Napló írta „finom műízlésről tettek tanúságot.” Nem véletlen, hogy Stern Miklós is őket bízta meg, hogy „modern magyar stílusú” kétemeletes bérházat tervezzenek (Stern-palota, Komor Marcell és Jakab Dezső, 1904–1905) (Bede 2012: 278; Péter I., 2005, 2011; Szecesszió Nagyváradon).

Az 1908-ban átadott Fekete Sas szálló, vígadó és üzletház (Komor Marcell és Jakab Dezső, 1907–1908) Nagyvárad egyik szimbóluma. Épületében szálloda, vígadó, üzlethelyiségek, kávéház és étterem is működött. Az épületkomplexum két aszimmetrikus épülettömbből

áll, melyeket a főhomlokzat falsíkjától beljebb egy üvegfedésű passzázs köt össze. A passzázs díszítése, a festmények a lechneri szellemű magyar szecessziós díszítőművészetet példázzák. A névadó Fekete Sas ólomüvegfestményt a nagyváradi Neumann Károly készítette 1909-ben (Bede, 2012; Péter I., 2005, 2011; Bihar Megyei Értéktár. Megyei értékek. Nagyváradi Fekete Sas palota; Szecesszió Nagyváradon).

A Darvas–La Roche-ház (Vágó László és Vágó József, 1909–1910) egyik fő vonzereje a homlokzatokat és a főbb belső termeket is díszítő, a növény- és állatvilágból kölcsönzött motívumokkal ellátott üvegmozaikokban rejlik. Átfogó helyreállítási munkálatok nyomán a ház ma Románia első Szecessziós Múzeumának ad otthont. A kiállítás a századvég váradi enteriőrjeit mutatja be, rekonstruálva a város egykori nagypolgári életkörnyezetét (Péter I., 2005, 2011; Pap, 2017; A Darvas–La Roche-ház. Visit Oradea; Ez a múzeum lett Nagyvárad legjövödelmezőbb látnivalója, Turizmus.com, 2024).

A Moskovits-palotát 1904–1905 között építették Moskovits Miksa mérnök megbízásából, ifj. Rimanóczy Kálmán tervei alapján. Homlokzatának jellegzetes zöld színezése könnyen felismerhető arculatot ad az épületnek (Péter I., 2005, 2011; Bede, 2012).

További szecessziós épületek Nagyváradon többek között a Sztarill-palota (Sztarill Ferenc, 1902), a Poynár-ház (Sztarill Ferenc, 1907), a Füchsl-palota (Bálint Zoltán és Jámbor Lajos, 1902–1903). A Rimanóczy-palota (ifj. Rimanóczy Kálmán, 1905), a Deutsch-palota (Sztarill Ferenc, 1906–1909), az Apolló-palota (ifj. Rimanóczy Kálmán, 1912–1914), az Ullmann-ház (Löbl Ferenc, 1913), a Hotel Astoria (Sztarill Ferenc, 1902) (Péter I., 2005, 2011; Bede, 2012; Szecesszió Nagyváradon).

Marosvásárhely szecessziós építésze

Több korabeli magyar városról elmondható, hogy a szecesszió városa, azonban Marosvásárhely mindenképpen az. Több mint száz szecessziós középület és lakóház áll itt ma is jó, vagy kevéssé jó állapotban (Bede, 2012; Dittrichné, 2013c).

Komor Marcell és Jakab Dezső egyik legjelentősebb alkotása a város szimbólumaként emlegetett Városháza (1905–1906). Az épület 50 méteres tornyát a Zsolnay-gyárból származó tetőcserepek fedik. Az ablakokat Róth Miksa készítette, többen külön ezek miatt látogatnak vissza a Városházára (Bede, 2012; Dittrichné, 2013c).

A Kultúrpalota (Komor Marcell és Jakab Dezső, 1911–1913) építése kapcsán Dr. Bernády György polgármester kijelentette: „A Közművelődési háznak a magyar történetből és a székely mondákból merített tárgyú képző- és iparművészeti remek kincsházának kell lennie.” (Bede, 2012: 290) Az eredeti tervek szerint a palotába hangversenytermet, fogadásokra szolgáló tükörtermet, kamarazenei termet, mozitermet, valamint néprajzi múzeumot és könyvtárat terveztek. Több funkció is változott az elmúlt száz évben, de az épület legtöbb elemét megőrizve ma is áll. Több ablaka Róth Miksa műhelyéből származik és Körösfői Kriesch Aladár mozaikjai és festményei teszik változatossá a főhomlokzatot és a belső teret. A tetőt Zsolnay cserepek díszítik. A belső díszítőelemek többsége a székely népművészet motívumait jeleníti meg (Bede, 2012: 290; Dittrichné, 2013c).

A Városháza mögött épült Kereskedelmi és Iparkamara épülete (Torczkai Wigand Ede és Radó Sándor, 1910) a székelyföldi udvarházak formavilágát tükrözi. Az épületen – mint ahogyan Torczkai Wigand Ede mindegyik épületén – felfedezhető a népi hatás (Bede, 2012; Dittrichné, 2013c).

A szecessziós épületek sorát tovább gyarapítja Marosvásárhelyen a Református főgimnázium (Baumgarten Sándor, 1908–1912) és az erdélyi magyar nyelvű oktatás szimbóluma, a Bolyai Farkas Elméleti Líceum (Baumgarten Sándor, 1908–1909), továbbá a Nyugdíjpalota (Radó Sándor, 1909–1910), a Csonka Villa (ifj. Csiszár Lajos, 1910), a Rendőrség épülete (Keleti Béla, 1912), a Zsinagóga (Jakub Gärtner, 1900), a Mezőgazdasági Iskola (Kós Károly), a Városi Felsőbb Leányiskola épülete, ma a Paiu Ilarian Kollégium (Radó Sándor) (Bede, 2012; Dittrichné, 2013c).

A SZECESSZIÓS ÉPÜLETEK HATÁSA A TELEPÜLÉSKÉPRE

Az interjúk során arra kerestük a választ, hogy a szecesszió milyen mértékben formálta a településkép alakulását a múltban, illetve milyen szerepet tölt be napjainkban.

A szecesszió szerepet játszott a vizsgált városok arculatának formálásában és hatása a mai napig meghatározó. A megkérdezett szakemberek egybehangzó véleménye szerint ez az építészeti irányzat nem csupán esztétikai értékkel bír, hanem a helyi identitás, az örökségvédelem és a városmarketing fontos pillérévé vált.

Budapesten a századforduló idején a szecesszió a historizmussal párhuzamosan határozta meg a városképet. Mindkettő gyakran alkalmazta a kupolákat, manzárdtetőket, valamint a rizalitos homlokzatokat, melyek önmagukban is értéket adtak a város képének. Noha a szecessziós bérházak többségét az idők során átfogó átalakítások – például homlokzatmódosítások és emelet-ráépítések – érték, ezek az épületek ma is a városkép meghatározó elemei és továbbra is vonzzák a látogatókat. A fővárosban a szecessziós örökségre irányuló fejlesztések mértéke azonban elmarad a vidéki és határon túli városok megújulási törekvéseihez képest a szakember véleménye szerint.

Szegeden az elmúlt másfél évtized során következetes épületfelújítási program valósult meg, amelynek keretében több szecessziós épület, így például a Reök-palota, az Ungár-Mayer-palota, az Új Zsinagóga és a Szent István-téri Víztorony újult meg. Ezek a felújítások hozzájárultak ahhoz, hogy a város szecessziós öröksége a helyi lakosság és a turisták számára egyaránt láthatóbbá és értékesebbé váljon. A szecessziós örökség ma már több szinten jelen van Szeged életében: szerepet kap a helyi turisztikai desztináció menedzsment szervezet munkájában, az Interreg IPA és Duna projektekben, továbbá beépül a városfejlesztési és turisztikai stratégiákba, valamint a marketingkampányokba is. A szecesszió jelenléte a tematikus városi sétákban és a kulturális fesztiválok programjaiban is egyre hangsúlyosabb.

Kecskemét főtere egyedi építészeti és városfejlődési sajátosságokat mutat, mivel a térhez több felekezet temploma kapcsolódik. A főtér mai formája az 1890-es évek közepén alakult ki a Városháza megépítésével, mely a sorra megjelenő szecessziós épületekkel teljesebben ki. Az 1910-es évek elején a templomok és barokk épületek mellett megjelentek a szecessziós épületek is, amelyek az egyházakkal való együttműködés révén a főtér térfalának nagy ré-

szét alakították ki. Különlegessé teszi a városképet, hogy több szecessziós épület az egyházak megrendelésére épült, mivel a főtéri telkek nagy része egyházi tulajdonban volt. Így valósult meg például a Luther-udvar vagy a Református Újkollégium. A városban három szecessziós irányzat érvényesül, melyek az egyházak építő tevékenységével együtt egy különleges építészeti együttest alkotnak. A századfordulón a városfejlesztést nem csupán esztétikai vagy reprezentatív szempontok vezették, hanem egyértelműen gazdasági célok. A korszak meghatározó polgármesterei – Lestár Péter és Kada Elek – a kereskedelem megerősítését tűzték ki célul. Kecskemét kiemelkedett a hazai városok sorából azzal, hogy Pest mellett itt rendeztek évente öt országos vásárt, melyek révén a főtér kereskedelmi csomóponttá vált. Ez a sajátos fejlődési irány elkülöníti Kecskemétet más mezővárosoktól, ahol a mezőgazdaság játszott főszerepet a város alakításában.

Más városokban nem a kereskedelmi tevékenységek, hanem az építészeti örökség és a kulturális sokszínűség formálta a város arculatát és Pécs éppen ennek a példája: bár nem elsősorban barokk vagy klasszicista városként ismert, mindkét stíusból több műemlékkel rendelkezik. Hasonlóan gazdag a város szecessziós építészeti öröksége is, amelynek közel harminc épületét tartják számon. Ezek közé tartozik a Zsolnay Kulturális Negyed, amely önálló kulturális központként a város szimbóluma. Az 1890-es évektől az 1910-es évekig terjedő időszakban a szecesszió mellett a proto art deco stílusjegyei is megjelentek, ezek a stílusjegyek láthatók például az 1913-ban tervezett Apolló Mozi épületén. Ugyancsak figyelemre méltó a Pilch Andor által 1906-ban tervezett jellegzetes téglalaborítású saroképület, a Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt. egykori nyomdaépülete. Bár mögötte modern lakópark épült, a műemléki védelem alatt álló épület a restaurálásoknak köszönhetően megőrizte eredeti jellegét. Ezek az épületek, különösen kedvező sarokpozíciójuk révén, szintén hangsúlyos elemei Pécs városképének.

Szabadka városképét is alapvetően formálta a szecessziós építészet és a város legjellegzetesebb arculati elemeként jelenik meg napjainkban is. Bár a városban több historizáló stílusú épület található, amelyek közintézményekként működnek – ilyen például a szabadkai gimnázium, a Nemzeti Kaszinó és a bankok –, Szabadkát elsősorban a szecessziós épületek teszik ismertté, melyek magas művészi értéket képviselnek. A historizmus a múlt stílusait ismétli, míg a szecesszió mindig egyedi motívumokat használ, amelyeket helyi mesterek – kovácsok, bútorkészítők, festők – valósítottak meg. Csak hiányzó szakmák esetén vontak be külső mestereket, így a Zsolnay gyár is részesült a szabadkai építkezésekből, hiszen a város nem rendelkezett saját porcelángyárral. A Városháza liftjének kialakításához pedig szegedi ácsmester közreműködésére volt szükség, mivel helyben nem gyártottak liftszerkezeteket. Több mester települt Szabadkára a szecessziós építkezések fellendülése miatt, azonban ma kevés szakember ismeri ezeket a régi mesterségeket, ami nehézséget jelent a műemlékek restaurálásánál. A szecesszió nemcsak művészeti értéket képvisel tehát Szabadkán, hanem a hagyományos mesterségek megőrzésének és megbecsülésének fontosságára is ráirányítja a figyelmet.

Nagyváradon a 20. század elején a szecessziós építészet szintén meghatározó szerepet játszott és ma is formálja a város arculatát. Jelenleg 83 szecessziós épület szerepel a városi nyilvántartásban és ez a Kárpát-medencében a legnagyobb ilyen stílusú épületsűrűséget jelenti. Ennek köszönhetően a város utcáin sétálva szinte minden lépésnél találkozhatunk a korszak

emlékeivel. A kommunizmus éveiben ez az építészeti örökség háttérbe szorult, részben azért, mert alkotói – többnyire magyar és zsidó építészek – munkássága nem illeszkedett az akkori ideológiai elvárásokba. Ez a tendencia nemcsak Nagyváradon, hanem több más erdélyi városban is megfigyelhető volt. Az elmúlt mintegy húsz évben azonban fordulat következett be. A városvezetés felismerte a szecessziós épületekben rejlő turisztikai és kulturális értéket és ennek nyomán városi finanszírozási program indult. A kezdeményezés évente 2-4 épület homlokzatának felújítását teszi lehetővé, így fokozatosan újul meg a történelmi belváros arculata. A program sikeréhez elengedhetetlen volt, hogy a lakosság is megértse: a felújítás nemcsak esztétikai, hanem közösségi érdek is, még akkor is, ha annak költségei őket terhelik. A város vállalja a tervek elkészítését, míg a kivitelezés és a költségek fedezése az épülettulajdonosok feladata. Bár a homlokzat felújítása önmagában is nagy anyagi ráfordítást igényel, még nagyobb terhet ró a tulajdonosokra, ha a pince és a padlás helyreállítása is szükségessé válik. Ráadásul minél nagyobb a lakás, annál magasabb a fizetendő összeg a homlokzati árnyok alapján. Ezért nem véletlen, hogy ezek a beruházások sok lakó számára éveken át tartó anyagi terhet jelentenek. A szakember ugyanakkor hangsúlyozta: a védett belváros szecessziós és klasszicista homlokzatai nem csupán az egyes tulajdonosokhoz tartoznak, hanem közös értékei a városnak, a helyi közösségnek és a turistáknak egyaránt. Volt már példa arra, hogy egy rossz állapotú épületrész leszakadt és veszélyt jelentett a járókelőkre, ezért alapvető fontosságú az épületek biztonságos állapotának megőrzése. Hozzátette, hogy mindezek mellett a legfőbb cél az, hogy ezek a házak szépségükkel hozzájáruljanak Nagyvárad arculatához és jó hírnevéhez.

A 20. század elején Marosvásárhely városképét elsősorban az egyszintes házak sora határozta meg. Később azonban elkészült az új Városháza építésének terve, amelyhez elkerülhetetlen volt a régi épületek lebontása, hiszen Bernády György, a város akkori polgármestere (1902–1912) nem a hagyományos városkép megőrzésében, hanem a modernizációban és megújulásban gondolkodott. Ennek eredményeként Marosvásárhely az 1930-as évekig Erdély legdinamikusabban fejlődő városává nőtte ki magát, építészeti fejlődése pedig még Kolozsvárt is megelőzte. Bernády György a rendszerváltás idején, 1926 és 1929 között ismét polgármesterként tevékenykedett, azonban ekkor már nem volt képes maradandó változásokat létrehozni és a város fejlődési folyamatait sem tudta hatékonyan irányítani. Ugyanakkor sikerült maga mellé állítania a zsidó közösséget, amely pénzügyi támogatást nyújtott az építkezésekhez, cserébe pedig területeket kapott saját épületei felépítéséhez. Érdekes, hogy az 1800-as évek közepéig a zsidókat nem engedték be a városközpontba, csak a külvárosokban élhettek, és csak 1850 után költözhetek be, amikor már hozzájárultak a közjavak fenntartásához.

A mai városkép központi eleme a Kultúrpalota és a Városháza együttese, de a város más részein is több szecessziós épület található. Figyelemre méltó a városközpont közelében Bolyai tér is, ahol a Református Kollégium főépülete, valamint a környezetében álló további hat-hét épület egyaránt a szecesszió stílusjegyeit viseli. Mindkét tér esetében léteznek átalakítási tervek, elsősorban azzal a céllal, hogy az épített örökség értékei jobban érvényesülhessenek. Marosvásárhely egyik visszatérő problémája, hogy a nyári időszakban – amikor a turizmus a legélénkebb – az épületek látványa részben háttérbe szorul a lombkoronák mögött. A sűrű

növényzet miatt a szecessziós épületek sok esetben rejtve maradnak a látogatók elől, így ez a városrész kevésbé ismert, mint azt örökségi jelentősége indokolná.

Jelenleg a főtér átalakítása van napirenden: az a cél, hogy a tér nagy része sétálóövezetté váljon, ezáltal jobban érvényesüljenek az épületek és fejlődjön a város gazdasági, szociális élete. A közlekedés azonban továbbra is problémás, hiszen a főútvonalak a belvároson haladnak át, a körgyűrű megépítése pedig még várat magára. A változás reményét az Európai Unió és az országos helyreállítási terv (PNRR) forrásai jelenthetik, amelyek támogatást nyújthatnak a központi tér és az úthálózat korszerűsítéséhez. A projekt megvalósítására a város saját költségvetéséből nem lenne lehetőség, így különösen fontos az uniós támogatás elnyerése. A szakember bíz abban, hogy a városvezetés elszántsága elegendő lesz ahhoz, hogy a tervek megvalósuljanak. Ugyanakkor rámutatott arra is, hogy miközben a város több mint kétszáz szecessziós épülettel büszkélkedhet, jelenleg hiányzik egy átfogó szecessziós építészeti irányvonal vagy stratégia a város fejlesztésében és megőrzésében. Ennek kialakítása szükséges lenne ahhoz, hogy a város szecessziós értékei megfelelő elismerést kapjanak – tette hozzá a szakember.

A SZECESSZIÓS ÉPÜLETEK ÁLLAPOTA

Az interjúalanyoktól megkérdeztük, milyen állapotban vannak a településen található szecessziós épületek, valamint milyen megőrzési és restaurálási kihívásokkal kell szembenéznie a városnak. Emellett érdeklődtünk arról is, hogyan látják a szecessziós épületek védelmét és karbantartását a településen.

A szecessziós épületek megóvása komoly kihívást jelent a városokban, különösen a belső terek esetében. A korábbi, szakszerűtlen átalakítások sok helyen maradandó károkat okoztak, ezért az eredeti enteriőrök gyakran már csak archív fényképekről ismerhetők meg. A helyreállítás nemcsak nagy anyagi forrást, hanem speciális szakértelmet is igényel, miközben sok épület nem áll műemléki védelem alatt, így sorsuk elsősorban a tulajdonosok hozzáállásán múlik.

A rendszeres karbantartás gyakran elmarad, a tulajdonosok pedig sokszor halogatják a teljes felújítást, miközben az épületek állapota folyamatosan romlik. A nagyváradi szakember hozzátette, hogy a karbantartásnak ki kell terjednie a belső falszerkezetekre és udvarokra is, nemcsak a homlokzatokra és tetőkre. A szakember követendő példaként Prágát emelte ki, ahol a belvárosi épületeken úgynevezett kutatókazettákat helyeznek el a vakolat repedéseinél vagy pattogzásánál. Ezek az eszközök azonnal jelzik a hibákat a hatóságoknak, akik gyorsan reagálnak: dokumentálják a problémát, lefotózzák, majd a sérült felületeket az eredetihez hasonló festékkel javítják, megelőzve a további károsodást.

Több válaszadó is kiemelten fontosnak tartja, hogy egy-egy épület műemléki státuszt nyerjen el, hiszen ez kötelezné a tulajdonosokat a helyreállítás minőségi és szakszerű elvégzésére. Míg a műemlékvédelem szigorú szabályozást jelent – az épület minden részére kiterjedően –, addig a helyi védettség nagyobb rugalmasságot tesz lehetővé, például a homlokzat megőrzése mellett a belső terek átalakíthatók maradnak. Ez a megoldás különösen előnyös lehet olyan esetekben, amikor a külső megjelenés városképi szempontból értékes, de az épület funkciója vagy belső szerkezete változhat.

A budapesti szakértő rámutatott, hogy a főváros lemarad a településképi arculati kézikönyvek készítésében, míg vidéken ez a tudatosabb helyi értékmegőrzés miatt könnyebben megvalósul. A kézikönyvek célja az építészeti értékek feltérképezése és rendszerezése, például a jellegzetes típusházak és egyedi épületek azonosítása, ami hosszú távon segítheti az örökség megővését.

A válaszadók hangsúlyozták, hogy a felújítások komoly szakértelmet igényelnek, miközben egyre nagyobb kihívást jelent a megfelelő szakemberek hiánya. Összességében azonban a legnagyobb probléma az anyagi források hiánya, ami akadályozza a szecessziós épületek megfelelő megőrzését és helyreállítását.

Ezt a hiányosságot a budapesti szakember többek között egy országos, állami támogatással létrehozott „A Szecesszió Éve” programmal kívánna kezelni, amely nemcsak a stílus népszerűsítését szolgálná, hanem a felújítások és az épületek újrahazsnosításának támogatását is biztosítaná. Fontos lenne továbbá egy átfogó stratégia kialakítása, amely felméri a veszélyeztetett épületeket, ütemtervet dolgoz ki a megővásokra, és ösztönzi a tulajdonosok, a szakemberek és a hatóságok együttműködését. Ezzel párhuzamosan nagy szükség lenne civil kezdeményezésekre, például olyan alapítványokra, amelyek átfogó programokat indítanak a bérházak megővására.

Ezzel párhuzamosan ugyanakkor a válaszadók hangsúlyozták, hogy a városok többségében már sikeresen megvalósultak felújítások, amelyek a tudatos örökségvédelem és a szakértelem eredményességét tükrözik. Ezek a felújítások nemcsak az épületek állapotát javították, hanem hozzájárultak az adott városok kulturális és turisztikai vonzerejének növeléséhez, valamint a lakosság identitásának erősödéséhez, ami elengedhetetlen a szecessziós örökség hosszú távú megőrzéséhez. A szecessziós épületek felújítását jellemzően állami, uniós, önkormányzati és magánforrások bevonásával végezték el.

Budapesten a szakember a Postapalotát emelte ki példaként, amelynek felújítását alapos kutatások és megfelelő anyagi háttér tette lehetővé. Megújult továbbá a Zeneakadémia, a Párisi Udvar, a Postatakarékpénztár, a Magyar Szecesszió Háza, a Drechsler-palota és a Kőrössy-villa, miközben a Gellért Szálló és Gyógyfürdő rekonstrukciója jelenleg is zajlik.

Szegeden a Reök-palota, a Víztorony, az Ungár-Mayer-palota és a Baumhorn-épületek gondos helyreállítása bizonyítja az elkötelezett szakmai munkát.

Kecskeméten a Városháza rekonstrukciója példaként rámutat a korszerű hasznosítás fontosságára, miközben a Népbank épületeinek külső felújítása is eredményesnek mondható.

Pécsen előrelépések történtek a Zsolnay Kulturális Negyed létrejöttével és több épület felújításával az elmúlt húsz évben, ugyanakkor indokolt lenne további épületek védeltségének biztosítása a szakember véleménye szerint. A Pilch Andor által tervezett épületek, például a Palatinus Hotel, a Postapalota, a Pécsi Napló és Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt. épülete, a Gyermekgyógyászati Klinika és Pilch Andor Fürdő utcai lakóháza részben vagy teljes egészében megújultak, vagy folyamatban van a felújításuk.

Szabadkán szintén több szecessziós épületet – köztük a Raichle-palota, a Szabadkai Városi Múzeumot magában foglaló Dömötör Miksa-palota, a Zsinagóga és a Városháza – többször felújítottak, erősítve ezzel a város kulturális identitását.

Nagyváradon továbbra is a teljes felújításokra koncentrálnak, amint azt a Fekete Sas Palota, a Darvas–La Roche ház és a görög katolikus püspöki palota példája is szemlélteti. Ugyanakkor a rendszeres karbantartás háttérbe szorul, pedig ez akár tizenöt-húsz évvel is meghosszabbíthatná az épületek élettartamát.

Marosvásárhelyen a Kultúrpalota közel teljes körű felújítása, valamint a Marosvásárhelyi Református Kollégium minőségi rekonstrukciója is fontos előrelépés az örökségvédelemben.

Az előbbi pozitív példák ellenére számos épület felújításra szorul, állaguk megóvása és megújítása elengedhetetlen.

Budapesten ilyen példák közé tartozik a bérházak jelentős részének, valamint az Iparművészeti Múzeumnak az elhúzódó rekonstrukciója. Utóbbi esetében a beavatkozás különösen sürgető, mivel az épület UNESCO világörökségi várományos helyszíneként kiemelkedő kulturális jelentőséggel bír, miközben az állapota az idő múlásával folyamatosan romlik. Hasonló helyzet tapasztalható Szegeden a Gróf-palota esetében is.

Kecskeméten a Cifrapalota helyzete adhat okot aggodalomra a szakember elmondása szerint: noha a teljes körű felújítás már régóta tervben szerepel, eddig csak részleges beavatkozások történtek. Az épület eredeti megjelenését az elmúlt évtizedek átalakításai módosították, a belső tereinek állapota pedig napjainkra érezhetően romlott. A homlokzat díszítőelemeit – köztük a majolika- és pirogránitmezőket – ideiglenesen eltávolították, az ablakok elhasználódtak és a vakolat is károkat szenvedett. A teljes rekonstrukció költsége meghaladja az egymilliárd forintot, a munkálatok megkezdése pedig legkorábban 2027-ben várható. A város talajadottságai tovább nehezítik a helyzetet: a mocsaras, homokos talaj és a talajvízrendszer miatt az épületek folyamatos süllyedéssel küzdenek, a Cifrapalota alatt működő bűvárszivattyú éjjel-nappal dolgozik a víz elvezetésén. Emellett a térség bármikor érintett lehet földrengetésben, ami szintén veszélyezteti a földémszerkezet nélküli palotát – tette hozzá a szakember.

Szabadkán a város belső, kisebb utcáiban található értékes szecessziós épületek és díszítőmotívumok szintén veszélyben vannak: állapotuk az anyagi források és támogatások hiánya miatt folyamatosan romlik és a szigorú műemlékvédelmi előírások tovább nehezítik a felújításokat. Ennek következtében sok esetben elmaradnak a szükséges munkálatok, ami a fokozatos pusztuláshoz vezet, így mielőbbi megoldásra van szükség.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány kiemeli azokat a városokat, amelyek szecessziós örökséggel rendelkeznek – köztük Budapestet, Szegedet, Kecskemétet, Pécsét, Szabadkát, Nagyváradot és Marosvásárhelyt. Bemutatja középületeiket, oktatási intézményeiket, kereskedelmi és szolgáltató épületeiket, fürdőiket, szállodáikat, városi lakóházaikat és egyházi létesítményeiket.

A kutatás célja volt továbbá annak feltárása is, hogy a szecessziós stílus milyen szerepet játszik a Kárpát-medence építészeti örökségében, miként alakította a településképet a múltban, és milyen hatást gyakorol napjainkban. Emellett áttekintettük a szecessziós épületállomány jelenlegi állapotát is.

A tanulmányban a szakirodalmi elemzést kilenc félig strukturált interjúval egészítettük ki, amelyek révén a vizsgált városok szecessziós örökségéről és annak fenntartásáról átfogó, helyi tapasztalatokon alapuló képet nyertünk.

A magyarországi szecessziós építészet a 19–20. század fordulóján alakult ki és az Osztrák–Magyar Monarchia Magyar Királyságának területén a modern művészet meghatározó irányzatává vált. A stílus célja a nemzeti jellegű, egyedi építészet megteremtése volt, amely a magyar népművészetből és népi hagyományokból merített, miközben a korszerű anyagokat – vasat, üveget, kerámiát – is innovatívan alkalmazta. Lechner Ödönnek köszönhetően bontakozott ki a magyar szecesszió sajátos formanyelve, amelyben a francia kora reneszánsz, a közel-keleti és indiai motívumok, valamint a magyar népi díszítőelemek ötvöződtek. Tanítványai országszerte elterjesztették a stílust, városházák, paloták, lakóházak és középületek egész sorát hagyva örökül. Az általa és tanítványai által képviselt magyaros szecesszió mellett a korszakban a stílus több párhuzamos irányzata is kialakult, ezért a hazai épületeken egyaránt felfedezhetők a francia és belga Art Nouveau, a német Jugendstil, a bécsi kortársak, valamint a skandináv és angol építészet hatásai.

A szecessziós építészet meghatározó szerepet tölt be a vizsgált települések városképében, helyi identitásában és kulturális örökségében. Budapest esetében a századforduló óta a szecessziós építészet alapvetően alakítja a városkép részeit, és bár sok épület átalakításon ment keresztül, a stílus továbbra is fontos vonzerőt jelent. A vidéki és határon túli városokban az elmúlt évtizedekben a megújulási folyamatok tudatosabbak és látványosabbak voltak, így a szecesszió ott nemcsak örökségként, hanem aktívan kezelt és kiemelt kulturális erőforrásként jelenik meg. Ezekben a városokban a szecessziós épületek felújítása nemcsak esztétikai, hanem identitásépítő célokat is szolgál, valamint hozzájárul a gazdaság fejlődéséhez.

Az épületek állapota igen változatos: kiemelhetők például a budapesti Zeneakadémia, a szegedi Reök-palota, a kecskeméti Városháza, a pécsi Zsolnay Kulturális Negyed, a szabadkai Raichle-palota, a nagyváradi Fekete Sas-palota vagy a marosvásárhelyi Kultúrpalota, amelyek gondos felújítás révén megőrizték eredeti értékeiket. Más épületek – például a budapesti Iparművészeti Múzeum, a budapesti bérházak többsége, a szegedi Gróf-palota vagy a kecskeméti Cifrapalota – viszont az állagromlás kihívásaival néznek szembe.

Különösen a belső terek sérülékenyek, melyek a korábbi funkcióváltások során gyakran visszafordíthatatlanul károsodtak. A felújítás legnagyobb akadályai közé tartozik az anyagi források hiánya, különösen a magántulajdonban lévő épületeknél, valamint a szakemberek és restaurátorok kevés száma. Sok helyütt hiányoznak azok a mesterek, akik a Zsolnay-kerámiák, a kovácsoltvas, a bádogos vagy az üvegmozaikos díszítőelemek hiteles helyreállításához értenek. Emellett hiányzik a rendszeres karbantartás szokása is, így az épületek állapota gyakran csak akkor válik nyilvánvalóvá, amikor már teljes felújításra szorulnak. A műemléki védelem hiánya több értékes épület esetében tovább nehezíti a megőrzést, hiszen sokszor csak a tulajdonosok elkötelezettségén múlik az állagmegóvás. Továbbá bizonyos esetekben földrajzi és szerkezeti problémák – például talajsüllyedés – is veszélyeztetik az épületek hosszú távú megmaradását.

Összegezve, a szecessziós örökség fenntartható megőrzése érdekében elengedhetetlen a szemléletváltás: a teljes felújítás helyett hangsúlyt kellene fektetni a rendszeres karbantartásra,

a részletek megőrzésére, miközben a helyi közösségek, a tulajdonosok és a lakók tudatosságát is erősíteni szükséges. Fontos a részletes értékleltárak készítése, a restauráláshoz szükséges szakmai képzés biztosítása, valamint a hagyományos mesterségek és tudás fenntartása. A fenntartható megőrzést egy átfogó stratégia segítheti, amely világos ütemtervet, prioritásokat és felelősöket jelöl ki. Emellett elengedhetetlen a finanszírozás és a tulajdonosi terhek megosztása, a megfelelő támogatási rendszerek kialakítása és a pályázati források biztosítása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A szecesszió. Kulturális Enciklopédia. Elérés: <http://enciklopedia.fazekas.hu/tarsmuvszecesszio.htm> Utolsó letöltés: 2025. április 2.
- Bagyinszki Zoltán – Gerle János (2008): Alföldi szecesszió. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, Debrecen.
- Bakonyi Tibor (1973): A szecesszió szegedi építészete: Magyar Ede. Tiszatáj, 27. évfolyam, 9. szám, 92–96.
- Bakonyi Tibor (1989): Magyar Ede. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Balázs János (2006): Róth Miksa Emlékház. Építészfórum, január 31.
- Baldavári Eszter (2018): Lechner Ödön építészeti formáinak hatása Kőrössy Albert Kálmán építőművészetére honfoglalás kori tárgyak és a népművészet keresztmetszetében. Ybl és Lechner vonzásában, Budapest.
- Baldavári Eszter (2021): Kőrössy Albert Kálmán. Holnap Kiadó, Budapest.
- Baldavári Eszter (2025): A szecessziós építészet tendenciái Kőrössy Albert Kálmán életművének keresztmetszetében. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Művészettörténeti műhely, Budapest.
- Bata Tímea (2017): Szűrőrzsa és pávaszem. Huszka József alföldi gyűjtései és a magyar stílus. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 26–33.
- Bechtold Ágnes (2017): Az Alföld szecessziós növényi díszítőműveinek szimbolikája. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 34–41.
- Bede Béla (2012): Magyar szecessziós építészet. Corvina Kiadó Kft., Budapest.
- Bródy Sándor (1906): Egy építész ötletei. In: Lyka Károly (szerk. 1906): Művészet, 5. évfolyam, 5. szám, 303–310.
- Brunner Attila – Csáki Tamás (szerk. 2022): A Lechnerék: Források a család történetéhez. MMA Kiadó, Budapest.
- Brunner Attila (2023): Mezőváros és szecesszió. Kecskemét vonzásterületének szecessziós építésze a 20. század első évtizedében regionális megközelítésben. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Filozófiatudományi Doktori Iskola, Budapest.
- Brunner Attila – Keserü Katalin (2023): Felfedező utak = Routes of Discovery: Szecessziós épületornamentika a vidéki Magyarországon = Art Nouveau Architectural Ornaments in the Hungarian Countryside. Holnap Kiadó, Budapest.
- Budai Kriszta (2023): Dél-dunántúli szecesszió – Építészeti séta Pécsen, Szekszárdon, Bonyhádon és Siklóson. Kultúra.hu, 2023. szeptember 16.
- Budapest építésze. Térkép és szecessziós építészeti kalauz 1896–1914. (2012). Zsuffa és Kalmár Építész Múterem, A&Z 1.1 Térképműhely, Budapest.
- Csáki Tamás (2024): Lajta Béla 150 – budapesti épületsorsok. Béla Lajta 150 – Fates of Budapest Buildings. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest.
- De Ridder, Kaat – Vanneste, Dominique (2020): Tourism development through landscape theming: Exploring Art Nouveau experiences in Brussels. Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing, 6. évfolyam, 2. szám, 45–54.
- Déry Attila – Merényi Ferenc (2020): Magyar Építészet 1867-1945. Urbino Kft., Budapest.

- Dittrichné Vajtai Zsuzsánna (2013a): Szecesszió Budapesten. Magyar Elektronikus Könyvtár. Elérés: <https://mek.oszk.hu/11400/11484> Utolsó letöltés: 2025. április 15.
- Dittrichné Vajtai Zsuzsánna (2013b): Szecesszió Magyarország vidéki városaiban, községeiben. Magyar Elektronikus Könyvtár. Elérés: <https://mek.oszk.hu/11400/11485/> Utolsó letöltés: 2025. április 23.
- Dittrichné Vajtai Zsuzsánna (2013c): Erdély szecessziós épületei. Magyar Elektronikus Könyvtár, Budapest. Elérés: <https://mek.oszk.hu/11600/11655/> Utolsó letöltés: 2025. április 23.
- Duranci, Bela (1983): A vajdasági építészeti szecesszió. Forum Könyvkiadó, Újvidék.
- Fucskár Ágnes – Fucskár József Attila (2021): Magyar szecesszió. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Gaál Gyöngyi (2016): Magyar Ede: A szegedi szecesszió legeredetibb alkotója. Magánkiadás.
- Gall, Anthony (2002): Kós Károly műhelye. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó Kft., Budapest.
- Gellér Katalin (2004): Stílusok - korszakok. A magyar szecesszió. Corvina Kiadó Kft., Budapest.
- Gerle János – Csáki Tamás (szerk. 2013): Lajta Béla. Holnap Kiadó, Budapest.
- Gerle János – Kovács Attila – Makovecz Imre (1990): A századforduló magyar építésze. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Gerle János – Lugosi Lugo László (1999): A szecesszió Budapesten. Magyar Könyvklub, Budapest.
- Gulyás Attila (2023): Séta Kecskemét szecessziós paradicsomában. Építészfórum, 2023. december 2.
- íj. Gyergyádesz László (2019a): „Magyar motívumú színes rajzokkal díszítve”. A Cifrapalota épületének története II. Hírös Históriaiák, 10. évfolyam, 5–13.
- íj. Gyergyádesz László (2019b): „Magyaros izlésben s igen tetszetősen”: A Cifrapalota épületének története I. Hírös Históriaiák, 9. évfolyam, 5–15.
- íj. Gyergyádesz László (2021): Kecskemét szecessziós városmagja. Hírös Históriaiák, 15. évfolyam, 5–11.
- íj. Gyergyádesz László (2023a): A mi izenetünk a jövőnek – A kecskeméti Városháza díszei. Élet és Tudomány, 78. évfolyam, 35. szám, 1103–1106.
- íj. Gyergyádesz László (2023b): Modern és magyaros – A kecskeméti Városháza. Élet és Tudomány, 78. évfolyam, 33. szám, 1030–1032.
- Juhász Gyula – Szántó András (1999): Szállodák. A mi Budapestünk. Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, Budapest.
- Keserü Katalin (2017): Az alföldi szecesszió a korszak művészetében. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 8–10.
- Keserü Katalin – Csáki Tamás – Brunner Attila – Sebestyén Ágnes Anna – Rákos Kata (2021): Felfedező utak a szecessziós Budapesten: első séta - Budapest régi belvárosának újjáépülése a századfordulón (üzleti negyed) (I.). Magyar Iparművészet, 28. évfolyam, 6. szám, 32–41.
- Klein Rudolf (2011): Zsinagógák Magyarországon 1782-1918. Terc Kft., Budapest.
- Kovács Dániel – Batár Zsolt (2012): Szecessziós Budapest. Andron Könyv Kft., Budapest.
- Kovács Dániel (2021): Szecessziós Budapest. Kedves László Könyvműhelye, Budapest.
- Lőrinczi Zsuzsa – Raffay Endre (szerk. 2007): Zeneakadémia: A Zeneakadémia épületének története – The Liszt Ferenc Academy of Music. 6Bt., Budapest.
- Moravánszky Ákos (1988): Építészeti az Osztrák-Magyar Monarchiában. Corvina, Budapest.
- Moravánszky Ákos (1998): Versengő látomások. Esztétikai újítás és társadalmi program az Osztrák-Magyar Monarchia építészetében 1867–1918. Vince Kiadó, Budapest.
- Nátyi Róbert (2017): A szegedi építészeti szecesszió vázlata. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 100–107.
- Ninkov Kovačev, Olga (2002): Akár egy szép nő, Az új művészet megjelenése Szabadkán = Secesszija u Subotici – A szecesszió Szabadkán. Szabadka – Budapest.
- Ninkov Kovačev, Olga (2013): Ljubica Vuković Dulić: Secesija u subotičkim javnim zbirkama / Szecesszió a szabadkai közgyűjteményekben. Magánkiadás.

- Ninkov Kovačev, Olga (2017): Ünneplő polgármesterek. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 194–207.
- Ockman, Joan – Frausto, Salomon (eds. 2005): *Architourism: Authentic, Escapist, Exotic, Spectacular*. Prestel, München.
- Oszkó Ágnes Ivett (2017): Historizáló szecesszió Szegeden. Baumhorn Lipót fővárosi zsinagóga(építész) művei és megbízói. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 183–193.
- Pacsika Emília (2018): Bádogny csodák, üvegboltozat – szegedi Új Zsinagóga. Építészfórum.hu, 2018. július 27.
- Pap Melinda (2017): „Kivirágzik” a Darvas-La Roche-ház: tízmillió lejes fejlesztéssel újul meg a váradi szecessziós múzeum. Krónikaonline, 2017. december 15.
- Papp-Váry Árpád – Wolf Dávid – Farkas Máté – Szolnoki Szabolcs (2020): Turisztikai szlogen- és logóhasználat az európai fővárosok esetében – Milyen szavakkal hívogatnak, milyen jelképekkel csalogatnak? Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 5. évfolyam, 2. szám, 15–41.
- Péter I. Zoltán (2005): Nagyvárad 900 éves múltja és épített öröksége. Noran Kiadó Kft., Budapest.
- Péter I. Zoltán (2011): Szecessziós építészet Nagyváradon. Erdélyi Magyar Adatbank – Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, Nagyvárad.
- Prčić Vujnović, Gordana (2017): Szabadka szecessziós építésze. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 131–143.
- Rákos Kata – Süle Ágnes Katalin – Csáki Tamás – Hajdu Virág – Keserü Katalin (2021): Felfedező utak a szecessziós Budapesten: első séta - Budapest régi belvárosának újjáépülése a századfordulón (üzleti negyed) (II.). Magyar Iparművészet, 28. évfolyam, 7. szám, 47–53.
- Rátz Tamara (2017): „Be global, go local” – innovation and creativity in the development of alternative guiding services in Budapest. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 15. évfolyam, 5. szám, 476–489.
- Rátz Tamara (2022): Art Nouveau Heritage as a Resource in Tourism: Challenges and Solutions. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 7. évfolyam, 1. szám, 112–124.
- Sisa József – Wiebenson, Dora (1998): Magyarország építészetének története. Vince Kiadó, Budapest.
- Sisa József (2014): Lechner, az alkotó géniusz. Iparművészeti Múzeum – MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Budapest.
- Somorjai Ferenc (2001): Szeged – Új Zsinagóga. Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, Budapest.
- Székelyné Kőrösi Katalin (2017): Kecskemét városépítő polgármesterei. In: Brunner Attila – Mészáros Márta – Veress Dániel (szerk. 2017): Szecesszió az Alföldön: dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 8–10.
- Szigetvári Krisztián (2015): A Zsolnay Kulturális Negyed megszületése a műemlék-felügyelő szemével. *Műemlékvédelem*, 59. évfolyam, 2. szám, 103–110.
- Szigetvári Krisztián (2023): Pilch Andor ezerarcú építésze. *Országút: Művészet Tudomány Közélet*, 2023. augusztus 3. Elérés: <https://orszagut.com/kornyezet/pilch-andor-ezerarcu-epiteszete-pecsett-3203> Utolsó letöltés: 2026. január 27.
- Szigetvári Krisztián (2024): Szabadka szecessziós szépségei. *Országút: Művészet Tudomány Közélet*, 2024. december 3. Elérés: <https://orszagut.com/kornyezet/epiteszet-muemlekvedelem-varoshaza-zsinagoga-raichle-palota-szabadka-szecesszi-os-szepsegei-6973> Utolsó letöltés: 2026. január 27.
- Tózsér Anett (2019): A Délvidék/Vajdaság turisztikai kínálata és kereslete. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 4. évfolyam, 3. szám, 36–51.
- Tózsér Anett (2020): A magyar turizmus Kárpát-medence szintű kiterjesztésének lehetőségei. *Turizmus Bulletin*, 20. évfolyam, 4. szám, 46–52.
- Vámos Ferenc (1970): Lajta Béla. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Vámosy Ferenc (2016): 20. század magyar építésze (1902–2002) I. kötet. Örökségünk értékei. Válságos évtizedek (1902–1956). Tarsoly Kiadó, Budapest.

Várallyay Réka (2010): Komor Marcell és Jakab Dezső. Holnap Kiadó, Budapest.

Források:

A Darvas–La Roche-ház. Visit Oradea. Elérés: <https://www.visitoradea.com/hu/what-to-see/a-darvas-la-roche-haz> Utolsó letöltés: 2025. július 15.

Bihar Megyei Értéktár. Megyei értékek. Nagyvárdi Fekete Sas palota. Elérés: <https://bhertektar.ro/ertektar/ertekek/nagyvardi-fekete-sas-palota.html> Utolsó letöltés: 2025. július 17.

Elindult a Hotel Gellért felújítása. Építészforum, 2024. október 24. Elérés: <https://epiteszforum.hu/elindult-a-hotel-gellert-felujitasa> Utolsó letöltés: 2025. május 21.

European Best Destinations Best Art Nouveau Destinations in Europe. Elérés: <https://www.europeanbestdestinations.com/best-of-europe/best-art-nouveau-destinations-in-europe/> Utolsó letöltés: 2025. május 20.

Ez a múzeum lett Nagyvárad legjövédelmesebb látnivalója. Turizmus.com, 2024. február 14. Elérés: <https://turizmus.com/cikk/programok/ez-a-muzeum-lett-nagyvarad-legjovedelmesebb-latnivaloja> Utolsó letöltés: 2025. július 15.

Kecskemét város honlapja. Elérés: <https://kecskemet.hu/a-szecceszio-gyongyszemei> Utolsó letöltés: 2025. május 5.

Lechner Ödön és a népies szecesszió megosztó története. Kultúra.hu, 2024. június 10. Elérés: <https://kultura.hu/lechner-odon-es-a-nepies-szecceszio-megoszto-tortenete/> Utolsó letöltés: 2025. április 2.

Lechner Ödön művei. Építési és Közlekedési Minisztérium. Elérés: <https://vilagorokseg.e-epites.hu/varomanyos/lechnerodon.html> Utolsó letöltés: 2025. október 15.

Réseau Art Nouveau Network. Elérés: <https://www.artnouveau-net.eu/> Utolsó letöltés: 2025. május 20.

Réseau Art Nouveau Network. Cultural Routes of the Council of Europe. Elérés: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/reseau-art-nouveau-network> Utolsó letöltés: 2025. május 20.

Róth Miksa Emlékház és Gyűjtemény. Elérés: <https://www.rothmuzeum.hu/> Utolsó letöltés: 2025. május 26.

Szeccszíó Nagyváradon. Kelet-Nyugat. Elérés: <https://keletnyugat.hu/szecceszio-nagyvaradon/> Utolsó letöltés: 2025. május 13.

Szeccszíós építészet Magyarországon. Elérés: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szeccsz%C3%B3s_%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9szet_Magyarorsz%C3%A1gon Utolsó letöltés: 2025. április 15.

Szeccszíós építészet. VisitSubotica. Elérés: <https://visitsubotica.rs/hu/mit-latogassunk-meg/szeccszios-epiteszet/> Utolsó letöltés: 2025. május 15.

Új Zsinagóga. Szeged Tourinform Iroda. Elérés: <https://szegedtourism.hu/hu/uj-zsinagoga-2/> Utolsó letöltés: 2025. július 14.

Marosi György Csongor – Fehér Csongor

A konzervatív önértelmezés két arca: normatív és személyes dimenziók

The Two Faces of Conservative Self-Understanding: Normative and Personal Dimensions

„Egységesített recenzió”

Zárug Péter Farkas – Kolczonay Katalin (szerk.): *Konzervatív gondolatok (Conservative Thoughts)*

Polgári Szilvia (szerk.): *Beszélgetések vágatlanul. (Conversations: Uncut Version)*

ÖSSZEFOGLALÁS

Zárug Péter Farkas és Kolczonay Katalin szerkesztett kötete, a *Konzervatív gondolatok*, valamint Polgári Szilvia *Beszélgetések vágatlanul* című munkája együtt olvasva a kortárs, XXI. század eleji magyar konzervatív önértelmezés két eltérő, de egymást kiegészítő megjelenési módját tárja fel a megszólaltatott polgári-konzervatív értelmiségiek által. Az egyik kötet fogalmi, kulturális és erkölcsi szinten rajzolja meg a konzervatív gondolkodás önleírását, a másik ugyanezt a szellemi világot portréinterjúkban, életutakban és megszólalói karakterekben teszi láthatóvá. A két mű közös olvasása azért különösen termékeny, mert egyszerre mutatja meg a konzervativizmus normatív nyelvét és szemé-

lyes megtestesülését. A recenzió arra a következtetésre jut, hogy a két könyv nem azonos műfaji súllyal és nem azonos módszerrel, de egyaránt hozzájárul a konzervatív gondolkodás mai magyar nyelvének, ethosának és kulturális önvédelmének megértéséhez. E hozzájárulás akkor válik igazán értékelhetővé, ha a köteteket a mai konzervatív értékek – történeti emlékezet, közjó, hivatásetika, kulturális folytonosság, család- és közösségközpontúság, valamint a szabadság és rend egyensúlya – felől mérlegeljük.

Kulcsszavak: konzervativizmus, portréinterjú, politikai gondolkodás, kulturális emlékezet, XXI. század

MAROSI GYÖRGY CSONGOR, PhD-hallgató, tudományos kutató Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, Széll Kálmán Állam-pénzügyi Kutatóműhely, MCA Collegium Professorum Hungarorum E-mail: gyorgy.csongor.marosi@makovecz-campus.hu;

FEHÉR CSONGOR, tudományos kutató, MCA Collegium Professorum Hungarorum, Esztergom-Budapesti Főegyházmegye, állandó diákónusa. E-mail: feher.csongor@outlook.com;

SUMMARY

Read together, *Conservative Thoughts*, edited by Péter Farkas Zárug and Katalin Kolczonay, and Szilvia Polgári's *Conversations: Uncut Version* reveal two distinct yet complementary models of contemporary Hungarian conservative self-understanding of the civil-conservative intellectuals featured in the two volumes. One of the books outlines the self-description of conservative thought at the conceptual, cultural, and moral levels, while the other renders the same intellectual world visible through portrait interviews, life trajectories, and the personal character of its speakers. Their joint reading is particularly fruitful because it reveals at once the normative language and its personal embodiment of conservative thought. This review argues that, although the two books differ in genre, method, and scope, both contribute to an understanding of the contemporary Hungarian language, ethos, and cultural self-defence of conservative thought. That contribution becomes especially meaningful when the volumes are assessed in light of contemporary conservative values such as historical memory, the common good, vocational ethics, cultural continuity, family- and community-centredness, and the balance between liberty and order.

Keywords: conservatism, portrait interview, political thought, cultural memory, twenty-first century, review

A recenzió központi állítása, hogy a két kötet együttes olvasata nélkülözhetetlen a kortárs magyar konzervatív önértelmezés kettős – normatív és személyes – szerkezetének megértéséhez. Míg a *Konzervatív gondolatok* a konzervatív világlátás fogalmi, erkölcsi és közéleti önleírását adja, addig a *Beszélgetések* vágtalanul ugyanezen szellemi világ emberi hordozóit, hivatásrendjeit és megszólalási karaktere-

it teszi láthatóvá. A szerkesztett kötet több rövid, sűrű tételmondatokkal dolgozik: Fehér M. István szerint „a konzervativizmus nem első-sorban egy elmélet, hanem egy attitűd” (Zárug & Kolczonay, 2022, 115.), Béres József pedig úgy fogalmaz: „A gondolat legyen jó és igaz” (Zárug & Kolczonay, 2022, 69.). Ugyanehhez az értékhorizonthoz kapcsolható Melocco Miklós megállapítása is: „A területem csendes. Nincs jelszavam. Hacsak az nem, hogy a minőség esztétikai érték”, valamint Szidiropulosz Archimédész hangsúlyos önmeghatározása: „Hűség a nemzethez, hűség a barátokhoz, hűség a családnak, hűség az elvekhez.” Polgári Szilvia interjúkötetében ugyanez a normatív tér a beszélgetéscímek szintjén is kirajzolódik: „Csak jogok?” (Polgári, 2018, 23–35.), „Legyen dimenzióváltás!” (Polgári, 2018, 57–66.) és „A függetlenség csak mítosz” (Polgári, 2018, 79–90.) nem pusztán figyelemfelkeltő címek, hanem a kötet egészének értékvitatérét kijelölő tömör tézisek.

A KÉT KÖTET KÖZÖS HORIZONTJA

A két könyv közös tárgya nem egyszerűen a „konzervatív” szó, hanem annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mit jelent ma Magyarországon konzervatívnak lenni. E kérdésre azonban eltérő műfaji válaszok születnek. A Konzervatív gondolatok inkább szellemi tablót ad: különböző életutak, szakmai tapasztalatok és kulturális nézőpontok felől engedi kibontakozni a konzervatív szemlélet belső logikáját. A Beszélgetések vágtalanul ezzel szemben nem definíciókat és tételmondatokat állít egymás mellé, hanem olyan személyiségeket szólaltat meg, akiknél a hivatás, az önértelmezés és a közéleti gondolkodás egymást átható valóságként jelenik meg. Az egyik kötet a fogalmi háttér, a másik a személyes hang felől teszi megragadhatóvá ugyanazt a szellemi klímát.

A két könyv közös horizontja a mai konzervatív értékek felől válik különösen jól értelmezhetővé. A konzervativizmus ugyanis ma nem pusztán politikai önmegjelölés, hanem kulturális és antropológiai állásfoglalás is. A történeti emlékezet megbecsülése, a személy méltóságának védelme, a család és a köztes közösségek jelentősége, a tradíció átörökíthetősége, a közjőhöz kötött szabadság, továbbá a valóság iránti intellektuális alázat mind olyan értékek, amelyekhez képest mérhető, hogy egy adott kötet mennyiben tud többet mondani a napi politikai szólalomoknál. Mindkét mű ott válik igazán érdekessé, ahol a konzervativizmust nem ideológiai címkének, hanem habitusnak, látásmódnak és erkölcsi fejelemnek mutatja.

Nemzetközi kontextusban a két kötet azért is figyelemre méltó, mert olyan kérdésekre rezonál, amelyek az angolszász és a kontinentális konzervatív gondolkodásban egyaránt visszatérően jelen vannak: miként egyeztethető össze a szabadság és a rend, a nemzeti hagyomány és a modern pluralizmus, a kulturális kontinuitás és az intézményi reform. E tekintetben a magyar megszólalások nem elszigetelt jelenségek, hanem beleilleszkednek abba a szélesebb nemzetközi vitatérbe, amely Burke, Oakeshott vagy Scruton örökségétől a kereszténydemokrata és közösségelvű európai gondolkodásig a politikai közösség erkölcsi alapjait, a köztes intézmények védelmét és a civilizációs önazonosság kérdését állítja előtérbe. A recenzált művek sajátossága ugyanakkor éppen az, hogy ezt a tágabb konzervatív nyelvet magyar történeti tapasztalatokkal, közép-európai érzékenységgel és személyes életutakkal telítik.

Elméleti szempontból azonban célszerű volna világosabban megkülönböztetni a konzervativizmus egyes típusait. Az angolszász hagyomány inkább a prudenciát, az intézmények organikus fejlődését és a társadalmi gyakorlat-

ban kikristályosodó rendet hangsúlyozza, míg a kontinentális – részben kereszténydemokrata, részben történeti-jogi – konzervativizmus erősebben kapcsolódik az állam, a nemzet, a történeti alkotmányosság és a közjó fogalmához. Hasonlóan fontos a kulturális és a politikai konzervativizmus szétválasztása is: az előbbi életformát, műveltségi örökséget és antropológiai önértelmezést véd, az utóbbi intézményi és kormányzati nyelvre fordítja ezeket az értékeket. A két recenzált kötet legnagyobb eredménye éppen az, hogy e két szint közötti átjárást láthatóvá teszi, ugyanakkor egyik sem ad teljes fogalmi térképet arról, miként viszonyul egymáshoz kulturális habitus, politikai program és civilizációs önvédelem.

KONZERVATÍV GONDOLATOK

Zárug Péter Farkas és Kolczonay Katalin szerkesztett kötetének egyik legnagyobb érdeme, hogy nem a konzervativizmus leegyszerűsített, kampányszerű használatát ismétli. Nem ideológiai röpirat, és nem pártpolitikai kézikönyv, hanem olyan megszólalások együttese, amelyekből az a felismerés rajzolódik ki, hogy a konzervatív gondolkodás elsődlegesen nem programpontok összessége, hanem valóságérzékelési mód. Ez a mód a történeti tapasztalat komolyan vételéből, az emberi tökéletlenség belátásából, a kipróbált formák megbecsüléséből és a veszteség nélküli újratervezés illúziójának elutasításából táplálkozik. Nem a változás tagadása beszél belőle, hanem a mérték, a prudencia, a folytonosság és a felelős reform nyelve.

Mai konzervatív mérce szerint ez a megközelítés kifejezetten erősség. A kortárs konzervatív gondolkodás egyik alapfeladata éppen az, hogy ellenálljon a valóságot leegyszerűsítő absztrakcióknak, a társadalmi és kulturális intézményeket pusztán technikai eszközzé redukáló szemléletnek, valamint a hagyomány és

identitás kiüresítésének. A kötet azon megszólalásai a legerősebbek, amelyek a konzervativizmust nem múltba forduló nosztalgiaként, hanem pozitív rendfoglalomként értik: olyan valóságérzékelési módként, amely őrizni kívánja mindazt, ami emberi léptéket, erkölcsi tájékozódást és közösségi folytonosságot biztosít.

A kötet külön érdeme, hogy a konzervativizmust nem zárja a szűken vett pártpolitikai diskurzusba. A művészet, a tudomány, a gazdaság, a nyelv, a hagyomány és a közösségi emlékezet felől érkező hangok együtt arra utalnak, hogy a konzervatív gondolkodás itt elsősorban civilizációs és kulturális önértelmezésként van jelen. A digitális nyilvánosság, a gyors ideológiai polarizáció és az identitás fragmentálódása korában a konzervativizmus hitelessége azon múlik, képes-e egyszerre védeni a rendet és nyitottnak maradni a valóság tényleges kérdéseire. E kötet legjobb részei ezt a kettős feladatot érzékeltetik.

A recenzensi mérleghez azonban hozzátartozik a korlátozó körülmények élesebb megnevezése is. A könyv rövidege és vállalt műfaja miatt inkább karakteres önértelmezések gyűjteménye, semmint teljes konzervatív eszmétörténeti szintézis. Ennél fontosabb kritikai észrevétel azonban, hogy a kötet nem reflektál kellő mélységben a konzervativizmus belső pluralizmusára: a vallási, kulturális, gazdasági és politikai konzervativizmus közötti különbségek, egymással való feszültségei és önkorrektívós lehetőségei csak érintőlegesen jelennek meg. Mai konzervatív szempontból különösen fontos volna annak kifejtése, mi különbözteti meg a hagyomány megbecsülését a rutin védelmétől, a kulturális önvédelmet a bezárkózástól, valamint a normatív rendfogalmat a pusztai politikai identitásörzéstől. A kötet erénye vitathatatlan, de éppen ott marad adós az önreflexióval, ahol a kortárs konzervatív gondolkodás legerősebben igényelné differenciált önleírást.

BESZÉLGETÉSEK VÁGATLANUL

Polgári Szilvia kötete más eljárással, de hasonló szellemi igénnyel közelít. A Beszélgetések vágatlanul legnagyobb erénye, hogy a portréinterjú műfaját nem gyors idézhetőségre, hanem megértésre használja. A „vágatlanul” nem csupán formai jelzés, hanem szerkesztői elv: a megszólalók nem rövid közéleti mondások hordozóiként jelennek meg, hanem saját gondolkodásuk belső ívében. A kötet egyszerre dokumentum, portrészorozat és egy meghatározott értelmiségi közeg önbemutatása.

A megszólalók köre önmagában is beszédes. A történész, az orientalista és klasszika-filológus, a rendező és publicista, az orvos, a közgazdász, a történész-közíró, valamint az újságíró együtt nem esetleges névsort alkotnak, hanem egy jellegzetes polgári-konzervatív értelmiségi mezőt rajzolnak ki. Szerencsés Károly esetében a történeti emlékezet erkölcsi felelőssége („Ahogy rendeltetett”, Polgári, 2018, 11–21.), Maróth Miklósnál a civilizációs és normatív horizont („Csak jogok?”, Polgári, 2018, 23–35.), Gágyor Péternél a kulturális útkeresés és hivatásélmény („Utak”, Polgári, 2018, 37–46.), Kásler Miklósnál a polihisztor-látásmód („Egy polihisztor szemével”, Polgári, 2018, 47–56.), Lentner Csabánál a gazdaság normatív szemlélete („Legyen dimenzióváltás!”, Polgári, 2018, 57–66.), Gulyás Lászlónál a történeti és nemzeti perspektíva („Magyar tollal, magyar szívvel”, Polgári, 2018, 67–77.), Szentesi Zöldi Lászlónál pedig a szuverenitás és közéleti nyelv kérdése („A függetlenség csak mítosz”, Polgári, 2018, 79–90.) kerül előtérbe.

Külön bekezdést érdemel a gazdasági dimenzió. Lentner Csaba beszélgetésének már a címe – „Legyen dimenzióváltás!” – is arra utal, hogy a konzervatív gondolkodás gazdasági nyelve nem merül ki a piaci automatizmusok elfogadásában. A kötet e pontján a piac és a

közjó, a fiskális fegyelem és a társadalmi felelősség, valamint az állam koordináló szerepe és a polgári autonómia közötti feszültségtér válik láthatóvá. Ez azért különösen fontos hozzáadott érték, mert a magyar konzervatív önértelmezés egyik tartós dilemmája éppen az, miként lehet egyszerre védeni a vállalkozás szabadságát, a pénzügyi fegyelmet és a nemzeti közösség hosszabb távú reprodukciójához szükséges közpolitikai kereteket.

Maróth Miklós megszólalásában a konzervatív önértelmezés nemcsak civilizációs, hanem intézményépítő nyelvet is kap. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem megszervezéséről szólva hangsúlyozza, hogy az új egyetem feladata az volt, hogy a filozófiát, a szociológiát és más társadalomtudományokat „más szellemenben” művelje, vagyis a szellemi infrastruktúra kérdését is a kulturális önazonosság részének tekinti (Polgári, 2018, 25–26.). Kásler Miklós interjúja e gondolatkörhöz kapcsolódva a hivatás-etika és a nemzeti önismeret dimenzióját erősíti fel: az orvos–beteg kapcsolatot rendkívüli bizalmi viszonyként írja le, amely nem redukálható egyszerű „egészségügyi szolgáltatásra” (Polgári, 2018, 50–51.), a Nemzeti Nagyvizit kapcsán pedig azt emeli ki, hogy a magyarság sorskérdései csak több tudományág együttes nézőpontjából érthetők meg (Polgári, 2018, 53–54.).

E megszólalások akkor értékelhetők igazán, ha a mai konzervatív értékek felől is mérlegre tesszük őket. A kötet egyik alapvető erénye, hogy a konzervativizmust nem elvont doktrínaként, hanem megélt hivatásrendként mutatja meg. A személyes életút nem válik el a közösségi orientációtól; a szakmai teljesítmény nem magánkarriereként, hanem tágabb kulturális és nemzeti összefüggésekbe illesztve nyer értelmet. Ez különösen fontos ma, amikor a közéleti megszólalásokat sokszor a szerepépítés, az azonnali önkifejezés és a konfliktuslogika ural-

ja. A kötet ezzel szemben azt sugallja, hogy a hiteles konzervatív megszólalás alapja a fegyelem, a hivatás, a műveltség és a közösséghez kötött személyes felelősség.

A válaszok rövid értékelése alapján a kötet legerősebb részei ott találhatóak, ahol az egyéni pályáivék történeti és közösségi távlatba kapcsolódnak. Különösen azok a beszélgetések meggyőzőek, amelyekből nem csupán vélemény, hanem világlátás bontakozik ki. Az „Ahogy rendeltetett” című beszélgetés zárhangja – „Az élet: csoda” (Polgári, 2018, p. 21.) – jól mutatja, hogy a portrék nem pusztán közéleti álláspontokat, hanem egzisztenciális tapasztalatot is közvetítenek. A történeti és civilizációs mélységgel rendelkező megszólalások jól érzékeltetik, hogy a konzervatív gondolkodás nem az újtól való félelem, hanem a tapasztalat megbecsülése. A kulturális és személyesebb hangvételű interjúk közelebb hozzák az olvasóhoz ezt a világot, a hivatás- és közszolgálat-központú megszólalások pedig a közjó, a rend és a felelősség kapcsolatát világítják meg.

A kritikai egyensúly kedvéért itt is szükséges pontosabban megnevezni a fenntartásokat. A kötet belső kohéziója és partneri hangneme kétségtelenül erénye, ugyanakkor részben korlátja is. A kérdező tiszteletteljes közelsége olvasmányosságot teremt, de a portrék viszonylag homogén értelmiségi mezőt reprezentálnak, s emiatt kevesebb teret kapnak a konzervatív gondolkodás belső vitái, törésvonalai és önkorrektív kísérletei. A mai konzervatív értékrend felől ez azért lényeges hiány, mert a hiteles önértelmezéshez nem elég a közös értékhorizont megjelenítése; szükséges a reflexív önvizsgálat, a vitaképesség és az eltérő konzervatív nyelvek egymás mellé állítása is. A kötet nagy értéke, hogy megőrzi az emberi hangot; éppen ezért érezhető hiányként, hogy ritkábban kényszeríti valódi intellektuális önpróbára megszólalóit.

Mindazonáltal e fenntartások nem gyengítik, inkább pontosítják a kötet értékét. A személyes pályáiv és a közösségi orientáció nem válik egymástól; a szereplők nem magánéleti különlegességeik miatt érdekesek, hanem azért, mert életútjukat tágabb kulturális, történeti és nemzeti keretben értelmezik. A kétnyelvűség pedig nem pusztán kiadói megoldás, hanem kulturális gesztus is: azt sugallja, hogy az itt megszólaló szellemi teljesítmények nem kizárólag belső használatra valók, hanem tágabb befogadói horizonton is értelmezhetők.

ÖSSZEGZÉS

A két könyv összeolvasása különösen termékeny vállalkozás. A Konzervatív gondolatok inkább a fogalmi és erkölcsi háttér, a Beszélgetések vágtalanul inkább az emberi hang és a szellemi karakter felől közelít. Az egyik a konzervativizmus nyelvét és önléírását, a másik annak megszólalási formáit és hordozóit mutatja meg. Együtt azt a belátást erősítik meg, hogy a konzervativizmus nem pusztán politikai pozíció, hanem emlékezet, rendérzék, mértéktudat, hivatásetica és közösségi felelősség.

A mai konzervatív értékekkel való összevetés tovább erősíti ezt a megállapítást. Mindkét kötet arra emlékeztet, hogy a konzervativizmus csak akkor marad szellemi erő, ha több tud lenni identitásjelzőnél: ha képes védeni a személy méltóságát, a család és a köztes közösségek jelentőségét, a történeti emlékezetet, a hivatás felelősségét, a kultúra örökíthetőségét, valamint a közjó és a gazdasági fegyelem összetartozását. E két mű nem végleges definícióját adja a konzervativizmusnak, hanem visszaad belőle valamit: történeti komolyságát, emberi súlyát és kulturális felelősségét. Ebben áll valódi recenziós értékük és jelenkori aktualitásuk is.

Különösen időszerűvé válik a két kötet mondanivalója olyan korszakban, amikor a kon-

servatív önértelmezés egyszerre kényszerül önvédelemre és önmagyarázatra. A bemutatott megszólalások jelentősége abban ragadható meg, hogy a konzervativizmust nem pusztán politikai küzdelemként, hanem kulturális és erkölcsi önértelmezésként mutatják fel. Ebből következően a polgári-konzervatív értékvilág sem szűkíthető le pártpolitikai azonosulásra: mélyebb rétegeit a nevelés, a műveltségi örökség, a családi és közösségi tapasztalat, valamint a történeti felelősségtudat alakítja.

RÖVID IRODALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A két kötet együttesen a kortárs magyar konzervatív gondolkodás két eltérő, de egymást kiegészítő megjelenési formáját mutatja be. A Konzervatív gondolatok című szerkesztett kötet elsősorban fogalmi, értékelvi és közéleti összefüggésekben tárja fel a konzervatív szemléletmódot, míg Polgári Szilvia Beszélgetések vágtalanul című munkája portrébeszélgetéseken keresztül teszi láthatóvá ugyanennek a szellemi világnak a személyes, hivatásbeli és karakterbeli dimenzióit. Együtt olvasva a két mű hozzájárul ahhoz, hogy a magyar konzervatív önértelmezést ne pusztán politikai állásfoglalásként, hanem kulturális, erkölcsi és személyes valóságként értsük meg.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A recenzió a Makovecz Campus Alapítvány Collegium Professorum Hungarorum Közgazdaságtani Műhelyének szellemi aurájában készült.

A BEMUTATOTT KÖNYVEK

Zárug Péter Farkas - Kolczonay Katalin, (szerkesztők). (2022) *Konzervatív gondolatok*. L'Harmattan Kiadó (Interjúalanyok: Melocco

Miklós, Szvorák Katalin, Fehér Zsombor, Szidiropulosz Archimédész, Béres József, Lentner Csaba, Somogyi Győző, Fehér M. István)

A kötet online elérhetősége: <https://harmattan.hu/konzervativ-gondolatok-2738>

Polgári, Szilvia(2018) *Beszélgetések vágatlanul. Polgári Szilvia portrészorozata = Conversations: Uncut Version: Szilvia Polgári's Portrait Series*. Egyesület Közép-Európa Kutatására (Interjúalanyok vol-

tak: Szerencsés Károly, Maróth Miklós, Gágyor Péter, Lentner Csaba, Kásler Miklós, Gulyás László, Szentesi Zöldi László)

A kötet online elérhetősége:

https://acta.bibl.u-szeged.hu/73179/1/kek_mono_018.pdf

https://www.researchgate.net/publication/404051039_Beszélgetések_vagatlanul_-_Conversations_Uncut_Version

Dr. Prokopovitsch László Tivadar

A román közigazgatási perjogi alapelvek rendszere

The System of Fundamental Principles of Romanian Administrative Litigation Law

ÖSSZEFOGLALÁS

A hazai közigazgatási perjog tekintetében több tanulmány mutatta be a jelenleg hatályos rendszerre kiemelt hatást gyakorló francia, német és osztrák perjog szabályait és működését. A jelen tanulmány ezen jelentős külföldi modellek bemutatása helyett Románia közigazgatási peres eljárási rendszerének vizsgálatát tűzte ki célul, különös tekintettel az alapelvek rendszerére. A témaválasztás indoka a volt kommunista országok közigazgatási perjogának azon jellegzetessége, hogy a hatékony jogvédelem alapelve más országokban működő közigazgatási felülvizsgálati rendszerek részbeni inkorporálásával, és csak kisebb részben a hazai joguk evolúciója útján jött létre, amely vegyes alapelvei rendszert eredményezett. A jelen tanulmány Románia, mint másik posztkommunista ország közigazgatási perjogának hatályos szabályait kívánja bemutatni, amely ország közigazgatási perjoga nagyrészt feldolgozatlan a hazai szakirodalomban. A Román közigazgatási perjog a következő három szempont mentén; fórumrendszer, jogforrások, alapelvei rendszer kerül ismertetésre.

Journal of Economic Literature (JEL)

kódok: H11, K23, K41, K49

Kulcsszavak: közigazgatási eljárás, közigazgatási per, eljárásjog, alapelvek

SUMMARY

In relation to Hungarian administrative litigation law, several studies have examined the rules and functioning of French, German, and Austrian litigation law, which have had a significant influence on the current system. Rather than presenting these major foreign models, this study aims to examine Romania's administrative litigation system, with particular emphasis on its system of fundamental principles. The choice of this topic is justified by the characteristic feature of administrative litigation law in former communist countries: the principle of effective legal protection was established partly through the incorporation of administrative review systems operating in other countries, and only to a lesser extent through the evolution of their own domestic law, resulting in a mixed system of principles. This study aims to present the current rules of

DR. PROKOPOVITSCH LÁSZLÓ TIVADAR, ügyvéd, PhD hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (laszlo.prokopovitsch@prokopovitsch.hu)

administrative litigation law in Romania, as another post-communist country whose administrative litigation law remains largely unexplored in the domestic literature. Romanian administrative litigation law is presented from the following three perspectives: the court structure, the sources of law, and the system of fundamental principles.

Journal of Economic Literature (JEL)

codes: H11, K23, K41, K49

Keywords: administrative procedure, administrative litigation, procedural law, fundamental principles

BEVEZETÉS

A közigazgatási peres eljárás a polgári pereknek egyik azon területe, amelyen az elmúlt évtizedekben zajló társadalmi változások legjobban, és legrészletesebben nyomon követhetőek, különös tekintettel a rendszerváltás utáni időszak jogfejlődésére. Ez a jogállamiság eszméjének és alkotmányos elvének a közigazgatási (hatósági) döntéshozatallal szembeni elvárásából következik.

Az európai jogfejlődés a közigazgatási bíráskodás szabályozása tekintetben jelentős eltéréseket mutat az egyes országokban, mindamellett, hogy az Európai Unió Bírósága (EuB) által a CJEU – Unibet (C-432/05) ügyben megállapítottak szerint minden tagállammal szemben elvárás volt, hogy a közigazgatással szembeni hatékony jogvédelmet megteremtse. Ezáltal az effektív jogvédelem elve az európai országok közös vonásaként érvényesül különböző szabályozási technikákon, eltérő közigazgatási per jogi alapelvei rendszer kidolgozásán keresztül. A különböző európai modelleknek a számos nemzeti sajátosság ellenére felfedezhető közös vonásai, egy erőteljes egységesülési folyamatot vázolnak fel, és ezt nevezi a jogirodalom

és jogtudomány *európaizálódásnak* (F. Rozsnyai, 2010:123).

Hazánkkal szomszédos Románia közigazgatási perjogának vizsgálata a magyar jogi szakirodalom talán kevésbé kiaknázott területe, áttekintése hazánk jogfejlődése szempontjából ugyanakkor hasznos, mert a szimpla ismeretszerzésen túl megalapozottan feltehető a hipotézis, hogy egy másik posztkommunista ország közigazgatási perjoga a magyarhoz hasonlóan fejlődött, továbbá a hazai vonatkozásban ismert nemzetközi hatások ugyanúgy megjelennek egy hasonló társadalmi-politikai változásokon átesett országban.

A jelen tanulmány Románia közigazgatási perjogának hatályos szabályait kívánja bemutatni elsősorban az alapelvek tükrében, az európaizálódás hatására kialakult román szabályozási modell megismerése érdekében, az alábbi szempontrendszer alapján: (1) szervezeti struktúra (fórumrendszer), (2) jogforrási rendszer, (3) alapelvei rendszer.

A ROMÁN KÖZIGAZGATÁSI ELJÁRÁS
SZERVEZETRENDSZERE

Az alábbiakban elsőként a román fórumrendszer kerül áttekintésre a közigazgatási eljárási rendszer megértése és elemzése érdekében, különös tekintettel arra, hogy a közigazgatási eljárás alapelvei érvényesülésének bemutatása nem végezhető el anélkül, hogy a peres eljárást megelőző közigazgatási eljárás szintjeivel ne lennének előzetesen, legalább vázlatosan tisztában. A következőkben vizsgáljuk meg, hogy Romániában a közigazgatási eljárás és a peres eljárás milyen szervezetrendszerben működik.

A közigazgatási eljárás szintjei

Előljáróban a román közigazgatási eljárás sajátosságaként kiemelendő, hogy nincs egy-

séges általános közigazgatási eljárási kódex, hanem az eljárási szabályok ágazati jogszabályokban jelennek meg. A jogorvoslati rendszer ugyanakkor egységes logikát követ, a következők szerint.

A román rendszerben a közigazgatási döntések ellen főszabály szerint igénybe vehető egy közigazgatási jogorvoslati forma, az ún. *recurs administrativ prealabil* (előzetes közigazgatási jogorvoslat), amelynek a román közigazgatási perrendtartás, a *Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004*, 7. cikke adja a jogszabályi alapját. Ez a jogorvoslat vagy a döntést hozó szervhez (*recurs gracieux*) vagy a felettes szervhez (*recurs ierarhic*) nyújtható be a bírósági eljárást megelőző felülvizsgálat érdekében. A szakirodalom hangsúlyozza, hogy ez a megoldás a francia modellhez hasonló (Iorgovan, 2005:461-463), kvázi másodfokként működik (Petrescu, 2012:84), bár nem minden esetben kötelező (Tofan, 2017:106).

A román közigazgatási szabályozást áttekintve azt mondhatjuk, hogy főszabály szerint és általában véve köteles a fél az előzetes közigazgatási jogorvoslat kimerítésére a bírósághoz fordulás előtt. A *Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004*, 7. cikk (1) bekezdése értelmében az előzetes közigazgatási jogorvoslat ugyanis kötelező előfeltétele a bírósági eljárásnak, és elmulasztása rendszerint a kereset elfogadhatatlanná minősítését eredményezi. Álláspontunk szerint ez a rendszer a román eljárásjog egyik kulcselemének tekinthető.

A főszabály alóli kivételekkel is találkozunk a jogi szabályozás áttekintése során, amikor is a közigazgatási eljárás ténylegesen egyfokúvá válik. Nincs helye *recurs administrativ prealabil*, azaz előzetes közigazgatási jogorvoslat igénybevételének azokban az esetekben, ha nincs megfelelő felettes szerv a jogorvoslat elbírálására, vagy a jogszabály nem írja elő kötelező jelleggel az előzetes jogorvoslatot. Ezekben az esetekben

a jogorvoslat közvetlenül bíróság előtt történik előzetes közigazgatási eljárási jogorvoslat nélkül. A szakirodalom ezt a rendszert kötelező, de nem univerzális előzetes jogorvoslati modellként írja le (Dragoș, 2023: különösen 56–57, 222–231, 239).

Összefoglalva, a román közigazgatási eljárás fő jellemzője vizsgálatunk alapján a következő: az eljárás funkcionálisan kétfokú, főszabály szerint kötelező előzetes közigazgatási jogorvoslat következtében, amely szerkezetileg sokszor egyfokúvá válik a kivételek által.

A közigazgatási peres eljárás szintjei

A következőkben tekintsük át a közigazgatási per fórumrendszerét. A közigazgatási bíráskodás rendelkezik önálló kódexszel: a már említett *Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004* (továbbiakban: *Legea nr. 554/2004*) szabályozza a közigazgatási peres eljárást.

Jellemző sajátossága az eljárási szinteknek, hogy a közigazgatási bíráskodás a rendes bírósági rendszeren belül történik specializált tanácsok és kollégiumok keretében, azaz a közigazgatási bíráskodás nem különül el teljesen a polgári igazságszolgáltatástól, hanem annak szervezeti keretében működik (Săraru, 2017:232). Ennek megfelelően, a *Legea nr. 554/2004*, 10. cikk értelmében elsőfokon a törvényszékek, az ún. Tribunal közigazgatási és fiskális tanácsai járnak el. A jogi szabályozás áttekintése alapján arra juthatunk, hogy az elsőfokú közigazgatási bíráskodás lényege és legfőbb jellemzője, hogy a bíróságok teljeskörű felülvizsgálatot végeznek: nem csak jog-, hanem ténykérdésekben is döntenek.

Másodfokon fellebbviteli bíróságok, a Curtea de Apel járnak el a *Legea nr. 554/2004*, 10. cikke és a 20. cikk alapján, amelynek rendelkezése szerint a másodfok fellebbviteli jellegű jogorvoslat, és teljeskörű felülvizsgálatot

biztosít (Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004, Art. 10 és Art. 20).

Vizsgálatunk alapján a román rendszer sajátosságaként észleltük, hogy bizonyos esetekben a legfelsőbb bíróság, a Înalta Curte de Casație și Justiție (továbbiakban: ICCJ) eljárhat felülvizsgálati (*recurs*) fórumként, amely hatáskör a polgári perrendtartás, a Codul de procedură civilă rendelkezésein és a Legea nr. 554/2004, 20. cikkén alapul. Az ICCJ eljárása által tehát a román modellt szabályoz harmadfokú eljárást, ez azonban nem minden ügyben vehető igénybe, és kizárólag jogkérdésre korlátozódik (Legea nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă Art. 483 alin. (3), Art. 493, Art. 497).

A fentiek alapján összegzésként levonhatjuk a következtetést, hogy a román közigazgatási bíráskodás kétfokú rendszerben, a Tribunal elsőfokú eljárását követő Curtea de Apel felbbiteli eljárásából tevődik össze, amely kivételesen háromfokúvá válhat az ICCJ bevonása által.

Az ismertetett háromszintű rendszertől bizonyos ügyekben kivételeket, eltéréseket találunk. A Legea nr. 554/2004, 10. cikke alapján meghatározott esetekben a Curtea de Apel első és egyben utolsó fokon jár el (ilyenek pl. központi közigazgatási szervek döntései), eltérve ezáltal az általános szabályok szerinti háromfokú fórumrendtől (Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004, Art. 10). Ez a kivétel elsőre a francia modellre való hasonlóságot vetheti fel bennünk, de a hasonlóság inkább látszólagos e körben. A Curtea de Apel első és egyben utolsó fokú hatásköre a hatásköri koncentráció logikáján alapul, és továbbra is egyedi közigazgatási jogviták elbírálását jelenti (Legea nr. 554/2004, 10. cikk) (Manta, 2015:17-18), míg a franciáknál a Conseil d'État hasonló hatásköre inkább a normatív vagy országos jelentőségű ügyek centralizált kontrolljához kapcsolódik (CJA L311-1) (Chapus, 2004:382-387). Ezáltal

a két modell ugyan funkcionálisan hasonló, de dogmatikailag eltérő alapokon nyugszik.

Összefoglalva a fórumrendszerről

Összefoglalva az áttekintetteket: a román közigazgatási rendszerben a közigazgatási eljárás sajátos módon az előzetes közigazgatási jogorvoslat intézményére épül, amely funkcionálisan kétfokúvá teszi az eljárást, azzal, hogy kivételes esetekben nem kötelező az előzetes jogorvoslat, így egyfokúvá válik az eljárás (Tăbărcă, 2009:89-96). A jogszabályok megvizsgálása alapján kijelenthetjük, hogy a közigazgatási bíráskodás főszabály szerint kétfokú struktúrában működik (Tribunal, majd Curtea de Apel eljárása), ez azonban bizonyos esetekben a legfelsőbb bíróság bevonásával háromszintűvé bővíthet, illetve kivételesen, meghatározott ügyekben a Curtea de Apel első és egyben utolsó fokú fórumként való eljárása eltér a háromfokú rendszertől.

A ROMÁN KÖZIGAZGATÁSI ELJÁRÁSJOG JOGFORRÁSI RENDSZERE

A fórumrendszer megismerése után a közigazgatási eljárást és peres eljárást szabályozó jogforrások rendszert vetjük górcső alá, amelyre visszatérően hivatkozunk a későbbiekben az alapelvi rendszer áttekintése keretében, ezért kiemelt hangsúlyt érdemel.

A közigazgatási bíráskodás rendszerének alkotmányos alapját Románia Alkotmánya biztosítja, különösen a bírósághoz fordulás jogának és a jogállamiság elvének szabályozása által. A jogforrások között elsőként ezáltal az Alkotmány, a Constituția României, azon belül különösen az Art. 21 és az Art. 52 rendelkezései érdemelnek említést.

A közigazgatási peres eljárás legfőbb jogforrása a már hivatkozott *Legea contenciosu-*

lui administrativ nr. 554/2004 (azaz Legea nr. 554/2004), amely a közigazgatási perrendtartás önálló kódexe. Ez egy önálló közigazgatási perrendtartásnak tekinthető törvény, amely meghatározza többek között a kereseti formákat, az eljárási határidőket, a bizonyítás rendjét és a jogorvoslatokat.

Nem tekinthetünk el a polgári perrendtartás, a Legea nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă (továbbiakban: CPC) említésétől, tekintettel arra, hogy az a közigazgatási perekben háttérjogként alkalmazható. Az alábbiakban lássunk erre néhány példát.

A CPC rendelkezéseinek közigazgatási peres eljárásokban való alkalmazására példaként az Art. 413 rendelkezése szerinti, az eljárás felfüggesztésére vonatkozó rendelkezések említendőek, amelyet kifejezetten alkalmazott az Înalta Curte de Casație și Justiție Secția de contencios administrativ și fiscal, decizia nr. 186/2023 számú döntésében, amikor a közigazgatási perben másik folyamatban lévő ügy előkérdés jellege miatti felfüggesztésről határozott. Másik példaként felhozható a fél halála miatt bekövetkező jogutódlás eljárási szabályai, amelyeknek a CPC Art. 412 alin. (1) pct. 1, valamint ahhoz kapcsolódóan a CPC Art. 153, 160 foglalt rendelkezései tekintetében mondta ki az ICCJ a már hivatkozott döntésében, hogy a fél halála esetén a közigazgatási perben is kötelező a polgári perrendtartás szerinti felfüggesztés alkalmazása (ÎCCJ, Secția de contencios administrativ și fiscal, decizia nr. 186 din 7 februarie 2023). Végezetül példaként emeljük ki a CPC-nek a bizonyítás, így különösen a bizonyítási teher, a bizonyítási eszközök, a határidők és perbeli cselekmények vonatkozásában általános háttérjogi szerepét, a bizonyítást ugyanis a Legea nr. 554/2004 nem szabályozza teljeskörűen, ezért automatikusan a polgári perjogi szabályok irányadóak. A román szakirodalom e jellegzetesség tekintetében kiemeli, hogy a

rendszer „kevert jellegű, amely a közigazgatási és polgári perjog elemeit ötvözi.”¹ (Tofan, 2017:232-233).

A ROMÁN KÖZIGAZGATÁSI ELJÁRÁSJOG ALAPELVI RENDSZERE

A román közigazgatási perjogról a fórumrendszer és a jogforrások áttekintését követően azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kontinentális jogcsaládon belül olyan modellt képvisel, amelyben a közigazgatási aktusok bírósági kontrollja áll a középpontban (hiszen az előzetes jogorvoslat nem kötelező minden esetben), miközben az eljárásjogi működés számos ponton a polgári perrendtartás háttérzabályaira támaszkodik.

A román rendszer egyik lényeges sajátosságának tartjuk, hogy a közigazgatási per nem különül el hermetikusan a polgári eljárásjegtől, amely az alapelvek tekintetében kiemelten releváns: a különös közigazgatási perjogi szabályokat a Codul de procedură civilă rendelkezései egészítik ki, amennyiben azok nem összeegyeztethetetlenek a közhatalmi jogviszonyok sajátosságaival (Legea nr. 554/2004, Art. 28). E sajátosságot a szakirodalom is hangsúlyozza, amikor a román közigazgatási jog és igazságszolgáltatás európaizálásáról, illetve a bírósági kontroll és az előzetes közigazgatási jogorvoslat kapcsolatáról ír (Dragoș–Neamțu, 2009:87-98) (Dragoș–Swora–Skoczylas, 2012:38-54).

A jelen fejezet célja a következőkben a román közigazgatási perjog alapelvi rendszerének átfogó elemzése négy dimenzióban: (1) kodifikált alapelvek, (2) a polgári perrendtartás szubszidiárius szerepe, (3) alkotmányos és nemzetközi keretek, (4) a bírói gyakorlat szerepe.

A közigazgatási per kodifikált alapelvei

A jogszabályok megvizsgálásából arra jutotunk, hogy a román rendszer sajátossága, hogy a közigazgatási perekben érvényesülő, kodifikált alapelvek nem kizárólag egyetlen „alapelvi fejezetben” jelennek meg, hanem forrásaik egyrészt magában a Legea nr. 554/2004-ben található meg, másrészt a polgári perrendtartás alapelveiben, harmadrészt pedig az alkotmányos és európai emberi jogi normákban. Ez a többszintű forrásrendszer jól mutatja, hogy a román közigazgatási perjog egyszerre különös közjogi eljárás és a közös eljárásjogból táplálkozó peres mechanizmus (Dragoș–Neamțu, 2009:87-98) (Iorgovan, 2005:350-360). Az alábbiakban elsőként ezen összetett rendszerben a normatív kodifikáció szintjén megjelenő legfontosabb alapelvek kerülnek áttekintésre.

A jogvédelemhez való jog

Kiindulópontunk a bírósági jogvédelemhez való jog (*dreptul la contencios administrativ*, vagy másképp bírósághoz fordulás joga: *accesul liber la justiție*), amely magasabb szintű normában, alkotmányos szinten kerül szabályozásra: az Alkotmány, a Constituția României 21. cikke az igazságszolgáltatáshoz való szabad hozzáférés, az 52. cikk pedig a közhatalom által megsértett jog vagy jogos érdek bírói védelme formájában rögzíti. Ezen alapelv a peres eljárás szabályozásának szintjén, az LCA 1. cikkében is megjelenik, amely ehhez kapcsolódva kimondja, hogy az a személy, aki valamely jogában vagy jogos érdekében sérelmet szenvedett közigazgatási aktus vagy a kérelem határidőn belüli el nem bírálása miatt, a közigazgatási bírósághoz fordulhat.

Álláspontunk szerint ez az elv funkcionálisan megfeleltethető az effektív bírói jogvédelem európai követelményének. A román szakiro-

dalom és a rendszerleíró tudományos munkák is abból indulnak ki, hogy a közigazgatási per a közigazgatás törvényességi kontrolljának és az egyéni jogvédelemnek egyaránt eszköze (Dragoș–Neamțu, 2009:87-98) (ACA-Europe country report - Romania, 2017) (Iorgovan, 2005:350-360), amely tartalmilag a hatékony jogvédelem elvének érvényesülését jelenti, de a normatív szabályokon túl ezen alapelv tekintetében kiemeleten fontos a bírói jogfejlesztés, melyre a későbbiekben fogunk rátérni.

A legalitás elve

A román közigazgatási perjog középpontjában a legalitás elve áll vizsgálatunk szerint. Az LCA a közigazgatási pert olyan jogvitaként határozza meg, amely közigazgatási aktus kibocsátásából, megkötéséből, jogellenes hallgatásból vagy indokolatlan elutasításból ered, és amelyet a közigazgatási bíróság old meg (Legea nr. 554/2004, Art. 2 alin. (1) lit. f)). Ezen fogalommeghatározással összefüggésben az LCA az 1. cikk (1) bekezdésében, azaz rögtön a jogszabály elején, kiemelt helyen szabályozza a principiul legalității, azaz törvényesség elvét, amely a közigazgatási bíráskodás alapvető feladatát akként fogalmazza meg, hogy a bíróság a közigazgatási aktus jogszerűségét vizsgálja (Vedinas, 2020:520-550). A per célja ebből következően elsődlegesen a közigazgatási cselekvés jogszerűségének kontrollja, nem pusztán a felek közötti magánjogi jogvita eldöntése (ACA-Europe country report - Romania, 2017), amely alapelv tehát a hatékony jogorvoslat elvét és a törvényesség elvét együttesen tartalmazza. Ezen alapelv a francia *recours pour excès de pouvoir*, azaz hatáskör túllépés miatti jogorvoslat jogintézményének jelentős hatásait is mutatja (Iorgovan, 2005:350-360).

A kontradiktórius eljárás elve

A principiul contradictorialităţii, azaz a kontradiktórius eljárás elvét a polgári perrendtartás alapelvei között találhatjuk kifejezetten nevesített elvként, amely háttérjogszabályként való alkalmazására tekintettel értelemszerűen a közigazgatási perekben is érvényesül. A CPC 14. cikke szerint a bíróság a felek idézése vagy megjelenése nélkül főszabály szerint nem dönthet, és a felek számára biztosítani kell, hogy a tény- és jogkérdésekben nyilatkozhassanak.

A közigazgatási perben ezen alapelv alkalmazását több szinten is alá tudjuk támasztani: egyrészt az LCA 28. cikke a CPC-t háttérjogként rendeli alkalmazni, másrészt az LCA maga is utal az adminisztratív-jurisdikcionális eljárások esetében a kontradiktórius jellegre és a védelemhez való jogra (Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004, különösen Art. 2 alin. (1) lit. f), Art. 4, Art. 14–15, Art. 23, Art. 24, Art. 28). Az alapelv lényege értelmében a feleknek joguk van az iratok megismerésére, nyilatkozatok megtételére, és különösen jogosutak egymás állításaira reagálni (Tofan, 2017:280-295). Hangsúlyozottan fontosnak tartjuk kiemelni, hogy ezen klasszikusan polgári perjogi alapelv érvényesülése ellentétben áll az inkvizitórius jellegű modellekben érvényesülő hivatalbóliság elvének erőteljes jelenlétével, amelyre a későbbiekben visszatérünk.

A fegyveregyenlőség és a tisztességes eljárás

A fegyveregyenlőség elve (egalitatea armelor) újabb klasszikusan polgári perjogi alapelv, amelynek alkotmányos és nemzetközi jogi gyökerei is vannak: CPC 8. cikke az eljárási jogok egyenlő gyakorlását garantálja, míg a román Alkotmány 21. cikk (3) bekezdése a tisztességes eljáráshoz és az ésszerű időn belüli elbíráláshoz való jogot rögzíti, mindez pedig az EJEE 6. cikke szerinti tisztességes tárgyaláshoz való jogból levezetve érvényesül a peres eljárásokban.

A közigazgatási perben a fegyveregyenlőség elvét különös jelentőségűnek tartjuk, melyre a szakirodalom is kitér, azon indokból, hogy az egyik oldalon rendszerint közhatalmi szerv, a másikon magánfél áll. A per egyensúlyát tehát nem csak formális, hanem tényleges értelemben is biztosítani kell (Iorgovan, 2005:350-360).

A hivatalbóliság korlátozott elve

A principiul rolului activ al judecătorului, azaz a bíróság aktív szerepvállalása, a hivatalbóliság elve a jogi szabályozás áttekintése alapján, a román modellben sajátosan nem a közigazgatási perrendtartásban szabályozott, speciális alapelvként jelenik meg a kodifikáció szintjén, hanem a CPC 22. cikke, tehát a polgári peres eljárási kódex írja elő a bíróság tényfeltárási kötelezettségét a közigazgatási perekben is alkalmazandó módon. A román közigazgatási perben a bíró nem pusztán passzív arbitri szerepet tölt be. A CPC 22. cikke szerint a bírónak törekednie kell az ügy ténybeli és jogi tisztázására – ugyanakkor ez az aktív szerep nem oldja fel a kereseti kérelem és a felek eljárási jogainak kereteit a kontradiktórius eljárás alapelvének egyidejű érvényesüléséből következően.

A hivatalbóliság alapelve értelmében a bíróság aktívan részt vesz a tényállás feltárásában, ami az inquisitórius jelleg megnyilvánulása (Vedinas, 2020: 550-560). A román közigazgatási perben mindennek különös a jelentősége, mert a fogalom meghatározás szerint a per tárgya gyakran egy közhatalmi döntés jogszerűségének kontrollja, amelynél a bíróságnak a tényállás és a közigazgatási jogi keret pontos feltárása nélkülözhetetlen (Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004 Art. 2 alin. (1) lit. f), Art. 28 és Legea nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă, Art. 22).

A bíróság aktív szerepe az eljárásban tehát a román rendszerben is megjelenik hasonlóan más európai modellekhez, azonban koránt sem

olyan erőteljesen, mint például a német rendszerben (ACA-Europe country report - Romania, 2017), ahol az *Amtsermittlungsgrundsatz* a Bunderverwaltungsgericht elvi jelentőséggel kimondott tétele szerint strukturális alapelvként érvényesül (Bunderverwaltungsgericht, Urteil vom 26.02.1987 – 3 C 85.84, BVerwGE 77, 150).

A nyilvánosság elve

A nyilvánosság elve a CPC 17. cikkében szabályozott alapelv, tehát ugyancsak a polgári perekben gyökerező, a háttérjogszabályi jelleg miatt alkalmazásra kerülő alapelvről van szó. A CPC 17. cikke szerint a bírósági tárgyalások nyilvánosak, kivéve a törvényben meghatározott eseteket. Ezen alapelvet azért tartjuk fontosnak kiemelni, mert a közigazgatási perekben a nyilvánosság nem csupán eljárási garancia, hanem a közigazgatás feletti demokratikus kontroll egyik eleme is. Ezt a román rendszerleíró szakanyag is hangsúlyozza, amikor rögzíti, hogy a közigazgatási jogvitákat sürgősen és nyilvános ülésen kell tárgyalni (ACA-Europe country report - Romania, 2017).

Az effektív jogvédelem és az ideiglenes védelem

Az effektív jogvédelem elve esetében már sajátos közigazgatási perjogi alapelvről beszélhetünk, a kodifikáció szintjén azonban általános jelleggel megfogalmazott alapelvet nem találunk a román jogi szabályozásban. Az LCA 14–15. cikkeiben foglalt ideiglenes jogvédelem (*act suspension*) jogintézményében fedezhetjük fel a hatékony jogvédelem elvének kodifikált jogszabályi megjelenését, azaz nem általános elv, hanem eljárási jogintézmény tükrözi jelenlétét. Az effektív jogvédelem a közigazgatási perjog általános alapelvként ezáltal nem a jogszabályok, hanem a bírói jogfejlesztés, különösen a Curtea Constituțională a României döntései által, valamint az EJEE 6. cikke hatására jelent

meg a román rendszerben, kimondva, hogy a közigazgatási peres eljárás célja a tényleges jogvédelem biztosítása, amely bírói gyakorlat a későbbiekben kerül ismertetésre.

A kodifikált szabályokban az effektív jogvédelem álláspontunk szerint egyik legfontosabb eszköze az *act administrativ* végrehajtásának felfüggesztése. Az LCA 14. cikke lehetővé teszi, hogy „jól indokolt esetben” és „közvetlenül fenyegető kár” megelőzése érdekében a bíróság elrendelje a végrehajtás felfüggesztését, míg a 15. cikk szerint ugyanez a főkeresetben is kérhető, és a felfüggesztés a végleges döntésig fennmaradhat. Ez a konstrukció azt szolgálja, hogy a jogvédelem ne váljon illuzórikussá pusztán azért, mert a sérelmes közigazgatási aktust közben végrehajtják (Tofan, 2017:280-295). Ezáltal a jogintézmény az effektív jogvédelem elvének gyakorlati megvalósulását tükrözi eljárásjogi jogintézmény kodifikálása által.

A román jogi szabályozás összehasonlító rendszerben való vizsgálata alapján azt mondhatjuk, hogy a hatékony jogvédelem elve vonatkozásában alkalmazott szabályozási logikája a francia közigazgatási perjogi rendszerhez tehető hasonlatossá. Franciaországban a bírói gyakorlatban, a Conseil d'État által a *Dame Lamotte* ügyben 1950-ben megalkotott, általánosan elismert alapelvként kimondott tétele által jelent meg az effektív jogvédelem elve, amikor is a bíróság kimondta, hogy a közigazgatási aktusok ellen minden esetben biztosítani kell a bírósági jogorvoslat lehetőségét, még akkor is, ha a jogszabály ezt kifejezetten kizárná. Az alapelv általános érvénnyel tehát a bírói gyakorlatban került kidolgozásra, a kodifikáció szintjén a mai napig a *référé* eljárásokon (Code de justice administrative L521-1–3) keresztül érvényesül. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a franciához hasonló rendszert követ a román közigazgatási perjog alapelvi rendszere, ahol jogszabályi szinten, általános alapelvként az

effektív jogvédelem elve szintén nem jelenik meg, hanem egyes eljárási szabályokon keresztül érvényesül.

A polgári perrendtartás szubszidiárius szerepe

A fentiekben már több helyen utaltunk a román rendszerben a polgári perrendtartás szabályaival való viszonyra, de a román rendszer ezen sajátos jellemzője miatt érdemesnek tartjuk külön pontban is elemezni e kérdést.

A szubszidiárius alkalmazás normatív alapját az LCA 28. cikk (1) bekezdése adja, amelyből következően, ha valamely kérdést az LCA szabályai nem tartalmaznak, azt a Codul civil és a Codul de procedură civilă előírásai egészítik ki szubszidiárius jelleggel érvényesülve, háttérjogszabályként, amennyiben azok nem összeegyeztethetetlenek a közhatalmi jogviszonyok sajátosságaival. Ez nem pusztán technikai utalás: a közigazgatási per számos részletkérdése ténylegesen a CPC alapján nyer rendezést, így többek között például a felfüggesztés, az eljárási jogutódlás vagy a bizonyítás szabályai tekintetében (Legea nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă Art. 411-413 (felfüggesztés); Art. 38. és Art. 412 alin. (1) pct. 1. (jogutódlás); Art. 249-250, Art. 254 (bizonyítás általános szabályai).

A CPC – ahogyan arra a jogforrások keretében is utaltunk – az alapelvi rendszert illetően háttérjogi jellege miatt hangsúlyos szerepet kap. A CPC által szabályozott alapelvek tekintetében különösen a fentiekben ismertetett, a 8. cikk szerinti fegyveregyenlőség elve, a 14. cikk szerinti kontradiktórius eljárás elve, a 17. cikk szerinti nyilvánosság elve, valamint a 22. cikkben foglalt aktív bírói szerep elve hat a közigazgatási perekre (Tofan, 2017: 280-295). E tekintetben felvetődik azonban a kérdés, hogy a közigazgatási per sajátosságaira tekintettel mennyiben tudnak érvényesülni ezen polgári

perjogi konstrukciók. A román szakirodalomban és rendszerleíró anyagokban visszatérő megállapítás, hogy a civil eljárásjogi normák alkalmazhatóságát minden ügyben a közigazgatási jogviszony hatalmi természeté felől kell vizsgálni; a kompatibilitás kérdését végső soron a bíróság dönti el (ACA-Europe country report – Romania, 2017).

A román megoldás a fentiek alapján nem írható le sem tisztán inkvizitórius, sem tisztán adversárius modellként. A közigazgatási bíráskodás szervezeti és funkcionális értelemben közjogi kontroll, miközben az eljárási technikák jelentős része a polgári perrendtartásból származik (Dragoș–Neamțu, 2009:87-98). Ezt erősíti meg a román közigazgatási jog európai-zálódását elemző szakirodalom, amely a hazai rendszer fejlődését több forrásból táplálkozó, vegyes szerkezetű folyamatként írja le (Iorgovan, 2005:350-360) (Dragoș–Neamțu, 2009:87-98) (Dragoș–Swora–Skoczylas, 2012:38-54).

Alapelvek magasabb szintű normákban

A bevezetőben is említettük, miszerint a román közigazgatási per jog vegyes rendszerében egyik sajátossága szétválasztottsága: az alapelvek részben kodifikált jogszabályban, részben a bírói gyakorlatból, részben pedig az alkotmányból vezethetők le (Vedinas, 2020:520-540). Ez utóbbi alapelvek megjelenését a fentiekben ismertettük, így ehelyütt csak röviden utalunk arra ismételtén, hogy a közigazgatási perjogi alapelvek alkotmányos alapja, hogy az Alkotmány 21. cikke a bírósághoz fordulás szabadságát és a tisztességes eljáráshoz való jogot, az 52. cikk pedig a közhatalom által okozott sérelem bírói orvoslását biztosítja. A közigazgatási per alapelveinek értelmezése ezért nem választható el az alkotmányos garanciáktól: a közigazgatási bíróság nem pusztán szakbíróság, hanem az alkotmányos jogvédelem fóruma is (Iorgovan,

2005:350-360) (ACA-Europe country report – Romania, 2017).

A közigazgatási perjogi szabályozást nem csak alkotmányos szintű, de nemzetközi normák is erőteljesen befolyásolták, alakították, a román közigazgatási per fejlődésére érzékelhető hatást gyakoroltak az európai jogi standardok. A szakirodalom az európaizálódás egyik fontos csatornájaként írja le azt, hogy a román bírói gyakorlat és törvényhozás fokozatosan beépítette a jogbiztonság, a hatékony jogvédelem és a tisztességes eljárás európai követelményeit (Dragoş–Neamtu, 2009:87-98). A közigazgatási előjárás és a bírósági kontroll kapcsolatáról szóló összehasonlító irodalom pedig arra mutat rá, hogy a román rendszer több ponton a francia ihletésű előzetes közigazgatási panasz és a bírósági kontroll sajátos összekapcsolására épül (Dragoş–Swora–Skoczylas, 2012:38-54).

Vizsgálatunk alapján az európai jogi normák vonatkozásában különösen az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) és a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) esetjogának hatásai alakították a román jogfejlődést. Az említett EJEE 6. cikke a törvényes tárgyaláshoz való jogot fogalmazza meg, amelyből a tisztesség eljáráshoz való jog származtatható, amely közvetlen befolyást gyakorolt a bírói gyakorlatra (lásd az alábbiakban), különösen a kontradiktórius eljárás alapelveinek továbbfejlesztésére.

Kiemelt említést érdemel részünkről az EJEE 13. cikke szerinti hatékony jogorvoslat-hoz való jog, amely a hatékony jogvédelem alapelveinek kidolgozásában kapott szerepet. E tárgyban releváns bírói eseti döntések szintén a későbbiekben ismertetésre kerülnek. Az EJEB eseti döntéseinek jelentősége pedig különösen a *Bryan v. United Kingdom*, illetve a *Kress v. France* ügyekben érhető tetten. Ezen döntések jelentősége és hatása a román rendszerben a kontra-

diktórius eljárás erősödésében és a bírói kontroll mélységének értelmezésében érhető tetten.

A bírói gyakorlat szerepe

A román közigazgatási perjog egyik meghatározó sajátosságaként vezettük be, hogy az alapelvek nem kizárólag normatív módon, hanem jelentős részben a Înalta Curte de Casație și Justiție kötelező erejű jogértelmező döntései útján konkretizálódnak, melyet a szakirodalom is megerősít (ACA-Europe country report – Romania, 2017), különösen a *recurs în interesul legii* (jogegységi határozatok) intézményén keresztül. Ez álláspontunk szerint különösen jól látható azokon a döntéseken, amelyeket maga a Legii nr. 554/2004 hivatalos, annotált változata is feltüntet az egyes cikkekhez kapcsolódóan, mely segít a tájékozódásban. A következőkben az egyes alapelvek megalkotása, konkretizálása, valamint továbbfejlesztése szempontjából kiemelt jelentőségű bírósági jogfejlesztő tevékenység kerül a vizsgálatunk fókuszába elvi jelentőségű döntéseken keresztül.

A hatékony jogvédelem elve a bírói gyakorlatban

Ahogy a fentiekben is láthattuk, az effektív jogvédelem elve a román jogszabályokban általános, kodifikált alapelveként nem jelenik meg, így a bírói gyakorlat ezen alapelv tekintetében kiemelt jelentőséget kapott. Elsőként e tekintetben az ICCJ Decizia nr. 10/2015 számú ítéletet elemeztük, amelyben a bíróság kimondta, hogy az LCA 23. cikke alapján a normatív közigazgatási aktust megsemmisítő jogerős ítélet hatásai kiterjednek az annak alapján kibocsátott egyedi aktusokra is, ha azok a közzététel időpontjában még folyamatban lévő perek tárgyát képezik. Ezem a döntés jelentőségének tartjuk, hogy a jogvédelem hatékonyságát erősíti, mert megakadályozza, hogy a normatív

aktus megsemmisítése ellenére annak egyedi „lenyomatai” érintetlenek maradjanak.

A hatékony jogvédelem alapelveinek érvényre juttatása mutatkozott meg az ICCJ Decizia nr. 35/2016 ügyszám alatti döntésben, amelyben a bíróság az LCA 24. cikkének értelmezése körében megerősítette, hogy a közigazgatási bírósági ítéletek végrehajtására a speciális törvényi határidőket kell alkalmazni. Ez a határozat az effektív jogvédelem elvének gyakorlati oldala szempontjából kiemelkedő: a közigazgatási per nem érhet véget pusztán deklaratív ítélettel, hanem annak végrehajthatónak is kell lennie.

Vizsgálatunk alapján az effektív jogvédelem az *exceptio de nelegalitate*, azaz jogellenességi kifogás jogintézménye vonatkozásában is megmutatkozik a bírói gyakorlat jogfejlesztő hatásán keresztül. Az ICCJ Decizia nr. 36/2016 számú ítélet rögzítette, hogy az LCA 4. cikke szerinti *exceptio de nelegalitate* egyedi közigazgatási aktus esetén közvetlenül a felülvizsgálati eljárásban is felhozható. Ez a döntés jól mutatja, hogy a román közigazgatási bírászkodás a jogvédelem eszközeit nem szűken, hanem a perbeli védekezési lehetőségek hatékony biztosítása irányában értelmezi.

Kiemelt jelentőséggel kell szót ejtenünk az ICCJ, Decizia nr. 10/2017 (RIL) számú ítéletről. A döntés alapjául szolgáló ügyben felmerülő központi kérdés a közigazgatási perekben igénybe vehető jogorvoslati eszközök köre volt. A bíróság döntésében kimondta, hogy a jogorvoslatok értelmezése során az effektív (hatékony) jogvédelem elvét elsődlegesen kell figyelembe venni. Az ítélet jelentősége, hogy túlmutat a szűken vett jogértelmezésen, és az EJEE 13. cikkéből, a hatékony jogorvoslatokhoz való jogból levezetett követelményeket integrálja a román rendszerbe, és ezzel az effektív jogvédelem elvét önálló alapelvként alkotta meg.

Az alapelvi rendszer egészét nézve ezáltal levonhatjuk a következtetést, hogy a hatékony

jogvédelem Romániában nem pusztán törvényi, hanem bírói elvként is érvényesül, kiemelten az európai jogi hatások becsatornázásának eredményeként.

A jogegység és jogbiztonság elve

A jogegység és jogbiztonság alkotmányos követelményének a közigazgatási perekben való érvényesülését illetően az ICCJ Decizia nr. 17/2017 (RIL) számú ítéletét szükséges elsőként említenünk, amely döntés a közigazgatási perben alkalmazható jogorvoslatok egységes értelmezését célozta. Az ICCJ ítéletében hangsúlyozta a közigazgatási perekben az egységes jogalkalmazás szükségességét és a jogbiztonság követelményét. A döntés jelentősége, hogy a bíróság egy olyan alapelvet konkretizált, amely explicit módon nem jelenik meg az LCA-ban, ezáltal a bírói jogfejlesztés eredményeként vált a jogegység és jogbiztonság elve meghatározó alapelvvé.

A bírói gyakorlat áttekintése alapján azt tapasztaltuk, hogy a jogbiztonság elvének érvényesülése a hatásköri szabályok összefüggésében is értelmezésre és hangsúlyozásra került a bírósági jogfejlesztés során. Az ICCJ Decizia nr. 13/2015 számú ítélete az LCA 2. cikk (1) bekezdés f) pontja és 10. cikke, valamint a CPC hatásköri szabályai alapján megerősítette, hogy bizonyos, közhatalmi szereplők közötti finanszírozási természetű viták is a közigazgatási bíróságok hatáskörébe tartoznak. Ez a döntés azt jelzi számunkra, hogy a román legfelsőbb bírói gyakorlat a közigazgatási per fogalmát funkcionálisan, a közfeladat-ellátás és a közhatalmi elem figyelembevételével értelmezi.

A kontradiktórus eljárás és tisztességes eljárás

A kontradiktórus eljárás elvét a fentiekben részletesen bemutattuk, külön figyelemmel arra, hogy az alapelv a háttérjogi CPC-ben, azaz a polgári perrendtartásban található. Eb-

ből kifolyólag azonban kérdésként merült fel az alapelvnek a közigazgatási perekben való alkalmazási terjedelme és pontos tartalma, amelyre a bírói gyakorlatban kellett keresnünk a választ.

Az ICCJ, Decizia nr. 8/2020 (RIL) számú döntésben a bíróság elvi jelentőséggel és megerősítve kimondta, hogy a kontradiktórius eljárás elve a közigazgatási perekben is teljeskörűen érvényesül. Ezen alapelv érvényesülése értelmében a feleknek tényleges lehetőséget kell biztosítani álláspontjuk kifejtésére, az eljárás nem lehet pusztán formális. A bírósági gyakorlat által hangsúlyozott szerepű kontradiktórius elv az európai jog, különösen az EJEE 6. cikkének közvetlen hatását tükrözi, amely jó példája az európaizálódás folyamatának.

A bíró aktív szerepe (korlátozott hivatalbóliság)

A kodifikált alapelvek körében kitértünk arra, hogy a hivatalbóliság elve, az aktív bírói szerep nem a közigazgatási eljárás speciális alapelveként, hanem a polgári perjog alapelveinek becsatornázásán keresztül érvényesül a román modellben. Egyéb nemzetek eljárási rendszeréhez hasonlóan ezáltal ezen alapelv kiemelt hangsúlyozása a bírósági gyakorlat jogfejlesztő tevékenységére hárult – vizsgáljuk meg, milyen eredménnyel.

Az ICCJ számos döntésben kimondott gyakorlati e tárgyban összegezve érdemes kezelni (lásd például: Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 3470/2013, Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 185/2016), mivel következetesen visszatérő kérdésről van szó. A bírói gyakorlat alapján összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a román rendszerben a hivatalbóliság alapelve értelmében a bíróság nem maradhat passzív, a tényállás felderítésében aktívan kell részt venni, ugyanakkor nem lépheti túl a kereseti kérelmet. A bírói aktivitás és a rendelkezési elv egyidejű, de korlátozott jelenlétét a szakirodalom is hangsúlyozza (Tofan,

2017:260-270; 280-295) (Vedinas, 2020:520-540), melyet „vegyes modell” terminus használatával írnak le az összehasonlító jogi munkák.

A közigazgatási jogviták hatókörének kiterjesztése

A kiemelt jelentőségű bírósági döntések között végül az ICCJ, Decizia nr. 7/2024 (RIL) számú ítélet említését tartjuk nélkülözhetetlennek, amely döntés a közigazgatási jogvita fogalmának terjedelmével foglalkozik. A bíróság az ügyben kimondta, hogy a közigazgatási jogvita fogalma tágan értelmezendő, amelyre való tekintettel hangsúlyozottan megerősítette az alkotmányos alapokon nyugvó bírósághoz fordulás jogának elsődlegességét. Ez a román rendszerben a jogvédelem expanzív értelmezését jelzi.

ÖSSZEGRZÉS

Az átfogó elemzés mentén összefoglalva levonjuk a következtetést, hogy a román közigazgatási perjog alapelvei rendszere részben kodifikált, részben pedig alkotmányos normákon, valamint a bírói gyakorlaton alapul. Az alapelvek egy része közvetlenül a Legea nr. 554/2004-ből következik, más része a Codul de procedură civilă alapelveiből, további részük pedig alkotmányos és európai jogi keretektől nyer tartalmat. A rendszer egyik kulcsa az, hogy a közigazgatási per egyszerre marad a közhatalom törvényességi kontrolljának fóruma, miközben eljárási szinten számottevő mértékben támaszkodik a polgári perrendtartás garanciáira és technikáira (ACA-Europe country report – Romania, 2017). Vizsgálatunk eredménye alapján a bírói gyakorlat ehhez nem csupán alkalmazási, hanem konkretizáló funkciót is hozzáad, így többek között a jogvédelem hatékonysága, a jogegység és jobbiztonság, a kontradiktórius és tisztességes eljárás, a bíróság aktív eljárási szerepe, valamint a közigazgatási jogviták ha-

tökörének kiterjesztésén keresztül a bírósághoz fordulás joga kérdéseiben.

A jelen tanulmányban ismertetettek szerint megállapíthatjuk, hogy a román közigazgatási perjog vegyes jellegű modellt, melyben a rendelkezési elv korlátozottan van jelen, a bíró aktív szerepe (a hivatalbóliség elve) hangsúlyos, de mellette a kontradiktórius eljárás elve is érvényesül. A rendszer így egyszerre mutat kontradiktórius és inkvizitórius jegyeket (Vedinas, 2020:550-560), ennek következtében Románia jogrendszere a kontinentális modellek között elhelyezkedő, vegyes modellt alkot.

E hazánkkal szomszédos ország közigazgatási perjogának bemutatása által megfigyelhetjük, hogy Románia, mint posztkommunista ország közigazgatási perjoga miként fejlődött, és a hazai vonatkozásban is ismert nemzetközi hatások miként jelennek meg közigazgatási perjogában, különösen alapelveiben. Álláspontunk szerint a környező közép- és kelet-európai országok nem hanyagolhatók el az összehasonlító jogi vizsgálat során a szakirodalomban. Ezen országok, így köztük Románia közigazgatási perjogi jogfejlődése ugyan direkt és közvetlen hatással bizonyosan nem volt a magyarországi közigazgatási perrendtartás kodifikációjára, közvetve azonban – különösen az azonos vagy hasonló nemzetközi példák interpretálása nyomán – mégis találunk olyan hasonló vonásokat, amelyek a hazai közigazgatási perjogi jogfejlődésre gyakorolt, átételes hatásokat mutatják.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Administrative Justice in Europe – Romania report, ACA-Europe country report, 2017, elérhető: aca-europe.eu (letöltve: 2026. április 10.)
 Bunderverwaltungsgericht, Urteil vom 26.02.1987 – 3 C 85.84, BVerwGE 77, 150
 Chapus, René: *Droit du contentieux administratif*, Paris, Montchrestien, 11e édition, 2004, 382-387.
 Code de justice administrative, L521-1-3; R311-1

Conseil d'État, Ass., 17 février 1950, Dame Lamotte
 Constituția României, republicată în Monitorul Oficial al României
 Dragoș, Dacian Cosmin: *Procedura administrativă prealabilă sesizării instanței de contencios administrativ*, București, Editura Hamangiu, 2023, különösen 56–57, 222–231, 239.
 Dragoș, Dacian C. – Neamțu, Bogdana (2009): Europeanisation of Administrative Law in Romania: Current Developments in Jurisprudence and Legislation, *Review of European Administrative Law*, vol. 2, no. 1, 2009, 87–98.
 Dragoș, Dacian C. – Swora, Mariusz – Skoczylas, Andrzej (2012): Administrative Appeals in Romania and Poland – A Topical Comparative Perspective, *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, No. 37 E/2012, 38–54.
 European Convention on Human Rights 6. cikk, 13. cikk
 European Court of Human Rights: Bryan v. United Kingdom, No. 19178/91, Judgment of 22 November 1995.;
 European Court of Human Rights: Kress v. France, No. 39594/98, Judgment of 7 June 2001.
 Európai Unió Bírósága C-432/05. sz. Unibet (London) Ltd és Unibet (International) Ltd kontra Justitiekanslern, 2007. március 13-i ítélet, ECLI:EU:C:2007:163
 F. Rozsnyai Krisztina: *A közigazgatási eljárásjog európaizálódása*, In Fazekas Marianna - Nagy Marianna: *Tanulmányok Berényi Sándor tiszteletére*. Budapest, 2010, 123-135, 123 sk.
 Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 3470/2013
 Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 10/2015
 Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 13/2015 (RIL)
 Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 35/2016
 Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 36/2016
 Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 185/2016
 Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 10/2017 (RIL)
 Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 17/2017 (RIL)
 Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 8/2020 (RIL)

- Înalta Curte de Casație și Justiție Secția de contencios administrativ și fiscal, Decizia nr. 186/2023
- Înalta Curte de Casație și Justiție (ICCJ) Decizia nr. 7/2024 (RIL)
- Iorgovan, Antonie (2005): *Tratat de drept administrativ*, vol. II, ediția a IV-a, Editura All Beck, București, 350–360.
- Kúria: *A közigazgatási bíráskodás továbbfejlesztésének, a közigazgatási perjog megalkotásának távlati programja (bővített anyag), 4. Megváltoztatási jogkör és perorvoslat*, forrás: www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/4.melleklet.pdf, letöltve: 2025. 03. 25.
- Legea nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă
Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004
- Manta, Pantelimon: „Judecarea acțiunilor în contencios administrativ”, *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu – Seria Științe Juridice*, nr. 1, 2015, 17-18.
- Petrescu, Radu-Nicolae: *Actualitatea recursului administrativ în dreptul român. Unele considerații*, *Revista Transilvană de Științe Administrative*, nr. 2(31), 2012, 84.
- Săraru, Cătălin-Silviu: „Administrative litigation systems in Europe”, *Juridical Tribune*, Vol. 7, Issue 1, 2017., 232.
- Tăbărcă, Mihaela: „Aspecte privitoare la procedura prealabilă reglementată de legea nr. 554/2004”, *Revista Transilvană de Științe Administrative*, vol. 11, nr. 23, 2009, 89–96.
- Tofan, Dana Apostol (2017): *Drept administrativ*, vol. II. *Actul administrativ. Contenciosul administrativ*, Ed. C.H. Beck, București, (ediția a IV-a), 232–233., 260-270, 280-295.
- Vedinaș, Verginia (2020): *Drept administrativ*, Ediția a XII-a, revăzută și actualizată, Editura Universul Juridic, București, 520–540., 550-560.

JEGYZETEK

- 1 „*contenciosul administrativ are un caracter mixt, fiind guvernat atât de norme de drept public, cât și, în completare, de normele procedurii civile*” – Dana Apostol Tofan: *Drept administrativ*, vol. II. *Actul administrativ. Contenciosul administrativ*, Ed. C.H. Beck, București, 2017 (ediția a IV-a), 232–233. o.